

VU Research Portal

Meiden met lef

Brouwer, L.A.

1997

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Brouwer, L. A. (1997). *Meiden met lef: Marokkaanse en Turkse weglloopsters*. [, Vrije Universiteit Amsterdam]. VU Uitgeverij.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

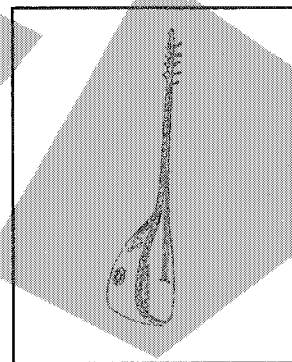
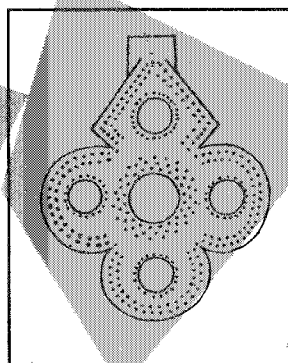
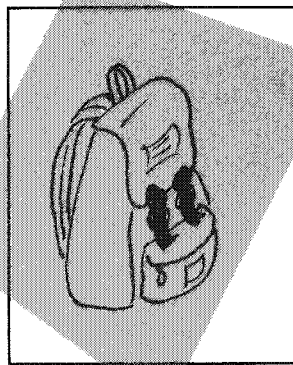
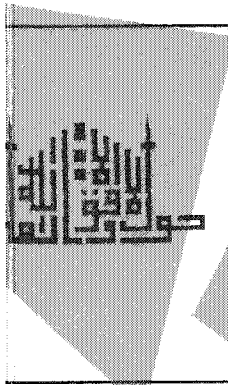
- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

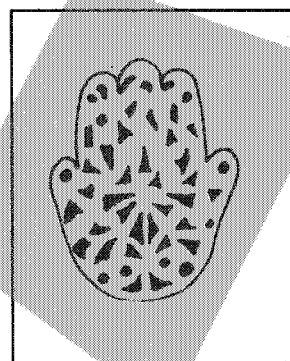
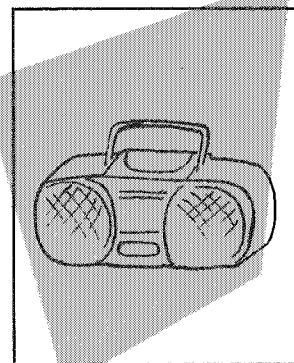

Department of Cultural Anthropology/Sociology of Development

LENIE BROUWER

Meiden met Lef

*Marokkaanse en Turkse
wegloopsters*

VU Uitgeverij is een imprint van:
VU Boekhandel / Uitgeverij bv
De Boelelaan 1105
1081 HV Amsterdam

Tel. (020) 644 4355
Fax (020) 646 2719

lay-out: Sjoukje Rienks, Amsterdam
omslag: Andrea Scharroo en Elvire Maas, Amsterdam

isbn: 90-5383-556-3

© Lenie Brouwer, Amsterdam, 1997

VRIJE UNIVERSITEIT

Meiden met lef

Marokkaanse en Turkse wegloopsters

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van de graad van doctor aan
de Vrije Universiteit te Amsterdam,
op gezag van de rector magnificus
prof.dr. T. Sminia,
in het openbaar te verdedigen
ten overstaan van de promotiecommissie
van de faculteit der sociaal-culturele wetenschappen
op dinsdag 9 september 1997 om 13.45 uur
in het hoofdgebouw van de universiteit,
De Boelelaan 1105

door

LENA ARNOLDA BROUWER

geboren te Amsterdam

Promotor : prof.dr. J. Tennekes
Copromotor: dr. E. Bartels

Inhoudsopgave

Voorwoord

1	<i>Inleiding</i>	1
	Probleemschets	3
	Onderzoeksgroep	10
	Marokkaanse wegloupsters	10
	Algemene kenmerken	10
	Vijf wegloupsters	12
	Sanna	12
	Louiza	12
	Nadia	13
	Miriyaam	13
	Habiba	14
	Turkse wegloupsters	15
	Algemene kenmerken	15
	Vijf wegloupsters	16
	Nur	16
	Yasemin	16
	Kezban	17
	Leyla	17
	Ezra	18
	Methode van onderzoek	18
	Opzet van het boek	23
2	<i>Ideaal en werkelijkheid</i>	25
	Cultureel referentiekader	26
	Marokko: de praktijken	28
	Herkomst	28
	Huwelijk	29
	Echtscheiding	34

Turkije: de praktijken	35
Herkomst	36
Huwelijk	37
Nederlandse gezinsverhoudingen	40
Conclusie	43
 3 <i>Spanningen en conflicten</i>	 47
Omgang met jongens	48
Marokkaanse meisjes	49
Turkse meisjes	51
Maagdelijkheid als norm	53
School	55
Marokkaanse meisjes	55
Turse meisjes	59
Spanning tussen school en huishouden	64
Uithuwelijken	66
Marokkaanse meisjes	66
Turse meisjes	68
Escalatie van problemen	70
Nederlandse meisjes	72
Conclusie	75
 4 <i>Handelingsalternatieven</i>	 79
Strategieën vóór het weglopen	80
Marokkaanse meisjes	81
Turse meisjes	86
Machtsverhoudingen	91
Van huis weg	94
Marokkaanse meisjes	94
Turse meisjes	98
De kritische grens	102
Nederlandse meisjes	105
Conclusie	108

5	<i>Van huis weggelopen</i>	111
	Reacties op het weggelopen	112
	Ouders	112
	Dochters	115
	Contacten met ouders	119
	Marokkaanse meisjes	120
	Turkse meisjes	125
	Opnieuw van huis	131
	Marokkaanse meisjes	132
	Turse meisjes	137
	Nederlandse weglopers	138
	Conclusie	140
6	<i>De grens overschreden</i>	145
	Maagdelijkheid	147
	Marokkaanse meisjes	147
	Turkse meisjes	155
	Ouders en de eigen gemeenschap	167
	Marokkaanse meisjes	168
	Turkse meisjes	173
	Op zoek naar bevestiging	181
	De Nederlandse omgeving	183
	Marokkaanse meisjes	184
	Turkse meisjes	186
	Conclusie	191
7	<i>Samenvatting en nabeschuwing</i>	195
	Verschillen in de landen van herkomst	196
	Contrast met Nederland	197
	Wisselwerking	201
	In de marge?	204
	Verschillen tussen Marokkaanse en Turkse meisjes	207
	Vergelijking met Nederlandse meisjes	208
	Een blik op de toekomst	210

<i>Noten bij de hoofdstukken</i>	215
Noten hoofdstuk 1	215
Noten hoofdstuk 2	218
Noten hoofdstuk 3	224
Noten hoofdstuk 4	227
Noten hoofdstuk 5	229
Noten hoofdstuk 6	230
Noten hoofdstuk 7	232
 <i>Bijlage 1</i>	
<i>Achtergrondkenmerken van de 28 Marokkaanse wegloupsters</i>	235
 <i>Bijlage 2</i>	
<i>Achtergrondkenmerken van de 17 Turkse wegloupsters</i>	237
 <i>Literatuur</i>	239
 <i>Girls with Guts: Moroccan and Turkish runaway girls</i>	247

Voorwoord

Toen ik als universitair docent bij de vakgroep Culturele Antropologie van de Vrije Universiteit begon, werd ik in de gelegenheid gesteld om, in combinatie met onderwijstaken, mijn onderzoek naar Marokkaanse en Turkse wegloopsters uit te werken tot een proefschrift. Tot die tijd had ik alleen als onderzoeker gewerkt en de contacten met studenten waren een welkome afwisseling op het vele bureauwerk dat bij het schrijfproces hoort. Waarmee ik onvoldoende rekening had gehouden, was dat die afwisseling in de praktijk vooral versnippering betekende. En dat komt het werken aan een dissertatie niet ten goede, waarbij continuïteit immers een voorwaarde is.

Het onderhavige onderzoek heb ik in opdracht van het voormalige Ministerie van WVC uitgevoerd onder begeleiding van professor A.J.F. Köbben van de Rijksuniversiteit Leiden. Met de overstap naar de Vrije Universiteit heb ik ook een andere begeleider gekregen, te weten professor dr. J. Tennekes. Het bleek niet altijd eenvoudig om met mijn promotor tot een gemeenschappelijke definitie van de situatie te komen. Ik wil hierbij professor dr. J. Tennekes bedanken voor het vertrouwen dat hij uiteindelijk in mij gesteld heeft.

Aan het tot stand komen van dit proefschrift hebben in de loop der tijd vele mensen direct of indirect bijgedragen. Om te beginnen wil ik Edien Bartels noemen. Eerst als lid van de begeleidingscommissie van het onderzoeksproject Marokkaanse en Turkse wegloopsters en later als deelnemster aan het aio-oio overleg van de Vrije Universiteit en als copromotor heeft zij een grote betrokkenheid bij mijn onderzoek aan de dag gelegd. Als collega's bij de onlangs opgeheven vrije studierichting Etnische Studies en Minderheidsvraagstukken hebben wij de afgelopen jaren vele interessante discussies gevoerd. Ik dank haar voor de energieke wijze waarop zij al deze functies gestalte heeft gegeven.

De andere leden van het aio-oio overleg verdienen ook uitvoerig mijn dank: Liesbeth Coenen en Thijl Sunier voor hun kennis over Turkije, Hendrik-Jan Schwenke voor zijn rake opmerkingen over taal en Huug van Ooijen als voor zijn Marokkaanse inbreng. Jarenlang hebben wij elkaars

hoofdstukken van proefschriften in voorbereiding gelezen en van kritisch commentaar voorzien. Ik heb deze sessies, die onder leiding stonden van Hans Tennekes, altijd als zeer plezierig en stimulerend ervaren. Verder dank ik mijn collega's van de vakgroep Culturele Antropologie voor hun reacties op een paper dat ik gepresenteerd heb op een studiedag van de vakgroep, in het bijzonder Ineke van Wetering die toen als referent optrad. Een andere collega, professor dr. A. Droogers, ben ik erkentelijk voor de secure wijze waarop hij als lid van de promotiecommissie mijn proefschrift heeft becommentarieerd.

Na mijn dankzeggingen aan vakgenoten van de Vrije Universiteit, richt ik mij tot diegenen die bij de Universiteit van Amsterdam betrokken zijn. De bijeenkomsten van de promovendi-club, die onder de deskundige leiding van Hans Vermeulen stonden, zijn voor mij van grote waarde geweest. Het is heel stimulerend om met collega-minderhedenonderzoekers van gedachten te wisselen over recente ontwikkelingen op het terrein van etniciteit. Een groep die inmiddels ter ziele is, maar die in de jaren zeventig gestart is op de Universiteit van Amsterdam, is de Vrouwengroep Antropologie. De leden, Anna Aalten, Britt Fontaine, Marijke Mossink, Marion den Uyl en Saskia Wieringa hebben vooral op indirecte wijze aan dit proefschrift bijgedragen. Hierbij wil ik Marion den Uyl apart vermelden, die tevens een zeer inspirerende collega op de Vrije Universiteit is.

Ik wil nogmaals alle respondenten bedanken voor hun medewerking. Ik heb enkelen sinds mijn onderzoek opnieuw ontmoet en andermaal ben ik onder de indruk geraakt van de strijd die zij moeten voeren. Door mijn werkzaamheden als bestuurslid van het Marokkaanse Meisjes Centrum (MMC) in Amsterdam heb ik ook veel geleerd over meisjes die niet van huis weglopen. Alle bestuursleden, medewerkers, stagiaires en vrijwilligsters van het MMC wil ik hierbij mijn dank betuigen. Enkelen zal ik met name noemen. Zoals Latifa Oumlil, die met haar krachtige persoonlijkheid elk stereotype over Marokkaanse meisjes weet door te prikken. Ik denk met veel plezier terug aan mijn verblijf in haar dorp in de Hoge Atlas in Marokko. Een woord van dank geldt ook voor Naima Nouach. Door mijn bezoek aan haar in Fez begrijp ik beter wat zij in Nederland moet missen. Latifa en Naima hebben mij een kijkje achter de Marokkaanse schermen gegund en laten zien wat gastvrijheid betekent. Verder heb ik prettige herinneringen aan de gesprekken die ik met Khadya Alahyane en Zohra Bourik heb gevoerd.

Toen de eerste versie van het manuscript klaar was, heeft Wil Zeegers het op taal en stijl doorgenomen. Hiervoor mijn dank. De lay-out is heel vakkundig door Sjoukje Rienks verzorgd. Ondanks de vele adviezen en kri-

tische opmerkingen die ik van velen heb mogen ontvangen, blijf ik natuurlijk verantwoordelijk voor het resultaat.

Tenslotte wil ik mijn familieleden bedanken, ook voor hen ben ik blij dat het karwei afgerond is. Ik heb geprobeerd zo veel mogelijk werk en privéleven te scheiden, maar dat is haast onmogelijk als het schrijven van het proefschrift in hoofdzaak thuis plaatsvindt. Mijn kinderen Tim en Tess hebben mij in ieder geval het belang van werk bij tijd en wijle doen relativeren. De emotionele en intellectuele steun die ik van mijn partner Martijn den Uyl kreeg is onvervangbaar. Mijn ouders Henk Brouwer en Truus Brouwer-Vogel ben ik dankbaar voor de wijze waarop zij mij altijd hebben gestimuleerd. Aan hen draag ik dit boek op.

Lenie Brouwer
Amsterdam juni 1997

Inleiding

Je hebt een probleem en dan loop je daarvoor weg in plaats van het thuis op te lossen. Het probleem is thuis, met je ouders, maar je gaat gewoon weg. Misschien vinden mensen dat wel laf, maar ik vind van niet. Je hebt juist veel lef nodig om weg te lopen. (Turkse weglloopster)

Het van huis wegllopen van jongens en meisjes is een verschijnsel dat we overal tegenkomen, maar vooral in tijden van grote maatschappelijke veranderingen.¹ Een voorbeeld zijn de jaren zestig in Nederland; jongeren stelden toen traditionele normen als orde en gezag ter discussie en gingen zich steeds meer tegen de gevestigde orde verzetten.² Juist bij de overgang naar volwassenheid staan jongeren open voor nieuwe ideeën. De maatschappelijke veranderingen uit die periode maakten het mogelijk hier vorm aan te geven. Ouders merkten dat zij minder greep kregen op hun kinderen en dat de kloof tussen de generaties toenam. Dit kon tot vele meningsverschillen leiden en in het verlengde daarvan tot wegllopen. De minderjarigen die in de jaren zeventig van huis wegliepen konden voor het eerst terecht bij hulpverleners van de pas opgezette alternatieve hulpverleningsinstanties.³ Zij kwamen op voor de belangen van jongeren die volgens hen in een onderdrukte en afhankelijke positie verkeerden.⁴ Door deze opstelling kwamen zij meermalen in conflict met ouders van weglopers, politie en justitie.⁵

Juist in de jaren zestig vestigen zich migranten uit Turkije en Marokko in Nederland, die in de jaren zeventig en tachtig tevens hun echtgenoot en kinderen laten overkomen. In deze nieuwe omgeving moeten ouders hun kinderen opvoeden. Daarbij komen grote verschillen te voorschijn: waar Marokkaanse en Turkse ouders in hun opvoeding respect en gehoorzaamheid benadrukken, blijken Nederlandse ouders meer accent op gelijkheid en individuele vrijheid te leggen. Ook hun opvattingen over huwelijk en seksualiteit botsen met de veranderende visies in Nederland. Marokkaanse en

Turkse jongeren moeten hun weg zien te vinden tussen deze werelden van verschil en al gauw spreekt men in de massamedia en hulpverlening erover dat de tweede generatie 'tussen twee culturen' moet leven. Een aanvaring tussen generaties kan dan niet lang meer uitblijven. Niet alleen Nederlandse jongeren lopen in turbulente tijden van huis weg, ook Marokkaanse en Turkse tieners weten de weg naar de hulpverlening te vinden.⁶

Ging het aanvankelijk om jongens die hun ouderlijk huis de rug toekeerden, de laatste jaren is een groeiend aantal meisjes gesignaleerd.⁷ Kranten maken ook geregeld melding van Marokkaanse en Turkse meisjes die 'hun strenge opvoeding ontvluchten' of 'tegen hun zin uitgetrouwde' worden.⁸ Lopen alleen diegenen van huis weg die van hun ouders 'echt niets mogen'⁹ of is er meer aan de hand? De hierboven geciteerde Turkse weglloopster verklaart dat een meisje over heel veel 'leef' moet beschikken om het ouderlijk huis de rug toe te keren. In de opvoeding van Marokkaanse en Turkse meisjes wordt juist inschikkelijkheid nagestreefd, een houding die zich eerder kenmerkt door berusting dan door verzet.¹⁰ Hoe is het ideaal van de gehoorzame dochter te rijmen met een werkelijkheid waar meisjes het heft in eigen hand nemen en steeds vaker van huis weglopen?

Deze ontwikkelingen waren reden voor het vroegere ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur om een onderzoek te laten verrichten naar de oorzaken en de gevolgen van het weglopen van Marokkaanse en Turkse meisjes. Van september 1987 tot september 1989 heb ik achtentwintig Marokkaanse en zeventien Turkse weglloopsters geïnterviewd, naast twintig hulpverleners en twee moeders van weglloopsters. Om met hen in contact te komen heb ik in twee opvanghuizen voor Islamitische meisjes geparticipeerd. De neerslag van dit onderzoek is te vinden in het boek *Andere tijden, andere meiden*, tezamen met de resultaten van het onderzoek naar Creoolse en Hindostaanse weglloopsters.¹¹ In die publicatie is de problematiek vooral vanuit het perspectief van de hulpverlening bekeken, waardoor andere aspecten minder aandacht hebben gekregen. Om te voorkomen dat respondenten herkend zouden worden, heb ik toen delen uit de interviews geciteerd zonder de specifieke achtergrond van het desbetreffende meisje te vermelden. Deze wijze van presentatie heb ik nogal onbevredigend gevonden, omdat het afbreuk deed aan de levensechtheid van het materiaal. Nu het onderzoek inmiddels enige jaren geleden heeft plaatsgevonden, verwacht ik niet dat dit nog een probleem is. Ik zal in het begin van dit boek enkele weglloopsters introduceren en vervolgens hun ervaringen door het hele boek systematisch volgen. Ik hoop hiermee het weglloopproces vanuit het perspectief van de meisjes zelf te beschrijven en te laten zien wat van huis weglopen voor hen betekent. Ik zal deze gegevens vanuit een antropologische invalshoek interpreteren.

In de literatuur over migranten worden Marokkanen en Turken vaak samengevoegd, en in het boek 'Andere tijden, andere meiden' heb ik dit zelf ook gedaan.¹² De ervaringen van de Marokkaanse en Turkse meisjes met de hulpverlening vond ik onderling toen dermate weinig verschillen dat die geen afzonderlijke beschrijving rechtvaardigden. Achteraf vind ik dit toch onbevredigend, want door deze groepen te combineren komen mogelijke verschillen ook niet meer boven tafel. Om die reden zal ik in dit boek de verhalen van de Marokkaanse en Turkse weglousters apart weergeven; hierdoor hoop ik niet alleen het algemene maar ook het specifieke te ontdekken. In dit verband kan kennis over het wegloupen van Nederlandse meisjes ook een bijdrage leveren aan deze vergelijking. In hoeverre is het wegloupen de uitkomst van algemene problemen die met de adolescentie samenhangen en wat is het cultureel specifieke van dit verschijnsel voor Marokkaanse en Turkse meisjes? Ik heb zelf geen onderzoek gedaan onder Nederlandse tienermeisjes, maar ik zal zoveel mogelijk nagaan wat de relevante bevindingen over deze groep zijn.¹³

Dit hoofdstuk is als volgt opgezet. Ik zal eerst een schets van de problematiek geven en verschillende perspectieven op het wegloupen behandelen. Daarna zal ik de uitgangspunten van deze studie formuleren die tot de onderzoeksvragen hebben geleid. Vervolgens zal ik aandacht besteden aan de achtergrondkenmerken van de geïnterviewde Marokkaanse en Turkse weglousters en de gezinnen waaruit zij afkomstig zijn. Tenslotte beschrijf ik de methode van onderzoek waarin ik laat zien hoe ik contact heb gelegd met achtentwintig Marokkaanse en zeventien Turkse van huis weggelopen meisjes. Ik besluit dit hoofdstuk met de opzet van dit boek.

Probleemschets

Voor een definitie van het begrip weglouster baseer ik mij voor een deel op Beke,¹⁴ die stelt dat het gaat om 'een jongere tussen twaalf en achttien jaar die minstens één nacht van huis wegblijft zonder toestemming van zijn opvoeders.' Ik wil mij voor Marokkaanse en Turkse weglousters echter niet beperken tot een bepaalde leeftijdscategorie. Belangrijker dan leeftijd is ongehuwde staat, want zolang een meisje niet getrouwd is, zijn haar ouders voor haar verantwoordelijk.

Het wegloupen van jongeren is vanuit vele invalshoeken onderzocht. Psychologen hebben vooral de persoonlijkheid van de wegloper bestudeerd. Zij spreken in termen van minder stabiele persoonlijkheden, of van jongeren die impulsief gedrag vertonen of die veel behoefte hebben aan spanning.¹⁵ Er zit onmiskenbaar een psychologische component aan het wegloupen, maar

als antropologe heb ik deze aspecten niet onderzocht en daarom laat ik ze buiten beschouwing. Sociologen hebben vooral de culturele en maatschappelijke kanten benadrukt, de verhoudingen in het gezin en de opvoeding.¹⁶ Ook is er vanuit de hulpverlening geruime aandacht aan het weglopen besteed.¹⁷ Naast de eerder genoemde persoonlijkheidskenmerken komen de meeste onderzoekers uit op de maatschappelijke omstandigheden en de interpersoonlijke relaties (gezin, school en vrienden) die van invloed zijn op het weglopen.¹⁸

Of tieners hun huis de rug toekeren heeft deels te maken met hun plaats in de samenleving en met de mate van zelfstandigheid die hun daarbij gegund is. Jongeren hebben in onze huidige samenleving in zekere zin een eigen plaats verworven. Dit hangt samen met de gezagsverhoudingen die minder autoritair zijn geworden en met de vrijere omgang tussen de seksen. Tegelijkertijd zien jongeren dat hun mogelijkheden op de huisvestings- of arbeidsmarkt beperkt zijn. Als reactie hierop kunnen zij zich van de maatschappij distantiëren en een subcultuur vormen, die als tegenwicht kan fungeren voor de dominante cultuur. Door hun uiterlijk, omgangsvormen of muziek kunnen zij zich hiervan onderscheiden en hun zelfwaardering verhogen.¹⁹ Volgens onderzoekers kan er van een jeugdsbultcultuur ook een stimulans uitgaan om van huis weg te lopen.²⁰

Andere factoren die van invloed zijn op weglopen hangen samen met de gezinsstructuur, de opvoedingsstijl en de relatie met de ouders. Het kan om gebroken gezinnen gaan, om autoritaire ouders die hun kinderen weinig ruimte geven, of om het gebrek aan affectieve bindingen en mishandeling.²¹ Vooral vanuit het perspectief van de hulpverlening zijn er verschillende studies verricht naar het weglopen van Marokkaanse en Turkse jongeren.²² Terpstra en Hahn²³ plaatsen het weglopen van Marokkaanse en Turkse jongeren in de context van machtsverhoudingen binnen het gezin; als gevolg van de migratie naar Nederland zijn de traditionele machtsverhoudingen in de gezinnen onder druk komen te staan. Jongeren raken beter ingevoerd in de Nederlandse samenleving dan hun ouders en dat heeft allerlei gevolgen voor hun verhouding met hun ouders. Terpstra en Hahn²⁴ wijzen verder op het belang van cultuur als een factor waarmee rekening gehouden moet worden bij de hulpverlening aan weggelopen allochtone jongeren. Maar al te vaak plaatst men wat onbekend is aan het gedrag van Marokkaanse en Turkse jongeren onder de noemer van cultuur, alsof men hiermee alles heeft verklaard.²⁵ Zij waarschuwen cultuur vooral niet als statisch en onveranderlijk op te vatten. Marokkaanse en Turkse jongeren maken een andere ontwikkeling door dan hun ouders, omdat zij zich niet alleen op de cultuur van hun ouders baseren maar ook op die van de Nederlanders.²⁶ Het is van belang om te bedenken dat er binnen deze groepen sprake is van een grote

culturele verscheidenheid. Terpstra en Hahn wijzen voorts op het gevaar van een te grote nadruk op het anders-zijn en op het belang van het vergelijken met Nederlandse jongeren.

Simsek en Van Loggem²⁷ stellen eveneens vast dat cultuurverschillen niet de enige oorzaken zijn van het weglopen, maar dat die wel de 'druk op de ketel verhogen'. Zij noemen ook het belang van factoren als de sociaal-economische positie, de psychische gevolgen van het migratieproces en de opvoedingsstijl.²⁸ Hoewel zij de indruk wekken al deze aspecten een groot gewicht toe te kennen, is hun conclusie dat het klasseverschil belangrijker is dan het etnische verschil. Hierbij presenteren zij het begrip cultuur als iets dat los staat van de opvoedingsstijl en de maatschappelijke werkelijkheid. In navolging van Vermeulen wil ik op het belang van de heterogeniteit van cultuur wijzen die niet apart van, maar juist in samenhang met klasse of de maatschappelijke positie wordt bekeken.²⁹ De cultuur van ongeschoolde migranten is immers anders dan die van hoger opgeleide groepen. Door in termen van klassegebonden culturen te denken, hoeven we ons niet meer af te vragen welke van die twee fundamenteeler is.

In bovengenoemde studies wordt weliswaar het belang van de culturele achtergrond van Marokkaanse of Turkse wegloopsters erkend, maar deze factor zelf wordt niet echt uitgewerkt. Om de invloed van cultuur op het wegloopproces beter te begrijpen, kunnen inzichten uit de culturele antropologie op dit terrein verhelderend zijn. Een benadering die ik in dit opzicht heel waardevol vind, is die van de interpretatieve antropologie. In dit perspectief staat de actor als een handelend persoon centraal, gesitueerd in een bepaalde culturele context.³⁰ Dit is een bruikbaar uitgangspunt voor een studie naar meisjes die een zo verstrekkend initiatief als weglopen nemen. Cultuur is een centraal begrip in de interpretatieve antropologie en er zijn dan ook vele definities van in omloop. Ik laat die hier niet allemaal de revue passeren, maar ik zal enkele kenmerkende noties aanstippen die relevant zijn voor mijn onderzoek.

Clifford Geertz is een belangrijke vertegenwoordiger van deze stroming; hij heeft zich in de loop der tijd op vele manieren uitgesproken over het begrip cultuur. Geertz ziet cultuur in het algemeen als een geordend systeem van gedeelde betekenissen en symbolen dat het gedrag van mensen stuurt zonder het echter volledig te bepalen.³¹ Mensen creëren in sociale interactie steeds weer opnieuw cultuur en dragen hierbij hun betekenissen over. Dit is bij uitstek een sociaal proces. Geertz beperkt de definitie van een symbool tot alle waarneembare voorwerpen, handelingen of gebaren die een waarde of idee uitdrukken. De betekenis van een symbool ligt vervolgens in het gebruik dat mensen ervan maken bij hun handelen. Hierbij omvat cultuur volgens Geertz zowel een model *van* de werkelijkheid als *voor*

de werkelijkheid.³² Bij het eerste aspect gaat het om informatie over hoe de wereld functioneert en om de interpretatiekaders waarop mensen zich kunnen oriënteren. Bij het model *voor* de werkelijkheid refereert Geertz aan de wijze waarop mensen zich in een bepaalde situatie horen te gedragen en hoe zij moeten handelen om een bepaald doel te bereiken.

Het uitgangspunt van Geertz om cultuur direct aan het handelen te koppelen, is van belang voor mijn eigen studie, maar op zijn overige opmerkingen valt het een en ander af te dingen³³. Zijn voorstel om symbolen tot waarneembare verschijnselen te reduceren is onder andere bekritiseerd door Anthony Cohen.³⁴ Cohen hanteert de vrij gangbare definitie van symbolen 'als dingen die staan voor andere dingen'; juist die 'andere dingen' blijken voor meer uitleg vatbaar te zijn.³⁵ Symbolen zijn volgens Cohen niet alleen zichtbare tekens, maar veel vaker hebben zij betrekking op abstracte ideeën waar minder vat op te krijgen valt.³⁶ Cohen presenteert het begrip vaderschap als een voorbeeld van een symbool dat alle leden van een gemeenschap gebruiken, maar waaraan ze door hun persoonlijke ervaringen andere betekenissen toekennen.³⁷ Voor Cohen zelf wordt de invulling van vaderschap vooral bepaald door zijn unieke ervaring met zijn vader en zijn relatie met zijn kinderen. Hij beschouwt symbolen van een gemeenschap als constructies die mensen de middelen aanreiken om betekenis te geven. Cohen gaat er vanuit dat mensen wel de gemeenschappelijke symbolen van hun gemeenschap delen, maar niet noodzakelijk de betekenissen.³⁸ Deze symbolen bieden individuen de gelegenheid om de band met hun gemeenschap uit te drukken zonder hun individualiteit op te hoeven geven. Mensen onderschrijven de vorm zoals die in het openbaar gestalte krijgt, maar niet de inhoud omdat zij hun eigen betekenissen eraan toekennen. Op deze manier kan een algemeen symbool van een gemeenschap de interne verdeeldheid versluieren. Waar Geertz de gemeenschappelijkheid en homogeniteit in het gebruik van een symbool onderstreept, stelt Cohen in zijn werk de verschillende interpretatiemogelijkheden centraal. Cohens benadering gebruik ik in mijn onderzoek om meer inzicht te krijgen in de verhouding tussen Marokkaanse en Turkse meisjes en hun ouders.

Het aspect van de verscheidenheid aan ervaringen van leden van migrantengezinnen, is ook terug te vinden bij Barth.³⁹ Hij acht het een verworvenheid van de jaren negentig dat er nu gebruik gemaakt kan worden van de vooruitgang in het denken over het begrip cultuur. Toen zijn boek 'Ethnic Groups and Boundaries' in 1969 uitkwam, werd cultuur binnen de antropologie nog als een statische en homogene eenheid gezien met duidelijke grenzen.⁴⁰ Etnische groepen werden vooral gedefinieerd door hun gemeenschappelijke cultuur en afstamming en hun band met het verleden. Door hun culturele traditie in stand te houden konden zij zich als groep

handhaven, contact met de westerse wereld zou verlies van hun eigen cultuur betekenen. Tegenover deze 'primordiale' benadering plaatste Barth⁴¹ zijn situationele visie, waarin hij stelde dat etnische groepen eerder door sociale interactie dan door isolement blijven voortbestaan. Mensen worden zich sterker bewust van cultuurverschillen als zij veelvuldig in contact komen met andere groepen, dan wanneer zij zich onder gelijkgezinden bevinden. Turken zullen zich bijvoorbeeld in Nederland 'Turkser' voelen dan in Turkije onder landgenoten. Het gaat hier om de zelfdefinitie van groepen, om welke waarden mensen zelf belangrijk vinden. Zij zien niet alleen zichzelf als anders, omgekeerd beschouwen anderen hen ook als een aparte groep.⁴² Om zich van de dominante cultuur te onderscheiden trekken mensen grenzen, een soort denkbeeldige lijn, tussen henzelf en de dominante omgeving.⁴³ Het markeren van grenzen tussen etnische groepen is bij uitstek een dynamisch proces. De culturele inhoud kan veranderen, maar de grenzen blijven bestaan.⁴⁴

Barth gaat er nu bij voorbaat vanuit dat de cultuur van een willekeurige groep voortdurend verandert, tegenstrijdig en incoherent is.⁴⁵ In een voorbeeld over een Pakistaanse familie die naar Noorwegen migreert, laat hij zien hoe de man als arbeidsmigrant in de vreemde maatschappij zijn positie opnieuw moet definiëren. Wanneer zijn vrouw en kinderen zich later bij hem voegen, beginnen zij hun leven in de Noorse samenleving met een andere achtergrond dan die van hun echtgenoot of vader. Dit komt ook tot uitdrukking in hun ervaringen en het soort leven dat zij in de Noorse samenleving leiden. Vervolgens zullen de kinderen die in Noorwegen worden geboren een andere 'cultuurvoorraad' opbouwen dan hun vader, moeder en oudere broers en zusters. Barth spreekt in dit verband van een 'smeltkroes van cultuurverschillen en van strijd'.⁴⁶ Uit het voorbeeld van Barth blijkt hoe migrantengezinnen in het land van vestiging met conflicten te maken kunnen krijgen die niet alleen hoeven voort te komen uit de confrontatie met nieuwe culturele noties, maar die ook kunnen samenhangen met de dynamiek van de eigen cultuur.

In dit verband is het analytisch onderscheid dat Tennekes heeft gemaakt tussen drie vormen van spanningen relevant⁴⁷. Het gaat volgens hem om de relatie tussen culturele modellen en de werkelijkheid waarop deze van toepassing zijn, de tegenstellingen die in die modellen zelf aanwezig zijn en de confrontatie met andere culturen.⁴⁸ Het eerste aspect heeft in wezen betrekking op de wisselwerking tussen theorie en praktijk, hoe er een voortdurende culturele aanpassing is aan de continu veranderende praktijk. Mensen moeten zich met behulp van hun culturele interpretatiekader staande houden in een werkelijkheid, waar zij op grond van de hun beschikbare kennis niet altijd een even adequaat antwoord op weten. Met andere woor-

den, de praktijk van alledag heeft soms bepaalde opvattingen ingehaald. Zo passen bijvoorbeeld de traditionele ideeën over huwelijk en moederschap als de voornaamste bestemming van vrouwen niet meer in een werkelijkheid waar steeds meer vrouwen buitenshuis werken. Deze praktijken kunnen uiteindelijk weerspiegeld worden in andere opvoedingsideeën over meisjes. Dit soort veranderingen kunnen zich zowel in Nederland als in Marokko of Turkije voltrekken.

Behalve dat de werkelijkheid zich voortdurend wijzigt en dat mensen hun culturele informatie moeten bijstellen, zijn er volgens Tennekes in de culturele modellen zelf ook spanningen aanwezig.⁴⁹ In navolging van Geertz stelt hij dat de interne samenhang van culturele betekenissen niet overschat moet worden, omdat deze ook uit tegenstrijdigheden of onduidelijkheden kunnen bestaan. Bij het definiëren van een situatie kan dit mensen ruimte bieden voor hun eigen interpretatie en kunnen zij in contact met anderen hun specifieke betekenis trachten over te dragen. Om te kunnen samenleven is het echter van belang om tot een gemeenschappelijke definitie van de situatie te komen die uiteindelijk tot verandering van culturele noties kan leiden. Dit laatste punt sluit goed aan bij Cohen die eerder stelde dat betekenissen niet vastliggen en dat mensen hun eigen interpretaties kunnen geven.

Het derde spanningsveld dat Tennekes onderscheidt, heeft vooral betrekking op migranten die in hun nieuwe land geconfronteerd worden met een vreemde cultuur waardoor de eigen betekenissen minder vanzelfsprekend worden.⁵⁰ Zij kunnen kanttekeningen gaan plaatsen bij bestaande interpretatiekaders. Hierdoor kunnen sommige elementen minder accent krijgen of zelfs verdwijnen en er kunnen nieuwe voor in de plaats komen. Wie bepaalt uiteindelijk hoe een situatie wordt gedefinieerd? Ik kom hier op het terrein van machtsverhoudingen. Niet elke actor zal een even sterke positie innemen om dit proces in zijn of haar voordeel te beïnvloeden, hoewel niemand geheel machteloos is. Ouders en jongeren, mannen en vrouwen of migranten en Nederlanders nemen hier dan ook verschillende posities in. Macht is een relationeel begrip en kan volgens Tennekes niet los van cultuur worden bekeken. In dit opzicht verschilt hij overigens van Geertz die aan macht nauwelijks aandacht heeft besteed.⁵¹

Wanneer ik de bovengenoemde spanningsvelden in ogenschouw neem, veronderstel ik dat Marokkaanse en Turkse ouders die in Nederland hun dochters moeten opvoeden waarschijnlijk onder een grotere druk staan dan ouders in de landen van herkomst of Nederlandse ouders. Zoals alle ouders in Marokko, Turkije of in Nederland hebben zij te maken met spanningen die inherent zijn aan cultuuroverdracht en aan een steeds veranderende werkelijkheid. Daarnaast worden migrantenouders ook nog met de andere

cultuur uit de omringende samenleving geconfronteerd. Ik veronderstel dat die wisselwerking de opvoedingssituatie complexer maakt. Door tevens de situatie van Nederlandse meisjes erbij te betrekken, hoop ik meer inzicht te krijgen in de specifieke problematiek van Marokkaanse en Turkse weglloopsters.

De spanningen en conflicten die gepaard gaan met het weglopen van Marokkaanse en Turkse meisjes, beschouw ik als uitingen van een strijd om betekenissen die zich in eerste instantie thuis en later daarbuiten afspeelt. Ik realiseer me wel dat het in dit onderzoek niet om het gemiddelde meisje gaat, want hoogstens een paar procent van Marokkaanse en Turkse meisjes loopt daadwerkelijk van huis weg.⁵² Maar zoals Willy Jansen ook al stelde, door naar de uitzonderingen te kijken kunnen we meer zicht krijgen op de regels.⁵³ Jansen beschrijft in haar proefschrift hoe vrouwen in Algerije de 'genusgrens' overschrijden en hoe er op hen neer wordt gekeken. Volgens de dominante ideologie zijn vrouwen economisch afhankelijk van mannen. Gescheiden vrouwen of weduwen die in hun eigen onderhoud moeten voorzien doorbreken met hun onvrouwelijk gedrag deze norm.⁵⁴ Vrouwen zonder man houden zich niet aan regels die voor vrouwen in het algemeen gelden; hierdoor wordt duidelijk hoe de grenzen worden getrokken en wat als vrouwelijk wordt beschouwd. 'Zij geven inhoud aan vrouwelijkheid door er zelf buiten te staan,' zij bieden een 'culturele tegenpool op basis waarvan het beeld van de nette vrouw wordt geconstrueerd'.⁵⁵

Deze noties zijn ook van toepassing op weggelopen Marokkaanse en Turkse tieners. Leden van hun gemeenschap kijken op hen neer, omdat weglloopsters zich niet aan de regels voor nette meisjes hebben gehouden. Mijn respondenten hebben zich vrij openhartig uitgelaten over de gezinsverhoudingen thuis en over de situatie na het weglopen. Ook al zijn zij uitzonderingen, hun verhalen geven inzicht in de groei naar volwassenheid van Marokkaanse en Turkse tienermeisjes die zich in een bepaalde maatschappelijke situatie en in een vreemde culturele context bevinden. Zij verwoorden heel treffend met welke spanningen zij thuis als opgroeiend meisje kampen en voor welke problemen zij komen te staan als zij van huis weglopen en zich alleen staande moeten houden in de Nederlandse samenleving.

Na deze schets van uitgangspunten kom ik tenslotte tot de volgende onderzoeksvragen: Welke vooronderstellingen liggen ten grondslag aan het cultureel referentiekader van Marokkaanse en Turkse ouders ten aanzien van de opvoeding van hun dochters? Hoe worden deze culturele noties in de praktijk gebracht? Wanneer nemen de spanningen en conflicten van Marokkaanse en Turkse tienermeisjes met hun ouders zodanig toe dat dit tot weglopen leidt? Wat zijn de gevolgen van het van huis weglopen voor meis-

jes; keren zij nog naar huis terug of blijven zij definitief van huis weg? Welke betekenis heeft het weglopen van Marokkaanse en Turkse meisjes voor alle betrokken partijen? Wat zijn de verschillen en overeenkomsten tussen Marokkaanse, Turkse en Nederlandse weglloopsters? Hoe vergaat het Marokkaanse en Turkse weglloopsters die wel, respectievelijk niet naar huis teruggaan?

De onderzoeksgroep

Ik zal de achtergrondkenmerken van de achtentwintig geïnterviewde Marokkaanse en de zeventien Turkse weglloopsters apart presenteren (zie bijlage 1 en 2). Het gaat hier om een globaal beeld, omdat de achtergrondinformatie van de vaders en moeders soms onvolledig is. De dochters waren niet altijd even goed op de hoogte van bepaalde zaken rond de ouders of ik ben er in mijn gesprekken onvoldoende aan toe gekomen. Het proces van weglopen zal ik in hoofdzaak aan de hand van de verhalen van vijf Marokkaanse en vijf Turkse weglloopsters beschrijven. Naast de algemene kenmerken van de hele onderzoeksgroep zal ik ingaan op de specifieke gezinssituatie van deze tien weglloopsters, zodat ik hun uitspraken beter in de context kan plaatsen. De keuze is gebaseerd op het feit dat ik deze meisjes een langere periode heb kunnen volgen of dat ik hen ontmoette nadat zij al enige jaren geleden van huis waren weggelopen. Zij konden vaak met iets meer distantie hun situatie verwoorden en overzien. Ter bescherming van de privacy van de weglloopsters zijn hun namen fictief en zal ik af en toe bepaalde details weglaten, zoals de woon- of geboorteplaats, of het aantal broers of zusters veranderen.

Marokkaanse weglloopsters

Algemene kenmerken

Een groot aantal vaders van de geïnterviewde meisjes is in de jaren zeventig naar Nederland gekomen om laaggeschoold werk te verrichten.⁵⁶ Het merendeel verblijft ten tijde van het onderzoek hier rond de vijftien jaar. Hun dochters hebben zich met hun moeder in het kader van de gezinshereniging enige jaren na de migratie van hun vader in Nederland gevestigd.⁵⁷ De meeste meisjes zijn voor hun negende jaar naar Nederland gemigreerd, vier zijn hier geboren.⁵⁸ De helft van de weglloopsters is langer dan twaalf jaar in Nederland, negen meisjes zijn hier vijf tot tien jaar en de

anderen tussen de één en vier jaar.⁵⁹ De helft van de respondenten woont in één van de vier grote steden. De anderen zijn afkomstig uit een provincieplaats of een dorp verspreid over het land, zij waren vaak de eerste Marokkanen die zich in een kleine gemeente vestigden. De vaders van de wegloopsters hebben veelal familieleden in Nederland, voor de moeders geldt dit in veel mindere mate.

De eerste generatie mannen kwam naar Nederland om te werken, inmiddels is een groot aantal van hen uit het arbeidsproces gestoten.⁶⁰ De Marokkanen nemen een zeer ongunstige arbeidsmarktpositie in, een derde is van hen werkloos. Met betrekking tot de vaders van de wegloopsters was ongeveer een derde voorzover bekend afgekeurd of werkloos.⁶¹ De vaders beheersen de Nederlandse taal relatief beter dan de moeders, maar ook zij doen vaak een beroep op hun dochter bij het regelen van formele zaken. De moeders van de wegloopsters verblijven meestal even lang als hun dochters in Nederland, maar slechts weinigen zijn de taal machtig. Diegenen met een stedelijke achtergrond en enige jaren onderwijs, hebben volgens hun dochters minder problemen met de taal. Enkele moeders verrichten samen met hun kinderen thuiswerk, bijvoorbeeld garnalen pellen. Vergeleken met zowel autochtone als allochtone vrouwen participeren Marokkaanse vrouwen het minst in de arbeidsmarkt.⁶² De moeders van vier wegloopsters werkten in deeltijd als schoonmaakster.

Op een enkele uitzondering na komen de wegloopsters uit grote gezinnen die zes tot twaalf kinderen tellen. Zij hebben doorgaans een sterke band met hun zusters en jongere broers. Van zes Marokkaanse meisjes zijn de ouders gescheiden. De meesten zijn na die echtscheiding in eerste instantie bij de familie van hun vader in Marokko achtergebleven, terwijl deze in Nederland werkte. In een latere fase voegden zij zich bij hun vader en hun stiefmoeder. Het grote aantal familieleden dat in Marokko woont, maakt dat de band met Marokko groot is. Vakanties worden zoveel mogelijk in het land van herkomst doorgebracht. De meeste ouders hebben één of soms meer huizen in Marokko laten bouwen. Een meisje met negen broers en zusjes zegt over hun huis: 'Het lijkt wel een villa, alle kinderen hebben een eigen kamer'. De vaders die arbeidsongeschikt zijn, bezoeken geregeld Marokko, terwijl de rest van de familie achterblijft.

De gezinnen van de geïnterviewde meisjes nemen als totale groep in de Nederlandse samenleving een lage sociaal-economische positie in. Onderling verschillen de gezinnen aanzienlijk. Dat geldt met name voor de herkomst, het opleidingsniveau, de tijd en plaats van vestiging. Ik zal nu de gezinskenmerken van de vijf individuele meisjes beschrijven.

Vijf weglousters

Sanna (19 jaar)

Haar vader en moeder zijn van Arabische origine en hebben een stedelijke achtergrond. Ze wonen en werken al twintig jaar in een grote stad in Nederland. Beide ouders zijn in Marokko naar school geweest en spreken redelijk Nederlands. Sanna's vader doet laag geschoold werk en haar moeder verricht schoonmaakwerk. Sanna is de oudste in het gezin. Ze is in Nederland geboren, maar ze heeft tot haar zevende jaar bij haar oma in Marokko gewoond. Ze zegt: 'Mijn moeder had het te druk met werken om voor mij te zorgen.' Vanaf het begin dat Sanna naar Nederland terugkeert, verloopt het contact met haar moeder moeizaam. Zij heeft het idee dat haar jongere zuster wordt voorgetrokken. 'Ik kan gewoon niet met mijn moeder opschieten', zegt ze. Overigens geeft Sanna wel toe dat ze vroeger een 'moeilijk kind' was. Met haar vader heeft ze een betere band. Het gezin telt zes kinderen. Een jonger zusje heb ik gesproken in één van de opvanghuizen waar ik participeerde, later ben ik haar bij Sanna opnieuw tegengekomen. Sanna heeft het voorbereidend beroepsonderwijs afgerond en haar zusters volgen mavo-onderwijs. Zij hebben geen familie in Nederland. 'Mijn kinderen zijn mijn familie', zegt haar moeder tijdens een gesprek dat ik met haar had. Ze vertelt dat haar man sinds een aantal jaren heel gelovig is geworden en dat hij de kinderen toen strenger is gaan opvoeden. 'Hij heeft een goed karakter. Hij houdt van zijn kinderen en van mij. Maar ik ben ook bang voor mijn man. Ik moet doen wat hij zegt.' Ik heb Sanna in een begeleid kamerwonenproject geïnterviewd, nadat zij al bijna anderhalf jaar van huis weg was.

Louiza (17 jaar)

Louiza is ook in Nederland geboren, haar ouders hebben een vergelijkbare achtergrond als die van Sanna. Haar moeder is in een stad in Midden-Marokko opgegroeid en heeft daar ook lager onderwijs genoten. Haar vader komt van het platteland. Hij kan lezen en schrijven. Hij is al bijna twintig jaar in Nederland en is werkzaam bij een klein bedrijf. Haar moeder heeft nooit buitenshuis gewerkt. Beide ouders spreken redelijk Nederlands. Ze hebben geen familie in Nederland, maar er is wel een zeer nauw contact met een Nederlands gezin. Ze bezoeken geregeld Marokko. Het gezin telt drie kinderen. Volgens Louiza zei haar vader vroeger altijd: 'Eén dochter en één zoon zijn voor mij genoeg. Maar toen is hij in één klap omgeslagen en wilde hij meer kinderen hebben. Maar het is bij drie gebleven.' Haar vader is sinds een aantal jaren erg gelovig en streng in de leer geworden. Voor die tijd kon

ze goed met haar vader opschieten, beter dan met haar moeder. 'Mijn moeder is ook islamitisch, alleen omdat mijn vader het is. Ze was echt heel modern, nog steeds, ze wou nooit een hoofddoek dragen. Maar nu loopt ze zelf met een hoofddoek en met kleren tot haar enkels.' Louiza zit op het vwo. Haar vader vond een goede schoolopleiding heel belangrijk voor zijn dochter. 'Toen ik in de vierde klas van de lagere school zat, heeft mijn vader me overgeplaatst naar een particuliere school met alleen maar Nederlanders.' Louiza participeerde in een begeleid kamerwonenproject waar ik haar heb geïnterviewd; zij had haar ouders toen een jaar niet meer gezien.

Nadia (23 jaar)

Nadia's vader is vlak na zijn huwelijk naar Nederland gemigreerd, waar hij in een fabriek kwam te werken. Nadia is op haar negende jaar naar Nederland vertrokken. Tot die tijd heeft ze met haar moeder bij de familie van haar vader op het platteland in de Rif gewoond. De reden van de komst naar Nederland was dat het voor haar moeder steeds moeilijker werd om bij haar schoonfamilie te wonen. Nadia: 'Mijn vader heeft toen besloten ons naar Nederland te halen, wat ik graag wilde. Maar toen ik er eenmaal was, vond ik het verschrikkelijk. Ik heb het eerste jaar niets anders gedaan dan geïjkt. Alles was vies en grijs, het was winter toen we kwamen, en ik begreep de mensen niet. Ik had me Nederland heel anders voorgesteld. In Marokko heb je mooie witte huizen, en dan kom je hier en is alles grijs. Ik heb heel veel gehuild, omdat ik mijn neefjes en nichtjes miste waar ik altijd mee speelde. Mijn moeder vond het ook verschrikkelijk en ze heeft nu nog heimwee.' Het gezin woont in een dorp en telt zeven kinderen. Nadia is de oudste en ze volgt een hbo-opleiding. Ze hebben geen familie in Nederland. Er vestigen zich wel steeds meer Marokkanen in hun gemeente, maar daar heeft haar moeder weinig contact mee. Nadia beschrijft haar moeder als 'hartstikke traditioneel.' Ze leunt erg op haar dochter. Haar vader zit in de wao en laat volgens Nadia 'financieel alles in de soep lopen.' Nadia moet voor beide ouders tolken als zij instanties bezoeken. Verder hebben haar ouders huwelijksproblemen en liggen ze 'constant met elkaar overhoop.' Ik heb haar in één van de opvanghuizen voor islamitische meisjes voor het eerst geïnterviewd, nadat zij pas een paar weken van huis was weggelopen. Ik heb haar daarna op haar kamer van een begeleid kamerwonenproject opgezocht en nog weer later toen zij op zichzelf woonde.

Miriyam (19 jaar)

Miriyam is vanaf haar zesde jaar in Nederland. Ze is Berbers en afkomstig uit de Rif. Haar vader is sinds een aantal jaren afgekeurd. Haar moeder

is analfabete en heeft nooit buitenshuis gewerkt. Het gezin woont in een provincieplaats. Miriyam noemt haar ouders 'streng islamitisch'. Haar moeder roddelt veel over anderen, wat Miriyam als 'typisch Marokkaans' kenschetst. Zij had geen goed contact met haar moeder, en vooral over het huishouden 'zeurde' haar moeder veel. Maar vergeleken met haar vader steunde ze Miriyam wel. Over haar vader zegt ze dat die veel respect eist. Beide ouders spreken niet zo goed Nederlands. Verder stelt Miriyam dat ze vroeger weinig bewegingsvrijheid had: 'wat mijn vriendinnen wel mochten, mocht ik niet'. Miriyam komt uit een groot gezin, ze is één van de jongere kinderen. Bijna al haar broers en zusters zijn getrouwd en wonen in Nederland. Over het algemeen kan ze goed overweg met haar zusters en over één broer zegt ze: 'die is best wel aardig'. Haar andere broers zijn 'hartstikke streng' en één is er echt een 'dictator, die commandeert iedereen'. Haar vader heeft verschillende familieleden in Nederland wonen. Miriyam heeft enkele jaren voorbereidend beroepsonderwijs gevolgd, maar ze heeft de school niet afgemaakt. Ik spreek haar voor het eerst in het opvanghuis voor islamitische meisjes; het is dan een jaar geleden dat zij haar huis de rug heeft toegekeerd. Vier jaar na het laatste interview ben ik haar toevallig tegengekomen en heb ik nog een gesprek met haar gehad.

Habiba (16 jaar)

Habiba is van Arabische origine en afkomstig uit het midden van Marokko. Habiba komt uit een grote familie. Haar vader is op het platteland opgegroeid en haar moeder in de stad. Haar vader is nooit naar school geweest. Toen Habiba één jaar was, zijn haar ouders gescheiden. Na zijn scheiding is haar vader opnieuw getrouwd. Tot haar derde jaar heeft Habiba bij haar moeder gewoond en daarna moest zij naar de familie van haar vader. Habiba zegt: 'mijn vader heeft mij van mijn moeder afgepakt.' Tot haar achtste jaar woonde zij bij haar tante en zag zij haar vader alleen tijdens de vakanties. Zij had toen een goed contact met hem, hij nam altijd cadeautjes en kleding voor haar mee. Haar vader is ongeveer vijftien jaar in een provincieplaats in Nederland woonachtig, een oom en zijn gezin hebben zich daar ook gevestigd. Haar vader heeft altijd in een fabriek gewerkt, maar sinds een jaar is hij ziek. Toen Habiba naar Nederland kwam, werd zij opgenomen in het nieuwe gezin van haar vader. In Nederland verslechterde het contact met haar vader, vooral toen hij religieuzer werd. Habiba vindt haar vader streng en autoritair: 'bij ons thuis is mijn vader de baas'. Haar stiefmoeder pelt thuis garnalen en Habiba helpt mee. Zij volgt voorbereidend beroepsonderwijs. Ik spreek haar in het opvanghuis voor islamitische meisjes, waar zij onderdak heeft gekregen nadat zij van huis is weggelopen.

Turkse wegloopsters

Algemene kenmerken

De meeste vaders van de Turkse wegloopsters zijn tussen de vijftien en vijfentwintig jaar in Nederland. Dit is langer dan de Marokkaanse vaders.⁶³ De arbeidsmigratie vond vooral plaats tussen 1965 en 1975 en betrof toen grotendeels mannen.⁶⁴ De Turkse gezinshereniging is eerder op gang gekomen dan de Marokkaanse en bereikte in 1980 haar hoogtepunt.⁶⁵ De moeders van de wegloopsters zijn enige jaren na hun echtgenoot naar Nederland gekomen en verblijven hier langer dan de Marokkaanse moeders van de wegloopsters. Drie meisjes uit mijn onderzoek zijn tussen hun negende en dertiende jaar naar Nederland gekomen, de overigen zijn hier geboren of voor hun zesde jaar gemigreerd.⁶⁶ Ten tijde van het onderzoek bleek ongeveer een derde van de Turkse vaders van wegloopsters werkloos of afgekeurd te zijn. Sommige werkloze vaders gaan geregeld naar de moskee of naar een café.

Hoewel volgens de norm een vrouw voor haar man en kinderen moet zorgen en niet buitenshuis werkt, kan bij financiële nood hiervan worden afgeweken. Vergeleken met de moeders van de Marokkaanse wegloopsters werken de Turkse moeders vaker buitenshuis. Een derde van hen verricht schoonmaakwerk of fabrieksarbeid.⁶⁷ Sommige moeders zijn samen met hun echtgenoot naar Nederland gekomen om gezamenlijk geld te verdienen. De kinderen werden in eerste instantie in Turkije bij hun grootouders achtergelaten, pas later zijn ze naar Nederland gehaald. Als de oudste dochter haar taak kan overnemen, blijven sommige moeders buitenshuis werken. Vier moeders van de Turkse wegloopsters kunnen lezen en schrijven en twee volgen alfabetisatielessen. De meeste moeders hebben een gebrekkige kennis van de Nederlandse taal, ze hebben evenals de Marokkaanse moeders de hulp van hun dochters nodig bij contacten met instanties.

De gezinnen van de Turkse wegloopsters zijn vergeleken met die van de Marokkaanse wegloopsters kleiner, de meeste bestaan uit vier kinderen, soms zes of zeven.⁶⁸ De helft van de geïnterviewde Turkse meisjes woont in een van de vier grote steden en de andere helft in een provincieplaats of dorp verspreid over het land. Verschillen tussen de Marokkaanse en Turkse gezinnen van de wegloopsters komen naar voren in de langere verblijfsduur van de Turkse gezinsleden, de lagere participatiegraad op de arbeidsmarkt van de Turkse mannen en het hogere aantal Turkse vrouwen dat buitenshuis werkt of heeft gewerkt. Na deze algemene gegevens zal ik evenals bij de Marokkaanse groep nu vijf Turkse meisjes introduceren.

Vijf wegloopsters

Nur (21 jaar)

Haar beide ouders hebben een stedelijke achtergrond en zijn afkomstig uit het Noorden van Turkije. Haar moeder is in Turkije nooit naar school geweest, haar vader wel. Hij is vijfentwintig jaar geleden naar Nederland gekomen om te werken, haar moeder en de overige gezinsleden zijn hem vijf jaar later gevolgd. Nur was toen een baby. De moeder van Nur heeft altijd buitenshuis gewerkt. Ze spreekt niet zo goed Nederlands, maar ze kan zich wel redden. Nur vertelt over haar relatie met haar vader: 'ik was altijd zijn lieverdje, ik was de jongste.' Nur heeft een nauwe band met haar zusters: 'we begrijpen elkaar heel goed.' Het gezin is in een grote stad gevestigd. Volgens Nur doet haar vader weinig aan zijn geloof: 'Mijn vader was eens in het jaar islamitisch en dat was rond de ramadan.' Haar moeder is veel geloviger. Alle kinderen in het gezin volgen een middelbare schoolopleiding en mogen naar schoolfeesten toe. 'Mijn vader vond het belangrijk dat je dat soort dingen deed, mee doen met anderen, dat is goed voor je ontwikkeling.' Nur typeert hun gezin als: 'wij wijken gewoon af van ieder ander.' Zij is op haar zeventiende jaar van huis weggelopen. Ik spreek haar vier jaar later.

Yasemin (20 jaar)

Haar vader komt uit een stad in het zuiden van Turkije en is daar naar de lagere school geweest. Haar moeder heeft een dorpsachtergrond en is analfabete. Haar vader is achttien jaar geleden naar Nederland gemigreerd. Yasemin: 'Wij zijn drie jaar later gekomen, toen was ik een jaar of vijf.' Ze heeft vijf zusters en broers. Met haar ene zuster heeft ze geregeld ruzie, maar met een andere zuster heeft ze een goed contact. Haar moeder heeft nooit buitenshuis gewerkt, 'het mocht niet van mijn vader. Hij zei: "Ik verdien genoeg".' Haar moeder spreekt wel Nederlands, ze kan zich wel redden, maar ze voelt zich volgens Yasemin 'onzeker' bij instanties. 'Ze denkt dat ze het niet kan, maar wij zeiden altijd: vertel het maar zelf.' Ze heeft ook aan een fietscursus meegedaan. Haar vader is sinds een aantal jaren werkloos. Zij wonen in een provincieplaatsje met een grote concentratie van Turken. Yasemin: 'Het is er best wel gelovig. Mijn moeder is heel religieus, draagt ook hoofddoeken en ze bidt veel. Mijn vader is niet echt gelovig. Hij gaat soms naar de moskee, met feestdagen, maar hij vast niet.' Het gezin heeft veel contact met een oom en zijn familie. Ten aanzien van het huwelijk zegt haar vader over zijn dochters: 'ze moeten zelf kunnen kiezen, maar eerst moeten ze studeren.' Yasemin was bijna zestien jaar toen ze het huis de rug toekeerde. Vier jaar later heb ik haar geïnterviewd.

Kezban (22 jaar)

Kezbans ouders zijn opgegroeid op het platteland in het midden van Turkije en zijn nooit naar school geweest. Haar vader heeft in dienst leren lezen en schrijven en haar moeder in Nederland. Haar moeder is op vijftienjarige leeftijd getrouwd. Kezbans ouders zijn zeventien jaar geleden naar Nederland gekomen en gingen beiden in een fabriek werken. De oudste dochter van dertien zorgde voor de vier jongere kinderen en is in Nederland nooit naar school geweest. Kezban heeft enige jaren op de huishoudschool gezeten. Zij kan goed opschieten met haar zusters. Zij typeert haar ouders als 'heel traditioneel, mijn moeder heeft altijd een hoofddoek gedragen. Ze mocht wel alleen de stad in, als ze maar een hoofddoek op had.' De eerste tien jaar van hun verblijf in Nederland waren ze volgens Kezban 'niet zo met het geloof bezig, maar we hielden ons wel aan bepaalde regels.' Kezban en haar familie waren één van de eerste Turkse gezinnen die zeventien jaar geleden in hun provincieplaats kwamen wonen. Later vestigden zich er meer Turkse gezinnen. Kezban: 'Voor zo'n kleine plaats wonen er veel Turkse gezinnen die allemaal op elkaar letten.' Haar ouders staan onder grote invloed van de Turkse gemeenschap, waarvan het merendeel afkomstig is uit een dorp: 'die gemeenschap is zo ontzettend belangrijk voor ze.' Haar vader is inmiddels afgekeurd en wil al tien jaar naar Turkije terug. Kezban zegt over haar vader: 'ooit gaan we terug en dan heeft hij zijn blik op oneindig.' Toen ik haar sprak was het vijf jaar geleden dat ze van huis was weggelopen.

Leyla (18 jaar)

Haar ouders zijn afkomstig van het platteland in het midden van Turkije. Over haar ouders zegt ze: 'ik weet niets van ze. Ze weten zelf ook niet wanneer ze zijn geboren. Ik weet alles van mezelf. Mijn moeder kan niet lezen en schrijven, vandaar. Ze weet ook niet wanneer wij geboren zijn.' Sinds vijftien jaar is haar vader fabrieksarbeider in Nederland. 'Mijn vader was hier eerder dan mijn moeder, die kwam een paar jaar later. Mijn vader schreef toen een brief dat mijn moeder met mijn broertjes moest komen. Ik ben zes maanden in Turkije gebleven bij mijn opa.' Op zesjarige leeftijd voegt Leyla zich bij haar familie in een grote stad in Nederland. Haar vader heeft hier ook familie wonen. Hij werkt in een fabriek en na zijn werk bezoekt hij geregeld een café. Hij is weinig thuis. Leyla: 'mijn moeder mocht wel werken. Ze doet 's ochtends en 's avonds een paar uur schoonmaakwerk.' Haar moeder spreekt redelijk Nederlands. Leyla heeft een goed contact met haar moeder, maar niet met haar vader. Haar vader gaat alleen naar de moskee als het ramadan is. Haar moeder bidt elke dag en ze draagt

een hoofddoek. Zij is hierbij wel een uitzondering want 'de meeste mensen bij ons in de buurt dragen geen hoofddoek', aldus Leyla die op het voorbereidend beroepsonderwijs zit en administratief medewerkster wil worden. Ik heb Leyla gesproken in het opvanghuis voor islamitische meisjes, enige maanden nadat ze van huis was weggelopen.

Esra (19 jaar)

Esra is op zesjarige leeftijd met haar familie naar Nederland gekomen. Haar ouders zijn in een dorp in het zuiden van Turkije opgegroeid en na hun huwelijk zijn ze in de dichtstbijzijnde stad gaan wonen. Beiden hebben enkele jaren lagere school. Het initiatief van de gezinshereniging is van haar moeder afkomstig. Er deden praatjes de ronde over haar vader, hij zou met een Nederlandse vrouw samenwonen en twee kinderen bij haar hebben. Haar moeder is volgens Esra hierover zo kwaad geworden dat ze haar man heeft opgebeld met de volgende woorden: 'Of je haalt ons naar Nederland of ik zet je kinderen voor een moskeedeur. Ben je soms vergeten dat je in Turkije ook kinderen hebt?' Haar vader zou hier geschokt op hebben gereageerd en gezegd hebben dat het een grapje was. Vervolgens heeft hij tickets voor zijn familie opgestuurd om naar Nederland te komen. Volgens Esra hebben haar ouders vanaf het begin van hun huwelijk problemen. Esra: 'Eén week na haar huwelijk werd mijn moeder al door mijn vader geslagen.' Het gezin woont in een grote stad, in een buurt waar veel landgenoten zijn gehuisvest. Haar vader heeft familie in Nederland, haar moeder niet. Esra heeft twee jongere broers en een oudere zuster. Volgens het meisje trekt haar vader haar zuster voor en haar moeder haar broer. Esra vindt dat haar vader 'geen echte moslim' is omdat hij drinkt. Haar moeder bidt en vast tijdens de ramadan en draagt een hoofddoek. Zij werkt 's avonds als schoonmaakster. Esra heeft eerst mavo-onderwijs gevolgd. Toen dat niet goed ging, is zij naar het voorbereidend beroepsonderwijs gegaan. Haar ouders hebben weinig belangstelling voor school. Ik spreek Esra voor het eerst in één van de opvanghuizen waar ik heb geparticipeerd. Ze is dan sinds enige dagen van huis weg. Het is de tweede keer dat zij van huis is weggelopen. Ik heb haar daarna op haar kamer in een begeleid kamerwonenproject gesproken en in haar eigen huis.

Methode van onderzoek

Uit allerlei onderzoek blijkt dat allochtone weglopers moeilijk zijn te benaderen.⁶⁹ Om in contact te komen met Marokkaanse en Turkse weggelo-

pen meisjes heb ik gedurende acht maanden in twee categoriale opvanghuizen voor islamitische meisjes geparticipeerd.⁷⁰ Daardoor kon ik zelf contacten met de weglousters leggen en een vertrouwensband met hen opbouwen. Ik deed samen met weglousters boodschappen, hielp hen met huiswerk of ik begeleidde meisjes naar diverse instanties. Daarnaast kreeg ik de gelegenheid de hulpverlening van nabij mee te maken en verschillende hulpverleningsgesprekken en teamvergaderingen bij te wonen. Sommige weglousters heb ik later in hun vervolgoegang bezocht, waardoor ik ook enkele medebewoners heb kunnen interviewen. Tevens heb ik via bemiddeling van een hulpverlener enkele meisjes gesproken die al een langere tijd van huis waren.

Tijdens mijn participatie in de twee opvanghuizen heb ik in totaal driedertig Marokkaanse en Turkse meisjes ontmoet.⁷¹ Niet met iedereen heb ik een even intensief contact gehad. Sommigen gingen al snel terug naar huis of naar een ander opvanghuis. Anderen bleven echter wel langer, waardoor ik de gelegenheid kreeg hen beter te leren kennen. Op een paar meisjes na waren de meesten bereid hun medewerking te verlenen aan het onderzoek en over hun ervaringen te vertellen. Verschillende meisjes waren erg gesloten en wilden weinig kwijt over hun moeilijkheden. Dat gold in het bijzonder voor diegenen die pas kort in Nederland verbleven. Een Marokkaans meisje zei: 'Als ik over mijn problemen ga praten, dan krijg ik hoofdpijn, ik wil het niet.' Een Marokkaanse hulpverlener voegde hieraan toe: 'Ze vindt het heel raar dat ik met haar wil praten. Ze houdt er niet van dat mensen zich met haar privé-leven bemoeien.' Het perspectief van deze meisjes komt daardoor minder in de verslaggeving terug.

Een dergelijke afhoudende reactie heb ik bij het merendeel niet waargenomen, zij waren doorgaans zeer openhartig en wilden graag hun verhaal kwijt. In het opvanghuis konden hulpverleners niet altijd genoeg tijd voor hen vrijmaken, ik daarentegen wel. De weglousters vonden het belangrijk dat andere meisjes kennis zouden nemen van hun ervaringen. Hun houding is te vergelijken met wat Clifford Geertz 'karakteristiek' voor het antropologisch onderzoek heeft genoemd.⁷² Soms treft een antropoloog tijdens zijn onderzoek mensen die in de woorden van Geertz op de onderzoeker hebben staan wachten: 'ze staan niet alleen te popelen je vragen te beantwoorden, ze sporen je zelfs aan de juiste vragen te stellen. Mensen met een verhaal, een visie, een beeld, een mening over zichzelf'.⁷³ Geertz betitelt deze informanten als 'goudaders' voor het welslagen van de onderneming.

De verhalen van de weglousters die ik centraal stel in deze studie voldoen in grote mate aan deze omschrijving. Vaak was een blik van interesse of een enkele vraag al voldoende om hen aan het praten te krijgen. Zij wilden graag hun stem laten horen, zij hadden hier dikwijls lang mee gewacht.

Landgenoten veroordeelden hun gedrag, terwijl zij zich onheus bejegend voelden en vaak niet anders konden. Het feit dat ik niet tot hun etnische groep behoorde en hun familie niet kende, droeg in deze gevallen bij tot hun bereidheid om deel te nemen.⁷⁴ Zij vertelden mij dat zij Turkse c.q. Marokkaanse onderzoeksters niet zouden vertrouwen omdat zij bang waren voor roddel. Waarschijnlijk speelden in deze reactie ook hun ervaringen met hulpverlensters uit de eigen groep mee, die volgens hen veel kritischer vragen stelden dan hun Nederlandse collega's. Een Turkse hulpverlenster bevestigde dit beeld: 'Ik ga niet zo gauw mee in hun kritiek op onze cultuur; ze verwachten van mij een bevestiging, maar die krijgen ze niet.'⁷⁵

Twintig Marokkaanse en Turkse meisjes heb ik alleen in deze categoriale centra meegemaakt. De gesprekken verliepen min of meer spontaan tijdens mijn bezoeken, bijvoorbeeld tijdens het thee drinken of het boodschappen doen. Niettemin heb ik de meeste Marokkaanse en Turkse meisjes ook apart geïnterviewd om door te vragen over persoonlijke onderwerpen. Dertien Marokkaanse en Turkse meisjes zijn gedurende langere tijd gevolgd. Ik heb hen verschillende keren op hun andere opvangadressen bezocht. In het geval van drie Marokkaanse meisjes is dat min of meer toevallig gebeurd, omdat ik hen in een latere fase van mijn onderzoek in andere jongeren crisiscentra opnieuw tegenkwam. Ik heb hen meermalen gezien, omdat enkele meisjes in hetzelfde tehuis verbleven. Met deze meisjes heb ik verschillende uitstapjes gemaakt. Ik heb hen een dagje in Amsterdam uitgenodigd en wij zijn bijvoorbeeld een keer naar de kermis geweest. Dit gaf mij de gelegenheid om te zien hoe zij met elkaar omgingen en op de jongens reageerden die op hen afkwamen.

Van de meisjes die ik gedurende een jaar heb gevolgd, ben ik getuige geweest van de verdere ontwikkelingen na het weggelopen. Ik heb vier Marokkaanse weggloopsters gesproken die inmiddels in begeleid kamerwonenprojecten vertoefden of die bij kennissen een kamer hadden gehuurd, maar eerder in het opvanghuis voor islamitische meisjes hadden gezeten. Via bemiddeling van een Marokkaanse hulpverlenster heb ik tot slot vijf meisjes van Turkse en Marokkaanse afkomst gesproken die een aantal jaren geleden van huis waren weggelopen. Zij hadden al enige afstand genomen van wat hun toen was overkomen. De uitvoerige gesprekken met hen vormen een belangrijke verdieping van het onderzoek.

Ik heb geprobeerd recht te doen aan de diversiteit van de weggloopsters door een groot aantal meisjes te onderzoeken en hen via verschillende ingangen te benaderen. Dit laatste is veel moeilijker gebleken dan oorspronkelijk was voorzien. Ik heb alleen met meisjes contacten kunnen leggen die in aanraking zijn geweest met de hulpverlening; diegenen die geen beroep op de hulpverlening hebben gedaan zijn buiten beschouwing gebleven.

Deze wijze van selecteren legt beperkingen op aan de generaliseerbaarheid van de gegevens, maar representativiteit voor de hele groep Marokkaanse en Turkse weglloopsters was toch al niet haalbaar. Het is immers onmogelijk om een a-selecte steekproef te trekken uit de totale populatie weggelopen Marokkaanse en Turkse meisjes. Verder heb ik getracht een breder beeld te krijgen van de redenen van meisjes om weg te lopen door dossieronderzoek van de instellingen waar ik heb geparticipeerd.

Een ander punt waarop ik de aandacht wil vestigen, is de wijze waarop de weglloopsters hun relaas doen. Van deze vaak jonge meisjes kan geen objectief verslag van hun situatie thuis worden verwacht. Hiervoor zijn zij te veel betrokken partij en gaat het om zeer gekleurde en vaak eenzijdige informatie. Hun verhaal dient een bepaald doel. Zij hebben dikwijls in een crisissituatie hun huis de rug toegekeerd en zij zijn op zoek naar onderdak. Dit betekent dat we enige overdrijving van de problematiek niet moeten uitsluiten en dat zij wellicht hun eigen rol in het geheel zullen onderbelichten. Hoe ben ik met dit probleem omgegaan?

In navolging van Driessen en De Jonge ga ik er van uit dat antropologische kennis 'partieel en perspectivistisch' is en dat er niet één punt is van waaruit een cultuur kan worden overzien.⁷⁶ In mijn onderzoek stel ik het perspectief van weggelopen meisjes op hun situatie centraal, maar ongetwijfeld zullen hun ouders een andere visie hebben op het geheel. Het gaat hier niet om de vraag wie er gelijk heeft: beide partijen zullen goede redenen hebben om zich op een bepaalde manier te presenteren. Maar dat betekent nog niet dat ik alles wat zij te berde brengen kritiekloos moet overnemen. Zoals bij elk onderzoek hebben we hier te maken met de mogelijkheid van sociaal wenselijke antwoorden of met het verschil tussen wat mensen zeggen en wat zij doen. Hoe weet ik welke informatie betrouwbaar is en welke niet? In de hoop op onderdak kunnen weglloopsters beweren dat zij worden uitgehuwelijkt of mishandeld. Hierbij kunnen zij inspelen op vermeende vooroordelen van Nederlandse hulpverleners. Door herhaalde gesprekken, de participatie in de opvanghuizen, de inzage in dossiers en contacten met hulpverleners, heb ik getracht de betrouwbaarheid van de verhalen te vergroten. Bepaalde informatie heb ik op verschillende manieren kunnen verifiëren, andere niet. Ik zal hiervan enkele voorbeelden geven.

Redenen van mishandeling kon ik soms nagaan als ik het meisje in het opvanghuis zelf had gesproken. Sommigen hadden inderdaad blauwe plekken op hun lichaam. Ook door inzage in dossiers of gesprekken met hulpverleners heb ik een en ander in een breder kader kunnen plaatsen. De ervaringen met incest vond ik veel moeilijker te interpreteren. Dat heeft deels met de vaagheid en breedte van de term te maken, want bedoelden weglloopsters en hulpverleners wel hetzelfde?⁷⁷ Ik had de indruk dat

meisjes soms een erg brede definitie hanteerden van incest, zoals bleek uit het verhaal van een meisje dat vertelde dat haar vader een keer 's nachts 'poedelnaakt' in haar kamer stond. Gegeven het taboe op seksualiteit is dit zeker een zeer bedreigende ervaring voor een dochter, maar de vraag is of incest in dit verband wel de meest adequate term is. Meisjes zelf hadden vaak enige schroom om er over praten, en wat zij wel los lieten was niet altijd even duidelijk. Dat is gegeven de situatie niet zo vreemd, maar opgetekend in een verslag wel lastig.

Enkele hulpverleners vertelden dat het hun opviel hoe in een bepaalde periode opeens veel meisjes ervaringen met incest hadden. Zij twijfelden soms aan het waarheidsgehalte van die verhalen en ze vroegen zich af of sommige meisjes elkaar niet aan het napraten waren in de crisiscentra. Verder moeten we ons realiseren dat meisjes met incestervaringen niet gauw naar huis worden teruggestuurd en dat zij vaak extra aandacht van hulpverleners krijgen. De zaak wordt bovendien gecompliceerder als meisjes verbieden deze aantijgingen openbaar te maken aan hun vader. Maar ook als een dochter er in de gezinsgesprekken wel naar verwijst, wordt de situatie alleen maar ingewikkelder als haar vader alles ontkent en zijn dochter voor leugenaarster uitmaakt. Zonder te denken een uitspraak te kunnen doen over het waarheidsgehalte, ga ik er vanuit dat meisjes niet voor niets weglopen en dat ze een reden hebben om hun verhaal op een bepaalde manier te presenteren en te legitimeren.

Een onderwerp dat ik soms van meer kanten kon bevestigen betreft het onderwijs. Nogal wat meisjes beweerden dat zij graag naar school wilden, maar dat hun vader dat verbood. Waarom vertelden zij dat aan mij? Was het een sociaal wenselijk antwoord omdat ik een hoog geschoolde Nederlandse onderzoekster ben? Of was het om aan hun drang naar vrijheid een legitieme grond te geven? Door meisjes te helpen met hun huiswerk kwam ik er bijvoorbeeld achter dat zij de wiskundeleraar leuker vonden dan het vak dat hij doceerde, of dat zij meer voor hun vrienden dan voor het diploma naar school gingen. Maar door mijn gesprekken met enkele meisjes die een aantal jaren geleden waren weggelopen, ontdekte ik dat hun schoolambities wel degelijk serieus waren. Zij hadden inmiddels met veel inspanning hun schooldiploma's gehaald.

Wat betreft de rol van de vader of moeder ben ik wel geheel afhankelijk van de informatie die de dochter in kwestie mij gaf. Ik had ook graag de visie van de ouders op het weglopen van hun dochter bij het onderzoek willen betrekken, maar hierin ben ik niet geslaagd. Althans, het is mij slechts bij één Marokkaanse en één Turkse moeder bij toeval gelukt. Weglopen is een onderwerp dat in de taboesfeer ligt en dat kon ik vooral merken toen ik probeerde ouders te spreken. Ik heb op verschillende manieren getracht contact

te leggen. Zo heb ik bijvoorbeeld een vader benaderd nadat zijn dochter naar huis was teruggekeerd, maar hij wimpelde een gesprek af onder het mom van tijdgebrek. Via de voogdes van de dochter heb ik later wel toestemming gekregen, maar toen ik de moeder opbelde voor het maken van een afspraak, werd ik alsnog geweigerd.

Een Marokkaanse vader die geen contact meer met zijn dochter onderhield, wilde ook niet meewerken aan het onderzoek. Hij reageerde op mijn vraag met de woorden: 'Ik heb drie jaar geleden alle instanties afgelopen en er was niemand die naar mij wilde luisteren. Nu hoeft het niet meer.' Een meisje dat naar huis teruggekeerd was, zou voor mij informeren of haar ouders wilden deelnemen. Zij zou mij terugbellen, maar ik heb niets meer van haar vernomen. Twee allochtone hulpverleners die enkele goede contacten met ouders van weggelopen meisjes hadden, hebben voor mij geprobeerd te bemiddelen. Ook via hen is het niet gelukt een ouder bereid te vinden medewerking te verlenen. Waarschijnlijk zou in het geval van de ouders een onderzoeker van de eigen groep gemakkelijker contact hebben gelegd dan een Nederlandse onderzoeker. Wel heb ik mij door gesprekken met de dochters en hulpverleners⁷⁸ indirect een beeld gevormd van de reactie van de ouders.

In deze studie zal ik vaak uitvoerig citeren uit de interviews die ik met de wegloopsters heb gevoerd. Ik probeer hen zoveel mogelijk in hun eigen termen aan het woord te laten, met de kanttekening dat ik soms zinnen heb moeten stroomlijnen om de leesbaarheid te vergroten. Het is hun formulering, maar ik ben mij ervan bewust dat ik de citaten selecteer en in een bepaalde context plaats. Om met de woorden van Geertz⁷⁹ te besluiten: 'wij handelen in de beschrijvingen ervan, en of ze nu afkomstig zijn van informanten, van collega's, van voorgangers of van onszelf, het blijven geconstrueerde beschrijvingen, verhalen over verhalen, meningen over meningen.' Het is weliswaar mijn constructie, maar toch hoop ik de visie van de wegloopsters voldoende recht te doen.

De opzet van het boek

De globale lijn van dit boek bestaat uit de chronologische volgorde van het wegloopproces van Marokkaanse en Turkse meisjes. Eerst ga ik in op de culturele en maatschappelijke achtergronden van de Marokkaanse en Turkse gezinnen in het land van herkomst. De leidende vraag is: hoe gedraagt een Marokkaans of Turks meisje zich idealiter en hoe gaat dat vervolgens in de praktijk? In hoeverre spelen verschillen in regio, herkomst of opleiding hierbij een rol? Door hun migratie naar Nederland komen Ma-

rokkaanse en Turkse gezinnen in aanraking met andere culturele opvattingen. Na een schets van de recente veranderingen in de Nederlandse gezinsverhoudingen, geef ik aan welke culturele noties van de Marokkaanse en Turkse gezinnen botsen met de Nederlandse. In hoofdstuk drie beschrijf ik hoe ouders en dochters ieder vanuit hun eigen ervaring in de Nederlandse samenleving participeren. Zoals eerder uiteengezet kan de confrontatie met een andere werkelijkheid spanningen tussen hen opleveren. Ik zal nagaan welke onderwerpen tot conflicten leiden en of deze spanningen zich ook voordoen bij Nederlandse tienermeisjes en hun ouders. Hierdoor hoop ik meer inzicht te krijgen in het cultureel specifieke aspect van de problematiek.

De vestiging in Nederland heeft de beschikbaarheid van verschillende culturele noties vergroot. In het vierde hoofdstuk ga ik na welke handelingsalternatieven meisjes hebben. Formeel hebben zij een ondergeschikte positie in het gezin, maar zijn zij echt zo machteloos als vaak uit de literatuur naar voren komt? Welke strategieën hanteren zij om met de ervaren beperkingen om te gaan en in hoeverre valt hun situatie te vergelijken met die van Nederlandse adolescenten? In hoofdstuk vijf ga ik na welke betekenis het weglopen van meisjes heeft voor de betrokken partijen. Welke gevolgen heeft het weglopen voor de reputatie van de familie en het meisje? Welke doelen streven meisjes met het weglopen na? Is het een manier om aandacht te vragen voor een ongewenste thuissituatie of is het bedoeld als een definitieve breuk met de familie? Ook hier zal ik op grond van de literatuur enige vergelijkingen trekken met Nederlandse weglloopsters.

In het zesde hoofdstuk staan de Marokkaanse en Turkse weglloopsters centraal die van huis wegblijven en een zelfstandig bestaan moeten opbouwen. De vraag is hoe zij zich zonder familie staande kunnen houden in de Nederlandse samenleving. Welke waarden uit hun opvoeding onderschrijven zij nog? Hoe is hun relatie met hun ouders? Wegloopsters hebben een problematische relatie met hun eigen gemeenschap, welke ervaringen hebben zij met Nederlanders. Voelen zij zich door hen geaccepteerd? In het slot hoofdstuk volgen de conclusies van het onderzoek en zal ik een blik op de toekomst werpen.

Ideaal en werkelijkheid

Zonder maagdelijkheid is er geen eer, geen gelukkige bruiloft en is er geen man die zijn echtgenote respecteert.¹

Marokkaanse en Turkse meisjes die in Nederland van huis weglopen hebben doorgaans een lange reeks van conflicten met hun ouders achter de rug. Om deze problemen in hun juiste context te plaatsen moeten we eerst enig inzicht hebben in de manier waarop een meisje zich volgens Marokkaanse en Turkse maatstaven hoort te gedragen. In termen van Geertz gaat het hier om een model voor de werkelijkheid dat richting moet geven aan het gedrag. Ik zal laten zien welke vooronderstellingen ten grondslag liggen aan het cultureel referentiekader van de Marokkaanse en Turkse ouders met betrekking tot de opvoeding van dochters. In dit opzicht zijn er grote overeenkomsten tussen het Marokkaanse en Turkse kader te constateren en zal ik in deze paragraaf geen onderscheid maken tussen deze groepen.

De verschillen komen vooral tot uiting in de wijze waarop mensen in een bepaalde maatschappelijke context deze culturele noties in het handelen uitdragen. De specifieke invulling die mannen en vrouwen hieraan geven is onder meer afhankelijk van de regionale herkomst, of zij afkomstig zijn uit de stad of van het platteland, en de mate van scholing die zij hebben genoten. Op basis van de literatuur en de gegevens uit mijn onderzoek zal ik de situatie in Marokko en in Turkije gescheiden behandelen en aandacht besteden aan de opvattingen over seksualiteit en huwelijk. De spanningen die tussen de veranderende werkelijkheid en de beschikbare culturele informatie ontstaan, zorgen voor het dynamische karakter van cultuur.

Als Marokkaanse en Turkse gezinnen naar Nederland migreren, worden zij met een samenleving geconfronteerd die op een aantal punten anders is georganiseerd dan zij gewend waren. Ik zal kort aangeven welke recente veranderingen zich op het terrein van seksualiteit en de verhouding tussen ouders en kinderen in de Nederlandse samenleving hebben voltrok-

ken. In de conclusie ga ik na in welk opzicht Marokkaanse, Turkse en Nederlandse gezinsverhoudingen zich van elkaar onderscheiden.

Cultureel referentiekader

De Marokkaanse en Turkse gezinsverhoudingen moeten in het licht worden gezien van opvattingen over eer en schande, die nauw verbonden zijn met de relatie tussen het individu en de groep. Vaders zijn verantwoordelijk voor de eer van de familie en dochters moeten hun respect en gehoorzaamheid tonen. Een goede reputatie van (vrouwen en) meisjes is medebepalend voor de groepseer, ongepast gedrag van meisjes heeft gevolgen voor de hele familie en brengt schande voor hen met zich mee. De mening van andere familieleden en kennissen uit de directe omgeving is hierbij van groot belang. Meisjes behoren zich kuis te gedragen, wat inhoudt dat zij het gezelschap van vreemde mannen dienen te vermijden. In hun aanwezigheid moeten zij terughoudend gedrag en schaamte tonen. Om geen aanleiding te geven worden zij geacht hun lichaam en haar te bedekken, vanwege de erotische werking die het op mannen zou hebben.² Door zoveel mogelijk binnenshuis te blijven is de eerbaarheid van een meisje het best gegarandeerd en wordt het aanzien van de familie hooggehouden.³

Het huwelijk geldt als ideaal voor een volwassen moslim en als de context waarbinnen voor zowel mannen als vrouwen seksualiteit plaatsvindt.⁴ Seks buiten het huwelijk zou maar tot chaos in de maatschappij leiden en de gelovigen van het gebed en van de zorg voor de gemeenschap afhouden. De echtverbintenis is een goed middel om ongeremde seksualiteit te voorkomen.⁵ In dit verband geldt de vrouwelijke seksualiteit als gevaarlijk vanwege haar 'nagenoeg onbevredigbare seksuele passie' en haar 'fatale aantrekkingskracht' op mannen.⁶ Vrouwen worden niet geacht hun seksualiteit te kunnen beteugelen, mannen kunnen zich hiertegen beschermen door de segregatie van vrouwen.⁷ Behalve als 'mchtig en gevaarlijk,' wordt een vrouw ook als 'passief en kwetsbaar' gezien, zodat zij onder de hoede van mannen moeten staan.⁸ Dit is de basis voor de traditionele scheiding tussen de seksen.⁹

Het arrangeren van een huwelijk is geen individuele kwestie, maar een zaak van de ouders omdat het twee families met elkaar verbindt. Een vader is verantwoordelijk voor zijn ongehuwde dochter, eenmaal getrouwd trekt zij bij de ouders van haar echtgenoot in en maakt zij voortaan deel uit van zijn familie. De ouders van een jongen nemen hiertoe formeel het initiatief door aan de ouders van het meisje om de hand van hun dochter te vragen. De vader heeft in deze het beslissingsrecht en zijn dochter is hem gehoor-

zaamheid verschuldigd. Binnen de islam zijn de opvattingen verdeeld in hoeverre een vader rekening moet houden met de mening van zijn dochter over het voorgenomen huwelijk.

De algemene regel is dat een huwelijksvoogd een meisje alleen met haar toestemming mag uit huwelijken, maar dat geldt niet als haar vader de huwelijksvoogd is.¹⁰ Meisjes horen ten aanzien van de huwelijksprocedures een afwachtende houding aan te nemen en zo hun waardigheid te bewaren.¹¹ Het is ontoelaatbaar voor een meisje om zelf het initiatief tot een huwelijk te nemen of bij haar ouders aan te kondigen dat ze een huwelijksaanzoek van een man heeft gekregen.¹² Bij de echtverbintenis hoort de bruidegom ook een bruidsgave aan het meisje te betalen, die haar eigendom wordt en als een financiële waarborg geldt in slechte tijden. De hoogte is afhankelijk van de financiële en maatschappelijke positie van beide partijen.¹³ Tenslotte is er de islamitische regel dat een moslim vrouw alleen met een man van hetzelfde geloof mag huwen; voor mannen geldt die regel niet.¹⁴

De opvoeding van een dochter is op haar toekomstige huwelijk gericht, waarbij haar maagdelijkheid een voorwaarde is. Het betreft hier letterlijk het vlies dat aan de ingang van de vagina van het meisje zit en dat bij de eerste geslachtsgemeenschap hoort te bloeden. Het begrip maagdelijkheid kunnen we echter ook vanuit de expressieve kant bekijken.¹⁵ Bij deze expressieve benadering gaat het om wat maagdelijkheid symbolisch uitdrukt en welke betekenis kuisheid heeft voor het meisje, haar familie en de bruidegom en zijn familie. Het gaat hier om zaken als reputatie, eer en aanzien in de eigen gemeenschap. Gezien de verschillende posities die deze betrokkenen ten opzichte van elkaar innemen, zullen zij een andere betekenis aan maagdelijkheid toekennen.¹⁶

De druppel bloed die het meisje tijdens de huwelijksnacht hoort te verliezen, geldt als bewijs dat zij niet eerder seksueel actief is geweest en symboliseert hiermee haar reinheid en kuise gedrag. Haar echtgenoot zal haar dan ook respecteren. Als de bruid maagd blijkt te zijn, houdt dat in dat haar familieleden haar goed hebben bewaakt, wat hun veel prestige en eer verleent. Voor de bruidegom is de ontmaagding een bewijs van zijn seksuele potentie als man¹⁷ en voor zijn familie dat zij de huwelijksnacht niet voor niets hebben betaald.

Als de bruid tijdens de huwelijksnacht echter geen bloedvlek kan laten zien, dan heeft dit voor alle betrokkenen verstrekende consequenties. In een dergelijke situatie veronderstelt men dat de bruid geen maagd meer is, hetgeen het meisje met gevoelens van schaamte vervult en voor haar familie verlies van eer betekent. Voor de bruidegom geldt het ook als een vernederende ervaring, omdat hij als man faalt. Het echtpaar kan enkele nieuwe pogingen ondernemen, maar als die mislukken kan uiteindelijk de echt-

genoot de bruid naar haar familie terugsturen en haar verstoten. De goede naam van het meisje is hiermee ernstig geschaad en zij kan een eervol huwelijk verder wel vergeten. Zij heeft hiermee haar familie te schande gebracht, want haar vader, broers en andere familieleden hebben gefaald in het beschermen van haar kuisheid en het bewaken van de eer van de familie. Om een verder verlies in prestige te voorkomen horen haar vader en broers te reageren, want anders betekent het dat hun aanzien in de eigen gemeenschap verder daalt.¹⁸ De reacties van de familie op de schending van de eer zijn per land en regio verschillend. Hierbij moet wel worden vermeld dat de islam het spelen van eigen rechter verbiedt.¹⁹

Marokko: de praktijken

We hebben gezien dat het behoud van de maagdelijkheid van een meisje een centrale plaats in de opvoeding inneemt en dat die nauw verbonden is met de eer van de familie. De vraag is hoe mensen deze culturele waarden in het dagelijks leven invullen. In Marokko hebben zich de laatste jaren onder andere op het gebied van industrialisatie, urbanisatie en onderwijs grote veranderingen voorgedaan. Ik zal nagaan op welke wijze deze ontwikkelingen de bestaande gezinsverhoudingen op het platteland en in de steden hebben beïnvloed. Aan de hand van de studies van Davis en Davis (1986), Maher (1974) en Naamane-Guessous (1990) zal ik laten zien welke verschuivingen er op het terrein van huwelijk en onderwijs in Marokko hebben plaatsgevonden. Maar eerst zal ik aangeven uit welke regio de ouders van de wegloopsters uit mijn onderzoek afkomstig zijn.

Herkomst

De meeste Marokkaanse migranten in Nederland zijn afkomstig uit de Rif, een gebied dat in het noordoosten van Marokko ligt en waar men één van de drie Marokkaanse Berbertalen spreekt. In de jaren zestig was de levensstandaard in deze regio vrij laag, maar door de migratie naar Europa is deze aanzienlijk gestegen. De Rif staat vergeleken met de Berbersprekende gebieden in de Midden- en Hoge-Atlas bekend om zijn strikte gedragsvoorschriften voor vrouwen.²⁰ Getrouwde vrouwen en ongehuwde meisjes mogen zich nauwelijks buitenshuis laten zien en staan onder bescherming van de mannelijke leden van de familie.²¹ Riffijnen worden in Marokko tot op zekere hoogte als tweederangsburgers beschouwd.²² De ouders van elf van de achtentwintig wegloopsters uit mijn onderzoek, waaronder die van Nadia en Miriyam, zijn afkomstig uit deze streek, uit de omgeving van de

steden Nador en Al Hoceima. De zeventien anderen komen uit de steden Tanger, Tetouan, Fes, Casablanca en Marrakech of uit een dorp in de buurt daarvan. Sommige ouders hebben hun jeugd in een dorp doorgebracht en zijn later naar de stad verhuisd.

Meisjes op het platteland leren al jong hun moeder bij het arbeidsintensieve huishoudelijke werk te helpen. Hun opvoeding staat in het teken van hun toekomstige rol als echtgenote en moeder. Hierbij doet onderwijs weinig ter zake. Het analfabetisme van vrouwen op het platteland is dan ook erg hoog. Toen Maher²³ in 1970 onderzoek deed in het Midden-Atlasgebergte, constateerde zij dat in de rurale gebieden één op de vier meisjes de lagere school bezocht en in de steden één op de drie.²⁴ De dorpsbewoners lachten Maher uit als ze informeerde waarom meisjes niet naar school gingen. Zij waren er juist trots op dat ze hun dochters niet aan het onderwijs lieten deelnemen. Door hun dochters de toegang tot de school te ontfangen en hen binnen te houden, hield men de eer van de familie hoog.²⁵

In de steden staan vaders minder afwijzend tegen onderwijsdeelname van meisjes, omdat het van pas zou kunnen komen bij het voeren van een modern huishouden.²⁶ Deze situatie wordt weerspiegeld in het scholingsniveau van de moeders van de weglloopsters: alle Berbermoeders uit de Rif zijn analfabeet. De vijf moeders met een stedelijke achtergrond hebben wel enige jaren lager onderwijs gevolgd, zoals de moeder van Louiza. De moeder van Sanna heeft zelfs enige jaren voortgezet onderwijs genoten. De vaders van de weglloopsters hebben een relatief hogere scholingsgraad. Sinds de invoering van de leerplicht in de jaren zestig is het aantal scholen in Marokko uitgebreid, met als doel het onderwijs toegankelijker te maken en het verschil in scholingsgraad tussen stad en platteland en tussen jongens en meisjes op te heffen.²⁷ Ook in de Rif is de onderwijsdeelname van meisjes gestegen.²⁸ Ouders en dochters hechten nu ook meer waarde aan een opleiding, maar het huwelijk blijft niettemin de eindbestemming van een meisje.

Huwelijk

Als een meisje geslachtsrijp is, gaat men er vanuit dat zij weet hoe zij zich hoort te gedragen.²⁹ Zij gaat bijvoorbeeld ook meedoen met het vasten tijdens de ramadan. Een belangrijk begrip binnen het islamitisch mensbeeld is 'aql', dat 'wijsheid' betekent, 'in de zin van weten hoe het hoort, hoe te handelen in de sociale orde'.³⁰ Davis en Davis brengen dit ook in verband met het begrip adolescentie, de periode waarin de lichamelijke en seksuele ontwikkeling van de kindertijd naar de volwassenheid plaatsvindt. Kinderen hebben die wijsheid nog niet, maar ontwikkelen deze geleidelijk, meisjes sneller dan jongens. Uiteindelijk ontwikkelen mannen meer 'aql' of wijs-

heid dan vrouwen. Reden die hiervoor wordt gegeven is dat vrouwen zoals hierboven al bleek hun seksuele driften minder zouden kunnen beheersen en daarom door mannen gecontroleerd moeten worden.³¹

Het behoud van de maagdelijkheid van een meisje is zoals gezegd een belangrijke voorwaarde voor een goed huwelijk. Het risico dat een meisje haar eerbaarheid verliest kan voorkomen worden door haar zo snel mogelijk na haar eerste menstruatie uit te huwelijken. Een bijkomend voordeel is dat zij op jonge leeftijd volgzamer is dan op latere leeftijd. Op het platteland lag de huwelijksleeftijd vroeger rond de vijftien jaar en in de steden omstreeks het achttiende jaar.³² Alle moeders van de wegloopsters uit mijn onderzoek zijn omstreeks die leeftijd in het huwelijk getreden. Een ongehuwd meisje van twintig jaar gold in de jaren zestig als 'oud' en in de jaren tachtig zegt men dat over een meisje van 25 jaar.³³

De stijging van de huwelijksleeftijd van de laatste jaren heeft deels met de verlenging van de schoolperiode en deels met de economische situatie te maken.³⁴ Om met dat laatste te beginnen, een huwelijk is een kostbare aangelegenheid voor een jongen en zijn familie en door de grote werkloosheid duurt het langer voordat hij zich een huwelijk kan veroorloven. Verder heeft de toename van de participatie van meisjes aan het voortgezet onderwijs een grote invloed op het leven van meisjes gehad.³⁵ De periode tussen de eerste menstruatie en het tijdstip van het huwelijk is verlengd en meisjes zeggen eerst hun school te willen afmaken voordat ze gaan trouwen. Door het gemengde onderwijs hebben zij ook meer gelegenheid om jongens te ontmoeten dan hun ouders in hun jonge jaren.³⁶

De toegenomen onderwijsparticipatie van meisjes heeft echter weinig veranderingen teweeg gebracht in de opvattingen van ouders over de kuisheid van dochters. Ook de hogere huwelijksleeftijd van meisjes heeft er niet toe geleid dat ouders hun dochters meer bewegingsvrijheid geven. Zij erkennen geen aparte adolescentiefase waar meisjes ruimte krijgen voor vrijblijvende vriendschappen met jongens.³⁷ Een vader en broers moeten de kuisheid van het meisje tot aan haar huwelijk beschermen, ook al is zij ver over de twintig. Zoals een scholier uit de Rif constateerde: 'gewoon iets gaan drinken met andere meisjes in een café is in Nador onmogelijk.' Een zichzelf respecterend meisje hoort buiten schooltijd nog steeds geen contact te hebben met jongens. In een dergelijke situatie roept de omgang van een meisje met een jongen al gauw seksuele connotaties op, en kan zij haar goede naam verliezen.³⁸ Hoe minder zij op straat wordt gezien, hoe minder er over haar geroddeld wordt en hoe beter haar reputatie is.³⁹ De strenge controle waaraan vooral meisjes in de Rif onderworpen zijn, roept bij hen soms wel vraagtekens op over 'het nut' van hun studie, maar er is nauwelijks sprake van echt protest. Uit respect voor hun ouders, houden zij rekening met hun me-

ning. Zij zeggen berustend: 'zo leven wij hier nu eenmaal'⁴⁰ of 'hier valt niets tegen te beginnen'.⁴¹

Hoewel meisjes heel goed beseffen dat zij hun maagdelijkheid moeten behouden, kunnen zij hier in de praktijk toch hun eigen interpretatie aan geven. De jongeren die Davis en Davis in een provincieplaats in het midden van Marokko hebben onderzocht, hebben zich door hun schoolbezoek aan het oog van hun ouders kunnen onttrekken. Zij beginnen in hun puberteit geïnteresseerd te raken in jongens en zij proberen hen in het geheim te ontmoeten.⁴² Davis en Davis⁴³ constateren dat het flirten van scholieren veel aanleiding geeft tot conflicten. Meisjes die in het geheim een verhouding met een jongen aangaan, moeten toch voortdurend rekening houden met hun reputatie. Zij zijn bang dat hun vriend hen na hun seksueel contact in de steek zal laten.⁴⁴ Zij geven de relatie dan ook een serieuzere invulling dan jongens, omdat zij die meer in termen van huwelijk zien.

Meisjes zijn overigens in een dergelijke situatie niet geheel machteloos. Een vrij radicale, maar ook gewaagde manier om een jongen tot een huwelijk aan te zetten is via een zwangerschap. Een jongen die een meisje zwanger maakt is wettelijk verplicht met haar te trouwen.⁴⁵ Het riskante is dat, wanneer een jongen en zijn familie een huwelijk blijven weigeren, het meisje ongehuwd zwanger is en in een zeer moeilijke situatie terecht komt. Overigens is het interessant wat Davis en Davis⁴⁶ schrijven over schoolmeisjes die verboden contacten onderhouden met jongens. Juist deze meisjes krijgen veel huwelijksaanzoeken, terwijl diegenen die zo veel mogelijk thuis worden gehouden moeilijker aan de man kunnen komen.⁴⁷

In een situatie waar een huwelijk als een alliantie met een andere familie wordt gezien, kan de keuze van de huwelijkspartner zoals gezegd geen individuele zaak zijn. In het wetboek van het Personen- en Familierecht staat dat een vader zijn dochter niet tot een huwelijk mag dwingen, maar een meisje heeft wel de toestemming van een mannelijke gevolmachtigde nodig om in het huwelijk te treden.⁴⁸ In de jaren zestig werden de meeste huwelijken door de ouders gearrangeerd en om allerlei redenen ging de voorkeur uit naar een familielid.⁴⁹ Een huwelijk tussen neef en nicht van vaders kant betekende dat de partners vaak geen vreemden voor elkaar waren en dat het bezit in de familie bleef. Ook was de kans groot dat een meisje als familielid redelijk zou worden behandeld. Mernissi constateert dat in de jaren tachtig de keuze van de huwelijkspartner een bron van spanning is in Marokkaanse gezinnen en dat jongeren meer invloed willen.⁵⁰

Rosen beschrijft hoe een meisje uit de Midden-Atlas een ongewenst huwelijk met succes weet te voorkomen. Zij verzet zich niet tegen het systeem van uithuwelijken, maar wel tegen de kandidaat die haar vader heeft gekozen. Door in het openbaar te verklaren dat zij het door haar vader voor-

gestelde huwelijk niet wenst, weet het meisje de orde in het huishouden te verstoren en het gezag van haar vader te ondergraven.⁵¹ Vrouwen zijn in staat om hun familie het leven zeer lastig te maken, door bijvoorbeeld te dreigen een familieruzie tot een openbaar schandaal te maken. Zij kunnen hun vader onder druk zetten, omdat hun gedrag nauw samenhangt met de eer van de familie. Mernissi⁵² wijst ook al op de macht die vrouwen hebben om de eer van de familie te schenden. Indirect hebben vrouwen er ook last van als zij bij een familie horen met weinig prestige, maar de mannen worden erop aangekeken. Het is voor een man zonder eer haast onmogelijk sociaal adequaat te functioneren binnen zijn gemeenschap.⁵³

Om tot een vergelijk te komen moeten vader en dochter naar elkaar luisteren, met elkaar argumenteren en onderhandelen over hun verschillende visies.⁵⁴ Rosen typeert deze procedure als onderhandelen over de definitie van de werkelijkheid.⁵⁵ De uitkomst van die onderhandelingen is afhankelijk van de relatieve machtspositie die iemand inneemt ten opzichte van de ander in een bepaalde situatie en van de steun van de omgeving. Een man kan zich altijd beroepen op zijn formele en economische superieuriteit om zijn definitie van de situatie op te leggen. Hierbij kan hij gebruik maken van zijn monopolie op fysiek geweld. Toch hoeft dit niet in te houden dat vrouwen altijd aan het kortste eind trekken.⁵⁶ Als de onderhandelingen niet het gewenste effect hebben voor het meisje, dan kan ze als uiterste middel naar een familielid lopen om zo haar vader tot een andere mening te dwingen.

Blijkens het onderzoek van Naamaane-Guessous is maagdelijkheid 'vóór alles het maagdenvlies en niet zozeer een innerlijke staat van zuiverheid.'⁵⁷ Het bewijs van maagdelijkheid moet tijdens de huwelijksnacht worden geleverd door de bloedvlek op het laken. Hiermee bevestigt Naamaane-Guessous zowel de technische kant van het maagdenvlies, als ook de expressieve dimensie ervan. De druppel bloed geldt als het bewijs van de kuisheid van het meisje en het betekent dat haar familie haar goed heeft beschermd. Het belang dat aan dit symbool wordt gehecht, heeft er toe geleid dat meisjes soms met angst en beven de huwelijksnacht tegemoet zien. Zij krijgen van te voren van hun vrouwelijke familieleden en vriendinnen vaak de meest vreselijke verhalen te horen over de pijn van de ontmaagding.⁵⁸ Hoewel meisjes niet noodzakelijk bloed hoeven te verliezen bij de ontmaagding,⁵⁹ zijn zij waarschijnlijk zo angstig en gespannen dat het eerste seksuele contact wel met enig bloedverlies gepaard moet gaan. Overigens is de bruidegom ook dikwijls zenuwachtig, omdat hij het bewijs moet leveren van zijn mannelijkheid.

Zoals bij elk symbool kan de druppel bloed een belangrijk bron van manipulatie zijn. Van oudsher hebben reeds ontmaagde meisjes met dit symbool gemanipuleerd door bijvoorbeeld kippenbloed te gebruiken of een

snee in hun vinger te maken.⁶⁰ Tegenwoordig kunnen zij ook een beroep doen op de moderne technieken van een dokter of vroedvrouw die hun maagdenvlies weer kan 'herstellen',⁶¹ zodat er tijdens de huwelijksnacht toch nog bloed vloeit.⁶² Als er twijfels bestaan over de reputatie van de toekomstige bruid, dan kan de familie van de bruidegom tegenwoordig voor de inzegening van het huwelijk een maagdelijkheidsverklaring vragen.⁶³ Een dokter onderzoekt het maagdenvlies van het meisje en geeft bij een positieve uitslag een maagdelijkheidscertificaat dat zij bij haar huwelijk toont.⁶⁴ Het hoeft geen betoog dat met deze maagdelijkheidsbewijzen eveneens valt te manipuleren.

Een meisje moet tijdens de huwelijksnacht weliswaar haar maagdelijkheid bewijzen, maar de manier waarop dit gebeurt is aan verandering onderhevig. De druppel bloed op het laken symboliseert nog steeds de eerbhaarheid van het meisje, maar vooral in de steden zijn er veranderingen opgetreden ten aanzien van de vraag wie de bloedvlek te zien krijgt. Tijdens de huwelijksnacht van de moeders van de geïnterviewde weglloopsters stonden de vrouwelijke familieleden van de bruidegom voor de slaapkamerdeur van de jonggehuwden op het maagdelijkheidsbewijs te wachten. Vervolgens kregen alle dorpelingen het bewijs te zien.⁶⁵ Tegenwoordig komt het publiekelijk tonen van het bloed van de ontmaagding steeds minder voor.⁶⁶ De vrouwelijke familieleden, de aanstaande schoonmoeder van het meisje of alleen de echtgenoot krijgen het te zien. De controle van de schoonfamilie op de maagdelijkheid van het meisje is in deze laatste gevallen een zaak van de bruidegom geworden.

Een dergelijke verschuiving zouden we als een tendens naar meer individualisering kunnen interpreteren, in plaats van de familie krijgen individuele jongemannen meer invloed. Om voor het bewijs van hun maagdelijkheid niet uitsluitend van hun echtgenoot afhankelijk te zijn, kunnen meisjes daarom alsnog besluiten het bewuste doekje aan hun schoonmoeder te tonen.⁶⁷ Als er in het huwelijk later problemen zijn tussen het echtpaar, dan kan haar man in ieder geval geen praatjes over haar reputatie rondstrooien. Voor de meisjes in kwestie zijn de veranderingen uiteindelijk minder ingrijpend, zolang hun reputatie verbonden blijft met de eer van de familie en zolang zij een bewijs van kuis gedrag moeten leveren.

Als de bruid geen bloed verliest tijdens de huwelijksnacht en haar echtgenoot ervan uit gaat dat zij geen maagd is, dan heeft zij een probleem. Als haar echtgenoot haar niet verstoort dan kan zij verder op weinig respect rekenen in haar huwelijk. De bruidegom kan ook zijn vrouw naar haar familie terugsturen. In het uiterste geval kan haar familie om het aanzien van de familie te redden haar ook verstoten. Veel vaker zullen haar ouders haar in de familie opnemen en zo gauw mogelijk een nieuwe bruidegom voor haar

zoeken, hoewel zij als ontmaagd meisje weinig kans maakt op de huwelijksmarkt. In heel extreme situaties kan de verstoten bruid zo wanhopig zijn dat zij zelfmoord⁶⁸ pleegt, of zij kan bijvoorbeeld zelf besluiten het ouderlijk huis te ontvluchten. In dit laatste geval kunnen zij in de prostitutie terechtkomen.⁶⁹

Echtscheiding

Polygynie is in Marokko officieel toegestaan en bestond al voor de komst van de islam. Dit gebruik is daarna niet afgeschaft, maar het aantal echtgenotes dat een man mag hebben is wel beperkt tot vier⁷⁰. In een polygyn huishouden hoort de man zijn vrouwen formeel gelijk te behandelen.⁷¹ In de praktijk ligt dat soms moeilijk, vooral als de tweede vrouw jonger is en de eerste haar man bijvoorbeeld geen zoons schenkt.⁷² De laatste twee decennia komt polygynie in Marokko officieel steeds minder voor,⁷³ maar wordt dit gebruik volgens Mernissi⁷⁴ steeds vaker vervangen door 'serial marriages'. Mannen zijn aanvankelijk met twee vrouwen getrouwd, maar na verloop van tijd scheiden zij van hun eerste vrouw of verstoten zij haar. Bij een echtscheiding is tussenkomst van een rechter vereist en als de scheiding is uitgesproken dan is die onherroepelijk.⁷⁵ Het is voor mannen eenvoudiger een echtscheiding aan te vragen dan voor vrouwen.⁷⁶ Daarnaast heeft een man eenzijdig het recht zijn vrouw zonder haar toestemming te verstoten.⁷⁷ Het is een privé-aangelegenheid, maar het moet later wel worden geregistreerd.⁷⁸ Vrouwen die kinderloos zijn of alleen dochters hebben, vrezen vaak voor een tweede huwelijk van hun man.⁷⁹

Overigens zijn vrouwen ten opzichte van mannen niet geheel machteloos. Als hun een bepaalde situatie niet aanstaat, hebben zij verschillende manieren om hieraan uiting te geven, zoals het klagen of het weigeren huishoudelijk werk te verrichten.⁸⁰ Een man kan zijn vrouw naar haar familie terugsturen, maar een vrouw kan ook zelf besluiten terug te gaan. Maher beschrijft hoe vrouwen dat zware middel gebruiken om hun echtgenoot tot meer verantwoordelijk gedrag te dwingen.⁸¹ Door weg te lopen laat een vrouw zien dat zij niet buigt voor de autoriteit van haar man, hetgeen een grote schande voor hem is.⁸² Via bemiddelingen van een familielid probeert de man zijn echtgenote weer te bewegen naar huis terug te keren.

Marokko kent een hoog echtscheidingscijfer, één van de hoogste van de wereld.⁸³ In de dorpen komt echtscheiding meer voor dan in de steden.⁸⁴ Op het platteland zou 52 procent van de huwelijken in een echtscheiding eindigen tegenover 38 procent in de steden.⁸⁵ In Noord-Marokko zou het cijfer lager zijn, tien tot vijftien procent.⁸⁶ De economische en sociale positie van vrouwen is van grote invloed op het echtscheidingscijfer: in de rijkere mi-

lieus is dit lager dan in de armere milieus.⁸⁷ Bij de eerste groep zijn meer financiële belangen mee gemoeid, zoals bijvoorbeeld een hogere bruidsprijs. Vrouwen die de steun hebben van hun eigen familienetwerk zijn relatief beter af dan vrouwen die hiervan verstoken zijn. Na een echtscheiding kunnen zij op hun familie terugvallen. Voor vrouwen van het platteland in de Midden-Atlas is de schande veel minder groot dan voor vrouwen uit de steden.⁸⁸ Maher hoorde over vrouwen die soms wel vijf of zes keer getrouwd waren geweest en die daar heel laconiek over deden.⁸⁹ Echtscheiding is in de steden voor een vrouw een ramp als zij niet terecht kan bij haar familie, dan rest de prostitutie als belangrijkste bron van inkomsten.⁹⁰ Voor gescheiden vrouwen die naar hun ouders terugkeren, wordt zo gauw mogelijk een nieuw huwelijk gearrangeerd. Dit laatste is moeilijker als een vrouw de dertig is gepasseerd en de zorg heeft voor jonge kinderen.⁹¹ Zoons blijven vaak bij de vader, bij zijn familie of bij de moeder totdat de vader opnieuw in het huwelijk treedt.⁹² Een vrouw die hertrouwt moet ook meestal haar kinderen achterlaten, hetzij bij haar vorige echtgenoot of bij haar ouders. Zij verliest het verzorgingsrecht over haar kinderen. De problematiek van de stiefmoeder is in Marokko een opvallend verschijnsel, aldus Maher.⁹³

In mijn onderzoek komt echtscheiding in de verhalen van zes weglousters naar voren. Hamida is hiervan een voorbeeld. Ze woonde met haar moeder bij haar oma in Marokko, terwijl haar vader in Nederland werkte. Na de echtscheiding moest haar moeder het huis van haar echtgenoot verlaten met achterlating van haar kinderen. Volgens Hamida heeft haar moeder enkele mislukte pogingen ondernomen om haar te ontvoeren. 'Het is een schande als de moeder de kinderen krijgt', zegt Hamida. Ze is daarna door haar oma opgevoed die ze ook als haar moeder beschouwt. Verschillende weglousters vertelden dat hun vader een tweede vrouw in Marokko had. Een meisje dat uit een gezin met tien kinderen komt: 'Eerst had hij een meisje van achttien, die kreeg een kind, maar dat is doodgegaan en toen is hij van haar gescheiden. Nu heeft hij weer een andere vrouw, van twintig jaar geloof ik.'

Turkije: de praktijken

Na de praktijken in Marokko, zal ik nu aandacht besteden aan de situatie in Turkije. Op welke manier wordt daar het culturele interpretatiekader in het dagelijkse handelen vorm gegeven? Ik zal aangeven uit welke regio's de Turkse migranten en de geïnterviewde Turkse weglousters afkomstig zijn en op welke punten er verschillen zijn te constateren ten aanzien van het onderwijs en van de regelingen rondom het huwelijk tussen de Marok-

kaanse en Turkse praktijk. Ik baseer mij onder andere op de studies van Delaney,⁹⁴ Ilcan⁹⁵ en Kulu-Glasgow.⁹⁶

Herkomst

Evenals in Marokko heeft de sociaal-economische situatie in Turkije een snelle ontwikkeling doorgemaakt, maar er zijn nog steeds grote regionale verschillen tussen het Oosten en Westen van Turkije. Turkse migranten die in Nederland wonen, komen voor een groot deel uit het Midden van Turkije (Konya en Karaman) en het Oosten van Turkije (Sivas), gebieden die bekend staan om hun strenge geloofsopvatting.⁹⁷ De ouders van vijf weglloopsters, waaronder die van Kezban en Leyla zijn hier op het platteland opgegroeid. De familie van twee meisjes uit mijn onderzoek komen oorspronkelijk uit het Oosten van Turkije. De streek rondom de Zwarte Zee (Trabzon) en de Middellandse Zee (Adana) staat als minder streng bekend. Eén derde van de ouders is afkomstig uit deze regio, zoals bijvoorbeeld de ouders van Nur, Esra en Yasemin.⁹⁸

Evenals in Marokko zijn in Turkije de verschillen tussen stad en platteland aanzienlijk⁹⁹, zeker in de tijd dat de ouders van de weglloopsters in Turkije opgroeiden. De helft van de vaders en moeders heeft een stedelijke achtergrond, de andere helft komt van het platteland. De geïnterviewde meisjes zijn niet altijd even uitvoerig over hun plaats van origine. Zoals Leyla, die op zesjarige leeftijd haar dorp van herkomst heeft verlaten, zegt: 'ik weet eigenlijk niet waar dat is, want ik weet niets van Turkije. Ik weet wel dat het ongeveer twee uur rijden van Ankara is.' Waarschijnlijk hebben meer ouders een deel van hun jeugd op het platteland doorgebracht alvorens zij naar de stad zijn verhuisd. Dat geldt bijvoorbeeld voor de ouders van Esra en de moeder van Yasemin. Verder zijn er buurten van grote steden met een duidelijk plattelandskarakter. Zo heeft Istanbul ongeveer acht miljoen inwoners, waarvan 70% uit recente migranten bestaat die uit de arme gebieden van Turkije afkomstig zijn.¹⁰⁰ Volgens de onderzoekster Timmerman¹⁰¹ is hier vooral de middenklasse van belang, omdat die met haar levenswijze een grote invloed heeft op de rest van de samenleving. Ook zijn er dorpen die dankzij hun goede ligging een 'stedelijk segment' hebben.¹⁰²

Evenals in Marokko zijn de onderwijsvoorzieningen in de steden beter geregeld dan op het platteland. Wel is in korte tijd het percentage vrouwen gestegen dat kan lezen en schrijven. In 1960 was dat nog een kwart en in 1985 was dit aantal gegroeid tot 68 procent.¹⁰³ Slechts vier moeders van de weglloopsters zijn ooit naar school geweest. De anderen moesten net als de moeders van de Marokkaanse weglloopsters in het huishouden helpen en er werd weinig waarde gehecht aan onderwijs voor een meisje. Turkije heeft

vergeleken met Marokko een minder hoog analfabetismecijfer. De vaders van de Turkse weglousters hebben meestal enkele jaren lagere school gehad, sommigen hebben in militaire dienst leren lezen en schrijven.

Tegenwoordig is er een positieve houding ten aanzien van het onderwijs van meisjes te constateren, steeds meer ouders zien het belang van een diploma in. Timmerman beschrijft voor een regio in Centraal Turkije hoe ouders beseffen dat een diploma de sociale status van hun dochter verhoogt.¹⁰⁴ Als zij het zich financieel kunnen veroorloven, laten zij zelfs hun dochter op een kostschool in de grote stad hoger onderwijs volgen.

Huwelijk

In tegenstelling tot Marokko is er in Turkije wel een scheiding tussen kerk en staat.¹⁰⁵ In 1923 heeft Atatürk de Turkse Republiek gesticht en is de verwestering snel gevorderd. Met de invoering van het Zwitserse Burgerlijk Wetboek in 1926 werd officieel een einde gemaakt aan de huwelijken die volgens de regels van de islam werden gesloten. Alleen het burgerlijk huwelijk werd formeel erkend en het religieuze huwelijk had voortaan geen wettelijke geldigheid. Polygamie en verstoting werden officieel verboden en vrouwen kregen het recht om te scheiden.¹⁰⁶ De rechtspositie van vrouwen in Turkije is hierdoor sterker dan die van vrouwen in Marokko. Op het platteland heeft men echter nog lang vastgehouden aan het religieuze huwelijk, pas in latere instantie liet men een huwelijk wettelijk registreren. De wettelijke minimum huwelijksleeftijd (in 1938) voor meisjes was vijftien en voor jongens zeventien jaar.¹⁰⁷ De gemiddelde leeftijd bij het eerste huwelijk is in 1988 voor meisjes 18 jaar en voor jongens 23 jaar.¹⁰⁸

De scheiding tussen de seksen op het platteland is tijdens de puberteit het meest geprononceerd.¹⁰⁹ Deze treedt bij meisjes op het platteland in vanaf de menstruatie.¹¹⁰ Meisjes moeten zo veel mogelijk de vormen van hun lichaam verhullen en mogen geen aandacht aan hun uiterlijk besteden. Het begin van de menstruatie betekent ook dat een meisje verantwoordelijk is voor het eigen gedrag.¹¹¹ Zij moet dan in staat zijn het goede van het slechte te onderscheiden. Seksualiteit is omgeven door taboes en schaamte, de meeste meisjes wisten dan ook van niets toen ze voor het eerst menstrueerden. Volgens Delaney beweren adolescente jongens dat ze meer contact met meisjes willen, maar tegelijk wordt duidelijk dat ze hen dan nooit zullen respecteren.¹¹² 'Als ze het met hem doet, doet ze het ook met een ander,' is de veronderstelling. Een meisje vergooit hiermee haar kansen op een goed huwelijk. De meeste meisjes schikken zich dan ook in het systeem van seksescheiding. Deze houding komt zowel op het platteland als in grootstedelijke milieus voor. Ook van hoog opgeleide meisjes wordt ver-

wacht dat zij voor hun huwelijk maagd zijn¹¹³ en dat tijdens de huwelijksnacht moeten bewijzen. Vroeger op het platteland was dat door middel van het tonen van een druppel bloed,¹¹⁴ maar tegenwoordig gebeurt dat niet meer overal.

Evenals in Marokko is het Turkse huwelijk een familieaangelegenheid die onder de verantwoordelijkheid valt van de ouders.¹¹⁵ Een huwelijk weerspiegelt de sociale status van een familie: hoe beter de partij hoe hoger de reputatie van de familie.¹¹⁶ Het regelen van het huwelijk is voor een groot deel een zaak van vrouwen, de informatie over andere families is voor hen toegankelijker dan voor mannen. Mannen spelen pas aan het eind van de onderhandelingen een formele rol in het huwelijk.¹¹⁷ Het patrilocale huwelijk heeft de voorkeur, waarbij het meisje bij de ouders van de jongen intrekt totdat het echtpaar zich kan veroorloven apart te wonen. Alle betrokken partijen proberen ieder zo veel mogelijk profijt te trekken uit de onderhandelingen bij een huwelijk. De moeder van de bruidegom hoopt een gehoorzame schoondochter te vinden, die haar op haar oude dag zal verzorgen en haar veel nakomelingen zal geven.¹¹⁸ De moeder van de bruid tracht een zo goed mogelijke partij voor haar dochter te vinden die overeenkomt met de sociale status van de familie. De huwelijksbetalingen, zoals de gouden sieraden die de bruid van haar schoonfamilie ontvangt, symboliseren de waarde die het meisje en haar familie vertegenwoordigen. Hoe meer goud, hoe hoger haar reputatie. In het dorp waar Ilcan onderzoek deed, ging men er van uit dat hoe moeilijker de toestemming van een meisje en haar familie te krijgen is voor een huwelijk, hoe hoger het prestige is van beide families.¹¹⁹ Het geeft ook meer aanzien als de familie van de bruidegom verscheidene bezoeken aan de familie van het meisje moet afleggen om toestemming te krijgen voor het huwelijk. Als de ouders van een bruid meteen toestemming geven voor een huwelijk van hun dochter dan klopt er iets niet. Volgens Sirman laten meisjes zich tegenwoordig steeds meer beïnvloeden door 'stedelijk ideeën' van de televisie over romantische liefde,¹²⁰ maar volgens hun ouders moet de liefde pas na het huwelijk komen.

In tegenstelling tot de Marokkaanse wetgeving heeft een meisje van achttien jaar formeel het recht het huwelijk zonder de toestemming van een huwelijksvoogd te laten plaatsvinden.¹²¹ Zij moet zelf instemmen met de echtverbintenis, maar niet alle ouders houden hier in de praktijk rekening mee. Volgens een bevolkingsonderzoek uit 1968 gaf tweederde van de vrouwen aan dat hun huwelijk was gearrangeerd (67% met en 11% zonder hun toestemming).¹²² Dertien procent van de vrouwen meldde dat hun huwelijk hun eigen keus was en dat hun ouders hen hierin steunden. Twintig jaar later is opnieuw een survey-onderzoek verricht dat slechts kleine verschuivingen laat zien.¹²³ In meer dan de helft van de huwelijken, ook in de steden,

regelen ouders nog steeds het huwelijk. Verder blijkt uit deze cijfers het belang van onderwijs voor meisjes. Hoe hoger de opleiding, des te groter de invloed van het meisje op de keuze van haar huwelijkspartner.¹²⁴ Verder worden één op de vijf huwelijken tussen bloedverwanten gesloten, in het oosten (30.8%) komt het meer voor dan in het westen (12.9%) van Turkije.¹²⁵

Ouders kunnen hun dochter tegen haar zin uithuwelijken of zij kunnen weigeren op een huwelijksaanzoek in te gaan dat wel de goedkeuring van hun dochter heeft. Een dochter hoeft echter geen passief slachtoffer van het ouderlijk gezag te zijn, als ouders geen rekening houden met haar wensen. De eer van de familie die een meisje aan huis bindt, kan zij ook gebruiken om ruimte voor haar eigen keuze te creëren. Een van de mogelijkheden die een meisje heeft om aan een dergelijk gearrangeerd huwelijk te ontkomen of aan haar eigen keuze gevolg te geven, is van huis weg te lopen. Zij kan besluiten om samen met de jongen van haar keuze van huis weg te lopen en haar ouders op die manier te dwingen in te stemmen met het huwelijk van haar voorkeur. Het jonge paar kan het weglopen ook voorstellen als een schaking,¹²⁶ om zo de naam van het meisje niet verder te schaden. De jongen neemt dan met goedkeuring van het meisje het initiatief, maar voor de buitenwereld lijkt het op een ontvoering. Een ongehuwd meisje dat met een jongen een nacht van huis wegblijft, heeft sociaal gesproken haar eer verloren en de familie te schande gemaakt. Haar kansen op een respectvol huwelijk zijn hiermee verkeken, zodat haar ouders wel gedwongen zijn toestemming te verlenen aan het huwelijk.¹²⁷ In 1968 was negen procent van de vrouwen uit een onderzoek van Timur vanwege hun huwelijk van huis weggelopen.¹²⁸ Het weglopen van een meisje met haar vriend heeft soms ook te maken met het niet kunnen betalen van een bruidsprijs door de ouders van de bruidegom.¹²⁹

Er is sprake van een ontvoering als de jongen het meisje tegen haar zin meeneemt om haar tot een huwelijk te dwingen. De ouders van het meisje kunnen de jongen laten vervolgen, maar hiermee krijgen zij niet de eerbaarheid van hun dochter terug. Een huwelijk is onder deze omstandigheden relatief de beste oplossing.¹³⁰ Deze traditionele gewoonte van schaken of weglopen heeft evenals maagdelijkheid een verschillende betekenis voor de direct betrokkenen. Volgens Ilcan¹³¹ kan het weglopen uit romantische overwegingen van het paar voortkomen, maar druist het in tegen de morele waarden van gearrangeerde huwelijken en ouderlijke toestemming.¹³² Weglopen weerspiegelt de zwakte van de groep en het gebrek aan goede zeden van de jongeren. Het toont een gebrek aan respect van het meisje voor haar ouders en oudere familieleden. Zij voelen zich in hun eer aangetast, omdat dit ongehoorzame gedrag duidelijk maakt dat zij het meisje niet goed hebben beschermd.

Volgens Kudat versoepelen deze praktijken het rigide huwelijkssysteem en vergroten zij de keuzemogelijkheden van huwelijkskandidaten.¹³³ De praktijk ervan wordt echter altijd openlijk afgekeurd, omdat het een aantasting is van de ouderlijke autoriteit. Tussen 1984 en 1989 noemden informanten van Sirman in haar onderzoeksdorp veertien wegliepgevallen, vijf families hebben daarna de jong gehuwden verstoten. Het werd hun onmogelijk gemaakt in het dorp te blijven wonen. De betrokken weggelopen meisjes kregen geen uitzet, kleding en andere bezittingen mee en de jongens verloren hun toegang en wettelijke rechten op familiebezit.¹³⁴ Volgens het onderzoek van Kulu-Glasgow is het aantal meisjes dat met haar toekomstige echtgenoot is weggelopen enigszins gedaald (van 9% naar 4%).¹³⁵ We kunnen ons echter afvragen in hoeverre dit soort illegale praktijken in betrouwbare cijfers valt uit te drukken. Elk onderzoeker die over het huwelijk in Turkije schrijft maakt echter melding van deze traditionele praktijken; in de literatuur over Marokko ben ik die niet tegengekomen.¹³⁶

Tot slot wil ik nog een enkele opmerking maken over echtscheiding. In Turkije komt deze problematiek aanmerkelijk minder voor dan in Marokko,¹³⁷ maar de schande voor de vrouw en de economische problemen zijn er niet minder om. Gescheiden vrouwen kunnen zich meestal financieel niet veroorloven zelfstandig te wonen en zien zich genoodzaakt naar hun ouders terug te gaan. Hun kansen op de huwelijksmarkt zijn doorgaans niet erg groot, vaak huwen zij met een weduwnaar of een gescheiden man. Van twee geïnterviewde Turkse wegliepsters waren de ouders gescheiden; één meisje woonde bij haar vader en Nederlandse stiefmoeder, haar moeder verbleef in Turkije. Het andere meisje woonde bij haar moeder in Nederland, haar vader was ook hertrouwd met een Nederlandse vrouw.

Nederlandse gezinsverhoudingen

De gezinshereniging begint in de jaren zeventig op gang te komen en vanaf die periode hebben Marokkaanse en Turkse ouders hun dochters in een Nederlandse context moeten opvoeden. Hoewel de vaders en de meeste moeders een beperkte beheersing van de Nederlandse taal hebben, worden zij toch op allerlei manieren met de Nederlandse samenleving geconfronteerd. Zij hebben met hun peuters de consultatiebureaus bezocht, waar zij kennismaakten met Nederlands verplegend personeel. Hun kinderen hebben deelgenomen aan het basis- en het voortgezet onderwijs, waar zij in contact zijn gekomen met Nederlandse klasgenoten en leerkrachten. In de buurt waar de gezinnen zich hebben gevestigd, hebben zij met Nederlandse bureaus te maken gehad. Daarnaast spelen de Nederlandse media een grote

rol bij het verspreiden van de dominante culturele noties. Bij al deze Nederlandse contacten zijn ouders en dochters met opvattingen geconfronteerd die voortkomen uit een bepaalde visie op gezinsverhoudingen, adolescentie en seksualiteit. In hoeverre vinden Marokkaanse en Turkse ouders iets van hun opvattingen terug in het Nederlandse opvoedingsklimaat?

Marokkaanse en Turkse ouders worden in de jaren zeventig en tachtig met een samenleving geconfronteerd die zich kenmerkt door een toenemende emotionalisering en een verdergaande individualisering van de gezinsverhoudingen.¹³⁸ Kerngezinnen zijn losser komen te staan van bredere familieverbanden. De belangen van individuele gezinsleden prevaleren voortaan boven die van het gezin.¹³⁹ De relatie tussen de generaties is eerder egalitair dan hiërarchisch te noemen en jongeren hebben een sterkere machtspositie ten opzichte van hun ouders verworven.¹⁴⁰ Ouders houden in algemene zin meer dan ooit rekening met de wensen en behoeften van hun kinderen. Met elkaar praten en onderhandelen geldt volgens moderne maatstaven als beter dan bevelen en slaan. Jongeren praten dan ook meer met hun ouders dan vroeger, zij worden mondiger en hun mening wordt serieus genomen.¹⁴¹ Opvattingen over geweld zijn onder invloed van democratiseringsbewegingen veranderd, met als gevolg dat steeds meer handelingen als gewelddadig worden gedefinieerd.¹⁴²

De gezinsverhoudingen krijgen het karakter van zogenaamde onderhandelingshuishoudens. Zelfstandigheid en identiteit zijn kernbegrippen van de huidige generatie adolescenten,¹⁴³ die meer mogelijkheden heeft gekregen om het leven naar eigen inzicht vorm te geven. Seksualiteit is niet meer verbonden met het huwelijk, voorechtelijke seks is toegestaan en wordt onderdeel van het jong-zijn.¹⁴⁴ Door de langere deelname aan het onderwijs is de overgang van kind naar volwassene verlengd, terwijl jongeren al wel seksueel actief zijn.¹⁴⁵ In de jaren tachtig stellen meisjes het moederschap steeds meer uit en beroepsarbeid neemt een centralere plaats in hun leven in.¹⁴⁶ Aanwijzingen voor de toenemende individualisering zijn onder andere de stijging van de huwelijksleeftijd; de groei van het aantal volwassenen dat geen huwelijk aangaat en geen kinderen wenst en de toename van het aantal echtscheidingen.¹⁴⁷ Deze maatschappelijke omwenteling heeft zich niet zonder slag of stoot voltrokken, hieraan is een jarenlange strijd tussen de generaties en tussen de seksen voorafgegaan. De veranderingen zijn door vrouwen en jongeren bevochten, die onder andere mogelijk zijn gemaakt door de economische groei, de grotere behoefte aan hogere vormen van onderwijs en de groeiende welvaart en massamedia.

Als Marokkaanse en Turkse ouders in de jaren vijftig en zestig hun dochters in Nederland hadden opgevoed, dan was de kloof waarschijnlijk minder groot geweest dan in de jaren tachtig. De gezinnen in de verzuilde

jaren vijftig zouden we kunnen typeren als zogenaamde bevelshuishoudingen.¹⁴⁸ Over uitgaan, vriendjes, relaties en seksualiteit bestonden strikte regels die gebaseerd waren op christelijke tradities. Vooral in de lagere milieus was gehoorzaamheid vanzelfsprekend en anders werd die wel door fysieke straf afgedwongen. Meisjes uit de middenklasse hadden deze regels grotendeels geïnternaliseerd, zodat dreigementen van ouders nauwelijks uitgevoerd hoefden te worden.¹⁴⁹

De afstand tussen de generaties was in de jaren vijftig groot. Over seksualiteit en intieme zaken werd niet met de moeder, laat staan met de vader gesproken.¹⁵⁰ Seksualiteit was heel sterk bepaald door 'kerkelijk-morele waarden van fatsoen'.¹⁵¹ Ouders gaven geen seksuele voorlichting, maar maakten wel opmerkingen in termen van negatieve waarschuwingen.¹⁵² Een meisje zegt over die tijd: 'Ik wist niets, echt niets, niemand trouwens'.¹⁵³ 'Meisjes die voor het eerst menstrueerden, kregen van hun moeder te horen dat ze nu 'een groot meisje' waren en dat ze op moesten passen voor jongens. Maar wat dat inhield, dat werd er niet bij gezegd'.¹⁵⁴ In de opvoeding van dochters stond de bescherming van haar seksualiteit en het toekomstige huwelijk centraal. Meisjes mochten wel verkering hebben, maar voorechtelijke seks was niet toegestaan. Een meisje behoorde als maagd het huwelijk in te gaan, hoewel daarvoor geen bewijs in de vorm van een druppel bloed aan de familie getoond hoefde te worden.¹⁵⁵ Vooral in de middenklasse was de maagdelijkheidseis dominant en gold die als 'afgrenzing' van de lagere milieus waar een lossere moraal werd verondersteld. Als een meisje vanwege een zwangerschap toch moest trouwen, dan heette dat een grote schande.¹⁵⁶

Meisjes werden geacht vanuit het ouderlijk huis in het huwelijk te treden. Zelfstandig op kamers wonen of ongehuwd samenwonen was onfatsoenlijk.¹⁵⁷ Huwelijken tussen jongeren met een verschillend geloof waren taboe. Een protestantse jongen vertelt over die tijd: 'Je had in die jaren natuurlijk niet aan te komen met een rooms meisje.' Bij overtredingen werd er 'gedreigd met hel en verdoemenis en met uitstoting uit het gezinsverband'.¹⁵⁸ Kortom, jongeren uit de jaren vijftig hadden weinig greep op hun eigen leven en hun onderhandelingsruimte werd erg ingeperkt.¹⁵⁹ De opkomst van de jeugdcultuur van de jaren zestig heeft voor een deel te maken met het verzet tegen het benauwende klimaat van de verzuilde samenleving. Welke ontwikkelingen hebben nog meer bijgedragen aan de maatschappelijke veranderingen?

De grotere deelname aan het onderwijs is een andere belangrijke factor geweest. Na de oorlog neemt het aantal leerlingen in het onderwijs en de doorstroming naar het vervolgonderwijs gestaag toe.¹⁶⁰ Door de economische groei en de nieuwe arbeidsverhoudingen ontstaat er een grotere be-

hoefte aan geschoold personeel. Met de verlenging van de leerplicht neemt de onderwijsdeelname van jongeren toe.¹⁶¹ In de jaren vijftig gold het huwelijk en het krijgen van kinderen als eindbestemming voor meisjes. Vanuit die opvatting was onderwijs voor hen niet echt noodzakelijk. Tot de leerplichtige leeftijd gingen meisjes naar school, waarna zij tot hun huwelijk werkten of thuis bleven om hun moeder met het huishouden te helpen. Als meisjes trouwden dan hoorden zij met hun werk te stoppen. Steeds meer mensen gingen echter beseffen dat het behalen van diploma's stijging op de maatschappelijke ladder betekent. Dit heeft een verandering in de houding tegenover het onderwijs bij de lagere sociale klassen teweeggebracht. Door de langere scholing verwerven jongeren meer kennis dan hun ouders, hetgeen de autoriteit van de ouders aantast.¹⁶² Daarnaast is de invloed van de school op de leef- en ervaringswereld van jongeren toegenomen.¹⁶³

Tevens vormen de betere materiële omstandigheden de randvoorwaarden waaronder deze veranderingen konden plaatsvinden, zoals de opkomst van de massacultuur via radio en televisie en de toegenomen vrije tijd van jongeren.¹⁶⁴ De urbanisatie en de verdergaande industrialisatie zorgden ervoor dat in de steden jongeren zich konden onttrekken aan het toezicht van hun ouders thuis en van leraren op school.¹⁶⁵ Zij verzetten zich tegen de hiërarchische verhoudingen in het gezin en op school en tegen de nadruk op discipline en het taboe op seksualiteit.¹⁶⁶ Zij begonnen op het terrein van seksualiteit te experimenteren, wat mogelijk was door de grotere beschikbaarheid van voorbehoedmiddelen en de loskoppeling van seksualiteit en voortplanting. Een nieuwe definitie van de jeugd heeft hiermee zijn beslag gekregen.¹⁶⁷

Conclusie

In dit hoofdstuk heb ik in grote lijnen het cultureel referentiekader van de Marokkaanse en Turkse ouders van de wegloopsters geschetst. Het gaat hier om een model voor de werkelijkheid dat richtlijnen omvat voor het gewenste gedrag voor meisjes. Belangrijke elementen in hun opvoeding als respect en gehoorzaamheid aan ouderen worden weerspiegeld in de hiërarchische gezinsverhoudingen. De goede reputatie van een dochter verleent haar familie veel prestige. Het behoud van de maagdelijkheid van ongehuwde meisjes is een belangrijke voorwaarde voor het welslagen van een huwelijk en verhoogt het aanzien van de betrokken families. Niet een meisje zelf maar de mannelijke leden van haar familie zijn hiervoor verantwoordelijk. Een huwelijk geldt als een alliantie tussen twee families, waar de eer van de familie in het geding is. Instemming van een meisje in de keuze van de aanstaande bruidegom is volgens de islam wel vereist, maar het indivi-

duale belang is ondergeschikt aan het groepsbelang. Dit cultureel referentiekader dient als legitimatie en richtlijn in het dagelijkse leven van ouders om het goede van het slechte te kunnen onderscheiden.

Marokko en Turkije hebben een specifieke historische en maatschappelijke ontwikkeling doorgemaakt en de manier waarop dit cultureel referentiekader in het handelen wordt uitgedragen is afhankelijk van de omstandigheden waarin mensen zich bevinden. Beide landen kenmerken zich door sterke regionale verschillen en een groot onderscheid tussen stad en platteland. De ouders van de Marokkaanse en Turkse wegloopsters zijn zowel afkomstig uit de strengere als de vrijere regio's en hebben zowel een rurale als urbane achtergrond. De industrialisatie, urbanisatie en de ontwikkelingen in het onderwijs zijn in beide landen de laatste jaren verder voortgeschreden. Deze veranderingen hebben de bestaande culturele noties onder druk gezet en meisjes hebben hier al naar gelang hun situatie gebruik van kunnen maken.

Door de invoering van het Burgelijk Wetboek is de rechtspositie van vrouwen in Turkije formeel sterker dan die van vrouwen in Marokko. Polygamie, het recht van de man op verstoting en de instemming van de huwelijksvoogd bij de echtverbintenis zijn in Turkije afgeschaft. Hoewel in beide landen religieuze huwelijken van groot belang worden geacht, hebben Marokkaanse vrouwen veel meer met verstotingen of echtscheidingen te maken dan Turkse vrouwen. De onderhandelingsruimte van meisjes is door de ontwikkelingen in het onderwijs in de steden de laatste jaren toegenomen. Dit geldt zowel voor Marokko als voor Turkije. Deze onderwijsparticipatie van meisjes heeft hun positie in het gezin versterkt en hun ook meer bewegingsvrijheid gegeven. Het belang van het huwelijk als levensbestemming voor meisjes staat buiten kijf, maar het tijdstip van het huwelijk verschuift naar een latere leeftijd en de invloed van meisjes op de partnerkeuze neemt toe.

Overigens hebben dochters altijd informele manieren toegepast om de keuze van de huwelijkspartner te beïnvloeden. Zij hoeven geen passief slachtoffer te zijn van het vaderlijk gezag, zij kunnen gebruik maken van hun verbondenheid met het prestige van de familie om hun eigen keuze te volgen. Door te dreigen de eer van de familie te schenden, hebben zij zich soms verzet tegen een ongewenste huwelijkskandidaat. In Turkije heeft dit bij tijd en wijle geleid tot het weglopen van meisjes met de huwelijkspartner van hun keuze. In de literatuur over Marokko ben ik dergelijke praktijken niet tegen gekomen.

In beide landen geldt de maagdelijkheid van een meisje als een belangrijke voorwaarde voor een eervol huwelijk. Door kuisheid in expressieve termen te bekijken, kunnen we de verschillende betekenissen voor de betrok-

ken partijen beter onderscheiden. Voor de bruid geldt de druppel bloed die zij tijdens de huwelijksnacht hoort te verliezen als bewijs van haar goed gedrag. Dit bewijs verschaft haar familie veel eer. Ook haar toekomstige echtgenoot en zijn familie zullen haar dan met respect behandelen. Meisjes moeten tegenwoordig nog steeds hun maagdelijkheid bewijzen, maar de manier waarop dit gebeurt is aan verandering onderhevig. Vroeger werd in sommige regio's het laken aan het hele dorp getoond, tegenwoordig is het veel meer een zaak van de bruidegom of van het echtpaar. Deze veranderingen voltrekken zich sneller in de wat vrijere urbane regio's dan in de strengere rurale gebieden.

De verschillen tussen Marokko en Turkije liggen minder op het niveau van de culturele waarden zelf, als wel in de praktische invulling daarvan. Het onderscheid tussen deze culturele referentiekaders en het Nederlandse is aanmerkelijk groter. Dit komt vooral tot uiting in de positie die adolescenten ten opzichte van hun ouders innemen. In het Nederland vanaf de jaren tachtig staat adolescentie voor een fase waarin jongeren op zoek gaan naar hun eigen identiteit en waarin zij ruimte hebben om binnen zekere grenzen op seksueel gebied te experimenteren. Op maatschappelijk gebied en in de omgang met andere jongeren moeten ze nog hun weg zien te vinden en zich vormen. In Nederland is het instituut huwelijk door de laatste ontwikkelingen steeds meer ter discussie gesteld, zelfstandig wonen van jongeren of ongehuwd samenwonen is geen taboe meer.

Deze invulling van adolescentie staat haaks op de opvattingen van de Marokkaanse en Turkse ouders van de weglloopsters. De identiteit van deze tienermeisjes wordt grotendeels bepaald door de familie waartoe ze behoren. Ze beseffen dat seksualiteit bij het huwelijk hoort en voor hen verboden terrein is. Vermeend onbetamelijk gedrag van dochters heeft zijn weerslag op de eer van de vader en op die van de familie. Voor Marokkaanse en Turkse ouders is het huwelijk als eindbestemming voor hun dochter vanzelfsprekend, andere relatievormen gelden als ongepast.

Marokkaanse en Turkse ouders zouden in het Nederland van de jaren vijftig waarschijnlijk meer aansluiting hebben gevonden voor hun ideeën dan in de jaren tachtig. We kunnen bijvoorbeeld denken aan de toen heersende hiërarchische verhoudingen tussen de generaties en de geringe onderhandelingsruimte van jongeren, of we kunnen de positie van meisjes in ogenschouw nemen die toen sterk werd bepaald door het huwelijk en door de strikte opvattingen over seksualiteit. Behoud van maagdelijkheid voor het huwelijk werd voor meisjes als algemeen ideaal nagestreefd. Voorts beperkte het onderwijs aan meisjes zich vooral tot de leerplichtige leeftijd.

Toch kunnen we bovengenoemde Nederlandse voorbeelden niet gelijkstellen met Marokkaanse en Turkse opvattingen. De betekenissen die hier-

mee samenhangen, zijn onder meer te herleiden tot andere noties over de verhouding van het individu tot de groep. Zo is voor Marokkaanse en Turkse ouders het behoud van maagdelijkheid van hun dochter voor het huwelijk verbonden met de eer van de familie. In de jaren vijftig ging het in Nederland veel meer om het individuele meisje en eventueel haar ouders. In de Marokkaanse en Turkse betekenis strekt deze invloed zich uit tot de familie, het gaat niet alleen haar vader maar ook haar broer of oom aan. Zonder eer kunnen zij in sociaal opzicht in hun gemeenschap niet functioneren, de schande heeft dan ook een bredere reikwijdte.

De positie van Nederlandse jongeren ten opzichte van ouders en de opvattingen over seksualiteit zijn niet van de ene op de andere dag veranderd. Hieraan is een jarenlange strijd van vrouwen en jongeren vooraf gegaan. Ook het feit dat het hier een grote groep jongeren betreft is van belang. Hierdoor hebben de veranderingen een breed draagvlak gekregen en tot andere cultuurpatronen kunnen leiden.¹⁶⁸

Marokkaanse en Turkse meisjes zijn in de jaren zeventig en tachtig in Nederland opgevoed als de ergste storm op het terrein van seksualiteit geluwd is. Nederlandse ouders hebben deze veranderingen zich geleidelijk eigen kunnen maken, terwijl Marokkaanse en Turkse ouders hiermee abrupt zijn geconfronteerd. De opvattingen van Marokkaanse en Turkse ouders over het ideale gedrag van een meisje, kunnen door de vestiging in Nederland hun vanzelfsprekendheid verliezen. Er kunnen zich spanningen voordoen als de culturele informatie uit de landen van herkomst niet aansluit op de nieuwe situatie.¹⁶⁹ De Nederlandse context biedt Marokkaanse en Turkse meisjes alternatieve culturele noties. De vraag is hoe de weglloopsters uit mijn onderzoek op deze omstandigheden hebben gereageerd.

Spanningen en conflicten

They share the symbol, but do not necessarily share its meanings.¹

De Marokkaanse en Turkse ouders van de wegloopsters worden door hun migratie naar Nederland met een andere sociale en culturele werkelijkheid geconfronteerd. In het vorige hoofdstuk is geconstateerd dat het verschil tussen de Marokkaanse, Turkse en Nederlandse ouders vooral in hun visie op adolescentie en seksualiteit naar voren komt. Jongeren maken zich tijdens hun groei naar volwassenheid geleidelijk los van hun ouders, hetgeen gepaard kan gaan met psychische spanningen en conflicten met de ouders.² Nederlandse meisjes krijgen in deze fase van hun jeugd meer gelegenheid om met leeftijdsgenoten op te trekken en te experimenteren dan Marokkaanse en Turkse meisjes.³ Het idee van adolescentie als een aparte levensfase erkennen Marokkaanse en Turkse ouders veel minder. In een opvoeding waar maagdelijkheid voor het huwelijk een voorwaarde is, die bovendien nauw verbonden is met de eer van de familie, hebben Marokkaanse en Turkse tienermeisjes buitenshuis juist weinig bewegingsvrijheid. Een dochter maakt zich niet door een vrijere omgang met jongens los van haar familie maar door haar huwelijk.

Marokkaanse en Turkse ouders proberen aan hun dochters hun culturele opvattingen over te dragen, maar deze zijn door de migrantensituatie minder vanzelfsprekend geworden. De cultuuroverdracht aan de volgende generatie vindt in een andere sociale en culturele context plaats en kan daarom onmogelijk op dezelfde manier worden gereproduceerd als destijds aan de ouders. Ongemerkt treden er culturele veranderingen op, krijgen bepaalde elementen een zwaarder accent dan andere en zullen sommige misschien verdwijnen. Door interactie en confrontatie met Nederlanders kunnen concepten ook een andere betekenis krijgen. Marokkaanse en Turkse vaders, moeders en dochters nemen in de Nederlandse samenleving een verschil-

lende positie in en op grond van hun achtergrond zullen zij ook andere ervaringen hebben. Barth⁴ omschreef deze migrantensituatie al als een smeltkroes van cultuurverschillen en strijd.

De Marokkaanse en Turkse meisjes uit mijn onderzoek maken melding van talloze conflicten met hun ouders voordat zij van huis wegliepen. Het doel van dit hoofdstuk is meer inzicht te krijgen in de aard van deze spanningen. In de gesprekken met de weglloopsters komen geregeld de volgende punten naar voren die aanleiding tot problemen geven: omgang met jongens, school en huwelijk. Deze terreinen zijn niet altijd eenvoudig van elkaar te scheiden. Opvattingen van ouders over het gewenste gedrag van hun dochter spelen zowel door in conflicten over de vermeende omgang met jongens als over schoolbezoek. Slechts een klein aantal Marokkaanse en Turkse meisjes loopt daadwerkelijk van huis weg, maar de conflicten die hieraan ten grondslag liggen kunnen veelvuldiger voorkomen. Na een beschrijving van één van deze spanningsvelden, zal ik nagaan of dergelijke problemen zich ook voordoen bij Marokkaanse en Turkse meisjes die niet van huis zijn weggelopen.

Door uitsluitend de aandacht te richten op de conflicten van deze Marokkaanse en Turkse meisjes met hun ouders zouden we kunnen vergeten dat dit soort spanningen ook in Nederlandse gezinnen voorkomen. Het gevaar bestaat dat alle uitkomsten direct als typisch Marokkaans of Turks worden geïnterpreteerd. Er kan even goed sprake zijn van een adolescentieproblematiek van algemene aard. Ook Nederlandse tienermeisjes maken zich los van hun ouders en dit gaat evenzeer gepaard met problemen. De vraag is hier in welke opzichten verschillen bestaan tussen de onderscheiden groepen.

Omgang met jongens

Zoals vermeld benadrukken Marokkaanse en Turkse ouders in de opvoeding van dochters kuis gedrag. Hierbij is het behoud van maagdelijkheid een voorwaarde voor een goed huwelijk. Om de eerbaarheid van hun dochter te beschermen zijn ouders geneigd elk contact met jongens te verbieden, want niet alleen de goede naam van het meisje maar ook die van de familie is in het geding. Hoe kijken de Marokkaanse en Turkse meisjes uit mijn onderzoek tegen de eis van maagdelijkheid aan en in hoeverre hebben zij zich aan het verbod gehouden om contacten met jongens te mijden?⁵ Met andere woorden, hoe definiëren respectievelijk Marokkaanse en Turkse meisjes en hun ouders de situatie? Conflicten ontstaan daar waar beide partijen niet tot een gemeenschappelijke definitie van de situatie kunnen komen.

Twaalf Marokkaanse en negen Turkse meisjes hebben melding gemaakt van conflicten over dit onderwerp. In deze paragraaf laat ik de Marokkaanse meisjes Sanna, Miriyam en Habiba aan het woord die in het eerste hoofdstuk zijn geïntroduceerd. Bij de Turkse meisjes citeer ik in hoofdzaak de uitspraken van Nur en Leyla, hun achtergrondkenmerken zijn ook in hoofdstuk 1 beschreven. Daarnaast laat ik de 15-jarige Nilüfer aan het woord, omdat haar ervaringen een goed beeld geven van de problemen die kunnen ontstaan bij uithuwelijken. Toen ik haar interviewde, verbleef zij enkele weken in het opvanghuis voor islamitische meisjes. Ze is in Nederland geboren en haar ouders zijn afkomstig van het platteland van Oost-Turkije.

Marokkaanse meisjes

Alle geïnterviewde weglousters zijn zich goed bewust van het belang van de maagdelijkheidsnorm. Volgens een Marokkaans meisje is het 'eigenlijk islamitisch' en een ander legt uit:

'Een meisje moet maagd blijven, dat weet iedereen. Wij vinden het vreemd dat Nederlandse meisjes zo maar met een jongen naar bed gaan, terwijl ze weten dat ze niet met hem gaan trouwen. Hoe kunnen ze zoiets doen?'

Of er wordt gezegd: 'ik moest wel maagd blijven anders werd ik in elkaar geramd.' Voor ouders is de eis van maagdelijkheid verbonden met het verbod om met jongens om te gaan. De meesten houden zich hier niet aan. Er ontstaan conflicten als ouders achter die contacten komen, bijvoorbeeld omdat ze briefjes van jongens in de jas van hun dochter vinden of omdat ze op straat in aanwezigheid van hun vader een jongen gedag zeggen of soms alleen maar naar jongens kijken. Sanna:

'Als ik met mijn vader ergens naar toe ga en ik kijk gewoon naar jongens die voetballen, dan zegt mijn vader: "wat zit je daar te kijken, wie is dat, ken je hem, waar ken je hem van, weet je hoe die heet?" En als ik een jongen van mijn school tegenkwam, vraagt mijn vader: "wie is die jongen? Je gaat niet meer naar school".'

Sanna vertelde dat vroeger bijna alles was toegestaan. Toen haar vader naar Mekka was geweest, werd hij plotseling strenger. Zowel haar moeder als haar zusters moesten voortaan buitenshuis een hoofddoek dragen. Haar moeder bevestigde in een gesprek dat ik met haar had de verandering van haar man. Sanna:

‘ik mag niet met jongens op stap, en dat mag ook gewoon niet, maar ik doe het gewoon. Ik vind het echt te streng om moslim te zijn, echt. Dat is echt streng. [...] Ik ben het wel eens met wat er in de teksten staat, maar ik wil gewoon een beetje vrijheid. Niet naar de disco of zo, daar ben ik het wel mee eens, want daar gebeuren gewoon rare dingen.’

Bijna de helft van de geïnterviewde Marokkaanse meisjes blijkt in het geheim een vriend te hebben. Bij sommigen is hun vader erachter gekomen. Miriyam:

‘Mensen gingen roddelen dat ik een vriend had, en dat was ook zo. Je kunt het gewoon niet geheim houden, vooral niet in onze stad. Ze gaan dan over je praten en dan ben je gewoon een of andere slet en dan gaan je ouders je natuurlijk beschermen. Terecht vind ik dat, dat zou ik ook doen als ik in hun plaats was. Zo zijn ze opgevoed. Hoe ik mijn vriend ontmoet heb? Je weet wel hoe het gaat met jongens en meisjes. Je ziet een jongen en je vindt hem leuk en hij vindt jou leuk. Dat gaat gewoon vanzelf, eerlijk gezegd.’

Een 16-jarig meisje dat verkering heeft, zegt: ‘ik heb een vriend maar dat wil niet zeggen dat je met jongens omgaat. Een vriend is wat anders dan met jongens omgaan.’ Habiba heeft haar vriend in Marokko leren kennen:

‘Als je in Marokko een vriendje hebt, zeggen ze meteen dat je een hoer bent. Niet iedereen hoor, maar wel onze familie. In Marokko is het nu ook gewoon om een vriendje te hebben. Mijn Nederlandse buurjongen wilde verkering met mij, maar ik wilde niet. In Marokko heb ik een buurjongen, die vond mij leuk. Toen zei ik gewoon ja. Hij had tegen mijn broertje gezegd, ga naar je zus, ik wil met haar praten. Zeg tegen haar dat ze om zes uur bij me moet komen. Het was een leuke jongen. Hij had tegen mij gezegd dat hij met me wilde trouwen. Toen mijn vader dat hoorde werd hij bang. Die jongen heeft tien brieven naar mij gestuurd toen ik weer in Nederland was. Mijn vader is erachter gekomen en heeft ze allemaal verscheurd. [...] Mijn stiefmoeder heeft tegen mijn vader gezegd dat ik rookte. Maar dat is niet waar. Mijn vader is toen in mijn kamer naar sigaretten gaan zoeken. Hij heeft toen die brieven van mijn buurjongen in Marokko gevonden en een foto. Hij heeft die brieven aan mijn stiefmoeder laten lezen, zij is naar school geweest. Mijn vader had ze nooit kunnen lezen.’

Turkse meisjes

Het maagdelijkheidsideaal is volgens de geïnterviewde Turkse meisjes zo vanzelfsprekend dat er thuis niet over gesproken hoeft te worden. Nur zegt hierover: 'Er werd gewoon aangenomen dat je maagd was. Wij haalden het ook niet in ons hoofd om iets te doen, dat was gewoon niet belangrijk voor ons.' Volgens Nilüfer hoeft de omgang met jongens geen gevolgen te hebben voor haar maagdelijkheid:

'Turkse meisjes weten heus wel dat ze niet met een jongen naar bed mogen, maar dat ze niet met een jongen mogen praten of uitgaan, vind ik dom. Mijn ouders vinden het niet goed als ik met een jongen praat, dat mag bij ons niet. Ik vind dat raar. [...] Turkse jongens weten dat meisjes maagd moeten blijven, dus die proberen niet met je naar bed te gaan. Als een Turkse jongen het wel doet dan moet hij met haar trouwen. Het gebeurt wel eens dat een Turkse jongen en meisje toch met elkaar naar bed gaan en dat ze daar niets over zeggen als het uit gaat. Maar dat gebeurt niet zo vaak, want een Turkse jongen weet dan dat het een slecht meisje wordt. Turkse en Marokkaanse jongens weten wel dat Nederlandse meisjes zelf mogen weten waar ze naar toe gaan, hoe laat ze thuiskomen en of ze met iemand naar bed willen. Ze gaan dan soms met Nederlandse meisjes om. Ik vind het eigenlijk niet eerlijk.'

Overigens had Nilüfer ook in het geheim een vriend, maar haar moeder is erachter gekomen. Haar zuster had zijn telefoonnummer en foto gevonden en aan haar moeder doorgegeven. Ouders proberen ook zoveel mogelijk invloed uit te oefenen op de keuze van de vriendinnen van hun dochters. Een 'slecht' meisje is in de ogen van ouders 'iemand die alleen op straat rondloopt en met jongens omgaat.' Zij zijn bang dat zo'n meisje hun dochter op het slechte pad brengt. Nilüfer mag wel met Nederlandse meisjes omgaan:

'die vertelden dat ze hun vriendje weer gezien hadden en uit waren geweest. Dan dacht ik wel van: waarom mag ik dat niet? Ik ken ook Turkse meisjes die zelf mogen weten waar ze naar toe gaan en de stad in mogen. Ik mag dat niet. Mijn ouders vertrouwen niemand.'

Alleen vriendschappen met meisjes uit respectabele families krijgen de goedkeuring van de ouders. Het verhaal van Leyla begint ook met de invloed van een nieuwe Turkse vriendin:

'We kregen een nieuw buurmeisje. Het was niet zo'n net meisje want ze ging met jongens om zonder dat haar ouders dat wisten. Ze vroeg aan

mij of ik jongens kende. Ik zei dat ik nooit met jongens praatte. Ze zei: kom mee, dan gaan we gezellig praten. Dus toen gingen we daar heen en opeens kwamen er allemaal jongens aan. Ik zei: wat gebeurt er nu allemaal. Dat was ik helemaal niet gewend. Ik ging altijd naar school en meteen terug naar huis. Als ik jongens op straat zag liep ik gewoon door. Nou, en toen kreeg ik vier jongens achter me aan die verkering met me wilden. Ze kwamen in elke pauze, en ik had er heel erg last van.'

Vanaf dat moment proberen die (Turkse) jongens haar en haar vriendinnen dagelijks aan te spreken. Leyla:

'Ik zei, willen jullie weggaan. Maar hij zei: "Ik vind je leuk, mijn bloed kookt", of zoiets. Ik wou echt dat hij wegging, want ik was helemaal niet gewend om met jongens om te gaan. Ik heb nooit verkering gehad, ik heb geen ervaring, ik weet er niets van. Ik schaamde me dood. De volgende dag stond hij weer bij school en zei toen "Wat zeg je nu?" Ik zei: "Nee, ik wil niet". Hij wilde verkering met mij. Het bleef zo een week doorgaan, op het laatst gaf ik gewoon toe. Ik vond hem niet echt leuk, maar ik dacht: over een maand ben ik van hem af. Maar na een maand werd ik verliefd op hem. Na twee maanden werd het nog erger en na drie maanden nog erger. [...] Nou, toen hadden we acht maanden verkering. Hij kwam niet iedere dag op school hoor, want ik zei: je moet niet elke dag komen want hier werken de burens en die werken met mijn moeder en zo. Hij kwam ongeveer één of twee keer in de week, maar het werd steeds meer. Op het laatst wilde ik niet meer dat hij in de pauzes kwam maar alleen als ik om twee uur uit was, en dan ging ik gewoon om vier uur naar huis. Hij is twintig jaar. Toen ik jarig was heb ik een zilveren ring van hem gehad. Tegen mijn ouders heb ik gezegd dat ik die zelf heb gekocht.'

Haar ouders komen via kennissen er achter dat Leyla een vriend heeft. Er ontstaat een grote ruzie:

'Mijn vader vroeg: "wie is die jongen, hoe heet hij en waar komt hij vandaan?" Toen heb ik alles verteld. Mijn vader zei: "Ben je wel goed wijs? Denk je dat je met hem gaat trouwen?" Ik zei: "Natuurlijk, als ik dat wil." Mijn vader zei dat het niet zou gebeuren. Toen hadden we ruzie. Daarna ging mijn moeder werken, mijn vader ging naar het café en ik ging mijn huiswerk maken. Toen kwam mijn vader terug met mijn oom. Hij pakte me beet en smakte me zo op de grond en begon met te trappen en te slaan. Hij zei: "dat had ik niet van jou verwacht". Mijn oom heeft me bont en blauw geslagen. Mijn ogen waren helemaal blauw en

dik. Toen ik naar school ging vroegen ze wat er met mij gebeurd was. Ik heb toen gezegd dat mijn oom mij geslagen had. [...]

Een keer dacht mijn vader dat ik ontmaagd was en 's avonds belde hij mijn oom op en gingen we naar het ziekenhuis voor een maagdelijkheidstest. Ik moest in de auto wachten en zij gingen daar wel een uur praten, volgens mij zijn ze daar helemaal niet geweest. Als ik ontmaagd was, zou ik weglopen, maar ik bleef gewoon in de auto zitten. Dus toen dachten ze: ze is toch maagd anders zou ze wel weggaan. Hij zei: "je bent een hoer." Ze scholden me uit voor hoer en slet en zo. Nou, en toen kwamen ze terug en zeiden: de dokter is er niet. Toen kwamen we thuis en begonnen mijn vader en oom te praten zo van: waarom heb je dat gedaan? Ik zei: kan ik er wat aan doen, ik vind hem leuk en wil met hem trouwen. En: waarom heb je foto's met hem laten maken, en pats-boem.'

Op één meisje na zeggen alle respondenten dat ze maagd waren toen ze nog thuis woonden. Eén vijftienjarig meisje vertelde dat ze met haar vriend naar bed was geweest en dat ze heel bang was dat haar ouders hier achter zouden komen. Zij heeft een problematische relatie met haar ouders en zegt dat ze thuis overal de schuld van krijgt.⁶

Maagdelijkheid als norm

De auteurs van alle geraadpleegde studies over Marokkaanse en Turkse meisjes bevestigen het belang dat ouders en meisjes aan maagdelijkheid hechten.⁷ Bartelink stelt vast dat voor de Marokkaanse vrouwen uit haar onderzoeksgroep 'het maagdelijkheidsideaal het speerpunt is van de consensus' en dat zij niets zien in de vrije seksuele moraal in Nederland.⁸ Maagdelijkheid tot het huwelijk is 'de enige rechte weg, want als het maagdenvlies eenmaal gebroken is dan heb je niets meer,' aldus een meisje uit het onderzoek. Hun maagdelijkheid wordt gekenmerkt door ingetogenheid en seksesegregatie.⁹ De praktische invulling van maagdelijkheid leidt echter wel tot discussie. Volgens Bartelink bestaat erbij de betrokken meisjes onduidelijkheid over de verwachtingen waaraan zij moeten voldoen. Mogen ze nu wel of niet naar de bibliotheek of moeten ze nu wel of niet op reacties van jongens reageren? Uit de verhalen van de weglloopsters uit mijn onderzoek is van een dergelijke onzekerheid geen sprake, zij weten maar al te goed wat wel en niet is toegestaan, alleen zijn zij het er niet altijd mee eens.

Uit een landelijk onderzoek onder Marokkaanse en Turkse scholieren komt een vergelijkbaar beeld naar voren als ik hierboven heb geschetst.¹⁰ Voor de meeste onderzochte Marokkaanse en Turkse meisjes staat hun maagdelijkheid niet ter discussie, zij zeggen zelf bijna zonder uitzondering als maagd het huwelijk in te willen.¹¹ Zij zien hun maagdelijkheid als een

soort 'geschenk' aan hun toekomstige echtgenoot en als 'de kroon op het naleven van de regels en de zorgvuldige opvoeding van de ouders.'¹² Een dergelijke opvatting verhindert hun overigens niet om jongens te ontmoeten, want ook deze meisjes hebben moeite met het verbod op de omgang met jongens. Een aantal meisjes heeft net als de wegloopsters uit mijn onderzoek in het geheim een vriend.

Evenals in de verhalen van de weggelopen meisjes refereren de Turkse meisjes en jonge vrouwen uit het onderzoek van De Vries aan de reacties van de buitenwereld wanneer zij het over maagdelijkheid hebben.¹³ Jongens hebben geen respect voor een ontmaagd meisje en zouden ook niet met haar willen trouwen. Tegelijk constateert De Vries opmerkingen van de meisjes zelf die op de innerlijke overtuiging van de juistheid ervan wijzen. Een meisje stelt dat er 'een goede en een slechte weg is, en dat de grens bij de maagdelijkheid ligt.'¹⁴ Meisjes zeggen het zo beter te vinden, of ze kunnen het zich gewoon niet voorstellen geen maagd te zijn bij hun huwelijk. Het heeft voor hen met 'zelfrespect' te maken en met 'geromantiseerde ideeën' waarin maagdelijkheid 'het allermooiste' is. Zowel onder Marokkaanse als Turkse tieners doen verhalen de ronde over meisjes die, nadat zij met hun vriend of verloofde naar bed zijn geweest, in de steek zijn gelaten.¹⁵ De vraag of dergelijke roddel op waarheid berusten doet niet eens ter zake, het afschrikwekkende effect ervan is duidelijk. Het weerhoudt wellicht meisjes ervan om overstag te gaan.

In de literatuur over Marokkaanse en Turkse meisjes wordt voortdurend naar de situatie in Marokko of Turkije verwezen. Volgens Bartelink speelt de toestand in het land van herkomst voor meisjes in Nederland een belangrijke rol.¹⁶ Hoewel de praktijken in Marokko heel divers zijn, zijn deze meisjes van mening dat hun seksegenoten in Marokko, vooral in de steden, veel meer vrijheden hebben. Ze gaan naar disco's en lopen met vriendjes over straat zonder dat dit gedrag hun reputatie zou schaden.¹⁷ Marokkaanse meisjes in Nederland 'legitimeren hun heimelijke gedrag en het buigen van de regels' door naar hun nichtjes in Marokko te verwijzen.¹⁸ Als het voor hen geen schande is, waarom mogen zij dan niet een keer de stad in of met een jongen praten zonder dat er over hen geroddeld wordt? De Vries maakt dezelfde opmerkingen over Turkse meisjes die zich beknot voelen in hun bewegingsvrijheid en die zich op 'moderne' meisjes in Turkije oriënteren zonder het risico te willen lopen meteen voor 'losgeslagen' of 'Nederlands' te worden uitgemaakt.¹⁹

Voor Marokkaanse en Turkse ouders is het maagdelijkheidsideaal nauw verbonden met eerbaar gedrag van hun dochters. Hiermee doelen zij vooral op het vermijden van contacten met jongens. Voor de geïnterviewde meisjes is dit ideaal een vanzelfsprekendheid die zij mee krijgen in hun opvoe-

ding. In mijn gesprekken met hen heb ik hierover ook nauwelijks kritische geluiden gehoord. Zij accepteren de eis van maagdelijkheid als iets dat bij hun eigen cultuur of hun godsdienst hoort en dat ook met respect voor hun ouders te maken heeft. In termen van Cohen zouden we kunnen zeggen dat zij wel het symbool van maagdelijkheid met hun ouders delen, maar dat zij er een andere betekenis aan geven. Volgens deze meisjes hoeft hun maagdelijkheid niet in gevaar te komen als zij een vriend hebben. Sommigen maken ook een onderscheid tussen verkering en met jongens omgaan. Menig conflict van dochters met ouders gaat dan ook over de al dan niet vermeende contacten met een jongen.

In Nederland worden ouders met andere culturele noties geconfronteerd dan zij van huis uit gewend zijn en vinden zij nauwelijks ondersteuning voor hun opvattingen over eerbaarheid. Als reactie hierop gaan zij juist deze aspecten onderstrepen die hen onderscheiden van de omringende samenleving. De Vries²⁰ concludeert ook al dat van alle Turkse normen de maagdelijkheid het meest verinnerlijkt is. Overeenkomstige opmerkingen lezen we bij Bartelink. Het verschil in opvatting over seksualiteit vormt daarom de etnische grens tussen deze groepen en Nederlanders.²²

School

In de conflicten over de al dan niet vermeende omgang met jongens kwam de school soms al ter sprake. De school is immers de plek bij uitstek waar meisjes zich vrij kunnen bewegen zonder de controle van hun ouders. Zeven Marokkaanse en acht Turkse meisjes maken hiervan melding. Waarover gaan de spanningen van meisjes met hun vader en moeder die betrekking hebben op school? Ik vervolg met de verhalen van Habiba, Nadia, Sanna en met Louiza. Hierna ga ik door met de Turkse meisjes: Kezban, Leyla en Nur.

Marokkaanse meisjes

De meeste geïnterviewde weglousters vertellen dat hun vader van mening is dat een meisje thuis hoort te blijven, niet naar school hoeft, toch gaat trouwen en kinderen krijgt. Volgens Habiba is de enige reden dat zij tot en met de leerplichtige leeftijd naar school mocht, dat haar vader anders een boete moest betalen. Meer meisjes hebben dit argument naar voren gebracht. Habiba voegt hieraan toe dat haar vader meermalen had verkondigd: 'Als ik een echte man was geweest, dan had ik je nooit naar school gestuurd.' Nadia meent dat haar ouders een meisje toch het liefst 'als getrouwd en met kin-

dertjes' zien. Zij wil niet alleen voor de gezelligheid naar school, maar ook om iets te bereiken:

'Ik wilde koste wat het kost die school afmaken, omdat ik wist dat het mijn enige kans was om me los te maken van mijn familie. [...] Ik mocht leren, okay, maar niet meer dan dat, ik mocht niet naar schoolfeestjes. Alleen maar verplichtingen en nooit de plezierige dingen. Ik kon nooit eens met een vriendin de stad in, nooit naar een verjaardagsfeestje van een vriendin, hooguit 's middags een uurtje, maar nooit 's avonds naar een feest. Wat ik bij voorbeeld heel erg vond, was dat ik nooit waardering van mijn ouders kreeg. Ik had op school hele goede cijfers, maar die ene zeven die er tussen zat, die was niet goed. Na het eindexamen ging mijn vader mee om mijn diploma op te halen, maar dat was echt alleen maar ophalen, ik mocht niet op de examenfuif zijn, helemaal niets er omheen. Ik had dat papiertje, maar niemand was blij voor mij, niemand feliciteerde mij, niemand was trots op mij.

Ik probeerde hem uit te leggen dat de dingen die ik wilde niet slecht waren. Ik wilde eens naar een lezing, het was niet verplicht, je kon daar vrijwillig naar toe. Ik zei dat ik dat heel belangrijk vond, hij heeft me toen gebracht en gehaald en was toen heel erg kwaad dat ik er naar toe was gegaan. Ik probeerde hem uit te leggen dat een belangrijk onderdeel was voor mijn studie en dat ik er niets slechts mee deed, dat ik alleen maar informatie kreeg over hoe ik straks beter mijn werk kon doen. En dan vroeg hij: "Waarom kan dat niet onder schooltijd, waarom moet jij daar op je vrije middag naar toe?" Hij begreep dat helemaal niet. Waarom moest ik nou zo goed willen zijn, iedereen deed toch maar het hoognodige, waarom moest ik me dan zo uitsloven? Hij wilde me niet stimuleren of trots zijn, hij wilde me alleen maar dom vinden. Hij zei ook vaak: "je bent hartstikke dom, je komt er nooit, dacht je dat al die Nederlanders zo eerlijk waren? daar kom je wel van terug." Dat wist ik ook wel dat niet alle Nederlanders eerlijk zijn, maar ik wilde eerlijk zijn.'

Slechts enkele vaders achten een schoolopleiding voor hun dochter van belang. Dit geldt bijvoorbeeld voor Louiza die op het vwo zit, maar ook zij komt in conflict met haar vader:

'Mijn vader is heel orthodox geworden. Dat houdt in dat hij gewoon heel streng is. Hij is aanhanger van Khomeini. [...] Ik mocht niets doen en alles hing af van mijn cijfers op school, weet je. En: wat zullen de kennissen zeggen, altijd naar andere mensen kijken, je kon nooit naar jezelf kijken. Wat je zelf wilde, dat was er gewoon niet bij. Kijken hoe je nichten het goed deden op school, en jij, jij doet niks. Vind je het gek dat ik

dan slecht ga werken op school. Altijd moesten ze naar andere mensen kijken, nooit naar jezelf.'

Een andere Marokkaanse vader heeft zijn dochter gestimuleerd naar de mavo te gaan in plaats van het schooladvies van de leao op te volgen. 'Mijn dochter moet leren, de mavo is beter.' Het meisje krijgt problemen met haar vader als hij hertrouwt en haar stiefmoeder een opleiding nergens voor nodig vindt. De meeste moeders van de geïnterviewde meisjes hebben een negatieve houding tegenover het onderwijs voor hun dochters. Nadia zegt over haar moeder, die zelf nooit naar school is geweest, het volgende:

'Zij zag die school ook helemaal niet zitten, daar had ik toch niets aan, want ik ging toch trouwen en kinderen krijgen en huisvrouw worden. [...] Mijn moeder was hartstikke traditioneel. [...] Ik kon thuis ook bijvoorbeeld nooit mijn ervaringen kwijt. Daar kregen we dan ook ruzie over, want ik wilde dat kwijt en dan ging ik naar een vriendin toe en dan vertelde ik het haar, maar dat mocht ook niet. Ik kon ze niet duidelijk maken dat ik het nodig had om er over te praten. Als ik eens wat wilde vertellen, dan zette mijn vader de tv aan en mijn moeder ging afwassen of iets anders doen, dus dat had weinig nut. Dat heb ik altijd heel erg gevonden, helemaal geen waardering of stimulans, maar constant tegengewerkt worden.

Ik vroeg wel eens aan mijn moeder wat zij deed toen ze jong was. En dan zei ze dat ze naar feestjes ging. En dan vroeg ik of ze het dan niet kon begrijpen dat ik dat ook wilde en daar ook behoefte aan had. Maar dan zei ze: "Ja maar die feesten van jou, jij wilt met Nederlanders samen zijn." En als ik dan vroeg wat er mis was met die Nederlanders dan zei ze: "Ja, dat zijn gewoon andere mensen, die zijn anders dan wij." Ik zei dan: "Als ze zo slecht zijn, wat doen wij dan hier?" Zij zei: "Als je feest wilt vieren en plezier wilt hebben, dan moet je maar naar Marokko gaan." Ik zei dan: zo makkelijk ligt dat niet, ik kan niet, ik vind aan die Marokkaanse feesten geen barst aan, zo met een stel vrouwen zitten in een kamer, allemaal opgefokt en dan vertellen ze trots hoe ze een keer ruzie met hun man hadden, en een beetje met de buik op en neer hopen en wat eten en verder helemaal niets. Zij had altijd zoiets van op Nederlandse feestjes wordt drank gedronken en er wordt van alles op seksgebied geprobeerd en dat was heel slecht voor me om daar naar toe te gaan.

Als ik haar vertelde dat ik me zo geïsoleerd voelde en ook eens iets anders wilde, dan zei ze: "Ga dan een eindje fietsen en lopen." In mijn eentje mocht dat wel, maar als ik met een vriendin een eindje wilde gaan wandelen, o nee, dat kon niet. Ik vocht altijd om iets te bereiken, dan

dacht ik: ik ben er eindelijk, maar nee, de volgende keer kon ik dan niet verder waar ik gebleven was, nee ik moest weer helemaal opnieuw beginnen. Ik ben wel eens naar een schoolfeest geweest, maar dan moest ik om tien uur naar huis, terwijl de meesten pas om een uur of negen kwamen. Het was echt elk jaar weer hetzelfde gevecht om daar nou eens heen te mogen. Het had zo weinig zin, ik kwam niets verder. Ik zette één stap vooruit en drie achteruit bij wijze van spreken. Want als ik dan een avond weg was geweest, dan had ik daar een maand last van, hoe slecht ik wel niet was, ik ging het slechte pad op, en wat had ik toch die avond niet uitgespookt. Helemaal niks, ik had op een muurtje gezeten met een glas jus d'orange in mijn hand en toen de anderen plezier gingen maken ging ik weg.'

Sanna moest van haar vader na haar achttiende van de huishoudschool af, maar na een gesprek met een leraar mag ze naar het kort middelbaar beroepsonderwijs. Haar moeder is het daar echter niet mee eens en merkte volgens Sanna op:

"Ze wordt bijna achttien jaar en ze moet een heleboel dingen leren in het huishouden en trouwen, ze kan niet de hele tijd bij me blijven wonen."
'Mijn moeder mag mij niet zo graag als de andere kinderen. Ik weet niet hoor, maar ze heeft in ieder geval een gloeiende hekel aan mij. Ze wil dat ik het huis uit ga. Ik deed wat mijn moeder zei en deed een beetje mee, zo van: dat is goed wat je zei, ik wil toch niet naar school. Toen zei mijn moeder: okay. Nou toen heb ik me in laten schrijven, ik was al een beetje te laat met inschrijven en toen begonnen er moeilijkheden. Ze zei: ja, als je iets wil, moet je zaken goed doen, dus stoppen met school, geen gezeur over school en ik word alleen maar ziek van jou, je moet gewoon overdag hier thuis blijven.'

De botsingen van meisjes met hun moeder of vaker met hun stiefmoeder concentreren zich vooral op het huishouden. Een meisje vertelde:

'Ik moest het vrouwtje spelen, van school weg. Ik moest de hele dag koken voor mijn broertjes, zusjes, mijn vader en moeder en ook voor familie en zo. En dat was het enige wat ik kon doen. Hoe is dat spreekwoord ook weer "het enige recht van de vrouw is het aanrecht".'

Een respondente zegt: 'Ze zijn allemaal hetzelfde. Ze denken alleen maar aan trouwen en kinderen krijgen. Ik wil naar school en leren. [...] Op school voel ik me net als andere meisjes, alleen thuis voel ik me Marokkaans.'

Een meisje dat drie jaar in Nederland woont, vertelt dat ze van haar stiefmoeder niet meer naar school mag. Als haar vader langer in Marokko

blijft, krijgt ze ruzie met haar stiefmoeder. Eerder zijn er problemen geweest over roken of over te laat thuis komen. Haar stiefmoeder geeft dit door aan haar vader, die haar vervolgens slaat of uitscheldt voor hoer. Een ander meisje uit mijn onderzoek moet van school af omdat haar moeder ziek was, maar toen deze weer beter was, mocht ze geen onderwijs meer volgen. Weer een ander meent dat ze 'gewoon de slaaf thuis was.'

In het geval van Nadia merken haar ouders dat ze steeds minder invloed op hun dochter beginnen te krijgen en daarom proberen zij haar zo strak mogelijk te houden. Nadia:

'Mijn ouders die stippelden alles voor mij uit, ik had helemaal geen inbreng met wat ik met mijn leven wilde. Ik werd ook heel erg beperkt. Mijn ouders wilden steeds meer greep hebben op mijn leven. Het werd me bijna onmogelijk gemaakt om een opleiding te volgen. Ik kon ook de contacten met mensen niet onderhouden, want ik kon ze alleen maar bij ons thuis ontvangen. Er naar toe gaan was vreselijk moeilijk, mijn ouders moesten weten waar ik naar toe ging en waarom. Op alles wat ik deed werd heel achterdochtig gereageerd. [...]

Daarnaast had ik een aantal problemen met mijn ouders die niets met mijn nationaliteit te maken hadden, die lagen in mijn karakter en die van mijn ouders. Mijn ouders hadden zelf heel erge huwelijksproblemen, die lagen constant met elkaar overhoop en ik werd tussen hun tweeën ingezet, omdat ik het op moest lossen. Dat kon ik niet aan. Wij hebben veel kinderen thuis, mijn moeder liet de hele verantwoordelijkheid aan mij over, dat werd te veel. Mijn vader liet financieel alles in de soep lopen, wat ik dan weer op moest lossen. Ze hadden mij als tolk voor alles nodig, ik moest met mijn vader mee, met mijn moeder mee. Dat was wel makkelijk, mijn vader leerde ook geen Nederlands.'

Meer meisjes uit mijn onderzoek spelen een dergelijke centrale rol in het gezin en moeten zowel hun moeder als vader hulp bieden bij Nederlandse instanties.

Turkse meisjes

Kezbans ouders zijn in hun jeugd nooit naar school geweest, maar hebben op latere leeftijd leren lezen en schrijven. Kezban:

'Ik vind dat zo raar, mijn vader heeft tegen mijn moeder gezegd toen we pas in Nederland waren: "Je leert lezen en schrijven anders stuur ik je terug naar Turkije." Ik snap dat niet, mijn vader is soms best wel tegenstrijdig. Dan wil hij wel dat zijn vrouw een beetje leert. Zo gauw het op zijn dochters aankomt, weet hij er eigenlijk geen raad mee. Die moeten

dan maar thuis blijven. Hij vond het ook helemaal niet belangrijk dat wij later een hoge functie zouden krijgen. Hij zei zoiets van: daar heb je niks aan: we komen toch van het platteland en gaan toch ooit terug naar Turkije en dan heb je er gewoon niks aan'

Ook de meeste andere respondenten, waaronder Esra, geven aan dat hun vader en moeder een schoolopleiding voor een meisje niet van belang achten. Kezban vervolgt haar verhaal:

'Mijn oudste zuster is nooit naar school geweest, ze was dertien toen ze hier kwam. Ze heeft eigenlijk altijd voor ons gezorgd. Mijn ouders gingen dan werken en zij paste op ons en zodoende is ze nooit naar school geweest. De zus die na haar komt mocht wel naar de lagere school, maar verder niet. Toen was ze oud genoeg om voor ons te zorgen en om op ons te passen.'

Uit de interviews met de andere wegloopsters blijkt ook dat de oudste dochter in het gezin een belangrijke bijdrage in het huishouden moet leveren. Dit geldt echter evenzeer voor meisjes die uit gezinnen komen waar onderwijs wel gewaardeerd wordt. Dit is bijvoorbeeld het geval bij de oudere zuster van Yasemin. Hoewel haar ouders hun dochters in redelijke vrijheid opvoeden en veel waarde hechten aan een goede schoolopleiding, moet haar oudste zuster die op de havo zit toch veel in de huishouding doen. Volgens Yasemin had ze daardoor haast geen tijd voor haar huiswerk.

Nadat de zuster van Kezban is getrouwd, mag Kezban ook niet meer naar school. Haar zuster had in het geheim verkeren met een Turkse jongen. Kezban: 'Die jongen stond nogal slecht bekend, hij rookte en dronk. Hij was niet bepaald de ideale schoonzoon voor mijn vader.' In die tijd liep haar nichtje ook nog van huis weg, omdat ze met de jongen van haar eigen keuze wilde trouwen. Toen haar ouders achter de geheime verkeren van hun dochter kwamen, hebben ze haar naar Turkije gestuurd en daar laten trouwen. Deze gebeurtenissen misten hun effect niet op Kezban en haar zusje. Haar vader was hierdoor heel achterdochtig geworden en schold volgens Kezban hen elke dag uit: 'Vieze hoeren dat jullie zijn, jullie doen alles stiekem. Als jullie naar school gaan, hebben jullie allerlei afspraakjes.' In die periode was er ook een nieuwe imam van de moskee gekomen. Volgens Kezban beseften haar ouders:

'dat ze meer met het geloof bezig moesten zijn. We waren toen al tien jaar in Nederland en hadden nog nooit van Mohammed gehoord. We wisten niet eens hoe we moesten bidden. Toen die imam kwam was het opeens van: je moet een hoofddoek om doen en je moet bidden en zo. Terwijl wij zoiets hadden van: ja waar is dat nou goed voor? Het was

opeens zo'n ommekeer. We moesten gewoon gaan bidden en hoofddoeken om doen en daar ontstonden allerlei ruzies over want wij wilden geen hoofddoek om.'

Als Kezban na haar zestiende jaar thuis moet blijven, moet zij haar moeder met het huishouden helpen. Kezban vertelt dat ze als reactie hierop 'heel vervelend' deed:

'niet zoals een Turks meisje zou moeten doen, zeg maar. Ik maakte bijvoorbeeld geen uitzet. Ik moest om acht uur opstaan en mijn kleinste zusje naar school brengen en dan moest ik het huis netjes maken en dan moest ik haken, breien of borduren. Maar ik had zoiets van: mijn zusje heeft een moeder, ik ben ook een dochter van haar, het is niet mijn taak om mijn zusje groot te brengen dat is mijn moeders taak. Ik had zoiets van: ik wil naar school en ik wil dat helemaal niet, dus ik bleef netjes in bed liggen. Dan kwam mijn moeder met zo'n deegroller naar boven van: opstaan en zo. Er was dus altijd grote ruzie, ik was bepaald niet de ideale dochter hoor, ik was echt wel moeilijk voor een Turkse vader en moeder.'

Andere meisjes worden van school thuisgehouden nadat hun ouders ontdekken dat ze een vriend hebben. Leyla:

'Ik mocht niet meer naar school en een week daarop zouden we naar Turkije gaan. Ze hebben toen zonder dat ik het wist een ticket gekocht. Ik belde mijn tante op en zei: er is iets vreselijks gebeurd met mij, ze zijn erachter gekomen dat ik een vriend heb. Ze zei: je vader heeft mij opgebeld en gezegd dat jij naar Turkije gaat. Mijn tante zei dat ik niet bang hoefde te zijn, want het was alleen voor vakantie. Ik wou helemaal niet mee, maar mijn tante heeft mij overgehaald en ik vertrouwde haar wel. Ze zei: je hoeft niet bang te zijn, je komt gewoon onder mijn gezag en dat is beter voor jou en voor je vader en oom, dan worden ze een beetje rustiger. Toen ik thuis kwam zei ik: jullie willen mij naar Turkije sturen hè? Toen zeiden ze: ja, maar alleen voor de gezelligheid hoor, je hoeft niet. Maar gelijk kwam mijn oom erbij en zei: je móet mee en pats-boem weer slagen en zo. Toen ben ik drie maanden naar Turkije geweest. Er was niets aan. [...]

Ik zat in een dorp, het was echt een schande. Ik kon niet goed met hen opschieten. Ze zeiden: je bent net een gevulde paprika, je kijkt alleen maar naar je uiterlijk, maar je kan niks. Brood bakken, en dat werk wat ze daar deden, dat kon ik helemaal niet. En daarom gingen ze tegen me te keer. Ik moest heel hard werken, het was helemaal geen vakantie. Ik moest steeds huilen. Ze gingen steeds te keer zo van: je kan

alleen maar met jongens omgaan en verder niks en ik had al zoveel problemen. Mijn oma en opa gingen zo te keer dat ik iedere keer moest huilen. Maar ze sloegen me niet. Gelukkig was mijn oma van mijn moeders kant wel aardig, dus als ik verdrietig was ging ik naar haar toe, ze woonde in datzelfde dorp.'

Tenslotte maken ook meisjes melding van problemen rondom school, terwijl hun ouders juist heel positief tegenover onderwijs staan. Nur zit bijvoorbeeld op het vwo en hoewel haar ouders even weinig scholing hebben gehad als de meeste andere ouders van de weglloopsters, vinden zij het juist heel belangrijk dat hun kinderen studeren. Nurs moeder is bijna analfabeet, maar zo vertelt Nur:

'Ze was ook geïnteresseerd, maar ze weet absoluut niet wat onderwijs inhoudt. Maar ze vindt het gewoon prima. Dat vind ik zo mooi van haar, zo'n houding van: "Ik weet niet wat jullie doen, maar het is goed." Dan probeer je haar uit te leggen wat je studeert en dan vindt ze dat gewoon goed, als je maar doorzet.'

Over haar vader zegt zij:

'Ik denk dat mijn vader zelf een rot jeugd heeft gehad en geprobeerd heeft het beter te doen bij zijn kinderen, maar dat veel te krampachtig heeft gedaan. Hij wilde heel graag dat wij doorleerden, hij heeft zelf niet kunnen studeren. [...] Dus dat krampachtige van "mijn kinderen moeten studeren," zodat hij door zijn kinderen zelf voldoening krijgt. Hij heeft zich in feite altijd met onze opvoeding bemoeid in de geest van: "Dit moeten jullie doen en dat moeten jullie doen." En als het niet ging zoals hij wenste dan ...'

In tegenstelling tot de meeste andere vaders van de meisjes uit mijn onderzoek, vindt Nurs vader dat zij op school met alles mee moet doen. Nur vertelt echter dat haar vader hierdoor in een 'tweestrijd' komt, omdat hij iets doet:

'wat al die mensen in de buurt niet doen. Dus voordat je wegging of daarna, wist je dat je wel een preek zou krijgen, dus dan zit je ook niet echt prettig. Hij zei gewoon allemaal verschrikkelijke dingen, was erg achterdochtig zodat hij dingen ging insinueren. Als je geen zin had om te vertellen wat je op een dag had gedaan dan ging hij dat wel voor je vertellen, zijn interpretatie. [...] En als je duidelijk wilde maken van: nu heb ik geen zin meer, dan was het van: ga maar naar je kamer. Dan heb je ook zoiets van: als ik wel ga gaat hij dit denken, als ik niet ga, gaat hij

dat denken, dat ga je helemaal invullen. Je bent de hele dag met hem bezig, van wat gaat hij nu zeggen, hoe gaat hij nu reageren en hoe moet ik nu reageren, is hij niet thuis, is hij weg, waar is hij naar toe, wie komt straks thuis, wat gaat hij dan zeggen, hoe laat komt mijn moeder thuis en wanneer begint hij te zeiken over het eten? [...]

Een leraar op de middelbare school wist niet wat hij met mij aan moest, want ik keek zo onverschillig en voor zijn gevoel deed ik dan niet mee en ze vonden me raar, terwijl dat gewoon mijn gedrag was. Ik had slechte cijfers voor een bepaald vak en dat kwam omdat ik niet met die leraar kon opschieten. Ik dacht ik vertel dat aan mijn vader omdat hij toch moet weten waar dat slechte cijfer vandaan komt. En dan loopt hij er heel het weekend op te broeden en dan zegt hij het hele weekend niets. [...] Zondagavond wil ik naar bed en toen riep hij mij terug, en dan gaat hij echt zo staan en zegt dan: vertel mij nog eens een keer over die leraar van jou. Dus ik vertelde het nog een keer, misschien begrijpt hij het dan beter. Toen zei hij: "Ja, ik weet wel wat er met jou is, jij wilt gewoon van school afgetrapt worden, dat is het 'm, jij wilt gewoon niet naar school."

En toen was ik het zo zat en dacht: Nu vertel ik eens een keer wat en dan krijg je dat. En dan komt alles er gewoon uit van: Potverdorie waarom moet dat nou gebeuren, dus begon ik te huilen en te huilen en ik was zo kwaad, zo kwaad, je kunt gewoon niets tegen zo'n man beginnen, je kunt niets zeggen of hij interpreteert het anders. En toen begon ik te gillen van: "Ik wil gewoon niets meer horen, ik wil gewoon helemaal weg van alles en het huis." Ik heb er alles toen uitgegild. En toen probeerde mijn moeder mij te troosten en ik dacht: "Rot jij ook maar op, je trekt nooit je bek open en het enige wat je doet is je zoon aanbidden." Mijn broer was alles voor haar, ze deed alles voor hem. Ik gillen en gillen en toen dacht ik aan al die dingen die hij die dag tegen mij had gezegd. Hij had gezegd: "Je bent gek, je bent dit, je bent dat, je bent zus, je bent zo, je bent niet normaal." Dat zijn gewoon de dagelijkse dingen die je hoort, die je gewoon snel kan vergeten. En dat kwam toen allemaal naar boven en ik dacht: "Ik ben echt gek, ik ben echt slecht, ik wil van school getrapt worden." Ik ging helemaal geloven in wat hij zei. Toen dacht ik: Nou, dan ben ik maar gewoon zo, ik heb geen zin om er tegen te vechten.'

Ook Yasemin komt in conflict met haar vader over onderwijs, terwijl hij evenals haar moeder een heel positieve houding heeft ten aanzien van school. Yasemin vertelt:

‘Vergeleken met andere Turken waren mijn ouders best vrij in dat soort dingen. Wij mochten wel naar school. Dat vond mijn vader ook heel goed, omdat hij zelf in een fabriek werkte. Hij had iets: mijn dochters moeten leren, die moeten een vak hebben.’

Samen met haar zusjes is ze met haar vader in conflict gekomen, omdat ze het niet eens konden worden over een vervolgopleiding van haar oudere zuster. Voor haar vader moest de opleiding ook toekomstperspectieven bieden in Turkije, in het geval zij zouden terugkeren. Voor zijn dochter deed dit niet ter zake, omdat ze toch niet terug wilde. Zij heeft haar zinnen gezet op een opleiding waar in Nederland wel emplooi voor is, maar niet in Turkije.

Spanning tussen school en huishouden

De conflicten van meisjes met hun ouders over school variëren van het huishouden van leerplichtige meisjes, het niet door laten leren na het verstrijken van de leerplichtige leeftijd tot het niet zelf mogen kiezen van een vervolgopleiding. Ik heb hier nauwelijks verschillen tussen de Marokkaanse en Turkse wegloopsters kunnen vinden, maar veel meer tussen de generaties. Vaders en moeders hechten een andere betekenis aan de onderwijsdeelname van meisjes dan hun dochters. Slechts weinig ouders van wegloopsters ambiëren een schoolopleiding voor hun dochter. Trouwen en kinderen krijgen is het dominante toekomstperspectief, een opleiding is hieraan ondergeschikt. Ouders moeten ervoor zorgen dat hun dochter als scholier haar goede naam behoudt en niet de familie te schande maakt. Hoe kunnen zij voorkomen dat er over hun dochter wordt geroddeld als zij naar school gaat? De school geldt als een plaats waarover ouders weinig controle kunnen uitoefenen, zij merken dan ook dat zij de greep op hun dochter verliezen.

In de verhalen van de wegloopsters klinkt voortdurend de spanning door tussen de eisen die de school en die een huwelijk aan hen stellen. Vooral in de omgang met de moeder komt het spanningsveld tussen huishouden en schoolbezoek sterk naar voren. De meeste moeders kunnen zelf nauwelijks lezen en vanuit dit perspectief is hun dochter met enige jaren voortgezet onderwijs al hoog opgeleid. Verder zijn deze moeders bang dat hun dochter op school jongens ontmoet en een slechte naam krijgt. Deze angst van moeders is niet geheel ten onrechte, aangezien de wens van meisjes om naar school te gaan niet altijd hoeft voort te komen uit een motivatie tot leren. De meeste scholieren vinden het geen aantrekkelijk alternatief thuis bij hun moeder te zitten en het huishouden te doen, terwijl zij op school met hun vriendinnen kunnen lachen. De school is vooral een plaats waar zij andere jongeren ontmoeten en ‘keet kunnen trappen.’

Moeders verwachten dat hun dochters in het huishouden meehelpen, de betrokken meisjes blijken dit echter lang niet meer zo vanzelfsprekend te vinden. Niettemin zeggen de meesten zonder morren hun taak te verrichten, maar ze vertellen er wel bij hiervoor enig blijk van waardering te verwachten. In hun beleving ontbreekt het hieraan en doen zij het volgens hun moeder ook nooit goed genoeg. Voor hun moeder is een bijdrage van de dochter aan het huishouden een vanzelfsprekende zaak waar geen woord van dank bijhoort. Het zou ook niet passen in een verhouding waar het meisje haar moeder hoort te respecteren en te gehoorzamen. Pels bevestigt eveneens in haar onderzoek dat het prijzen van goed gedrag weinig voorkomt.²³

De verhalen van de weglloopsters uit mijn onderzoek komen in grote lijnen overeen met die van de Marokkaanse tienermeisjes uit het onderzoek van Van der Hoek en Kret.²⁴ Aan de hand van de houding van ouders ten aanzien van het volgen van voortgezet onderwijs en een (beroeps)opleiding, werken en trouwen, onderscheiden de auteurs vier gezinstypes: het ambitieuze, het assertieve, het ambivalente en afhoudende gezinstype.²⁵ Zij concluderen dat vooral in de ambivalente en terughoudende gezinstypes een grote kloof bestaat tussen ouders en dochters en dat meisjes bang zijn voor hun vader.²⁶ Kenmerkend voor deze gezinnen is de wantrouwende houding van de vader ten aanzien van zijn dochter, waardoor een streng toezicht op haar doen en laten noodzakelijk is.²⁷ De moeders vinden vooral de bijdrage van hun dochters in het huishouden van belang²⁸ en meisjes krijgen eerder respect door huwelijk en moederschap dan door schoolprestaties.²⁹ Evenals in mijn onderzoek participeren meisjes dankzij de leerplichtwet in het onderwijs.³⁰

In de conflicten over school spelen dikwijls andere zaken een rol, die de discussie tussen vader en dochter vertroebelen. Een geheime verkering van een zuster die ontdekt wordt of het weglopen van een nichtje vergroot het wantrouwen van vaders. De vader van het Turkse meisje Nur stimuleert het schoolbezoek van zijn dochter en hij staat haar toe aan alle schoolactiviteiten deel te nemen. Het is echter niet eenvoudig dergelijke opvattingen in de praktijk te brengen als er tussen een vader en zijn dochter geen vertrouwensrelatie bestaat. Van der Hoek en Kret noemen gezinnen waar de vaders een positieve houding ten aanzien van het onderwijs hebben de ambitieuze en assertieve gezinstypes.³¹ Het verschil tussen beide onderzoeken is dat de vaders uit de studie van Van der Hoek en Kret hun dochters wel vertrouwden.

Enkele moeders van de Marokkaanse en Turkse weglloopsters staan ook achter een goede schoolopleiding voor hun dochter, zoals in het geval van de Marokkaanse Louiza en de Turkse meisjes Nur en Yasemin. Deze meisjes vertellen met gepaste trots over de positieve houding van hun moeder.

Deze open relatie komt overeen met die in de ambitieuze en assertieve gezinstypes Van der Hoek en Kret.³² Toch is er ook sprake van enige teleurstelling bij de meisjes uit mijn onderzoek. Zij zeggen hun ervaringen op school niet echt met hun moeder te kunnen delen, omdat die zelf nooit een opleiding heeft gevolgd.³³ Ongeacht de positieve houding van deze moeders tegenover het onderwijs werden hun dochters niet in het huishouden ontzien. Wel profiteerden jongere zusters ervan dat hun oudere zusters thuis moesten helpen, waardoor zij minder hoefden te doen. In publicaties over schooluitval of de lagere onderwijsparticipatie van Marokkaanse en Turkse schoolmeisjes is de zorg voor het gezin een vaak terugkerende reden.³⁴

Uit de gesprekken met de wegloopsters komt naar voren dat sommigen hoge schoolaspiraties hebben en een duidelijk beroepsperspectief voor ogen hebben. In het geval van Nadia is de school van cruciaal belang, omdat zij weet dat dit de enige manier is om zich later los te maken van haar familie. Enerzijds kunnen meisjes die een middelbare en vaak lange opleiding volgen snel kritiek op hun gedrag verwachten. Anderzijds geeft een schooldiploma een hogere status in de gemeenschap waardoor zij zich meer kunnen veroorloven. Tevens versterkt een hoge schoolopleiding hun positie in het gezin. Vaders merken dat ze de greep op hun dochters beginnen te verliezen, waarna zij de teugels strakker proberen aan te trekken.

Uithuwelijken

De ideale huwelijksleeftijd voor Marokkaanse en Turkse meisjes is volgens de ouders rond de achttien jaar. Dit betekent dat meisjes vanaf hun veertiende jaar geregeld met huwelijksaanzoeken worden geconfronteerd. Formeel moet een meisje haar goedkeuring geven aan een huwelijk, maar hoe gaat dat in de praktijk? Waar gaan de conflicten tussen ouders en dochters over? Van de elf Marokkaanse meisjes die melding hebben gemaakt van conflicten over het huwelijk vervolg ik met de verhalen van Miriyam, Habiba en Nadia, en bij de zes Turkse meisjes met die van Leyla, Nilüfer en Kezban.

Marokkaanse meisjes

Er zijn verschillende situaties waarbij de kwestie van uithuwelijking tot een conflict leidt tussen ouders en dochter. Het is vaak de uitkomst van een reeks van problemen. Meisjes die in het geheim verkeren hebben en door hun ouders gesnapt zijn, worden voortaan thuis gehouden. Ouders zijn bang dat hun dochter een slechte reputatie krijgt en proberen daarom zo

gauw mogelijk een huwelijk te arrangeren. Miriyam is hiervan een voorbeeld. Zij is beloofd aan een neef in Marokko en tot de datum van haar huwelijk krijgt zij huisarrest. Volgens sommige meisjes zijn hun ouders er niet achter gekomen dat zij een vriend hebben, maar dat is voor hen wel de reden om huwelijksaanzoeken van andere jongens te weigeren. Een zestienjarig meisje zegt:

‘Mijn ouders zijn ook zo dom. Mijn vader wil mij in Marokko laten trouwen. Ik heb tegen mijn moeder gezegd dat ik niet wil. Ik heb die jongen niet eens gezien, hoe ken ik dan zijn karakter? Ik wil niet naar Marokko, ik ken het land alleen maar van vakanties. Ik kan al die ruzies niet langer volhouden.’

De vriend van het meisje is werkloos en komt regelmatig in koffieshops. Volgens het meisje had haar vriend gereageerd op haar uithuwelijking met de woorden: ‘Voor wie kies je, voor mij of voor je ouders?’ Een ander meisje, Habiba genaamd, heeft voortdurend aanvaringen met haar vader en haar stiefmoeder over haar vermeende contacten met jongens. Habiba:

‘Ik moest van mijn vader trouwen, maar ik zei, nee ik wil niet, klaar uit. Er kwamen een heleboel mannen bij mijn vader om mijn hand te vragen, maar ik zei aldoor nee. Mijn vader zei, was je maar getrouwd, dan was ik van je af. De mensen zouden zeggen: die dochter is getrouwd, wat een goede vader is dat. Dat is het enige wat mijn vader wil horen.’

Over de houding ten aanzien van het huwelijk van de zestienjarige Habiba is geen misverstand mogelijk: ‘Ik wil nog niet trouwen, ik wil eerst van het leven genieten. Niemand die de baas over je is, vrij zijn.’ Maar teleurgesteld laat ze hierop volgen: ‘Nooit mag ik zelf kiezen.’ Sinds haar vader geloviger is geworden is hij ook strenger geworden. Habiba:

‘Hij ging elke week naar de stad om boodschappen te doen. Daar heeft hij een man ontmoet die helemaal in het wit gekleed gaat en die iedereen moslim wil maken. Hij zei tegen mijn vader gooi het bier weg en ga je douchen. Ik moest opeens buiten een hoofddoek dragen. Buiten deed ik hem af, ja daag! Ik wil het gewoon niet, ik vind het rot.’

Een ander vijftienjarige meisje heeft vaak ruzie met haar stiefmoeder over school, daarnaast is ze ook bang dat ze uitgehuwelijkt wordt. Ze denkt dat haar vader in Marokko een huwelijk wil regelen met de broer van haar stiefmoeder waardoor hij naar Nederland kan komen. Ze zegt heel beslist: ‘Ik wil nog niet trouwen en zeker niet met een Marokkaan.’ De meisjes die van

school thuis worden gehouden, krijgen ook regelmatig huwelijksaanzoeken. Een meisje dat haar stiefmoeder in de huishouding moet helpen:

‘Toen kwamen er ook een paar jongens bij mijn vader en was ik bang dat ik uitgehuwelijkt werd. En de zomer kwam er aan, we zouden naar Marokko gaan en dan zou ik echt dus in Marokko moeten blijven.’

Sommigen durven niet met hun ouders op vakantie naar Marokko te gaan omdat ze bang zijn uitgehuwelijkt te worden en achter te moeten blijven. Dat geldt ook voor Nadia, zij heeft door haar studie een huwelijk weten uit te stellen. Inmiddels is zij drieëntwintig jaar, een huwelijk is niet langer tegen te houden. Nadia:

‘Ik heb eerst van alles geprobeerd om niet naar Marokko te hoeven, maar ik moest gewoon mee. Ze wilden me het jaar ervoor al in Marokko hebben en ik heb me toen met hand en tand verzet. Dit jaar had ik geen enkel excuus om niet te gaan.’

De meeste conflicten rond uithuwelijking zijn grotendeels gebaseerd op de angst voor een mogelijke uithuwelijking tijdens de vakantie in Marokko. Meisjes willen nog niet trouwen omdat ze liever naar school gaan, omdat ze zelf een vriend hebben of omdat ze niet met een jongen in het huwelijk willen treden die ze niet kennen.

Turkse meisjes

De Turkse meisjes die met uithuwelijking te maken hebben, zijn eveneens op andere terreinen al in conflict geraakt met hun vader of moeder. Zoals gezegd hebben de ouders van Leyla ontdekt dat hun dochter in het geheim een vriend heeft. De jongen is voor haar ouders en voor haar oom niet acceptabel als huwelijkskandidaat. In de woorden van Leyla:

‘Tot nu toe is de enige reden dat hij uit een andere stad komt, vraag maar aan mijn ouders. Ze weten niet wat zijn vader heeft gedaan, hoe het bij hem in het dorp toeging of wat zijn grootouders deden. Wat maakt het uit, als ik hem maar leuk vind. Ze vragen zich af of hij een zigeuner is of een communist. Ze discrimineren gewoon. Ze vinden dat ik erg veel schuld heb, omdat ik met hem ben omgegaan en verkering met hem had.’

Een ander conflict over uithuwelijking is van Nilüfer die met haar neef in Duitsland moet trouwen. Nadat haar moeder ontdekt heeft dat ze een vriend heeft, is haar moeder bang dat ze de ‘verkeerde kant’ opgaat. Nilüfer vermeldt over haar vader: ‘Ik durf niet met mijn vader over trouwen te pra-

ten, wel over gewone dingen. Met mijn moeder praat ik wel en die vertelt het dan aan mijn vader.' Desondanks heeft haar vader bij Nilüfer geïnformeerd over haar huwelijkswensen:

'Mijn vader vroeg aan mij of ik met mijn neef wilde trouwen. Ik heb nee gezegd, ik wil eerst mijn school afmaken. Maar mijn vader dacht dat ik het wou en die heeft het toen tegen mijn oom en tante gezegd. Iedereen was blij. Ik durfde toen niet meer te zeggen dat ik niet wilde. [...] Ik wilde altijd politieagent worden. Maar mijn ouders vinden dat niets. Mijn moeder is nooit naar school geweest en kan niet lezen en schrijven. Ze kan wel een klein beetje Nederlands spreken. Mijn vader is wel naar school geweest. Mijn moeder zegt altijd: ik ben niet naar school geweest, dus hoeven jullie ook niet, ik heb niets geleerd, waarom moeten jullie dan wel leren.'

Op vakantie in Duitsland hoort ze dat de verloving al over een week is.

'Hij was twintig en ik was dertien, we zijn toen verloofd. Ze hadden van alles gehoord. Mijn ouders hadden niets tegen mij gezegd en toen ik eenmaal in Duitsland was kon ik niets meer doen. Ik moest van mijn moeder goud dragen, armbanden, maar ik wilde dat niet, ze probeerde het telkens weer. Toen begon mijn moeder me te slaan en mijn vader en mijn tante ook. Ik heb tegen mijn moeder gezegd dat ik niet wilde trouwen, maar ze zei, je hebt zelf ja gezegd. [...] Toen kwam mijn neef en hij wilde met mij praten. Ik heb toen gezegd: ga weg, ik wil niet met je praten. Hij wist wel dat ik niet wou, maar hij moest ook van zijn ouders en hij is ook bang voor zijn ouders. Toen hij niet weg ging, ging ikzelf, en dan vroegen ze: wat doe jij hier, hoor jij niet daar in die kamer? En zei toen: nee, ik ga daar niet heen. Hij wilde wel met me trouwen. Het is een goede jongen en aardig, hij is niet zo van: je moet dit doen en dat doen. Het is net een broer voor mij.

Ik heb tegen mijn ouders gezegd dat ik over twee jaar als ik mijn school af heb, wil trouwen. Maar zij wilden het zo snel mogelijk. Ze hadden iets met elkaar afgesproken waar ik niet bij was, over een jaar of zo. Of ik dat goed vond. Ik zei dat ik dat helemaal niet goed vond: ik ben pas dertien jaar, hoe kan dat nou, op mijn veertiende jaar zou ik trouwen, dat is toch niet normaal. Mijn neef zei dat hij daar ook niets aan kon doen, zijn ouders wilden dat zo graag. Ik zei toen: jij moet toch beslissen wanneer jij dat wil. En toen had hij niets meer te zeggen.'

Kezban die na het huwelijk van haar zuster van school wordt gehouden om thuis te helpen, krijgt ook opeens met verschillende huwelijksaanzoeken te

maken. Hoewel een meisje formeel geconsulteerd moet worden, gaat dat in de praktijk volgens Kezban anders:

‘Er werd wel tussen neus en lippen door gevraagd of ik wou, maar als je nee zei dan ging het toch door, het was een soort procedure. Wat je ook zegt, als je vader het wil, gaat het toch door. Mijn vader zei: “als je niet wil, ik laat je gewoon in Turkije achter.” Dat heeft hij ook met mijn zus gedaan. Toen hij ontdekte dat ze een vriend had, heeft hij haar paspoort verscheurd.’

Het enige meisje uit mijn onderzoek dat had verteld geen maagd meer te zijn, moest van haar ouders met een illegale Turkse jongen trouwen. Ze wilde het huwelijk niet, omdat ze zich ‘gebruikt’ voelde, maar ook omdat ze al een vriend had.

Escalatie van problemen

Het is voor Marokkaanse en Turkse ouders niet eenvoudig om de eerbaarheid van hun tienerdochters in een Nederlandse context te bewaken. Op allerlei manieren proberen zij toezicht te houden op het doen en laten van hun dochters. Meisjes moeten onder andere van school direct naar huis komen, ze worden thuis gehouden of ze worden op jonge leeftijd uitgehuwelijkt. De conflicten rondom huwelijkssluiting staan dan ook niet op zichzelf, deze hangen vaak samen met de angst van ouders voor het verlies van de goede naam van de dochter. In dit verband moeten ook de strengere religieuze eisen van sommige vaders begrepen worden, bijvoorbeeld dat hun dochter buitenshuis een hoofddoek moet dragen. Formeel horen meisjes met een huwelijk in te stemmen, maar omdat de verhoudingen zo verstoord zijn, houden de ouders geen rekening met de mening van hun dochter.

Problemen op andere terreinen beïnvloeden in negatieve zin de gang van zaken rondom het huwelijk. De ouders hebben soms het vermoeden dat hun dochter met jongens omgaat, of ze zijn er inmiddels al achter gekomen dat hun dochter verkering heeft. Uit angst voor verdere roddel en verlies van de eerbaarheid arrangeren ouders een huwelijk om hun dochter weer in het gareel te krijgen en de naam van de familie hoog te houden. Bij de meeste meisjes verkeren de voorbereidingen voor het huwelijk weliswaar nog in een beginstadium, maar zij zijn bang achter te moeten blijven als ze op vakantie in het land van herkomst zijn. Hoe concreet die plannen in het individuele geval zijn, is vaak niet duidelijk. Maar meisjes kennen wel voorbeelden van gedwongen uithuwelijking uit hun directe familiekring of van vriendinnen op school.

Verder kunnen ouders en dochters een verschil van mening hebben over het tijdstip van het huwelijk of de keuze van de huwelijkspartner. Turkse meisjes blijken in Nederland op jongere leeftijd te trouwen dan Marokkaanse meisjes: 31% van de Turkse meisjes onder de twintig jaar is gehuwd tegenover 15% van de Marokkaanse meisjes.³⁵ Als deze cijfers naar eerste en tweede generatie Turkse en Marokkaanse meisjes worden uitgesplitst, is er een verschuiving naar een iets hogere huwelijksleeftijd.³⁶ De scholieren uit mijn onderzoek willen echter langer naar school dan hun ouders noodzakelijk achten. Ook de huwelijkspartners uit het land van herkomst die hun ouders voorstellen, vallen niet altijd in goede aarde bij de dochters, zeker als het meisje zelf al een vriend heeft. Daarnaast krijgen de wat oudere meisjes steeds meer moeite met de invloed van hun ouders op hun huwelijk. De invloed van meisjes op de keuze van hun huwelijkspartner is ook het grootst naarmate zij hoger opgeleid zijn en een hogere huwelijksleeftijd hebben.³⁷

Het feit dat voor illegale migranten een huwelijk één van de weinige manieren is om hun verblijf in Nederland te legaliseren, maakt de situatie alleen maar complexer. Als meisjes vermoeden dat een huwelijkskandidaat alleen maar in hun verblijfsvergunning is geïnteresseerd, wijzen zij een dergelijk aanzoek resoluut van de hand. Dit past niet in hun ideeën over huwelijk en liefde en zij zeggen dat zij zich gebruikt voelen. Naar de motivatie van de ouders om toch zo'n huwelijk door te zetten valt alleen maar te gissen. Het kan ingegeven zijn door financiële overwegingen, zoals sommige meisjes beweren. In Marokko en Turkije zijn huwelijkskandidaten uit Nederland immers goud waard op de huwelijksmarkt.³⁸ Een vader kan daarom meer geld vragen voor het sluiten van een dergelijk 'paspoorthuwelijk', zoals dit ook wel wordt genoemd.³⁹ Daarnaast kunnen ouders onder druk staan van hun minder draagkrachtige verwanten in het land van herkomst. Die familieleden kunnen er op aandringen hun dochter uit te huwelijken aan een neef om hen ook te laten delen in de rijkdom van het Westen.⁴⁰ Waarom zouden de migranten een vreemde redden als het ook een familielid kan zijn, vertellen de Turkse vrouwen uit het onderzoek van Wiense.⁴¹ Voor de meisjes uit mijn onderzoek die met een neef moeten trouwen, kan dit een reden zijn die meespeelt. De wens zo gauw mogelijk een huwelijk te arrangeren, kan evenzeer te maken hebben met het doel van ouders een slechte reputatie van hun dochter te voorkómen.

Nederlandse meisjes

In hoeverre zijn bovengenoemde conflicten en spanningen tussen ouders en dochters specifiek voor Marokkaanse en Turkse meisjes? Komen deze ook voor bij Nederlandse adolescenten? Vooropgesteld moet worden dat Nederlandse tienermeisjes geen alles bepalend maagdelijkheidsideaal voor het huwelijk kennen. Zij hebben veel meer bewegingsvrijheid, zij mogen zelf hun vriendinnen uitkiezen, het is hun wel toegestaan met jongens om te gaan, verkering te hebben of de disco te bezoeken. Bovendien benadrukken Marokkaanse en Turkse meisjes zelf in hun verhalen hoe anders hun Nederlandse leeftijdsgenoten worden opgevoed. Verder zullen Nederlandse meisjes geen conflicten met hun ouders hebben over uithuwelijken. Gegeven deze verschillen wil ik toch nagaan of er enige overeenkomsten zijn; hiervoor baseer ik mij op enkele studies over Nederlandse tieners.⁴²

De Waal beschrijft de subcultuur van Nederlandse middenklasse meisjes van 12 tot 16 jaar op een middelbare school in Utrecht. Hoewel het grote verschil in milieu met de Marokkaanse en Turkse wegloopsters evident is, vielen mij toch enkele belangrijke overeenkomsten op. De Waal weet het beeld dat Nederlandse meisjes in de puberteit alle ruimte hebben om te experimenteren, overtuigend door te prikken. De ondervraagde meisjes beweren veel minder vrijheid te krijgen dan hun broers, omdat hun ouders hen meer willen beschermen. Ook zij blijken onderworpen te zijn aan de ouderlijke controle en een andere definitie van de situatie te hebben dan hun ouders. De laatsten vertegenwoordigen meer het lange-termijn-standpunt, waar het behalen van goede schoolresultaten voorop staat. De dochters en hun vriendinnen hebben een meer korte-termijn-visie en laten zich eerder leiden door het plezier van het moment dan door de overtuiging hard te moeten leren voor een verre toekomst. De Waal spreekt in dit verband van het bekende dilemma 'leren of vrijen' waarvoor tieners zich zien geplaatst.⁴³

Niet alleen Marokkaanse en Turkse ouders maken zich zorgen over de reputatie van hun dochter, volgens De Waal doen Nederlandse middenklasseouders dat ook. Als een Nederlands meisje zich niet voldoende ingetogen gedraagt, kan zij een slechte naam krijgen. Volgens de ouders moet de omgang met het zogenaamde 'sletterige' type meisjes zoveel mogelijk worden vermeden, want een 'zichzelf respecterend meisje' gaat niet zo maar met iedereen om. Tegenover jongens horen meisjes zich 'gereserveerd' op te stellen: die worden als op seks beluste 'jagers' gepresenteerd.⁴⁴ De meeste Nederlandse respondenten uit het onderzoek van De Waal bewaren hun maagdelijkheid niet tot het huwelijk, maar tot ze serieuze verkering hebben.⁴⁵ Zij proberen jongens aan te trekken zonder gelijk op een 'hoer' te lijken en jongens af te stoten zonder voor 'een kouwe kip' uitgemaakt te wor-

den.⁴⁶ Als er liefde in het spel is, en het dus niet alleen om de seks gaat, dan hoeft de reputatie van een meisje geen gevaar te lopen.

Ook al is seksualiteit onderdeel geworden van de jeugdfase van Nederlandse meisjes, desondanks kunnen vrijblijvende contacten met jongens risikant zijn voor hun reputatie.⁴⁷ Meisjes willen niet het stigma van hoer opgedrukt krijgen als ze al te grote bereidwilligheid tonen ten opzichte van jongens.⁴⁸ Om die reden proberen zij bij een contact met een jongen duidelijkheid te krijgen over het verdere perspectief, aangezien vrijen met een 'scharrel' het risico van roddel met zich meebrengt.⁴⁹ Alleen in een vaste verkering kunnen zij hun reputatie veilig stellen. De huishoudschoolmeisjes uit het onderzoek van Pauline Naber houden zich op een zelfde wijze bezig met hun seksuele reputatie.⁵⁰ Peters stelt eveneens vast dat 'het ideaal van het fatsoenlijke meisje' uit de jaren vijftig dertig jaar later niet echt is afgevoelen.⁵¹ Het huwelijk is voor de Nederlandse meisjes nog steeds een vanzelfsprekende zaak, hoewel de huwelijksleeftijd stijgt.⁵²

Als een middelbare scholier uit het onderzoek van De Waal een verkeerde stap doet, grijpen haar ouders in. Zij gaan niet direct slaan, maar proberen via allerlei directe en indirecte methodes als grapjes, ongewenst gedrag als puberaal betitelen, van school sturen, huisarrest, of geld inhouden, hun dochter in het gareel te krijgen. Verder achten ouders het ongepast voor nette meisjes om op straat rond te hangen of 's avonds alleen naar buiten te gaan.⁵³ Zij proberen de bewegingsvrijheid van hun dochter zoveel mogelijk in te perken en haar activiteiten en sociale contacten te controleren. Onder tusschen is het toezicht van Nederlandse ouders zo groot dat zij precies op de hoogte zijn van het doen en laten van hun dochter.

Door hun dochter te beschermen beperken de Nederlandse ouders haar bewegingsvrijheid in de openbaarheid, zij compenseren dit door haar binnenshuis een grotere vrijheid te geven. Indien ouders het zich kunnen veroorloven, krijgen meisjes een eigen kamer en mogen ze 's avonds langer opblijven. Huiselijke hobby's als lezen, naaien, bakken of het verzorgen van een huisdier worden gestimuleerd. Als meisjes per se willen dansen, dan geven ouders de voorkeur aan een dansschool, want daar is meer toezicht dan in een discotheek. Vriendinnen van de dochters worden kritisch bekeken en volgens de eigen maatstaven beoordeeld. Is een meisje eenmaal geschikt bevonden, dan wordt zij opgenomen in de huiselijke kring. Het doel van de ouders is hun dochter een zodanig verantwoordelijkheidsgevoel bij te brengen dat zij de ouderlijke normen internaliseert⁵⁴. Als deze normatieve beperking slaagt dan zijn begrenzing en beperking haast overbodig geworden. De ouders uit het onderzoek van De Waal weten door hun indirecte methodes de indruk te wekken dat hun tienerdochter alle vrijheid heeft.

Nederlandse meisjes hebben een ander contact met hun vader dan met hun moeder. Met hun vader bespreken zij vooral zakelijke onderwerpen als schoolvorderingen, huisregels of toekomstplannen.⁵⁵ Gevoelszaken als 'verliefdheden, vriendschapsperikelen, onzekerheden, persoonlijke informatie over andere mensen' zijn meer het terrein van de moeder. De communicatie met de moeder wordt als gelijkwaardiger beschouwd dan die met de vader en de rol van de moeder als bemiddelaarster wordt benadrukt.⁵⁶ In het onderzoek van De Waal hebben vooral de meisjes uit éénoudergezinnen een gelijkwaardiger contact met hun moeder. Zij zouden ook meer vrijheden krijgen dan meisjes uit twee-oudergezinnen.⁵⁷

De relatie met de moeder krijgt een ander karakter als een meisje in de puberteit komt. De eerste menstruatie of seksuele voorlichting brengt moeder en dochter nader tot elkaar. Volgens De Waal vragen zowel moeder als dochter zich af of zij als ouder en kind of als elkaars gelijken, als twee vriendinnen, met elkaar omgaan. In de praktijk gaat de voorkeur uit naar een soort tussenvorm, waarbij de moeder zowel het vertrouwen als haar autoriteit behoudt. De Waal is verschillende variaties tegen gekomen. Sommige meisjes hebben een goed, maar weinig persoonlijk contact met hun moeder, terwijl anderen wel een persoonlijke band hebben, maar niet over hun contacten met jongens praten.⁵⁸ Verschillende Nederlandse meisjes zeggen geen verschil met hun moeder te ervaren en alles tegen haar vertellen. Er ontstaan problemen als een dochter andere wensen heeft dan haar moeder.

Of meisjes nu streng of vrij worden opgevoed, volgens De Waal hebben zij een gemeenschappelijk probleem: hun ouders bepalen de grenzen waarbinnen zij zich mogen bewegen.⁵⁹ Ouders proberen hun dochters zoveel mogelijk uit de openbaarheid te houden en haar 'in beslotenheid groot te brengen.'⁶⁰ Hierbij willen ouders dat hun dochter begrip krijgt voor hun motieven en deze zich eigen maakt. Het openlijk in verzet komen van een meisje levert niet zozeer boze, als wel teleurgestelde ouders op. Sommige meisjes gedragen zich precies volgens de maatstaven van hun ouders, omdat ze dat zelf ook wensen of omdat ze hun ouders niet teleur willen stellen. Voor de meeste meisjes geldt echter dat ze meer willen dan ouders hun toestaan. Naarmate meisjes ouder worden verdwijnen de ge- en verboden in hun opvoeding steeds meer naar de achtergrond. In plaats daarvan komt een gelijkwaardiger en intiemer contact met de ouders, vooral met de moeder.⁶¹ Het lijkt alsof meisjes meer vrijheid krijgen, maar de betrekkelijkheid ervan blijkt als een meisje niet voldoet aan de verwachtingen van de ouders.

Du Bois-Reymond e.a. hebben jongeren en hun ouders uit verschillende sociale milieus onderzocht.⁶² De meerderheid van de onderzochte jongeren zegt dat ze op geen enkel terrein met hun vader of moeder in conflict komen.

⁶³Uitgesplitst naar gezinstype zijn er echter relatief meer botsingen in de

lagere sociale milieus dan in de hogere. Ouders uit het lagere milieu houden vast aan hun traditionele regels die niet meer in de leefwereld van de jongeren van tegenwoordig lijken te passen.⁶⁴ Zij blijken de meeste eisen te stellen op het terrein van fatsoens- en huiselijke gedragsregels. Dat wil zeggen: op tijd thuis zijn, niet je eigen gang gaan, geen drugs gebruiken of niet met criminele jongens omgaan.

Maar ook ten aanzien van vrijetijdsbesteding en leeftijdsgenoten, seksualiteit en relatievorming ervaren autochtone jongeren uit het lagere milieu hun ouders als strenger dan die uit de hogere milieus. Het grootste verschil in sociale achtergrond doet zich voor op het terrein van relatievorming en seksualiteit.⁶⁵ Jongeren uit de lage sociale milieus voelen zich meer beperkt op dit terrein dan die uit hoge milieus. De Nederlandse meisjes uit dit onderzoek zeggen zich echter niet sterker gecontroleerd te voelen dan jongens en om die reden spreken de onderzoeksters van een verschuiving van macht tussen de seksen.⁶⁶ In het licht van de bovenstaande bevindingen van De Waal lijkt mij dit wel een erg snelle conclusie. De middenklasse meisjes uit het onderzoek van De Waal beweerden wel degelijk minder bewegingsvrijheid te krijgen dan hun broers. Hun opvoeding was er immers op gericht hen zoveel mogelijk te beschermen en te beperken.

Voorzover jongeren uit een hoger milieu in conflict komen met hun ouders, gaat het volgens Du Bois-Reymond e.a.⁶⁷ vooral over het onderwerp opleiding. Zij constateren dat de invloed van ouders het grootst is op dit terrein en het kleinst als het om vrije tijd en leeftijdsgenoten gaat. Hoger opgeleide ouders oefenen op hun kinderen een zo'n sterke druk uit om een diploma te halen, dat dit tot spanningen kan leiden.⁶⁸

Conclusie

Het doel van dit hoofdstuk was meer inzicht te krijgen in de aard van de spanningen die de Marokkaanse en Turkse geïnterviewde meisjes met hun ouders hebben voordat zij hun huis de rug toekeerden. Verder ben ik nagegaan hoe deze conflicten verschillen van die van Nederlandse meisjes. Marokkaanse en Turkse ouders definiëren vanuit hun culturele referentiekader de grenzen waarbinnen hun adolescente dochter zich mag bewegen. Dit betekent dat een meisje contacten met jongens zoveel mogelijk uit de weg moet gaan om haar eerbaarheid te behouden. Op het platteland in Marokko of Turkije is dit ideaal gemakkelijker te verwezenlijken dan in een stedelijk omgeving waar tienermeisjes naar school gaan en zich kunnen onttrekken aan de ouderlijke controle. In Nederland is deze opvoeding door de andere sociale en culturele context nog moeilijker in de praktijk te brengen.

Dochters gaan in Nederland vraagtekens plaatsen bij de eisen die hun ouders stellen, zonder overigens de grenzen van het toelaatbare ter discussie te stellen. Zij scharen zich achter het behoud van maagdelijkheid en zij realiseren zich maar al te goed dat zij in de huwelijksnacht hun kuisheid moeten bewijzen. In navolging van Cohen kunnen we constateren dat zij wel het symbool van maagdelijkheid ondersteunen, maar dat zij het niet altijd eens zijn met de betekenis die hun ouders hieraan toekennen.

Ouders maken zich zorgen over de reputatie van meisjes als zij van landgenoten vernemen dat hun dochter met een jongen is gesignaleerd, terwijl het betrokken meisje hierin geen gevaar ziet. De meisjes die in het geheim een vriend hebben, zeggen goed te beseffen wat de grenzen zijn. Ze behouden in letterlijke zin hun maagdenvlies, en zien daarom geen kwaad in hun contacten met jongens of hun verkering. Zij proberen hun gedrag te legitimeren door niet naar Nederlandse meisjes te verwijzen, maar naar de grotere bewegingsvrijheid van hun seksegenoten in de landen van herkomst. Zij weten maar al te goed hoe hun ouders zich verzetten tegen een te grote Nederlandse invloed op hun doen en laten.

De vaders en moeders van de weglloopsters kijken ook anders tegen het schoolbezoek van meisjes aan dan de dochters in kwestie. Ouders laten zich vooral leiden door het toekomstperspectief van trouwen en kinderen krijgen en hechten doorgaans weinig waarde aan een opleiding. Een goede reputatie van hun dochter bevordert haar kansen op de huwelijksmarkt en bezorgt de familie veel prestige. De meeste moeders van de weglloopsters vinden het vanzelfsprekend dat hun dochter hen in het huishouden helpt en zien het als een goede voorbereiding op het huwelijk. Een opleiding achten zij van ondergeschikt belang. De enkele vaders en moeders uit mijn onderzoek die wel positief tegenover het onderwijs staan, hebben echter grote moeite om hun dochter te vertrouwen. Het feit dat een vader zijn dochter door haar schoolparticipatie minder kan controleren, maakt dat hij al gauw overal iets 'slechts' achter zoekt. Contacten met landgenoten die over zijn dochter roddelen spelen hierin zeker een belangrijke rol en versterken het gevoel van wantrouwen van de vader.

De onderzochte weglloopsters hebben allerlei motieven voor hun schoolbezoek en delen bovengenoemde angst van hun ouders niet. Voor de één is een opleiding een mogelijkheid om later minder afhankelijk te worden van haar familie, hetgeen op een lange-termijn-visie wijst. Voor de ander is vooral het contact op school met vriendinnen van grote betekenis, zij vertegenwoordigen meer een korte-termijn-standpunt. Ook geldt het voortzetten van een studie soms als een geldige reden om een huwelijk enige tijd uit te stellen. Alle leerplichtige weglloopsters geven er de voorkeur aan naar school te gaan in plaats van thuis te blijven om hun moeder of stiefmoeder

met het huishouden te helpen. Het volgen van een opleiding en het leveren van een bijdrage aan het huishouden leiden vaak tot spanningen tussen een (stief)moeder en haar dochter.

De problemen die tussen ouders en dochters rondom de partnerkeuze ontstaan, moeten vooral in het licht van het voorafgaande worden begrepen. De verstandhouding tussen ouders en dochters is vanwege bovengenoemde conflicten grotendeels verstoord, waardoor de mening van het meisje niet echt gehoord wordt. Ouders die erachter zijn gekomen dat hun dochter een vriend heeft, vrezen voor haar goede naam en proberen haar zo snel mogelijk uit te huwelijken. Een andere reden om weinig rekening te houden met de wensen van hun dochter, kan voortkomen uit de druk die familieleden in de landen van herkomst op de ouders uitoefenen om via een huwelijk toegang te krijgen tot Nederland. Sommige huwelijksvoorbereidingen verkeren nog in een beginstadium, maar de dreiging die er voor de dochter vanuit gaat, zet de verhouding tussen ouders en dochters onder druk.

Het meest opvallende onderscheid tussen de Marokkaanse en Turkse wegloopsters betreft de gezinssituatie. Het hoge aantal echtscheidingen en/of verstotingen in Marokko heeft ook zijn weerslag op de Nederlandse situatie. Het feit dat onder Turkse gezinnen minder echtscheidingen zijn dan onder Marokkaanse gezinnen is van invloed op de situatie van de dochters. De problematische verhouding van Marokkaanse meisjes met hun stiefmoeder wrekt zich op allerlei terreinen. Stiefmoeders hechten zo mogelijk meer waarde aan de hulp in het huishouden van hun stiefdochter dan de eigen moeders. Hoewel er niet altijd conflicten zijn tussen de stiefmoeder en haar stiefdochter, en er ook voorbeelden zijn van een goede verstandhouding, kan een stiefdochter minder op steun van haar stiefmoeder rekenen als zij in aanvaring komt met haar vader dan een meisje met haar eigen moeder.

Hoe verhouden de problemen van de geïnterviewde Marokkaanse en Turkse wegloopsters zich tot die van meisjes die niet weggelopen zijn? Conflicten over omgang met jongens, school en huwelijk komen in meer Marokkaanse en Turkse gezinnen voor. Toch valt onmiddellijk een aantal verschillen op die specifiek voor de geïnterviewde wegloopsters gelden. Bijna alle geïnterviewde meisjes zeggen een zeer slechte verhouding met hun vader te hebben. Wanneer in een dergelijke context een meisje ruzie met haar vader krijgt, is de kans op escalatie van het conflict heel groot. Ook de relatie die de geïnterviewde meisjes met hun moeder hebben, is vaak problematisch. Uit andere studies over Marokkaanse en Turkse jongeren komt juist de goede verstandhouding met de moeder naar voren. Zij is bijvoorbeeld degene die haar dochter wat de school betreft stimuleert of zij treedt als intermediair op tussen vader en dochter. Deze rol vervult de moeder van

de weggelopen meisjes veel minder, vooral als ze een zwakke positie ten opzichte van haar echtgenoot inneemt.

Ondanks de grote verschillen tussen enerzijds Marokkaanse en Turkse meisjes en anderzijds Nederlandse meisjes zijn er wel degelijk enige overeenkomsten te bespeuren. De kern van de problematiek van meisjes in de puberteit is dat zij onder ouderlijke controle staan en op een aantal terreinen andere wensen hebben dan hun ouders. De Marokkaanse en Turkse ouders vertegenwoordigen, evenals de Nederlandse ouders, bij de opvoeding van dochters een zogenaamd lange-termijn-standpunt, dat wil zeggen dat zij zich vooral door het belang van de toekomst van hun dochter laten leiden. Alle ouders proberen hun dochter zoveel mogelijk te beschermen en het huwelijk is voor hen een vanzelfsprekende zaak. Het verschil is dat bij het perspectief van de Nederlandse ouders stevast een goede opleiding voor hun dochter hoort. Hieraan moet wel toegevoegd worden dat hoger opgeleide ouders hogere aspiraties hebben dan lager opgeleide ouders, en zij hierover vaker spanningen met hun kinderen hebben. Verder treden Nederlandse meisjes op latere leeftijd in het huwelijk dan de Turkse en Marokkaanse meisjes.

De omgang met jongens treedt in de verhalen van bovengenoemde groepen zeer nadrukkelijk naar voren. Niet alleen Marokkaanse en Turkse ouders, maar ook Nederlandse ouders maken zich zorgen over de reputatie van hun dochter. Voor Nederlandse meisjes geldt evenwel geen maagdelijkheidsideaal en hun ouders accepteren dat seksualiteit onderdeel is geworden van de adolescentiefase. Niettemin moeten meisjes oppassen voor al te vrijblijvende contacten met jongens. Alleen in een vaste relatie kunnen zij hun reputatie veilig stellen. Marokkaanse en Turkse ouders, vooral de vaders die recentelijk religieuzer zijn geworden, definiëren deze grenzen veel scherper dan Nederlandse ouders. De laatsten weten deze beter te verbloemen, zoals uit het onderzoek van De Waal blijkt.

De verhouding tussen Marokkaanse en Turkse ouders en dochters staat meer onder druk dan die tussen Nederlandse generaties. Als reactie op de omringende Nederlandse omgeving gaan Marokkaanse en Turkse ouders hun eigen culturele noties extra onderstrepen. Het behoud van maagdelijkheid van de dochter voor het huwelijk, dat verbonden is met de eer van de familie, krijgt in deze context steeds meer de nadruk. Het terrein van seksualiteit vormt de etnische grens tussen Marokkaanse/Turkse ouders en Nederlandse ouders.

Handelingsalternatieven

Sanna: 'Ik ben thuis weggelopen omdat ik werd mishandeld. Ik moest het huishouden doen, ik mocht niet naar buiten, ik haalde altijd slechte cijfers op school. Ik kon me thuis gewoon niet concentreren op mijn huiswerk. Als ik aan het leren was dan kwam mijn vader en zei dat ik de koran moest lezen. Nou, toen ben ik uit huis weggelopen.'

In het vorige hoofdstuk heb ik laten zien welke spanningen er tussen de Marokkaanse en Turkse ouders en dochters kunnen ontstaan en hoe verschillend alle betrokkenen bepaalde situaties definiëren. De conflicten concentreren zich vooral rondom het eerbare gedrag van meisjes en de mate van bewegingsvrijheid die hun gegund is. Ouders hebben een andere definitie van de situatie dan hun dochters en beide partijen proberen hun visie op de werkelijkheid tot gelding te brengen. De relatieve machtspositie van de betrokkenen en de hulpbronnen die zij kunnen gebruiken, bepalen grotendeels de uitkomst van deze spanningen.¹ Formeel hebben ouders, met name de vaders, het voor het zeggen en dienen dochters hun te gehoorzamen. Dit is ook het beeld dat in de literatuur naar voren komt, meisjes zijn meer dan jongens geneigd conflicten te vermijden en zich naar de wensen van ouders te voegen.² Zij moeten niet als passieve slachtoffers worden gezien, want zoals uit het hoofdstuk over de landen van herkomst bleek, zij zijn lang niet zo machteloos als op het eerste gezicht lijkt. Door te dreigen zich schaamteloos te gedragen kunnen zij trachten hun ouders onder druk te zetten om rekening te houden met hun mening over een toekomstige huwelijkspartner. Ook de hogere deelname aan het voortgezet onderwijs van meisjes in de steden heeft hun meer bewegingsvrijheid gegeven.

In de literatuur over generatieconflicten worden verschillende strategieën beschreven die jongeren kunnen toepassen om tot een oplossing van hun problemen te komen. Deze variëren van gehoorzamen, ontduiken van de

regels, tot in verzet komen.³ Ik heb deze methoden als volgt op mijn onderzoek toegepast. Het instemmen van een meisje met een huwelijk kan een voorbeeld zijn van gehoorzamen, maar het kan ook een legitieme manier zijn om aan het vaderlijk gezag te ontkomen. Het ontduiken van de regels via heimelijk gedrag komt voor onder schoolmeisjes in Marokko en Turkije. In hoeverre doen de weglousters uit mijn onderzoek dat ook? Diegenen die deze weg niet willen bewandelen, proberen door met hun vader of moeder te praten of te onderhandelen tot een gemeenschappelijke definitie van de situatie te komen.⁴ Als een dochter niet met haar ouders tot een vergelijk komt, kan zij de eer van de familie in het conflict inzetten. Meisjes in Turkije die niet met de jongen van hun keuze mogen trouwen, kunnen zich laten schaken of kunnen besluiten met hun vriend weg te lopen.

De vraag is welke strategieën de meisjes uit mijn onderzoek hebben toegepast, voordat zij het meest verstrekkende alternatief van weglopen kozen. Hun ouders waren in de landen van herkomst gewend om problemen binnen de familiekring op te lossen. Het verblijf in Nederland heeft deze manier van conflict oplossen veranderd, want er bevinden zich hier geen of slechts enkele familieleden die hulp kunnen bieden bij spanningen. Wel is een uitgebreid Nederlands hulpverleningsnetwerk beschikbaar dat Marokkaanse en Turkse meisjes verschillende handelingsalternatieven biedt bij hun problemen. Hoe beïnvloedt deze nieuwe sociale en culturele context de verhoudingen tussen de Marokkaanse en Turkse respondenten en hun ouders? Wanneer besluiten meisjes van huis weg te lopen? Welke methoden hantieren Nederlandse meisjes om de ouderlijke regels te ontduiken en in hoeverre komen deze overeen die van Marokkaanse en Turkse weglousters.

Strategieën vóór het weglopen

Over welke handelingsalternatieven beschikken meisjes binnen de context van de familie om oplossingen te vinden voor hun problemen? Hoe hebben ouders hierop gereageerd? Op grond van bovengenoemde strategieën en mijn onderzoeksgegevens kom ik tot de volgende opties: gehoorzamen, heimelijk gedrag, praten of onderhandelen en hulp vragen aan anderen. De conflicten van meisjes met hun ouders spelen zich grotendeels af rondom onderwerpen als het huwelijk en de school. Ik zal nagaan welke methoden meisjes hebben toegepast en waartoe deze hebben geleid.

Marokkaanse meisjes

Aanvankelijk proberen meisjes eerst een oplossing voor hun problemen te zoeken binnen de grenzen van het toelaatbare door hun vader te *gehoorzamen*. Een huwelijk kan een manier zijn om aan het vaderlijk gezag te ontkomen. Miriyam, die in het geheim verkering heeft, kreeg van haar zuster ook deze raad. Miriyam:

‘Mijn zuster en haar man zijn erg modern. Ze doet gewoon wat ze wil, ze gaat naar haar werk en doet allerlei dingen die zij leuk vindt. Als ze bij mijn ouders op visite is, dan doet ze net alsof ze islamitisch is en in haar eigen leven is ze heel anders. Gewoon dubbel. Zij vindt dat heel makkelijk. Ze zegt tegen mij: “Zo moet jij dat ook doen. Ga trouwen en leid een dubbel leven, anders red je het niet.”’

Nadat de ouders van Miriyam ontdekt hebben dat ze een vriend heeft, probeert ze een geaccepteerde oplossing te vinden door haar vriend haar ten huwelijk te laten vragen. Haar ouders wijzen dit huwelijksverzoek echter af, omdat zij hun dochter al aan een neef in Marokko hebben uitgehuwelijkt. Haar ouders dwingen haar thuis te blijven en Miriyam rest geen andere mogelijkheid dan hierin te berusten. Miriyam:

‘Omdat ik verloofd was, moest ik me als een voorbeeldige bruid gedragen, zoals een hoofddoek en al die dingen. Gewoon thuis zitten, meer niet, ik mocht niet meer naar buiten. Het was net een soort gevangenis.’

Slechts enkele meisjes uit mijn onderzoek hebben geprobeerd door middel van een huwelijk aan de ouderlijke controle te ontkomen. Voor meisjes die nog leerplichtig zijn, is een huwelijk geen reële optie. Zij gaan naar school waar ze de gelegenheid hebben hun vriendinnen te ontmoeten. Voor de meesten geldt dat zij na school rechtstreeks naar huis moeten komen, want een net meisje hoort niet doelloos over straat te lopen.

Door de strategie van *heimelijke gedrag* vergroten meisjes hun bewegingsvrijheid. Zij geven aan hun ouders andere lesroosters door, zodat zij na schooltijd met andere meisjes en soms ook met jongens om kunnen gaan. Zij bezoeken het verboden clubhuis of zij gaan de stad in. De meisjes die buitenshuis een hoofddoek moeten dragen, doen deze op school af. Soms is de moeder hiervan op de hoogte. Zo raadde de moeder van Sanna haar aan om onder het toeziend oog van hun vader een hoofddoek te dragen. Als ze eenmaal uit het zicht waren, mocht ze de hoofddoek van hun moeder afdoen. Meisjes die door hun vader heel kort worden gehouden, mogen soms als hun vader niet thuis is, van hun moeder of stiefmoeder een vriendin uitno-

digen of de deur uit. De conflicten komen als ze op heterdaad betrappt worden, zoals bijvoorbeeld bij Louiza, Kenza en Nadia.

Louiza vertelt dat haar moeder soms probeerde te bemiddelen tussen haar en haar vader. Ze zei dan, 'rustig, rustig nou maar.' Maar tegen Louiza reageerde zij kwaad:

""Zie je nu wat er allemaal van komt door jouw problemen?" Ze beschermde me niet echt. Ze vertelde gewoon alles aan mijn vader. Soms dacht ik, kan je je mond niet houden? Want daar kwamen de ruzies vandaan. Daarom vertelde ik haar nooit iets. [...] Ik werd vaak geslagen, ook door mijn moeder. De klappen die mijn broertje heeft gekregen zijn niets vergeleken met die ik heb gekregen. Op het laatst huilde ik niet meer om de klappen die ik kreeg. Ik dacht als ik ga huilen dan voelen zij zich hoog. Als mijn vader mij een grote mond gaf, dan keek ik hem aan zo van: stik maar, je bent toch niets voor mij.'

Als een meisje met een jongen is gesignaleerd dan hoeft zij echter niet op de steun van haar moeder te rekenen. Zij zal als eerste haar dochter ter verantwoording roepen en haar eventueel straffen en eventueel haar echtgenoot op de hoogte brengen.

Diegenen die naar eigen zeggen meer vrijheid hebben, zijn expliciet tegen dat 'stiekeme gedoe.' Sommigen doen zo min mogelijk iets in het geheim, niet zozeer uit innerlijke overtuiging, maar vanwege de grote sociale controle in de eigen gemeenschap. Kenza woont bijvoorbeeld in een kleine gemeente waar volgens haar alle Marokkanen elkaar kennen:

'Als ik in de stad loop, dan spreekt een kennis van mijn vader mij wel eens aan. Als ik niks zeg, dan schelden ze me meteen voor hoer uit en gaan ze met mijn vader over mij praten.'

Op mijn vraag of ze ook familie in haar woonplaats heeft wonen, antwoordt ze: 'Gelukkig niet.' Ze gaat ook bij voorkeur met Nederlandse meisjes om. 'Marokkaanse meisjes zijn niet te vertrouwen,' aldus Kenza. 'Ze vertellen alles door en ze zeggen nooit wat ze denken.' Een andere reden voor meisjes om niets in het verborgen te doen is, omdat ze bang zijn bepaalde verworvenheden te verliezen. Een voorbeeld is Nadia:

'Ik wilde het vertrouwen van mijn vader niet beschamen. Ik was wat dat betreft een oen in die dingen. Als ik zie wat andere Marokkaanse meisjes allemaal durven. Een vriendin van mij zei soms dat ze bij een vriendin bleef slapen en dan ging ze naar haar vriend. Nou, ik durfde niet eens meer dan drie uur weg te blijven, terwijl het misschien best stiekem had gekund, maar ik zat dan helemaal niet gemakkelijk. De school was voor

mij heel belangrijk en ik wist dat als ik een misstap deed dat ik van school moest. En dat ze mij voortaan zouden wantrouwen, dat deden ze toch al, maar dan zouden ze het bewijs hebben. Mijn ouders hebben ook constant naar bewijzen gezocht om mij te snappen.'

In plaats van heimelijk gedrag proberen sommige meisjes ook door *praten en onderhandelen* hun ouders te overtuigen van hun definitie van de situatie. Nadia heeft deze strategie moeten toepassen om van haar ouders toestemming te krijgen om door te leren. Nadia:

'Vanaf de derde klas heeft het me elke keer pijn en moeite en veel strijd gekost om die school af te maken. Want elk jaar was te veel voor mijn ouders.[...] Meestal kreeg ik bij mijn vader na lang praten en zeuren nog wel wat voor elkaar, maar dan deed mijn moeder het teniet. Zo van: "Ben jij nou een vent, jij brengt haar op het slechte pad." Mijn moeder werkte mij op dat front van alle kanten tegen.'

Zij blijft een moeizame verhouding met haar ouders houden, waardoor zij op andere terreinen wel open kaart met haar ouders moet spelen.

Zoals gezegd kunnen meisjes in het land van herkomst als zij conflicten met hun vader hebben *hulp vragen van anderen*, meestal een hun gunstig gezind familielid.⁵ De gezinsproblemen blijven binnenskamers en een familie hoeft naar buiten toe geen gezichtsverlies te lijden. Door de migratie naar Nederland is deze manier van hulp verlenen van karakter veranderd, er wonen immers weinig of soms helemaal geen familieleden van de ouders van de onderzochte meisjes in Nederland. Maar ook al zouden ze er wel zijn, dan nog beweren de meesten dat ze zelf niet gauw een beroep op hen zouden doen als ze problemen zouden hebben. Een tienermeisje dat naar eigen zeggen 'zomaar afgeranseld' werd, zegt:

'Nee, mijn oom kan niets doen, wel voor zijn eigen kinderen, maar niet voor ons. Mijn vader zou zeggen, het zijn mijn kinderen.'

Louiza vermoedt dat haar vader het als verraad zou zien als ze de familie bij de gezinsproblemen zou betrekken.

'Mijn vader is heel agressief. Hij vindt dat belachelijk. Niemand mag zich ermee bemoeien, zelfs mijn oom niet. Ook je oma niet, dat was gewoon schande als je dat tegen je oma ging vertellen. Dat kon gewoon niet.'

Anderen denken dat ze nog een klap toe kunnen krijgen, als ze aan een tante zouden vertellen dat ze thuis geslagen werden. Meisjes verwachten geen

steun van hun tantes of ooms, zij gaan er vanuit dat die de kant van hun ouders kiezen. Zij zoeken eerder steun bij buitenstaanders zoals leraren van school of maatschappelijk werkers. Tien van de achtentwintig respondenten hebben dat gedaan. Ik zal nu ingaan op de ervaringen die Nadia, Hamida en Habiba hadden met buitenstaanders. Nadia heeft er hard voor moeten knokken om haar middelbare school af te ronden:

‘De school heeft me hierbij gestimuleerd en gesteund. En daarom kon ik die school afmaken. De school en ook de mensen om me heen hebben daar een heel grote rol in gespeeld en daardoor kon ik ook een vervolgopleiding volgen. Want mijn ouders voelden daar absoluut niets voor. Ze bespeelden mijn vader zo van: dat hij een goed voorbeeld was voor de Marokkaanse gemeenschap, omdat hij zijn dochters de kans gaf om door te leren en toen kon hij eigenlijk al niet meer weigeren. [...] Thuis mocht ik alles opknappen, maar wat mijn leven betrof mocht ik helemaal niets. Zij beslisten voor mij naar welke school ik ging, waar ik stage moest lopen, ze beslisten alles voor me. Mijn vader vond financiële dingen nogal belangrijk. Hij wist hoe hoger de opleiding hoe meer ik zou verdienen. Alles had hij in handen, alles van mijn studiebeurs moest op zijn rekening.’

Hoewel Nadia's vader de onbetwiste autoriteit is, heeft zij met de hulp van anderen haar vader kunnen bewegen haar door te laten leren. De tegenstelling tussen Nadia's centrale rol in het gezin en haar formele ondergeschikte positie werd steeds moeilijker te handhaven. Nadia:

‘Ik ben toen twee jaar geleden ziek geweest, mijn klachten waren psychisch. Ik ben door artsen naar het maatschappelijk werk doorverwezen en daar heb ik gesprekken gehad.’

Nadia had weliswaar verteld tegen stiekem gedrag te zijn, maar de bezoeken aan het maatschappelijk werk hield ze wel verborgen voor haar ouders. Nadia: ‘Mijn ouders zouden dat heel bedreigend gevonden hebben, want het maatschappelijk werk laat je van huis wegllopen.’ Tijdens deze gesprekken leert ze over haar problemen te praten en voelt ze zich sterker om thuis meer voor zich zelf op te komen. Nadia:

‘Na die gesprekken ging ik mezelf steeds meer verweren, terwijl ik eerst alles maar slikte voor de lieve vrede. Bijvoorbeeld bepaalde dingen die voor mij belangrijk waren, die deed ik dan gewoon. Dan zei ik: ik ga daar en daar naar toe. Dan zeiden ze, dat mag je niet. Ik zei dan: het was geen vraag, het was een mededeling. Ze werden dan wel kwaad, maar ik wist dat ze niets tegen me konden beginnen. Agressie, in de vorm van

mishandelen, dat durfde mijn vader niet, want hij wist dat ik dat niet meer zou pikken. Ik denk dat ze na zijn gaan denken en het gevoel hadden van geen greep op me te hebben. Agressie was er wel zoals schelden en dreigen, maar me echt aanraken dat deed hij niet.'

Bij meer ouders is een leraar van school op bezoek geweest om te vragen of hun dochter de studie mocht voortzetten. Een voorbeeld is Hamida:

'Ik wou toch proberen of de directeur mijn vader kon overtuigen van wat wèl goed is voor me. Dat vrouwen wel school moeten hebben en zo. Dat is toen niet gelukt.'

Nadat Hamida niet meer naar school mocht, heeft ze buiten medeweten van haar ouders contact met de directeur van haar vroegere school gehouden. Meer meisjes vertellen dat ze een zodanig goed contact met de leerkrachten op school hadden, dat zij na enige aarzeling hun iets over hun situatie thuis vertelden. Zij weten dat hun ouders er op tegen zijn dat zij de vuile was buiten hangen, daarbij willen zij hun ouders niet al te veel afvallen. Zij proberen deze contacten daarom voor hun ouders verborgen te houden. Habiba zit op het voorbereidend beroepsonderwijs en zegt:

'De directeur heeft een keer tegen mijn vader gezegd dat ik niet goed op het bord kon zien. Ik had een bril nodig, maar mijn vader wilde hem eerst niet betalen.'

In het dossier van Habiba heb ik gelezen dat de school contact heeft gezocht met een hulpverleningsinstantie, omdat Habiba er verwaarloosd uitzag en vanwege de verwondingen aan haar arm. In mijn gesprek met Habiba vertelde ze over haar vader:

'Hij kocht nooit kleren voor mij. En als hij ze kocht, dan was het tweedehands rotzooi en moesten we ze thuis strijken. Mijn vader kocht ook mijn onderbroeken en als hij thuiskwam zei hij tegen mijn stiefmoeder: geef er ook maar één aan die hoer. Ik zei: trek ze zelf maar aan. In Marokko heb ik geld gekregen en heb ik zelf onderbroeken gekocht. [...]. Op school had ik contact met Ria, de maatschappelijk werkster. Ik vertel haar altijd alles. Ze had gezegd, je moet me bellen als je vader je iets doet.'

Hoewel Habiba heel redelijk met haar stiefmoeder kan opschieten, helpt zij haar niet als Habiba geslagen wordt. Habiba: 'Maar als hij háár kinderen slaat dan doet ze wel wat. Mijn vader heeft eens tegen haar gezegd: "Ik had haar bijna dood gemaakt, waarom heb je haar niet geholpen?"' Volgens Habiba kan de maatschappelijk werkster van school haar vader niet tegen-

houden: 'Ook al zou hij zeggen "ik doe het niet meer." Hij zegt: het zijn mijn kinderen, al wil ik ze doodmaken het gaat niemand wat aan. Hij is voor niemand bang, voor niemand.'

Turkse meisjes

Evenals de Marokkaanse meisjes passen hun Turkse seksegenoten verschillende strategieën toe om met de spanningen en conflicten om te gaan. Ik beschrijf de ervaringen van Esra, van Leyla met haar vriend en van Nilüfer die tegen haar zin met haar neef moet trouwen. Ten slotte komen Yasemin en Nur aan bod die naar eigen zeggen relatief veel vrijheid hebben, maar die desondanks niet met hun vader tot een gemeenschappelijke definitie van de situatie kunnen komen.

Bij Esra thuis hebben haar ouders veel ruzie met elkaar en slaat haar vader haar moeder en de kinderen. Esra reageert op deze conflicten door uiterlijk te *gehoorzamen* en nooit iets tegen haar vader terug te zeggen. Overigens krijgt ze voor deze houding vervolgens weer 'een pak slaag.' Esra zegt dat ze al vanaf haar tiende jaar bang is voor haar vader: 'Hij hoeft maar zo te doen met zijn arm en ik denk gelijk dat hij gaat slaan.' Een andere reactie is te gaan huilen nog voordat haar vader haar heeft aangeraakt, wat haar vader opnieuw kwaad maakt. Haar zuster maakt wel openlijk ruzie met haar vader. Esra: 'Ze gaat gewoon tegenover mijn vader en zegt, ik ga nu met je bekvechten, maar je hoeft niet gelijk kwaad te worden.' Haar moeder merkt ook dat ze de greep op haar kinderen kwijtraakt en beklaagt zich volgens Esra erover dat haar kinderen tegenwoordig alles zo goed weten. 'Ze zijn tegen ons. Ze zijn in Europa opgegroeid. Als wij iets zeggen, zeggen ze iets terug. Wat moet ik doen?'

Sinds de ouders van Leyla hebben ontdekt dat zij in het geheim verkeer heeft, zijn er problemen. Haar vader heeft Leyla voor straf naar Turkije gestuurd in de hoop dat zij de jongen zou vergeten. Als Leyla weer in Nederland terug is, komt ze hem op school vrij snel tegen:

'Mijn vriend zei: jij moet mij kiezen. Toen ik thuis kwam zeiden ze: nee, je moet die jongen vergeten. Kom ik weer bij mijn vriend: jij moet mij kiezen. Ik werd er gewoon gek van. [...] Ik zei: je weet toch wat de problemen zijn. Maar hij zei iedere keer: ik laat je toch niet los. Soms bedreigde hij me en zei hij: als je met een ander gaat, dan vermoord ik hem. Ik weet niet of hij dat meende. Ik zei tegen hem: je moet mij met rust laten en oprotten, want ik was na de vakantie net een beetje afgekoeld. Ik zei: laat me met rust ik wil geen ruzie meer thuis. Toen ging alles weer goed. Maar op een gegeven moment werd ik het zat, dat

gezeur van mijn vriend en mijn ouders en dan nog mijn oom erbij. Zo ging het maar door en ik wist echt niet wat ik moest doen.'

De ouders van Leyla krijgen verschillende huwelijksaanzoeken voor hun dochter:

'Er kwamen ook nog mensen om mijn hand vragen, ik dacht toen: oh, nou ben ik hem echt kwijt, nou ga ik er echt aan. Die mensen zijn drie keer achter elkaar gekomen, ik kende ze niet. Twee keer kwamen zijn vader en moeder en de derde keer kwam die jongen. Maar toen ik hem zag zei ik: nee ik wil hem niet. Mijn vader zei: we willen niet dat je elke dag thuis blijft, we willen dat je trouwt, we kunnen niet altijd voor je zorgen. Toen dacht ik bij mezelf: mijn ouders willen me niet, waarom doen ze nou zo. Want sinds ik van vakantie terug was, deden ze heel raar tegen mij. Die familie kwam wel uit onze stad en die vonden ze zó leuk. Ik moest een week erover nadenken, toen werd er weer gebeld en werden er weer andere mensen gestuurd. Toen was ik eindelijk van dat gedoe af en toen kreeg ik weer een brief van mijn neef uit Turkije die met mij wilde trouwen. Het ging me allemaal veel te ver. Van alle kanten kwamen mensen die om mijn hand vroegen. En iedere keer als er mensen kwamen, zei mijn vader: "hoe sneller je weg bent, hoe beter het voor mij is". Voor zijn eer. Dat ik gezien werd als getrouwde vrouw en te oud was om thuis te blijven.'

Eigenlijk wil Leyla nog niet trouwen, maar omdat haar ouders op een huwelijk blijven aandringen, zoekt zij hier de oplossing. Zij vraagt haar vriend of zijn ouders een officieel huwelijksaanzoek willen doen. Leyla:

'Ik dacht: alsjeblieft, stuur je ouders want ik word gek, er kwamen iedere keer mensen om mijn hand vragen. Toen kwam zijn moeder met een vrouw van mijn moeders werk om mijn hand te vragen, mijn vader sliep toevallig. Mijn moeder was eerst heel dom tegen hen, ze ging te keer zo van: waarom zijn jullie hier gekomen. Hoe durven jullie om haar hand te vragen, we kennen jullie niet eens. Omdat die vrouw erbij was, was mijn moeder later een beetje aardiger. Maar ze ging wel te keer tegen de moeder van mijn vriend. Toen ze weg waren en mijn vader uit bed kwam zei hij: "waarom heb je ze binnengelaten?" en ze kregen een grote ruzie. Toen ik thuis kwam zei hij: "vuile vieze hoer die je bent, jij laat ze sturen." Ik zei: dat is toch de plicht van een Turks gezin. Hij zei: ik wil dat mens niet meer zien en als ze voor de deur komt, doe ik die niet open. [...] Mijn vader ging iedere keer met mij praten en ik zei steeds dat ik met mijn vriend wilde trouwen omdat ik van hem hield. Maar iedere keer als ik met mijn vader had gepraat, ging hij naar mijn oom en kwam

hij terug met mijn oom en die ging dan weer tekeer en kreeg ik weer klappen.'

Er is te veel voorgevallen tussen Leyla en haar ouders om goedkeuring te geven aan een huwelijk met haar vriend. Ondanks de vele gesprekken van Leyla met haar vader over andere huwelijkskandidaten houdt zij, mede onder invloed van haar vriend, voet bij stuk. De bemoeienis van haar oom zet haar vader onder druk en vergroot de spanningen tussen vader en dochter.

Evenals de Marokkaanse meisjes hebben de Turkse tieners uit mijn onderzoek de strategie van *heimelijk gedrag* toegepast. Zolang niemand hen betrapt, is er niets aan de hand. De problemen beginnen zodra een meisje wordt gezien met een jongen, zoals Leyla ontdekt heeft. Ook Esra verhaalt over de kennissen van haar ouders die haar in de stad signaleerden toen zij thuis gezegd had op school te zijn. Enigszins aangedikt deden zij haar ouders hier verslag van. Evenals bij de Marokkaanse meisjes zijn diegenen die enige vrijheid genieten tegen de strategie van heimelijk gedrag, zoals in het geval van Yasemin en Nur. Zij probeerden met hun ouders te *praten en te onderhandelen*.

Yasemin is naar eigen zeggen redelijk vrij opgevoed. Haar zusje en zij mochten zelf hun huwelijkspartner kiezen, maar eerst moesten zij studeren. Yasemin vertelt hoe belangrijk haar vader het vond om met zijn kinderen te praten. Yasemin:

'Af en toe heeft hij van die democratische ideeën. Of we een video zouden aanschaffen en dan maakte hij van die briefjes met ja en nee, zodat iedereen kon meebeslissen. Maar ondertussen deden ze wel alles alleen. Hij heeft wel leuke ideeën, maar hij kan het gewoon niet. [...] Als wij iets zeiden, dan was het gewoon fout, en dat klopt niet. Mijn vader zei altijd: je hebt een goed huis, je hebt kleren, je krijgt eten, je mag naar school, wat wil je nog meer? Terwijl wij juist als mensen gezien wilden worden. Je kon niet praten met hem. Mijn vader praat ook heel vaak dubbel, hij spreekt zich altijd tegen. [...] Als hem iets niet beviel dan greep hij me naar de keel en zei hoe durf je dat te zeggen.'

Haar vader zegt wel bereid te zijn om met zijn kinderen te overleggen, maar in de praktijk blijkt het moeilijk te zijn om tot overeenstemming te komen als zijn dochter het niet met hem eens is. Een dergelijke reactie past niet in haar vaders opvattingen over respect tonen en wordt als brutaal geïnterpreteerd.

Nur heeft ook altijd geprobeerd met haar vader te *praten*, maar ook die gesprekken leidden geregeld tot conflicten. Nur:

‘Mijn vader is in zijn obsessie zover gegaan dat hij ging intimideren. En eigenlijk was hij best wel achterdochtig, best wel egoïstisch. En die achterdocht die groeide naarmate wij ouder werden, want toen kregen wij een eigen mening en wisten wij meer dan hij en dat kon hij dan ook weer niet verkroppen. Nou en als je dan op een bepaalde leeftijd bent, dan heb je zoiets van: ik hoef dit niet allemaal aan te horen en mee te maken. Ik ben oud genoeg om voor mezelf te denken en dat te mogen uiten in ieder geval. Dat heb je in een Nederlands gezin ook. Verder vond mijn vader het belangrijk dat wij thuis konden discussiëren. Wij maakten hem ook duidelijk dat dat nodig was, omdat hij dan wist wat hij aan z’n kinderen had. Wij zeiden ook dat wij niet alles achter zijn rug om wilden doen, maar recht in zijn gezicht. Misschien was zijn probleem dat hij vond dat hij geen overwicht had, en probeerde hij dat op allerlei manieren te bereiken.’

Ze had een weliswaar goed, maar niet erg diepgaand contact met haar moeder, omdat haar vader ‘overal met zijn grote oren bijstond.’ De verhouding tussen Nurs vader en zijn kinderen kenmerkt zich aan de ene kant door een autoritaire verhouding, waarin de vader het voor het zeggen heeft. Aan de andere kant stimuleert hij zijn dochters om te discussiëren, maar zonder een andere manier van omgang met hen leidt dit alleen maar tot moeilijkheden.

Nilüfer die tegen haar zin met haar neef moet trouwen, is het tot nu toe niet gelukt het huwelijk tegen te houden. Zij roept *de hulp in van anderen*, in het bijzonder die van haar oudere zuster, om bij haar moeder te bemiddelen. Nilüfer:

‘die heeft voor mij aan mijn moeder gevraagd waarom ik zo jong moet trouwen. Mijn moeder zei dat dat beter was voor later. Mijn zuster heeft gezegd dat ik niet wil en dat ik eerst mijn school wil afmaken. “Laat haar toch doorleren, zodat ze een beroep heeft.”’

Haar moeder heeft echter andere prioriteiten. Nilüfer moet van haar moeder met haar verloofde bellen en als ze weigert, krijgt ze ruzie. Haar vader komt er ook bij en slaat haar heel hard. Nilüfer:

‘Hij sloeg me wel hard, maar ik ging niet huilen. Ik kreeg geen tranen in mijn ogen. Dat was de eerste keer, hij sloeg wel eens maar nooit zo hard als die dag. Ik werd helemaal gek, ik wist niet meer wat ik deed. Mijn zusje zei dat ik aan mijn haren trok en dat ik zei dat ik dood wilde, en toen zei mijn zus van: doe niet zo gek. Ik heb een tijdje niet met mijn vader gepraat en toen werden ze nog bozer en gingen ze weer ruzie

maken omdat ik niet praatte. Ik hoopte dat als ik steeds zou zeggen dat ik niet wilde, ik ook niet zou hoeven trouwen. Maar nee hoor, ik moest.'

Nilüfer heeft haar moeder proberen duidelijk te maken dat ze niet wilde trouwen, maar haar pogingen zijn weinig effectief geweest. Haar moeder blijft bij haar standpunt dat een huwelijk toch belangrijker is voor haar dochter dan een afgeronde schoolopleiding en zij heeft het laatste woord.

Negen Turkse meisjes uit mijn onderzoek, waaronder Kezban, hebben buiten de familie om hulp gezocht bij hun problemen. Leerplichtige meisjes die niet naar school mogen van hun vader hebben de leerplichtwet aan hun zijde. Uit angst voor een boete geeft hun vader alsnog toestemming de school te bezoeken. Meisjes die na hun leerplichtige leeftijd willen doorleren moeten echter met goede argumenten komen. Kezban heeft bij de schoolkeuze de hulp van een leraar ingeroepen:

'Ik wou heel graag leren. Na de lagere school kon ik naar de havo, maar wat deed mijn vader? Omdat mijn vriendin toevallig naar de huishoudschool ging, moest ik er ook heen. Mijn vader heeft met mijn leraar gesproken, maar hij is een ja-knikker. Hij zegt tegen de leraar: "Ja, ja, ja", maar dan kwam hij thuis met "en dit en dat en wat denken ze eigenlijk wel, ik moet toch zelf weten wat ik met mijn dochters doe." Dus heb ik tweeëneenhalf jaar op de huishoudschool gezeten en toen vond mijn vader het welletjes. Hij zei: "Je bent nu groot genoeg, ga maar iets aan het huishouden doen." En toen ben ik van school gegaan.'

De vader van Kezban heeft in grote mate de schoolloopbaan van zijn dochters uitgestippeld. Al heeft Kezban zelf andere wensen, zij kan hier weinig tegen inbrengen. Het gesprek van haar vader met de leraar heeft ook niet het gewenste effect gehad. Kezban moet op haar zestiende jaar thuis blijven om haar moeder te helpen in het huishouden. Haar vader is vervolgens van plan haar aan een jongen in Turkije uit te huwelijken en haar daar te laten wonen.

Een meisje dat thuis erg wordt geslagen, moet bij een bezoek aan de huisarts vertellen hoe zij aan haar blauwe plekken komt. Hierna neemt de dokter contact op met haar ouders. Als die hierdoor in de problemen komen, ziet het meisje af van verdere stappen:

'Ik zei: laat maar. Het was niet goed wat mijn vader had gedaan, hij had er spijt van, dat kon je zo zien, niet dat hij dat zei. Het kwam ook omdat mijn moeder had gezegd: "het was niet nodig om zo te slaan."'

Esra heeft ook een keer de hulp van een leraar ingeroepen en hem verteld over haar problemen met haar vader. Haar vader moest toen op school komen om met de leerkracht te praten. Esra: 'Toen hij daarna thuis kwam,

ben ik keihard geslagen. Ik mag niet vertellen wat er thuis gebeurt. Ik durfde daarna nooit meer iemand iets te vertellen.'

Vrijwel alle hulpverleners waarmee de geïnterviewde meisjes contact hebben gehad zijn Nederlands, slechts één meisje heeft met een Turkse hulpverlener gesproken. Het meisje in kwestie had een poging tot zelfmoord gedaan, omdat zij alle conflicten met haar ouders niet meer aankon: 'dit is geen leven, ik ben liever dood.' In het ziekenhuis vermoedt het verplegend personeel mishandeling en wordt zij doorverwezen naar een Turkse maatschappelijk werker.

'Die man wilde niet dat ik weg zou lopen, hij is ook een Turk. Hij vindt het niet leuk als Turkse meisjes weglopen. Hij wilde met mijn ouders praten en het zo weer goed maken. Ik zei, dat lukt toch niet. Ik ken mijn eigen vader, hij luistert niet. Hij zal denken "hoe weet die man van onze problemen?" het zal erger worden.'

Het gesprek van de Turkse hulpverlener met haar ouders heeft volgens het meisje weinig uitgehaald, de situatie is hierdoor eerder verslechterd. Haar vader vond het inderdaad vreemd dat die hulpverlener van hun problemen op de hoogte was. Over de hulpverlener zei ze enigszins teleurgesteld: 'Hij had ook niet gezegd hoe ik weg moest lopen'.

Machtsverhoudingen

Om een beter inzicht in de strategieën van dochters en de reacties van ouders te krijgen, zal ik ze in termen van machtsverhoudingen bekijken. Meisjes die weinig mogelijkheden hebben om hun eigen ideeën vorm te geven, kunnen een huwelijk als een geaccepteerde manier zien om aan de ouderlijke controle te ontsnappen. Een gearrangeerd huwelijk hoeft daarom niet zondermeer te betekenen dat meisjes tegen hun zin trouwen. Verschillende meisjes uit mijn onderzoek hebben geprobeerd deze oplossing te kiezen, maar zij konden het niet met hun ouders eens worden over de huwelijkspartner. Uit het onderzoek van Van der Hoek en Kret⁶ blijkt dat diegenen die thuis kort worden gehouden 'blij zijn te trouwen.' Ze hopen meer vrijheid te krijgen, naar school te gaan en 's avonds met hun man weg te gaan. Thuis was hun niets toegestaan en mochten ze alleen hun moeder helpen. Maar deze strategie is niet altijd even succesvol, sommigen zijn daarna in een situatie terechtgekomen die erger was dan toen ze nog thuis woonden.⁷

De meeste meisjes uit mijn onderzoek gaan er van uit dat zij bij conflicten aan het kortste eind trekken en zij zijn geneigd de weg van de minste weerstand te zoeken. In plaats van openlijk verzet proberen zij in het geheim

de regels te ontduiken. Zolang niemand hen ontdekt, is er geen vuiltje aan de lucht. Dit heimelijk gedrag zijn we al eerder in de landen van herkomst tegengekomen, maar het is ook vrij gangbaar onder Marokkaanse en Turkse scholieren in Nederland.⁸ De verhalen van deze schoolmeisjes, zo blijkt uit een landelijk onderzoek, lijken erg veel op die van de weglloopsters uit mijn onderzoek. Zij hebben eveneens in het geheim een vriend en spijbelen geregeld om meer bewegingsvrijheid te krijgen. De auteurs spreken in dit verband van 'mooie staaltjes van list en bedrog.' Andere onderzoekers maken ook melding van heimelijk gedrag van tieners.⁹

Het verschil tussen bovengenoemde meisjes en de weglloopsters uit mijn onderzoek is dat de laatsten in moeilijkheden komen op het moment dat hun heimelijke verkering ontdekt wordt. Gezien de grote sociale controle in hun gemeenschap is die kans vrij groot. Mijn respondenten hebben aanvankelijk via een huwelijk een geaccepteerde oplossing proberen te zoeken, maar ze hebben hiervoor geen toestemming gekregen. Instemming zou namelijk betekenen dat hun ouders de handelwijze van hun dochter goedkeuren. Zij heeft hen buiten spel gezet en niet bij de huwelijksprocedure betrokken. De ouders proberen hun gezag weer te herstellen door het verbinden van sancties aan het overtreden van de regels. In dit licht moeten wij de straffen zien die de vader of moeder toepassen om hun dochter weer in het gareel te krijgen.¹⁰ Een vader die zijn ongehoorzame dochter slaat of uitscheldt wil laten zien dat hij het voor het zeggen heeft. Hij tracht de greep op zijn dochter te herstellen door haar huisarrest te geven, van school te houden of haar naar het land van herkomst te sturen.

In de studie van Naber over vriendschappen van laaggeschoolde Nederlandse meisjes komen enkele Turkse meisjes voor, van wie de ouders er ook achter zijn gekomen dat zij een vriend hadden.¹¹ Bij deze meisjes heeft de ontdekking niet tot de problemen geleid waarmee mijn respondenten geconfronteerd werden. De ouders van deze Turkse tieners uit de studie van Naber hebben uit angst voor verdere schande wel toestemming voor een huwelijk gegeven. De betrokken meisjes zeggen achteraf wel het gevoel te hebben dat ze hierdoor op te jonge leeftijd hun vrijheid zijn kwijtgeraakt.

Wanneer meisjes voor voldongen feiten worden geplaatst, zoals een uithuwelijking of het thuishouden van school, helpt de methode van heimelijk gedrag niet. Zij moeten hun toevlucht tot andere strategieën zoeken. Het Turkse meisje Nilüfer heeft bijna geen enkel middel onbeproefd gelaten om zich tegen het ongewenste huwelijk te verzetten. Zij heeft geprobeerd binnen de familie hulp te vragen door haar zuster voor haar te laten bemiddelen, maar haar argumenten vinden weinig weerklank bij haar moeder. Als Nilüfer openlijk weigert haar moeder te gehoorzamen om haar verloofde te bellen, slaat haar vader haar met harde hand. Deze actie mist haar uitwer-

king niet op Nilüfer. Ze probeert zich groot te houden door niet te huilen. De reactie van Nilüfer interpreteren haar ouders als een voortzetting van verzet. Haar ouders houden geen rekening met de wens van hun dochter toe en zij zetten het huwelijk door.

De geïnterviewde meisjes die over een zekere bewegingsvrijheid beschikken, kiezen heel bewust niet voor heimelijk gedrag maar voor praten of onderhandelen met hun ouders. Het zal duidelijk zijn dat over de onderwerpen school of huwelijk relatief gemakkelijker te praten valt dan over de verboden omgang met jongens. In de landen van herkomst staat het volgen van een opleiding in hoog aanzien, maar in Nederland krijgt het een andere betekenis. De ouders hebben weinig kennis over het Nederlandse onderwijs en zij zijn bang dat hun dochter een slechte naam krijgt. Voor het verkrijgen van toestemming om door te leren is het van belang dat er een basis van vertrouwen is tussen de ouders en hun dochter. Sommige meisjes hebben door de hulp van leraren in te roepen hun opleiding kunnen voortzetten. Van der Hoek en Kret¹² concluderen dat meisjes met een 'serieuze reputatie' zich meer vrijheden kunnen veroorloven dan meisjes met een minder gunstige naam. Andere onderzoekers¹³ bevestigen deze bevindingen.

De pogingen van meisjes om buitenstaanders in te schakelen zijn niet bij iedereen een even groot succes. Nadia heeft altijd erg veel steun gehad van leraren die met haar vader hebben gesproken, maar dat geldt niet voor de meeste andere weglousters uit mijn onderzoek.¹⁴ Sommige meisjes hadden ook andere problemen, omdat zij bijvoorbeeld met jongens waren gesignaleerd. Ouders die merken dat ze minder invloed op hun dochter krijgen, proberen een huwelijk te regelen om de eer van de familie te redden of hun dochter naar het land van herkomst te sturen.

Meisjes die zeggen dat hun vader wel bereid was om met hen over allerlei belangrijke zaken te praten, zijn daarover toch teleurgesteld. Voor hen betekent dit dat er naar hun argumenten wordt geluisterd, maar hun vader interpreteert hun wensen alleen maar met veel wantrouwen. Ouders merken dat zij de greep op hun dochter verliezen en worden daarom achterdochtig. Meisjes kunnen met hun ouders niet tot een gemeenschappelijke definitie van de situatie komen, en baseren zich op een ander cultureel referentiekader. De vader van bijvoorbeeld Yasemin benadrukt met name de materiële kanten van de opvoeding. Hij heeft het vroeger niet breed gehad, maar zijn kinderen hebben wel te eten en te drinken en ze mogen naar school. Wat willen ze nog meer? Zijn dochter die in Nederland is opgegroeid, vindt deze aspecten vanzelfsprekend. Zij onderstreept juist het immateriële karakter ervan. Zij wil als een individu worden gezien en ervaringen uitwisselen. Vaders die zeggen in principe bereid te zijn tot praten, hebben hiermee moeite als het kennisverschil tussen hen en hun dochter al te

duidelijk wordt. Meisjes die een eigen mening verkondigen, passen niet in het beeld dat een dochter respect moet tonen aan haar vader. Vaders interpreteren een dergelijke houding als brutaal en Nederlands en om de traditionele verhouding te herstellen, beroepen zij zich op hun formele gezagspositie.

De onderzochte meisjes hebben vaak problemen met hun moeder, die ook veel minder de rol van intermediair speelt dan op grond van de literatuur over Marokkaanse en Turkse gezinnen te verwachten is. In sommige situaties zeggen de meisjes uit mijn onderzoek zich op bepaalde momenten door hun moeder gesteund te voelen. Maar veel vaker beklagen zij zich over het feit dat hun moeder alles doorvertelt aan hun vader. De moeders merken dat zij minder vat op hun dochter krijgen, zoals de moeder van Esra ook al constateerde, en zij proberen met de hulp van hun echtgenoot hun dochter in het gareel te krijgen. De moeders die in een zwakke positie staan ten opzichte van hun echtgenoot, bijvoorbeeld zij die zelf worden geslagen, zijn echter niet in staat hun dochter te helpen.

Mijn respondenten hebben naar hun idee allerlei pogingen ondernomen om een aantal zaken thuis aan de orde te stellen, maar dit heeft niet tot het gewenste resultaat geleid. Wanneer is voor hen de kritische grens bereikt en besluiten zij het meest verreichende alternatief te kiezen door van huis weg te lopen?

Van huis weg

Meisjes beschikken over verschillende handelingsalternatieven om hun problemen thuis aan te pakken, maar na verloop van tijd hebben sommigen het gevoel dat zij geen kant meer op kunnen. Wanneer is voor hen op zodanige wijze de kritische grens bereikt dat zij hun huis de rug toekeren? Bij wie zoeken zij hulp als ze van huis weglopen?

Marokkaanse meisjes

Hoe hebben meisjes uiteindelijk de beslissende stap gezet om het ouderlijk huis de rug toe te keren? In hoeverre is dit toevallig of is het een weloverwogen keuze? Ik volg de ervaringen van Miriyam, Sanna, Habiba, Nadia, Louiza en Kenza.

Miriyam doet uitvoerig uit de doeken hoe zij ondanks haar huisarrest de ouderlijke woning in een onbewaakt ogenblik weet te verlaten:

‘Ik heb echt zeven maanden gedacht: was ik maar niet geboren. Ik ben weggelopen toen er plotseling niemand thuis was. Er was iets ergs

gebeurd en mijn ouders werden plotseling weggeroepen. Er was niemand thuis. Mijn moeder ging nooit weg zonder mij en als ze wegging dan waren alle deuren op slot en de telefoon werd op slot gezet. Mijn vader zei: "ik bel je broer op en vraag of hij hier komt, want ik ga nu weg." Toen zei mijn broer: "ik kan pas vanavond komen." Mijn vader zei: "je broer komt vanavond, ik moet nu gaan." De telefoon deed het gewoon en alle deuren waren open, dus ik dacht: weg wezen. Ja natuurlijk, wat doe je dan? Ik ging gewoon weg, ik trok een rok aan en een jas en schoenen en pakte mijn vergunning en ging gewoon naar buiten. Ik liep zonder te weten waar ik naar toe ging, gewoon weg. Ik wilde 's middags terug naar huis, maar ik wist dat dat niet meer kon. Toen ben ik naar het volgende dorp gelopen en daar naar de politie gegaan.'

Als Miriyam plotseling de mogelijkheid ziet een einde te maken aan haar benarde situatie, grijpt ze haar kans. Zonder zich te realiseren wat de gevolgen zijn van haar daad, loopt ze in paniek de deur uit. Wanneer zij 's middags beseft wat zij gedaan heeft, durft ze niet meer naar huis terug te keren.

Sanna is ook in een vlucht het huis uitgerend. Zij heeft voortdurend ruzie met haar vader en moeder over allerlei zaken, haar ouders verdenken Sanna ervan met jongens om te gaan. Als haar moeder haar na een ruzie hard slaat, zoekt ze onderdak bij een vriendin waar ze de nacht doorbrengt.

Bijna elk meisje uit mijn onderzoek blijkt op de één of andere manier geconfronteerd te zijn met het fenomeen wegllopen, hetzij via de eigen familie,¹⁵ hetzij via de school. Deze verhalen brengen meisjes op het idee om zelf ook van huis weg te lopen als zij thuis weer ruzie hebben. Diegenen die contact hebben met een hulpverlener, bespreken dit vaak uitvoerig. De kritische grens is voor hen bereikt als zij voor de zoveelste keer hardhandig worden geslagen. Hierin worden zij ook gesteund door de hulpverleners. Zo had Habiba afgesproken dat zij Ria, haar maatschappelijk werkster, zou bellen als ze weer geslagen zou worden. Als haar zusje door toedoen van haar vader een gebroken arm heeft gekregen, neemt ze contact op met Ria:

'Ze zei als je vader jou aanraakt, dan ga je weg. Mijn vader had gehoord dat ik gebeld had en zei: "wie heb je gebeld? Je vriend?" Hij sloeg me en gaf me een schop. "Al sla ik je, je huilt niet meer hè?" Ik zei: Ik huil niet, ik ben alleen maar kwaad. Ik heb in een telefooncel mijn [LB: Nederlandse] buurjongen gebeld en die heeft me naar de politie gebracht.'

Louiza heeft ook hulp gezocht bij een maatschappelijk werkster, toen ze naar eigen zeggen bijna door haar vader is vermoord:

‘Die vond het absurd. Ze zei: “dat is gewoon kindermishandeling.” Toen heeft ze met mijn moeder gepraat. Mijn moeder vond het allemaal okay, zo van: ik begrijp het. Die maatschappelijk werkster is toen weggegaan en daarna heeft mijn vader drie dagen geen woord tegen mij gezegd. Ik had het gevoel dat hij mij naar Marokko wilde brengen en dat was voor mij de reden om weg te gaan.’

Nadia is door haar contacten met haar hulpverlener steeds vaker gaan nadenken over ‘wat ze met haar leven verder aan moest.’ Zij probeert alle voors en tegens van het wegllopen op een rijtje te zetten.

‘Het kon zo niet verder gaan. Terwijl ik trouwens zelf altijd al wist dat ik bezig was met uitstellen van executie, maar ik heb het nooit gedurfd of aangekund om weg te gaan. Ik heb een hele grote verantwoordelijkheid voor de andere kinderen thuis. Ik dacht als ik die stap zet, dan dragen zij de consequenties daarvan en krijgen zij niet de kansen die ik voor hen graag zag. Er was thuis elke dag ruzie en herrie en er waren veel beperkingen. Ik dacht: als ik geen leuke dingen met ze doe, wie moet het dan wel doen? Ik wilde niet dat zij zich zo buitengesloten zouden voelen als ik.

Aan de andere kant wist ik wat voor verdriet ik mijn ouders zou aandoen, want ik heb zelf lang genoeg in Marokko gewoond om te weten en te voelen wat die stap zou betekenen voor ouders. Ik vond dat ik dat niet kon maken.[...] Dat ik ben weggegaan is eigenlijk voor iedereen een verrassing geweest, maar ik voelde dat ik het niet meer aan kon. Toen mijn ouders naar Marokko wilden gaan, dacht ik: ik heb nú een aanleiding om te kunnen gaan en die moet ik grijpen want die kans komt niet meer. Het was voor mij belangrijk een aanleiding te hebben om weg te gaan, zodat ik een excuus had voor mezelf. Zomaar weggaan, omdat ik het niet meer aankon en met die problemen niets meer te maken wilde hebben, zag ik als een soort verraad. [...]

Ik ben toen contact gezocht met mijn maatschappelijk werker en heb informatie gevraagd over opvanghuizen.’ Zij voegt hier meteen aan toe: ‘Toen hij gelijk praktische dingen begon te regelen, klapte ik dicht. Ik zat er heel erg mee dat hij zo praktisch reageerde. Ik had het emotioneel heel moeilijk met deze beslissing, hij had daar eerst met mij over moeten praten en niet meteen van alles moeten organiseren.’

Nadia heeft het idee dat met de dreiging van een uithuwelijking voor haar de grens is bereikt, verder praten of onderhandelen achtte zij zinloos. Samen met haar hulpverlener bereidt ze haar vlucht voor.

Genoemde meisjes hebben geregeld met de gedachte gespeeld om van huis weg te lopen, zonder dat zij er aan hun ouders iets over hebben losgelaten. Andere meisjes hebben tijdens hun ruzies er wel mee gedreigd, zoals in het geval van Kenza. Haar broer is al eens eerder van huis weggelopen. Wanneer haar vader voor enige tijd naar Marokko vertrekt, blijft Kenza bij haar stiefmoeder achter. Ze heeft met haar aldoor conflicten over school en huishouden. Kenza mag van haar stiefmoeder haar huiswerk niet maken en zij moet haar stiefmoeder veel beter gehoorzamen. In de ruzie die daarop volgt, roept Kenza dat zij haar moeder niet is. Haar stiefmoeder brengt hier tegenin, dat ze met haar vader is getrouwd en dat ze daarom moet luisteren. Kenza begint met haar stiefmoeder te vechten. Kenza bijt in haar stiefmoeders hand en roept: ik ga toch weglopen! Waarop haar stiefmoeder reageert, "dan zal ik feestvieren." Naast deze problemen, speelt er ook een mogelijke uithuwelijking mee. Kenza is bang dat haar vader in Marokko een huwelijk gaat regelen met de broer van haar stiefmoeder, zodat hij deze op legale wijze naar Nederland kan laten komen. De volgende dag gaat Kenza naar school en zegt dat ze niet meer naar huis wil.

Bij wie zoeken meisjes hulp als zij van huis weglopen? Hoewel meisjes niet geneigd zijn steun te zoeken bij familieleden, hebben toch twee Marokkaanse meisjes na een ruzie zich tot respectievelijk een tante en een nichtje gewend. Eén van deze meisjes van wie de ouders gescheiden zijn en die bij haar vader woont, zoekt als er ruzies zijn hulp bij haar tante, haar moeders zuster. Pas wanneer haar vader verbiedt daar nog een keer heen te gaan, vraagt zij hulp op school. Het andere meisje dat al meermalen vanwege mishandeling is weggelopen, zoekt bij haar nichtje onderdak. Deze plek is echter niet veilig omdat haar vader weet hoe goed zij met haar bevriend is. Al snel gaat zij zelf naar het opvanghuis waar zij eerder geholpen is.

Wegloopsters vragen steun bij iemand die ze kunnen vertrouwen, zoals hun vriend of vriendin.¹⁶ Het onderdak dat vrienden kunnen bieden blijkt meestal van korte duur te zijn. Het is gevaarlijk om medeplichtig te zijn en er is vaak onvoldoende ruimte. Via hen komen zij uiteindelijk bij de formele hulpverlening terecht. Zeventien geïnterviewde Marokkaanse meisjes zoeken direct hulp bij de formele hulpverlening.¹⁷ Slechts een gering aantal zegt niet op de hoogte te zijn geweest van het bestaan van hulpverleningsinstanties: 'Ik had nog nooit van het JAC gehoord, ik dacht dat het een man was of zo, ik wist echt niet wat het was.' De meeste anderen hebben wel kennis van zaken, maar die is doorgaans weinig realistisch. De één denkt aan een huis waar alles mag, de ander gaat er van uit dat ze geadopteerd zal worden.¹⁸ Meisjes die met leraren of hulpverleners over hun problemen hebben gesproken, zoeken hun toevlucht tot school of tot de hulpverlener die zij

al kenden. Diegenen die in een opwelling en onvoorbereid zijn weggelopen, gaan naar de politie. Ook de school schakelt gemakkelijk de politie in.

Turkse meisjes

Hoe escaleren problemen zodanig dat de onderzochte Turkse meisjes besluiten hun huis de rug toe te keren? Ik heb laten zien dat het huwelijk de aanleiding is tot veel ruzies: Leyla mag niet met haar vriend trouwen; de datum van het ongewenste huwelijk van Nilüfer nadert en Kezban is bang dat haar vader haar naar Turkije stuurt voor een huwelijk. Wat heeft Yasemin, Esra en Nur doen besluiten van huis weg te lopen en waar gaan zij heen?

De meeste respondenten hebben thuis voortdurend problemen, zoals bijvoorbeeld Leyla. Zij heeft al meer dan een half jaar onenigheid met haar ouders over haar verboden verkering en het weigeren van haar neef als huwelijkskandidaat. Leyla heeft overwogen om samen met haar vriend weg te lopen, maar ze durfde niet. Leyla:

‘Mijn vader, mijn oom en nog een oom hadden mij gezegd: als je wegloopt dan zweren wij op de koran dat we jou en je vriend gaan vermoorden.’

Haar grootvader die op vakantie in Nederland was en naar Turkije zou terugkeren, wilde weten welk antwoord hij zijn kleinzoon moest geven. Leyla vervolgt haar relaas:

‘Jullie hebben toch gehoord dat ik niet met mijn neef wil trouwen. Hij zei dat ze weer gehoord hadden dat ik met die jongen omging en: “wacht maar, ik waarschuw weer je oom en dan ga je eraan.” Ik zei dat mijn opa niets over me te zeggen had en mijn oom ook niet. Ik heb mijn ouders. Toen mijn vader terug kwam zei mijn opa: “je dochter heeft dit en dat tegen mij gezegd.” Toen kreeg ik klappen en was er ruzie.

Mijn moeder ging ‘s avonds werken en mijn opa ging ook weg. Toen zei m’n vader: waarom ging je zo tekeer tegen opa. Ik zei: ik heb toch gelijk, zij moeten zich daar niet mee bemoeien, jij en mijn moeder zijn er toch? Toen heeft hij mij geslagen, ik had een blauw oog, ik viel flauw. Ik moest in de keuken brood bakken en mijn oog werd dikker en dikker en ik werd draaierig. Maar hij ging gewoon binnen zitten. Ik was helemaal in de war, ik viel op de grond en hij kwam iedere keer kijken hoe het met mij ging. Ik dacht: wat moet ik nou doen? Het was net of iemand tegen me zei: je moet weggaan. Na uren ging mijn vader naar het café. Ik dacht: nu is hij weg wat moet ik doen.

Ik ging de rotzooi opruimen en liep heen en weer door het huis en werd draaierig. Iemand zei tegen mij: je moet weggaan, weggaan. Ik zei: oh sorry hoor vader en moeder, ik ga weg. Ik belde helemaal overstuur aan bij de buurvrouw en ze zei: wat is er, rustig aan maar. Ik zei: bel de politie op, ik wil zo snel mogelijk weg. Ze zei: je neemt wel een grote stap, je moet er wel goed over nadenken. Ik zei dat ik er niet meer over na wilde denken, maar zo snel mogelijk weg wilde. Toen werd de politie gebeld en ik had helemaal niets bij me. Ze zei: ga nu gauw naar huis en pak een paar spullen. Ik ging mijn jas halen, maar moest huilen en zo, en mijn broertjes waren thuis en vroegen wat er was, maar ik zag ze helemaal niet. Toen ik terugkwam had zij ondertussen de politie al gebeld en toen kwam een vriend van haar en stapte ik in de auto en ging weg. Hij heeft me naar de politie gebracht, mijn broertje heeft mij in de auto zien stappen.'

Meer uit wanhoop dan uit een weloverwogen stap rent Leyla naar de burens, op de vlucht voor haar moeilijkheden. Ze durft niet echt zelf de verantwoording te nemen voor haar daad, hiervoor beroept zij zich op stemmen die zij meent te horen. Hoewel zij zich verontschuldigt tegenover haar ouders, zegt ze dat ze toch weg moet gaan.

Ook in het geval van Nilüfer is er niet echt sprake van enige voorbereiding, hoewel zij vaak met de gedachte heeft gespeeld om van huis weg te lopen. Ondanks haar vele pogingen tot verzet moet Nilüfer toch met haar neef trouwen en bereiden haar ouders de bruiloft voor.

'Ik had al eerder op school over mijn problemen gepraat, zij zeiden toen dat het beter was als ik weg liep. Ze zeiden niet dat ik moest weglopen, maar dat ik het zelf moest beslissen. Het was heel moeilijk een beslissing te nemen. In de vakantie liep ik er maar over te denken, ik kon nooit slapen, alleen maar denken, denken, denken.

Een dag voor het feest zouden mijn neef en zijn familie met zes auto's naar Nederland komen. Mijn moeder had die dag een heleboel pannen met eten gekookt en ik dacht: ze doet het voor niks. Ze had toen Turkse tomatenpuree nodig. Mijn getrouwde zus had die thuis liggen en die zou dat halen. Ik mocht met haar mee. Anders mocht ik niet naar buiten, maar op die dag wel. Onderweg dacht ik, dit is mijn kans, wat moet ik doen? Als ik het nu niet doe, dan gebeurt het nooit. Wat zal ik doen, zal ik wel weglopen, zal ik niet weglopen? Op de terugweg naar huis stond ik op een splitsing, de ene weg ging naar huis en de andere naar school. Ik ben toen naar school gegaan. De leraren waren al ongerust over mij, iedereen was blij toen ze me zagen. Daar hebben ze me verder geholpen.'

Het besef dat ze in een opvanghuis terecht kan, doet Nilüfer uiteindelijk besluiten niet naar huis terug te keren. Bovendien had ze dan alsnog in het huwelijk moeten treden. Meer meisjes uit mijn onderzoek hebben op school informatie ingewonnen over hoe zij het beste konden weglopen. Evenals de Marokkaanse weggelopers praatten ze er met vriendinnen op school over of met hulpverleners en verder hebben vijf meisjes een broer of zuster die eerder van huis is weggelopen.¹⁹

Kezban heeft een nichtje dat eerder met haar vriend ervandoor is gegaan, maar op de televisie hoorde ze voor het eerst over het bestaan van opvanghuizen voor weggelopen jongeren. Dit bracht haar op het idee om ook het huis de rug toe te keren. Ze ziet nu een mogelijkheid om te voorkomen dat ze wordt uitgehuwelijkt en naar Turkije wordt teruggestuurd. Kezban:

‘Mijn vader had zoiets van: “als je niet wil, ik laat je gewoon in Turkije”, net als met mijn zus, want ik was ook slecht. Hij heeft haar paspoort gewoon werkelijk verscheurd. Ik vond het heel eng om weer terug naar Turkije te gaan, terwijl ik bijna mijn hele leven lang hier heb gewoond. Ik vond het zo’n eng idee om in een dorp achter de koeien aan te gaan lopen, dat vond ik echt heel eng. Ik wou een belangrijk iemand worden en geen huisvrouw. Ik ben helemaal geen huisvrouwtype. Ik heb toen een programma over weggelopen buitenlandse meisjes gezien. Ons hele huis zat vol met bezoek. Ik had toen opgevangen dat een buitenlandse maatschappelijk werkster op het JAC werkte en ik dacht: “ik moet haar bellen en over mijn problemen praten.” Dus heb ik eerst die omroep gebeld en gezegd: “er is dat en dat programma geweest en kunt u mij in verbinding stellen met die mevrouw uit dat programma.”

Ze hebben toen eerst het telefoonnummer van een Stichting Buitenlanders gegeven en via hen kreeg ik het juiste telefoonnummer. Die vrouw van het programma bleek op vakantie te zijn en toen heb ik met iemand anders gepraat. Die zei: “Als het je echt zo hoog zit en als je weg wilt lopen, dan moet je in ieder geval je paspoort meenemen en wat kleren, maar het belangrijkste is je paspoort.”

Samen met haar zusje bereiden zij hun vlucht voor en met de hulp van een Nederlands gezin uit hun woonplaats keren zij hun huis de rug toe.

Meer meisjes proberen door weg te lopen een bepaalde beslissing in hun voordeel te beïnvloeden. Yasemin en haar zusjes zijn hiervan een goed voorbeeld. De zuster van Yasemin heeft op school geregeld contact met een maatschappelijk werker met wie ze haar problemen thuis bespreekt. Het conflict van de zuster van Yasemin heeft zich op de keuze van de vervolgop-

leiding toegespitst. Na overleg met haar zusje komen zij samen tot de conclusie dat weglopen de enige manier is om toestemming van hun vader te forceren. Deze strategie pakt echter anders uit. Yasemin:

‘Het was de bedoeling dat als mijn zus weggelopen was, ik mijn ouders zou opvangen en alles zou uitleggen. Mijn zus zou dan weer terugkomen. Mijn ouders werden helemaal panisch en gingen gekke dingen doen. Ik moest elke keer praten en mijn vader werd dan kwaad als ik zei wat we niet leuk hadden gevonden. Er moest elke keer gepraat worden, maar het kwam er op neer dat hij praatte en vertelde, hij werkte hard en wij waren ondankbaar. [...] Ik moest met mijn vader mee in de auto om haar te zoeken, we hebben in een wildvreemde straat overal aangebeld om te vragen of mijn zus er was. Heel lullig. Ik had verwacht dat ik het mijn ouders kon uitleggen, maar ze deden heel eng. Ik was bang dat ze mijn zus zouden vermoorden als ze terug zou komen. Mijn oom kwam er ook bij en die heeft alleen maar mijn vader zitten opstoken.

Haar vader was nog niet eens zo ‘fanatiek’, maar haar oom en de hele Turkse gemeenschap beïnvloedden haar vader.

‘Ze wisten in die gemeenschap dat er een meisje was weggelopen, en als er eentje wegloopt dan lopen er meer weg. Die moeten gewoon terugkomen en straf hebben, anders loopt iedereen weg. [...] Als ik iets zei wat mijn vader niet beviel, greep hij me naar mijn keel en schreeuwde: “Hoe durf je dat te zeggen.” [...] Het werd steeds moeilijker thuis, mijn ouders maakten plannen om naar Turkije te gaan. Enger, steeds enger. Toen ben ik ook weggelopen omdat het niet meer uit te houden was. We willen onszelf kunnen zijn.’

Ze schakelt de maatschappelijk werkster van school in die haar zuster eerder had geholpen, maar ook de politie is gewaarschuwd. Als zij ‘s ochtends het huis wil verlaten met een tas vol spullen die ze wil meenemen, houdt haar vader haar tegen. Hij komt er achter dat ze wil weglopen en sluit haar op in haar kamer. Hij haalt al haar kasten overhoop in haar kamer. Hij vernielt al haar spullen die belangrijk voor haar zijn en leest in haar dagboek. Een andere zuster weet echter te ontsnappen en de politie te waarschuwen. Deze komt haar halen en vraagt wat er aan de hand is. Haar vader zegt dat het ‘slechte dochters’ zijn. Yasemin:

‘Ik was toen echt heel kwaad, zo van die klootzak. Mijn vader werd kwaad, jeetje, die noemt mij klootzak. Dat heeft hij mij nooit vergeven, dat ik in bijzijn van de politie klootzak tegen hem heb gezegd. Ik was zo kwaad op hem. Het was echt heel erg, de burens stonden buiten want die

zagen een politiewagen. Iedereen stond te kijken, dat was heel erg voor mijn ouders.'

Uit de verhalen van de geïnterviewde Turkse meisjes valt op te maken dat zij zich gemakkelijk wendde tot de politie, de school of de hulpverlening.²⁰ Alleen het Turkse meisje Esra heeft een beroep gedaan op haar tante, een zuster van haar vader.²¹ Haar broer was al eerder van huis weggelopen en Esra werd volgens eigen zeggen stelselmatig door haar vader mishandeld. Zij heeft haar weggelopen voorbereid en samen met een Turkse jongen heeft zij de bus naar Turkije genomen. Ze licht haar daad als volgt toe: 'In Nederland zouden mijn ouders me zo vinden, ik hoopte dat ik daar veilig zou zijn.'

Twee meisjes, waaronder Nur, zijn naar een vriendin gegaan. Na de zoveelste ruzie met haar vader loopt Nur geheel overstuur naar haar toe. Nur:

'Ik heb er echt helemaal zitten trillen, heel veel gerookt en gehuild en de volgende dag ben ik naar de huisarts gegaan en die heeft me kalmeringspillen gegeven, maar die hielpen geen donder.'

Ze keert daarna weer naar huis terug en doet nog een keer een poging om weg te lopen, maar keert dezelfde dag weer naar huis terug. Een jaar later loopt ze definitief weg. Nur: 'Op een gegeven moment dacht ik, nu is het genoeg geweest, mijn vader en moeder dachten dat waarschijnlijk ook, want ze zeiden: "Als jij je hoofd niet verandert dan..." Want ik deed toen steeds vaker mijn mond open en maakte rake opmerkingen en dan werden ze weer kwaad. Dus zeiden ze: "Als je je hoofd niet verandert, dan zoek je maar een kamer voor jezelf." Toen dacht ik: "Okay, hij heeft het gezegd." Een week later ben ik weggegaan.'

De kritische grens

De Marokkaanse en Turkse meisjes uit mijn onderzoek hebben voortdurend te maken met spanningen en conflicten. De ouders van deze respondenten merken dat zij de greep op hun dochter verliezen en zoeken naar machtsmiddelen om hun dochter in het gareel te krijgen. Door het arrangeren van een huwelijk of door hun dochter naar het land van herkomst te sturen, trachten zij hun gezag te herstellen. De Turkse ouders blijken hierbij soms een beroep te kunnen doen op een familielid dat hen ondersteunt bij de opvoeding van hun onwillige dochter. Vaders en soms moeders grijpen tijdens deze spanningen terug op fysieke sancties om hun daden kracht bij te zetten. Sommige meisjes rennen na deze dreigementen impulsief van huis weg, terwijl anderen hun vlucht gaan voorbereiden.

Deze gewelddadige handelingen zal ik in navolging van de antropoloog Blok²² in termen van betekenis en zingeving bekijken. Blok geeft aan dat wat mensen als geweld definiëren en de betekenis die ze eraan toekennen, verschilt al naar gelang de tijd, de plaats en het perspectief van de betrokkene. In Nederland hebben de laatste jaren sociale bewegingen het denken over geweld sterk doen veranderen, met als gevolg dat steeds meer daden als gewelddadig worden gedefinieerd.²³ Dat geldt ook voor het slaan van kinderen. In Marokko of Turkije zal hier anders tegenaan gekeken worden dan in Nederland en evenzeer zal een dader of slachtoffer van geweld dit anders ervaren.

Door hun deelname aan school en hun contacten met Nederlandse hulpverleners komen Marokkaanse en Turkse meisjes in aanraking met andere visies op de werkelijkheid, die hen vervolgens beïnvloeden. Slaan krijgt voor hen in een Nederlandse context een andere betekenis dan in Marokko of Turkije. Weliswaar wordt het in die landen ook formeel afgekeurd, maar onder bepaalde omstandigheden is het geoorloofd, bijvoorbeeld als een meisje zich niet aan de regels houdt. Meisjes die in het land van herkomst worden geslagen, hebben gezien hun zwakke positie weinig mogelijkheden om steun te vinden. Het hoorde bij de opvoeding en 'dat was vroeger heel gewoon', aldus mijn respondenten. Maar als dit volgens hun beleving 'zonder reden' gebeurt, dan zijn zij het hier niet mee eens.

Ook de grens tussen slaan en mishandelen wordt in een Nederlandse situatie moeilijk te bepalen. Een vader zal in zijn beleving slaan, terwijl zijn dochter dit misschien als mishandeling zal ervaren.²⁴ Slaan in een context waar het niet wordt getolereerd, kan hierdoor een vernederende ervaring voor meisjes zijn, vooral als zij zich hierin gesteund weten door Nederlandse maatschappelijk werkers. Een hulpverleenster zei het ook met zoveel woorden: 'als je vader je aanraakt, ben je weg'. Voor nogal wat meisjes vormen de vele klappen die zij krijgen de aanleiding om uiteindelijk te vertrekken. De wetenschap dat er opvanghuizen zijn, is hierbij van groot belang. Zij berusten niet meer in hun lot maar nemen het heft in eigen handen, mogelijk gemaakt door de aanwezigheid van opvangvoorzieningen.²⁵

Ook onder de jongeren die mijn respondenten op school ontmoeten, speelt weglopen een rol. Elk meisje uit mijn onderzoek kent wel iemand die is weggelopen, waardoor zij deze mogelijkheid als een alternatief gaat zien voor haar moeilijke situatie. Deze kennis versterkt de positie van meisjes ten opzichte van hun ouders in het gezin en het geeft hun de mogelijkheid met weglopen te dreigen. Ouders zijn ook op de hoogte van dit soort verhalen en zijn niet geheel ten onrechte bang voor navolging. Zij zetten alle zeilen bij om hun dochter af te schrikken, zoals bijvoorbeeld de vader van Leyla. Ook in Turkije is immers het weglopen van een jongen en een meisje een bekend

verschijnsel. Om te voorkomen dat zijn dochter met haar vriend dit plan uitvoeren, stelt Leyla's vader dat als ze samen weglopen hij niet zal rusten tot dat hij hen zal vermoorden. In hoeverre dat grootspraak is, doet voor de dochter in kwestie niet eens ter zake. Als afschrikwekkend middel is het in eerste instantie effectief, want Leyla durft niet samen met haar vriend weg te lopen. Uiteindelijk keert zij wel alleen haar huis de rug toe.

Meisjes kunnen ook dreigen met weglopen als hun iets niet bevalt, en sommigen hebben hier tot woede van hun vader of (stief)moeder gebruik van gemaakt. Het Marokkaanse meisje Kenza verergert door dergelijke dreigementen de conflicten met haar stiefmoeder. In de landen van herkomst kunnen meisjes dat ook doen, maar dan hebben zij alleen hun familie waar zij heen kunnen. In Nederland zijn er opvanghuizen waar meisjes onderdak kunnen vinden. Het besef dat er opvang is als hun dochter het huis de rug zou toekeren, vergroot het gevoel van onmacht bij de ouders. In hun woede zeggen sommigen dat hun dochter dan maar haar biezen moet pakken. Als de ouders van bijvoorbeeld Nur dit tegen haar roepen, voegt zij de daad bij het woord met de opmerking 'ze hebben het zelf gezegd.' Yasemin en haar zusters hebben dit zware middel ook gebruikt om hun vader tot andere gedachten te brengen. In hun geval is de situatie thuis echter geheel uit de hand gelopen. Ook in andere onderzoeken komt dit dreigen met weglopen of het in de praktijk brengen ervan terug.²⁶ Het is een machtsmiddel van dochters om een ongewenst huwelijk tegen te houden of om meer invloed te krijgen op de huwelijkskeuze.

Meisjes die steun hebben gevraagd van Nederlandse hulpverleners en die deze contacten voor hun ouders geheim houden, verbieden ook contact met hun ouders te leggen. In de eigen gemeenschap bestaat het beeld dat Nederlandse hulpverleners meisjes stimuleren om van huis weg te lopen. Vanuit het gezichtspunt van de ouders is het begrijpelijk dat zij er op tegen zijn dat hun dochter hulp zoekt bij Nederlanders. Afgezien van het feit dat zij hun problemen vanwege gezichtsverlies niet naar buiten wensen te brengen, speelt ook mee dat zij veronderstellen dat hulpverleners op de hand zijn van hun dochter. Hulpverleners die een meisje serieus nemen, versterken haar positie in het gezin ten opzichte van de ouders. Zo ging Nadia zich bijvoorbeeld na de hulpverleningsgesprekken thuis meer verweren. Ouders hebben er dan ook alle belang bij om Nederlandse hulpverleners zo negatief mogelijk af te schilderen. Zij hebben weinig reden om dit beeld te nuanceren, zij proberen hun dochters eerder bang te maken. Zoals een Marokkaans meisje verkondigde:

‘Mijn moeder vertelde aan mij dat als je wegloopt je in een hoerenhuis terecht komt en als je dan niet met die mannen naar bed wil, dan slaan ze je dood.’

Toen zij hierover met de moeder van een Nederlandse vriendin sprak, vertelde die echter dat er instanties bestaan die juist voor de belangen van jongeren opkomen. Na een volgende ruzie vluchtte het meisje naar deze vriendin toe.

De meisjes uit mijn onderzoek zoeken weinig hulp bij familieleden zoals in hun land van herkomst gebruikelijk is. Ze gaan wel gemakkelijk naar een vriend of vriendin toe, maar zij komen uiteindelijk toch bij de hulpverlening terecht. Deze bevindingen worden ook bevestigd door het onderzoek van Terpstra onder weggelopen jongeren.²⁷ Hij wijst er op dat het gebruik maken van informele en formele hulp elkaar niet zo zeer uitsluitende, maar elkaar opvolgende gedragspatronen zijn. Het tijdelijke karakter van de hulp van bekenden, de weerzin om steeds weer op anderen een beroep te doen, maken dat jongeren tenslotte besluiten naar de formele hulpverlening toe te stappen.²⁸

Een opvallend gegeven in mijn onderzoek is dat wel enkele Marokkaanse, maar geen Turkse meisjes naar hun vriend zijn weggelopen. Ook melden zich meer Marokkaanse dan Turkse weggloopsters bij hulpverlenende instanties. In de onderzoeken waar Turkse weggloopverhalen voorkomen,²⁹ gaat het doorgaans om meisjes die samen met hun vriend het huis de rug toekeren om de goedkeuring van hun ouders af te dwingen voor een huwelijk. Deze categorie Turkse meisjes, die in Nederland een gebruik uit eigen land voortzetten, komt waarschijnlijk niet in aanraking met het Nederlandse hulpverleningscircuit. Zij hebben die hulp niet nodig, vooral niet als hun ouders alsnog met het huwelijk instemmen. Deze groep weggloopsters valt buiten het bestek van mijn onderzoek, hier zou wel eens een verklaring kunnen liggen voor het verschil in aantallen Marokkaanse en Turkse weggloopsters die zich bij hulpverleningsinstanties melden.

Nederlandse meisjes

In het vorige hoofdstuk heb ik laten zien dat Nederlandse ouders evenzeer als Marokkaanse of Turkse ouders de grenzen willen bepalen waarbinnen hun dochters zich mogen bewegen. Adolescenten willen echter zo veel mogelijk zelf uitmaken wat zij doen zonder daarbij hun ouders voor het hoofd te stoten. Evenals Marokkaanse en Turkse tieners ontwikkelen Nederlandse meisjes allerlei strategieën om aan het ouderlijk gezag te ontkomen

en er in het geheim een eigen leven met andere jongeren op na te houden.³⁰ Door alleen bepaalde verhalen of de 'halve waarheid' aan hun ouders te vertellen, leggen de meisjes uit het onderzoek van De Waal 'een rookgordijn' voor hun ouders. Zij proberen hun ouders op een dwaalspoor te brengen door met opzet antwoorden te verdraaien, om zo het rookgordijn intact te houden. Zij nemen bijvoorbeeld alleen bepaalde vriendinnen mee naar huis en censureren informatie die zij aan hun ouders geven. Zij hebben er alle belang bij hun ouders zo veel mogelijk onwetend te houden.

Meisjes die stiekem hun eigen gang gaan, plegen volgens De Waal vormen van stil verzet. Het begrip 'stil' duidt op het vermijden van confrontaties, waarbij zij toch altijd het onderspit delven. Volgens De Waal maken meisjes vóór hun grensoverschrijdende activiteiten de afweging: wel of niet doen, of stiekem? De wat oudere meisjes proberen te onderhandelen met ouders. Wat vandaag niet mag, mag misschien morgen wel. Het gezamenlijke belang van meisjes is om na te gaan hoe groot de 'elasticiteit van de hun toegestane speelruimte is'.³¹ Dit betekent dat zij ouders voortdurend uitproberen om na te gaan of bepaalde verboden echt gemeend zijn.

Naast deze slinkse wegen, waarbij meisjes confrontaties zo veel mogelijk uit de weg gaan, blijken ouders en kinderen de laatste jaren steeds meer over allerlei zaken met elkaar te praten en te onderhandelen.³² Er is een verschuiving van bevels- naar onderhandelingshuishoudens opgetreden. In onderhandelingshuishoudens willen ouders actief en inhoudelijk betrokken blijven bij het leven en de beslissingen van hun kinderen. Het onderzoek van Du Bois-Reymond e.a. naar de aard en veranderingen in opvoedingsstijlen, brengt enige nuances aan in dit ideaalbeeld. Vooral jongeren uit hogere milieus geven te kennen dat onderhandelen de omgang met hun ouders bepaalt; bij de lagere sociale milieus zeggen jongeren eerder dat hun ouders 'niet vatbaar voor onderhandelen' zijn.³³ Ouders en jongeren kennen tegenwoordig een groot belang toe aan het halen van diploma's, alleen de manier waarop zij hun kinderen hiertoe aanzetten verschilt per sociaal milieu. In de lagere milieus doen ouders dat door de nadruk te leggen op gehoorzamen: 'je moet je diploma halen', terwijl ouders uit de hogere milieus hierover meer in discussie gaan met hun kinderen.³⁴

De toename van onderhandelingshuishoudens ten spijt blijken ouders en kinderen niet in alle gezinnen gewend te zijn om over problemen te praten. Bij langdurige conflicten met de ouders krijgen jongeren het idee dat ze niet meer gewenst zijn.³⁵ Ze voelen zich vervreemd, zij gaan contacten met de ouders vermijden en praten niet meer over hun ervaringen of plannen. Blijkens het onderzoek van Terpstra onder weggelopen jongeren ontduiken zij ook stiekem de regels en hebben zij geprobeerd te praten en te onderhandelen, maar met wisselend succes. Uiteindelijk leverden die methoden

niets op, omdat de ouders van mening zijn dat ze toch gelijk hebben.³⁶ Deze jongeren hebben getracht andere gezinsleden en mensen van buiten voor zich te winnen en zo hun eigen positie te versterken. Als dat mislukt, trachten zij de macht van een ouder te ondergraven door sabotagegedrag, te schelden of hen op gevoelige plekken te raken.³⁷ Bijna de helft van de weglopers uit het onderzoek van Terpstra bleek van te voren contact te hebben met een hulpverlener, verder namen zij vaak vrienden in vertrouwen en veel minder familieleden.³⁸

Hoewel Nederlandse jongeren in het algemeen steeds meer invloed thuis krijgen, verhindert dat niet dat zij van huis weglopen. De oorzaken voor dat weglopen moeten worden gezocht in de weinig harmonieuze gezinsverhoudingen, vooral in de slechte relatie met de vader. Verder zijn er ook veel conflicten tussen ouders, ouders en kinderen en kinderen onderling.³⁹ Meisjes worden korter gehouden dan jongens en ze lopen van huis vanwege 'dominantie, strengheid (uitgaansuren en vrienden) en uitbuiting (huishoudelijke taken).' Mishandeling en seksueel misbruik zijn ook belangrijke redenen.⁴⁰ Weglopers hebben soms de indruk dat zij achtergesteld worden ten opzichte van de andere kinderen in het gezin. Zij vinden dat zij minder mogen, meer verplichtingen hebben en meer straf krijgen dan hun broers of zusters.⁴¹ Onder die broers en zusters komen trouwens ook relatief veel weglopers voor.

Weglopen komt in alle sociale milieus voor, maar relatief meer in de lage milieus⁴² en meer bij meisjes dan bij jongens. Een reden kan zijn dat ouders hun weggelopen dochter eerder bij de politie opgeven dan hun weggelopen zoon,⁴³ maar meisjes zelf zouden zich ook eerder dan jongens melden bij hulpverleningsinstanties.⁴⁴ Andere weglopers doen een beroep op vrienden en kennissen.⁴⁵ Eén op de vijf weglopers, vooral jongens, zegt dat hij/zij uit huis is gestuurd.⁴⁶ Voorts blijken weglopers dikwijls uit grote gezinnen te komen die minder financiële mogelijkheden hebben om bijvoorbeeld opleidingen, lidmaatschappen van verenigingen en dergelijke te bekostigen. Ouders hebben in deze gezinnen minder tijd en energie om aan individuele kinderen aandacht te besteden en kinderen zijn elkaars rivalen als het om ouderlijke aandacht gaat. Dit tezamen maakt dat kinderen uit grote gezinnen eerder weglopen dan die uit kleine gezinnen.⁴⁷ Daarnaast is er ook een groep weglopers die afkomstig is uit éénoudergezinnen.⁴⁸ Het gaat om ongehuwde of gescheiden moeders die het financieel niet breed hebben en waar soms moeilijkheden ontstaan met de nieuwe partner van de ouder.

Conclusie

In Nederland hebben Marokkaanse, Turkse en Nederlandse tienermeisjes verschillende handelingsalternatieven tot hun beschikking om hun wensen vorm te geven. Zij proberen allemaal binnen de marges die zij hebben meer speelruimte voor zichzelf te creëren. Hierbij blijken Marokkaanse en Turkse meisjes lang niet zo passief te zijn als soms wordt verondersteld. Voor meisjes die erg kort worden gehouden, kan een huwelijk een geaccepteerde oplossing zijn om aan de ouderlijke controle te ontsnappen. Enkele meisjes uit mijn onderzoek hebben deze strategie ook proberen toe te passen, maar zijn daarin niet geslaagd.

Heimelijk gedrag is een algemene strategie van Marokkaanse, Turkse en Nederlandse tienermeisjes om zo veel mogelijk conflicten te vermijden met hun ouders. Voor Marokkaanse en Turkse meisjes brengt deze strategie vanwege de sterke sociale controle een groter risico met zich mee dan voor Nederlandse meisjes. Diegenen die niet voor heimelijk gedrag kiezen, geven aan dat zij vooral bang zijn om door landgenoten gesignaleerd te worden. Zij genieten relatief vaak enige bewegingsvrijheid en willen daarom het vertrouwen van hun ouders niet beschamen.

De meeste Marokkaanse en Turkse weglousters vinden hun vader zo streng, dat zij er bij voorbaat van uitgaan dat praten geen zin heeft. Zij proberen het nauwelijks. Maar met hun moeder blijken zij wel degelijk te overleggen, vooral over onderwerpen als school en huwelijk. In enkele gevallen doen zij dat met hun vader. Zij proberen hun ouders te overtuigen, soms met de hulp van een zuster of leerkracht, dat zij bijvoorbeeld met hun schoolbezoek niets slechts in de zin hebben. Enkele meisjes hebben tijdens de conflicten als uiterste middel ook de eer van de familie ingezet door met weglopen te dreigen.

Als een vader zijn dochter blijft wantrouwen, is het niet eenvoudig om tot een gemeenschappelijke definitie van de situatie te komen. In een verhouding waarin een vader van zijn dochter verwacht dat zij hem gehoorzaamt en respect toont, is het moeilijk opeens open te staan voor haar mening en argumenten. Dit is gemakkelijker gezegd dan gedaan. Meisjes interpreteren op hun beurt de reactie van hun vader eerder als een legitimatie van zijn machtspositie dan als een werkelijke bereidheid tot luisteren. De verhouding tussen moeder en dochter is meestal minder hiërarchisch van karakter dan die tussen vader en dochter. Nogal wat meisjes uit mijn onderzoek komen daarentegen veelvuldig in conflict met hun moeder en vinden dat zij te veel aan de kant van hun vader staat.

Marokkaanse en Turkse meisjes hebben in Nederland meer handelingsalternatieven om hun definitie van de situatie te laten gelden dan zij in hun

land van herkomst zouden hebben. Als zij problemen hebben kunnen zij zich tot Nederlandse hulpverleners wenden, waardoor zij hun positie ten opzichte van de ouders versterken. De vaders die merken de controle op hun dochter te verliezen, grijpen al gauw naar het middel van geweld. Hiermee trachten zij hun gezag te bevestigen in een context waar het slaan van kinderen wordt afgekeurd. Hun dochters beschouwen het fysiek geweld als een vernederende ervaring. Hiervoor vinden zij ook bevestiging bij Nederlandse hulpverleners.

Conflicten kunnen zo hoog oplopen dat sommige meisjes in een impulsieve daad hun huis de rug toekeren. Hierbij moet worden aangetekend dat bijna elk meisje in haar familie of directe omgeving met weglopen is geconfronteerd. Ook zijn de meesten zich bewust van het bestaan van opvanghuizen voor weggelopen jongeren. Als zij naar hun mening allerlei pogingen in het werk hebben gesteld om de situatie thuis te veranderen, besluiten zij geen moeite meer te doen om de relatie met hun vader of moeder te verbeteren. Zij gaan zich meer concentreren op het voorbereiden van hun vlucht. De dreiging om uitgethuwelijk of naar het land van herkomst teruggestuurd te worden versterkt hen in dit voornemen.

In tegenstelling tot wat in de landen van herkomst gebruikelijk is, zoekt slechts een enkele Marokkaanse of Turkse weglouster onderdak bij een familielid. Sommigen gaan naar een vriend of vriendin, maar de meeste meisjes uit mijn onderzoek komen uiteindelijk bij de hulpverlening terecht. Diegenen die al contact hadden met een hulpverlener wenden zich direct voor hulp tot hem of haar. Uit onderzoek onder Nederlandse weglousters blijkt ook dat een groot aantal vóór het weglopen geregeld met een hulpverlener sprak.

Meer Marokkaanse dan Turkse weglousters blijken zich bij hulpverleningsinstanties te melden en de vraag is hoe dit verschil te verklaren is. Hebben Turkse meisjes minder problemen en hoeven zij daarom minder van huis weg te lopen dan Marokkaanse meisjes? Of lopen zij misschien eerder gezamenlijk met hun vriend weg om een huwelijk af te dwingen? Ik veronderstel dat een deel van het verschil tussen deze twee groepen in de jonge huwelijksleeftijd van Turkse meisjes ligt en het voortzetten van de Turkse wijze van weglopen met een jongen.

Wanneer we de achtergronden van de Nederlandse weglousters bekijken dan vallen de overeenkomsten maar ook de verschillen op. Marokkaanse en Turkse weglousters worden evenals hun Nederlandse seksegenoten korter gehouden dan hun broers en hebben eveneens het idee achtergesteld te zijn. Oorzaken als dominantie, strengheid, mishandeling en weinig harmonieuze gezinsverhoudingen komen overeen met die van Marokkaanse en Turkse weglousters. Ook Nederlandse weglousters zijn vaak afkomstig uit gezin-

gezinsverhoudingen komen overeen met die van Marokkaanse en Turkse wegloopsters. Ook Nederlandse wegloopsters zijn vaak afkomstig uit gezinnen waar eerder een broer of zuster is weggelopen. De grote gezinnen en de geringe financiële armslag zijn factoren die van invloed zijn op het weglloopproces en die vooral overeenkomen met de Marokkaanse wegloopsters. De problemen van enkele Marokkaanse meisjes met de komst van een stiefmoeder gelden ook voor sommige Nederlandse wegloopsters. Marokkaanse en Turkse wegloopsters komen echter minder vaak uit eenoudergezinnen dan Nederlandse wegloopsters. De achterliggende mechanismen die tot het weglopen van Marokkaanse, Turkse en Nederlandse meisjes leiden, zijn tot op zekere hoogte overeenkomstig, maar door de andere sociale en culturele context krijgen zij een specifieke betekenis.

Van huis weggelopen

Het zijn toch je ouders tenslotte en je moet het ook van hun kant zien, zij hebben het ook niet zo gewild. Je moet voor je eigen opkomen, maar ook je ouders niet in de steek laten. Dat heb ik wel gedaan en daar heb ik wel heel veel spijt van, dan kan ik nu wel zeggen. (Miriyam)

In het vorige hoofdstuk heb ik laten zien welke handelingsalternatieven Marokkaanse en Turkse meisjes tot hun beschikking hebben voordat zij van hun huis weglopen. De vraag die nu centraal staat is welke betekenis het weglopen heeft voor de betrokken partijen. In dit verband is het nuttig een onderscheid te maken tussen de expressieve en instrumentele kanten van het verschijnsel weglopen.¹ Bij de expressieve dimensie gaat het om betekenis- en zingeving: wat zegt het weglopen en wat drukt het uit? Ik ga na welke gevolgen het weglopen van een meisje heeft voor het aanzien van de familie en hoe haar ouders hierop reageren. Hoe staat het met de reputatie van de wegloopster zelf? Thuis geldt het culturele referentiekader van de Marokkaanse respectievelijk Turkse ouders, waarbij een vader verantwoordelijk is voor de eer van de familie en de reputatie van zijn dochters. Deze culturele noties symboliseren voor Turkse en Marokkaanse ouders de etnische grens tussen henzelf en de Nederlanders. Hun weggelopen dochter heeft de familie-eer geschonden door haar problemen naar buiten te brengen en de hulp van Nederlandse hulpverleners in te roepen. Zij hebben met hun daad de traditionele machtsverhoudingen op hun kop gezet.

Bij het instrumentele aspect gaat het om het doel dat meisjes met het weglopen nastreven. Het kan een allerlaatste poging van een dochter zijn om haar ouders en vooral haar vader onder druk te zetten. Het kan een manier zijn om aandacht te vragen voor de problematische situatie thuis of om definitief met haar familie te breken. Door onderdak te zoeken bij een jongerencentrum is een derde partij bij het conflict betrokken. De vraag is

welke invloed deze nieuwe situatie heeft op de onderhandelingspositie van de weglloopsters ten opzichte van hun vader. Kunnen zij met de steun van hulpverleners hun wensen kracht bijzetten en beter hun definitie van de situatie afdwingen? Of verzwakken dochters juist hun positie en is de weg terug hierdoor definitief afgesneden? Wanneer ouders bereid zijn zich te schikken² en dochters vervolgens huiswaarts keren, wat hebben meisjes dan met het weglopen bereikt? Ik zal tenslotte nagaan wat de overeenkomsten en verschillen zijn met Nederlandse weglloopsters.

De opzet van het hoofdstuk is als volgt: eerst wordt aandacht besteed aan de reacties van de ouders en de dochters op het weglopen. Omdat ik geen noemenswaardige verschillen tussen de Marokkaanse en de Turkse groep heb gevonden, voeg ik deze samen. Voorts komen de contacten van de weglloopsters met de ouders aan de orde; hier is het onderscheid tussen Marokkanen en Turken wel weer relevant. Ik ga na wat de uitkomsten van de gesprekken zijn en of ouders bereid zijn tot enige inschikking. Van diegenen die weer huiswaarts keren, bekijk ik wat voor situatie zij thuis aantreffen. En tot slot ga ik na wat de overeenkomsten en verschillen zijn tussen het weglopen van Marokkaanse c.q. Turkse en Nederlandse meisjes.

Reacties op het weglopen

Ouders

Wanneer ouders er achter komen dat hun dochter is weggelopen, reageren zij in eerste instantie heel geschokt; dit geldt zowel voor de Marokkaanse als Turkse ouders. Een Marokkaanse moeder die samen met haar dochter 's avonds kantoren schoonmaakte, ontdekte bij het naar huis gaan dat haar dochter was weggelopen. Het gaat hier om het zusje van Sanna. Haar moeder:

'De portier vertelde dat ze een kwartier eerder was weggegaan. Toen ik dat hoorde, zakte ik in elkaar. Ik kon niets doen, ik ben naar huis gegaan en ik heb gewacht tot mijn man van de moskee thuiskwam. We zijn naar de politie gegaan, ik kon alleen maar huilen, m'n man heeft verteld hoe ze eruit zag. Ze is op de telex gezet. De volgende dag kregen we bericht dat ze veilig was.'

Moeders zijn heel angstig. Yasemin vertelde over haar moeder:

'Er zijn ook allemaal van die Turkse films over meisjes die dan weggaan en die worden hoer of gaan aan de drugs. Dus dat beeld heeft zij ook

van: die gaat in een discotheek hangen en die wordt verkracht. Ze vond dat heel eng en dat klopt dan ook wel, het was ook heel eng natuurlijk.'

De moeder van de Turkse Meral hoopte dat haar dochter bij een vriendin was, maar toen Meral haar de volgende dag belde om te zeggen dat ze was weggelopen, moest haar moeder huilen. Meral vertelde dat haar moeder had gezegd: 'Het was of mijn hele wereld stil stond. Niets was meer belangrijk, niets kon me nog schelen. Voor mij hoefde het niet meer.'

Ouders zijn niet alleen ongerust en geschokt als zij merken dat hun dochter is weggelopen, hun reactie is, zoals gezegd, ook in symbolische termen te verklaren. De weggelopen dochter heeft de eer van de familie geschonden die de mannelijke leden van de familie behoren te bewaken. Door weg te lopen laat zij zien dat zij haar vader de baas is, wat een vernedering en een verlaging van zijn gezag en status is. Om zijn goede naam te redden, moet een vader wel reageren. Als een reactie uitblijft dan daalt zijn reputatie nog meer.³ Zolang er geen ruchtbaarheid is gegeven aan het weggelopen, kan een vader de goede naam van de familie redden. Verschillende vaders zetten dan ook een uitgebreide zoekactie op touw, soms bijgestaan door een zoon of familielid. Hoe eerder de verloren dochter thuis is, des te kleiner de kans dat het nieuws zich in de gemeenschap verspreid heeft. Het weggelopen van meisjes is daarmee geen individuele gezinsaanleg, maar gaat de hele familie en soms de gemeenschap aan. Het Turkse meisje Yasemin, dat uit een kleine provincieplaats afkomstig is, vertelt over haar oom:

'Die is nog erger dan mijn vader. Die kwam dus ook gelijk. Hij was vol verwijten en heel boos. Hij heeft mijn vader heel erg opgestookt om mij te zoeken. Echt flink opgestookt. Op zich is mijn vader daar niet zo heel erg fanatiek in, maar mijn oom en die hele Turkse gemeenschap zaten op mijn vader. Zelfs ging een jongen met een foto van mij discotheken en vrienden af om mij op te sporen, dat deed hij gewoon uit zichzelf. Ze wisten in die gemeenschap dat er een meisje was weggelopen, en als er eentje wegloopt dan lopen er meer weg. Dus die moet gewoon weer terugkomen en straf hebben, anders loopt iedereen weg.'

Vooraf in deze laatste opmerking zit het belang van een gemeenschap om weggelopen meisjes op te sporen. Als aan deze normoverschrijding geen sancties worden verbonden, dan is het gevaar van navolging veel te groot. Normen die niet door sancties worden bekrachtigd slijten immers op den duur.⁴ Toen Yasemin van huis wegliep kreeg zij hulp van de politie en kon de hele buurt het conflict volgen. Als een meisje minder opvallend het huis de rug heeft toegekeerd, proberen ouders de schijn op te houden dat hun

dochter tijdelijk in het land van herkomst verblijft. Want familieleden en landgenoten kunnen het heel lastig maken. Een Turks meisje:

‘Wij hebben mijn vader te schande gemaakt. Hij kan zijn vrienden en kennissen niet meer onder ogen komen. Die hebben altijd gezegd “je moet je dochter niet naar school sturen.” Ik vind het een beetje zielig voor mijn vader, want hij wilde dat wij naar school gingen. Mijn ouders worden helemaal gek gemaakt, sinds bekend is dat wij weggelopen zijn. Hij krijgt helemaal uit Turkije telefoontjes. Die mensen zeggen “jullie wilden toch zo graag naar Nederland en zijn jullie er gelukkiger door geworden? Wij zijn wel arm, maar wij hebben onze kinderen nog bij ons”.’

Vanuit het oogpunt van de ouders is het onbegrijpelijk dat hun dochter zich tot Nederlanders wendt, terwijl zij haar juist tegen deze invloed proberen te beschermen. Verschillende ouders reageren dan ook tamelijk agressief als zij van Nederlandse hulpverleners horen dat hun dochter is weggelopen, vooral als haar verblijfplaats voor hen verborgen wordt gehouden.⁵ ‘Ik wil met mijn dochter praten, maar jullie houden haar tegen’, had de moeder van Yasemin geroepen. Zij schelden hulpverleners uit, zij maken ruzie of spugen op de hulpverleners. Een Marokkaans meisje:

‘Later zijn mijn ouders en broer naar het JAC gegaan en hebben daar de medewerkers bedreigd. Daar was ik al bang voor, want mijn broer is hartstikke gevaarlijk. Die gaat alleen maar met gevaarlijke jongens om. Mijn vader heeft bij de politie gedreigd de boel in de fik steken.’

Toen de vader van Louiza hoorde dat zijn dochter bij een Nederlands pleeggezin was ondergebracht, heeft hij ‘alles kort en klein geslagen’ in de kamer van de maatschappelijk werker van zijn dochter. Louiza: ‘Dat was echt heel erg, hij heeft de typemachine van drie hoog uit het raam naar beneden gesmeten.’ De agressie van de ouders richt zich overigens ook op andere Nederlanders die zij verdenken hun dochter geholpen te hebben. De vader van het Marokkaanse meisje Habiba heeft om die reden geprobeerd de Nederlandse buurjongen aan te rijden.

In hoeverre hebben de zoekacties van ouders succes gehad? Voor zover mijn kennis reikt, zijn alleen de ouders van het Marokkaanse meisje Tamu en van het Turkse meisje Esra er in geslaagd de adressen van hun dochters te achterhalen. Tamu:

‘Dat was gewoon een kwestie van alle tehuizen afbellen. Ze hebben gewoon gegokt. Ze stonden ineens voor de deur. En toen werd er iemand van de leiding opgebeld en de politie. Mijn moeder werd zo hysterisch,

mijn vader had een mes bij zich en wou mij steken. Gelukkig kwam de politie er snel bij en toen hebben ze mijn ouders meegenomen.'

Volgens Esra is haar moeder haar achterna gereisd zodra ze erachter kwam dat ze in Turkije bij een tante verbleef. Daar heeft ze Esra 'bang gemaakt', haar paspoort afgepakt en haar te verstaan gegeven dat ze niet meer naar Nederland terug mocht komen. Volgens Esra had haar moeder gezegd: 'Al ga je naar de politie, we geven je paspoort niet terug. Je krijgt nog een pak slaag en dan ga je de cel in.' Omdat Esra met een jongen is weggelopen, hebben haar ouders grote twijfels over haar maagdelijkheid. Volgens Esra had haar vader haar moeder opgedragen met een maagdelijkheidscertificaat terug te komen. Hiervoor zou Esra zich door een arts moeten laten onderzoeken. Verder probeerde Esra's moeder haar uit te huwelijken aan de jongen met wie zij naar Turkije was gevlucht.

Door van huis weg te lopen heeft een meisje niet alleen haar vader en haar familie te schande gemaakt, maar ook zichzelf. Haar eerbaarheid wordt immers bepaald door haar kuise en ingetogen gedrag dat gesymboliseerd wordt door haar maagdelijkheid. Haar vader is op grond van zijn ouderlijk gezag hiervoor verantwoordelijk. Het van huis weglopen van een dochter doorbreekt deze traditionele gezagsverhouding en het maakt pijnlijk duidelijk dat haar vader in gebreke is gebleven. Zij heeft de autoriteit van haar vader ondergraven, maar dit heeft ook zijn weerslag op haarzelf. Hoe reageren de weglousters in kwestie hierop?

Dochters

Bijna alle geïnterviewde Marokkaanse en Turkse meisjes die van huis zijn weggelopen, reageren op dezelfde wijze. Zij realiseren zich maar al te goed wat zij hun ouders hebben aangedaan. Zij weigeren in eerste instantie elk contact met hen, de meesten durven hun ouders eenvoudigweg niet onder ogen te komen. Habiba verwoordt deze angst met de opmerking: 'Ik ga liever dood dan terug naar huis. Ik durf niet.' Een vijftienjarig Marokkaans meisje dat uit angst voor uithuwelijking is weggelopen, terwijl ze een vriend heeft, zegt:

'Ik heb de hele nacht in bed liggen huilen. Ik wil niet met mijn vader praten. Ik heb dat heel duidelijk uitgelegd. Ze kunnen me toch niet dwingen? Ik wil mijn vader een brief sturen, waarin ik uitleg waarom ik weggelopen ben. Toen ik wegliep wist ik dat ik niet meer terug kon komen. Ik loop toch niet weg om weer naar huis te gaan.'

Zij vindt dat ze bij de hulpverleners weinig begrip krijgt voor haar weigering:

‘Hoe kunnen ze tegen mij zeggen “als je zo flink bent om weg te lopen, dan moet je ook maar zo flink zijn om tegen je vader te zeggen dat je niet naar huis wil.” Ik kan niet met mijn vader gaan praten en recht in zijn gezicht zeggen, “ik ga niet naar huis.” Dat kan je als Marokkaanse niet, dat begrijpen die Nederlanders niet.’

Wanneer de Turkse Leyla na haar plotselinge vlucht weer tot enige bezinning is gekomen, vraagt zij zich vertwijfeld af:

‘Wat doe ik hier? Wat is er met mij gebeurd? Ik dacht heel veel aan mijn moeder en ik moest heel veel huilen. Wat moet ik in een tehuis, terwijl ik een vriend heb en met hem kon weglopen? Maar omdat er gedreigd werd, was ik bang.’

De meeste meisjes zijn inderdaad heel bang voor hun vader, vooral diegenen die vroeger al hun activiteiten voor hem verborgen hebben gehouden. Voor sommigen is het extra moeilijk door hun geloof in zwarte magie, zoals bijvoorbeeld het Marokkaanse meisje Hamida:

‘Ik was bang dat mijn vader me terug zou halen door middel van een foto. Ik was zo bang dat ik met het licht aan sliep. Als ik in bed lag en ik hoorde iets, dan dacht ik dat mijn vader er aan kwam of dat er iets ging gebeuren. Op straat was ik angstig.’

Diegenen die er lang over nagedacht hebben voordat zij het huis de rug toekeerden, zoals de Marokkaanse Nadia, laten zich niet door angst leiden. De keuze van Nadia om alles zoveel mogelijk met haar ouders te bespreken en zo min mogelijk achter hun rug te doen, heeft uiteindelijk niet tot succes geleid. Haar geheime gesprekken met een maatschappelijk werker hebben haar gesterkt in het idee dat er geen andere oplossing is. Nu zij eenmaal de moeilijke stap genomen heeft, is zij niet van plan naar huis terug te keren:

‘Ik ben niet bang om ze tegen te komen. Ik wil alleen liever niet dat ze weten waar ik ben, maar ik ben niet bang voor ze. Ik wil ook nog wel contact met ze, bijvoorbeeld een persoonlijk gesprek en niet alleen telefonisch. Maar ik ben nu nog niet sterk genoeg om dat aan te kunnen. Ik ben zo opgevoed dat je je vader en moeder niet tegensprekt en zeker niet als er iemand bij is. Ik wil dat ik zo sterk sta dat ik ze recht in de ogen kan aankijken en zeggen: “Luister eens, ik heb dat en dat gedaan en jullie hebben dat en dat gedaan. En ik heb dat en dat geprobeerd, maar dat is me allemaal niet gelukt en ik heb hiervoor gekozen en ik wil zus en zo leven, jullie kunnen gewoon normaal contact met me hebben of anders niet.” Ik zie niets in een bemiddelingsgesprek, ik wil absoluut

geen compromis meer. Nee, verdorie, nu zullen ze mij eens een keer moeten accepteren. Ik heb jaren lang begrip voor hen gehad en er niets voor terug gehad. Ik ga mijn weg en zij zullen zich erbij neer moeten leggen of me verstoten, dat is dan jammer. Als ik weer die keuzes ga maken, alleen op grond van de contacten met hen, dan doe ik het weer voor hen en niet voor mezelf. Dan doe ik weer dingen tegen mijn zin in.'

Ook zij wenst voorlopig geen bemiddelingsgesprek met haar ouders zolang zij niet voor zichzelf heeft uitgemaakt hoe zij haar toekomst gaat invullen. Door haar verblijf in een opvanghuis voor islamitische meisjes en vrouwen wil zij haar ouders wel haar serieuze bedoelingen tonen. Jongeren die onderdak vinden in meidenhuizen en jongeren crisiscentra, hebben hier veel meer vrijheid dan in de opvanghuizen voor islamitische meisjes en vrouwen.⁶ Het verblijf is daar aan strengere regels gebonden, zoals het voorschrift dat zij de eerste week van hun verblijf binnen moeten blijven. Nadia had hier geen probleem mee, maar dat gold niet voor elk meisje. Voor Miriyam die zeven maanden thuis opgesloten heeft gezeten, was dit te veel:

'Ik had heimwee en ik huilde veel. Ik wist niet meer wat ik moest doen, waar ik aan toe was. Ze hebben ook geen moeite gedaan om me te helpen, er heeft niemand met me gepraat. Nooit. Ik had moeten praten, ik had gewoon even alles eruit moeten gooien, even al mijn gedachten op nul zetten. Dat kon daar niet. [...] Kortom, ik vond het vreselijk daar.'

Volgens Miriyam heeft niemand in die periode contact met haar ouders gezocht en hoefde het volgens haar ook niet. Miriyam: 'Ik heb het ook niet gewild. Ik wou geen contact, dat heb ik gezegd en dat heb ik altijd volgehouden.' Na haar weglopen telefoneert ze geregeld met haar vriend. Als zij van hem hoort dat haar ouders aan de deur van haar opvanghuis zijn geweest, wordt ze bang. Het is onduidelijk of dit bericht een roddel is of op waarheid berust, maar voor alle zekerheid krijgt zij een doorverwijzing naar een meidenhuis.⁷ Miriyam: 'Ik vond het gelijk leuk, heel leuk. Eerst vond ik het een beetje eng, maar daarna dacht ik: wat een leuke meiden. Toen ik daar aan kwam, ik wist niet wat ik zag. Het is er zo vrij als ik weet niet hoe.'

Landgenoten interpreteren het weglloopgedrag van Marokkaanse en Turkse meisjes in seksuele termen, wat meer in expressieve dan in technische zin opgevat moet worden. Wegloopsters worden voor hoer uitgemakt, terwijl het merendeel van hen vlak na het weglopen technisch gesproken nog maagd is. Wegloopsters reageren hierop met de woorden: 'Ik heb nu toch een slechte naam, ik ga doen waar ik zin in heb. Ik ben niet voor niets weggelopen.' Zij zoeken contact met jongens door zich uitdagend te gedragen. Wanneer dit ongepaste gedrag bij de ouders, of nog erger, bij

andere landgenoten bekend wordt, kan dit een belemmering vormen voor de bemiddelingsgesprekken. Zolang niemand van de kennissenkring van de ouders op de hoogte is van het weglopen van hun dochter, kunnen ouders wellicht bereid zijn om tegemoet te komen aan de wensen van hun dochter. In opvanghuizen waar de islamitische regels worden gerespecteerd, proberen hulpverleners de weg naar huis open te houden door de overgang van thuis naar opvanghuis niet al te groot te maken.⁸ Zo zijn bijvoorbeeld contacten met jongens uit den boze en mogen meisjes 's avonds niet de deur uit. Een Marokkaanse hulpverleenster die werkzaam is in het opvanghuis voor islamitische meisjes⁹ is hier heel stellig over:

'Als je meisjes wilt helpen om terug te keren naar huis, dan moeten zij zich aan deze regels houden: geen vriendjes, geen make-up en niet roken. Thuis mogen ze geen vriend hebben, dan hoort het hier ook niet. Er zijn heel veel regels in een islamitisch gezin. Als ik die met hier vergelijk - meisjes gaan weg wanneer ze dat willen - dat kan nooit in een Marokkaans gezin. Als ze naar huis gaan, hoe kunnen ze nog wennen? Vergelijk het met een vastgebonden dier. Als je het los laat in de bergen, hoe wil je het vangen?'

In het begin van hun verblijf in het opvanghuis hebben weinig meisjes moeite met de strenge regels, maar na verloop van tijd ervaren sommigen de beperkte bewegingsvrijheid als knellend. Zeker als er weinig zicht is op een verbetering van contact met de ouders, gaan zij op zoek naar avontuur. In meidenhuizen krijgen zij hier meer gelegenheid voor dan in de strengere opvanghuizen voor Islamitische meisjes. Een Marokkaans meisje in een meidenhuis zei het ook met zoveel woorden: 'Ze lieten me vrij. Ik heb daar niet meer aan mijn moeder hoeven denken.' Zij proberen hun moeilijkheden van zich af te zetten en uit hun problematische werkelijkheid te vluchten. In de verhalen van Miryam in het meidenhuis klinken deze elementen ook door:

'Ik liep met lange haren, ik rookte niet, ik was echt een dom type. Er waren Marokkaanse meisjes die rookten en die hun haar hadden afgeknipt, zich opmaakten en uitgingen met jongens. En weet je wat ik deed? - hetzelfde natuurlijk. Ik knipte mijn haar, ging roken, ging uit. Ik heb gelijk vriendinnetjes gemaakt. Vier Marokkaanse meiden en een paar Surinaamse meisjes waren er, geen Nederlandse. We hadden echt een groep en ik heb er een leuke tijd gehad. Ik had geen vriendjes, maar het raakte wel uit met mijn vriend die ik toen had. Ik had hem sinds mijn weglopen niet meer gezien; hij merkte aan de telefoon dat ik veranderd was. Op een gegeven moment belde ik hem niet meer op.'

Niet alleen Miriyam, maar meer Marokkaanse en Turkse meisjes ondergaan na hun weglopen een metamorfose. Het kort knippen van het haar van Miriyam is niet zonder symbolische betekenis als we weten dat zij thuis 'als een voorbeeldige bruid' een hoofddoek moest dragen. Voor Marokkaanse en Turkse meisjes en hun ouders heeft lang haar een bepaalde waarde die bij hun opvattingen over eerbaarheid en geloof past. Idealiter mag een meisje geen aanstoot geven aan mannen en moet zij de vormen van haar lichaam bedekken. Dat geldt ook voor het lange haar dat een erotische werking op mannen zou hebben.¹⁰ Het verlies van de goede reputatie laat zich ook symbolisch uitdrukken via het lichaam.¹¹ Door hun lange haar af te knippen, strakke kleren te dragen en zich op te maken, laten weglloopsters zien dat zij de grens van het eerbare meisje hebben overschreden. Zij markeren hiermee hun nieuwe status. De vraag is welke consequenties dit oneervolle gedrag heeft voor het contact met hun ouders en of hierdoor de weg naar huis definitief is afgesneden.

Contacten met ouders

In eerste instantie zeggen meisjes dat ze beslist geen contact meer met hun familie willen, maar sommigen blijken na verloop van tijd toch van gedachten te veranderen. Als de situatie zich heeft gestabiliseerd en een meisje tot rust is gekomen, is zij beter in staat om haar situatie te overdenken. Vooral diegenen die in een opwelling van huis zijn gegaan, krijgen vrij snel last van gevoelens van heimwee. Daarnaast is een verblijf in een opvanghuis voor Islamitische meisjes lang niet zo ideaal als ze hadden verwacht. De huisregels, de hulpverleners en de contacten met de andere bewoonsters leveren nieuwe spanningen en beperkingen op. Door middel van gesprekken met een meisje proberen hulpverleners de redenen van het weglopen te achterhalen en de mogelijkheden voor contact met de ouders te onderzoeken. Met argumenten als 'al heb je het maar geprobeerd, dan kun je je zelf later niets meer verwijten' proberen zij de weglloopsters niet alle schepen achter zich te laten verbranden. Zij trachten te herstellen wat er te herstellen valt.¹²

Als meisjes erg bang zijn voor een eerste confrontatie met hun ouders, raden hulpverleners hun aan om eerst telefonisch of schriftelijk contact op te nemen. Ook kunnen de meisjes proberen te bellen met familieleden of kennissen om de reactie van hun ouders te peilen. De vader en de familie van het meisje hebben door het weglopen van hun dochter weliswaar hun goede naam verloren, maar als een meisje snel naar huis terugkeert, hoeven

de gevolgen van het weglopen niet al te verstrekkend te zijn. Een belangrijke voorwaarde is echter dat haar maagdenvlies nog intact is.

De volgende vraag is: wanneer zijn ouders bereid zich te voegen naar de wensen van hun dochter en wanneer zijn meisjes genegen naar huis terug te keren? Of dit mogelijk is heeft met de zwaarte van de problematiek te maken en met de reactie van de ouders op het weglopen van hun dochter. Bij het beantwoorden van deze vraag zal ik weer een onderscheid maken tussen Marokkaanse en Turkse weglousters.

Marokkaanse meisjes

De meisjes die hun vlucht na rijp beraad hebben voorbereid, zoals bijvoorbeeld Nadia, volharden in hun weigering contact op te nemen met hun ouders. Diegenen die naar aanleiding van een ruzie zijn weggelopen, zijn gevoeliger voor de smeekbedes van hun moeder of vader. Ze vinden het zielelijk voor hun moeder, zoals Louiza, of ze krijgen heimwee naar hun broertjes of zusjes. Voor het meisje dat na een grote ruzie met haar zuster en broer in een opwelling is weggelopen, is de reactie van de ouders bepalend voor haar terugkeer. Als zij een paar dagen later na haar weglopen haar zuster belt, krijgt ze haar vader aan de lijn. Haar broer blijkt inmiddels ook het huis de rug te hebben toegekeerd. Haar vader vraagt haar weer naar huis te komen, zeker nu hij binnenkort naar het ziekenhuis moet. Ook haar moeder doet een beroep op haar dochter en zegt haar hulp in het huishouden hard nodig te hebben. Dit telefoongesprek mist zijn uitwerking niet. De volgende ochtend gaat het meisje op stel en sprong naar huis.

Miriyam is inmiddels zeven weken van huis zonder dat ze contact met haar ouders heeft gehad. Op het moment dat zij via een kennis in een andere gemeente zelfstandige woonruimte kan krijgen, slaat echter de twijfel toe:

‘Ik had nog een week de tijd om te verhuizen en toen belde ik mijn moeder op. Mijn moeder in paniek, huilen, schreeuwen. En ik had vreselijke heimwee en toen ben ik ook gaan huilen. En toen heb ik m’n vader gesproken en heb ik mijn zusje nog aan de lijn gekregen en mijn broertje en die zeiden: “We komen je halen, als je maar komt.” Ik zei: “Okay ik kom naar huis.” Toen heb ik de trein genomen en tegen die mensen gezegd [hulpverleners] dat ik naar huis ging. “Naar huis?” Ik zei: “Ja, ik ga naar huis.” En toen ben ik naar huis gegaan. Ze hebben me heel goed opgevangen, net of er niets was gebeurd. Mijn ouders schreeuwden van blijdschap, ze hebben nog niet eens gevraagd waarom ik weg was. Mijn broers keken me niet aan, die verafschuwden me - vind je het gek? Maar ze waren wel blij dat ik terug was.’

In het gesprek met haar moeder heeft deze geïnformeerd of Miriyam nog maagd was. De bevestigende reactie van Miriyam was voor haar voldoende om alle twijfels weg te nemen. De slechte naam die Miriyam als weglloopster onder landgenoten had gekregen, bleek voor haar ouders geen belemmering te zijn om hun verloren dochter weer thuis op te nemen. Uiteindelijk zijn vijf van de achttwintig meisjes op aandringen van hun ouders naar huis teruggekeerd zonder dat de redenen voor het weglopen besproken zijn of zonder dat de ouders enige toezegging hebben gedaan. Waarschijnlijk heelt de tijd de wonden; een blijk van liefde was eigenlijk al voldoende om de weglloopsters terug te laten keren.¹³

Bij andere weglloopsters hebben hulpverleners eerst een gesprek met de vader of moeder gevoerd. Zoals we eerder hebben gezien, is Habiba door haar vader mishandeld en maakte zij op school een verwaarloosde indruk. In een vertrouwelijk gesprek met een hulpverlener heeft Habiba verteld dat haar vader haar vroeger seksueel misbruikt heeft.¹⁴ Haar vader mag echter niet weten dat zij dit heeft doorverteld, maar het is wel voor haar een belangrijke reden om niet naar huis terug te willen. De hulpverleners hebben dit gerespecteerd, maar het maakt de gesprekken met de vader er niet gemakkelijker op. Verder is Habiba bang dat haar vader haar weer gaat slaan als zij naar huis terugkeert - sinds hij godsdienstiger is geworden is immers het geweld toegenomen. Zij heeft het lang volgehouden, maar nu is de maat vol. Ze is bang dat haar vader haar blijft zoeken en vraagt zich af of de Raad voor de Kinderbescherming hier iets tegen kan doen. De Raad stelt een onderzoek in en heeft drie gesprekken met haar vader. Ik heb het rapport gelezen en ik zal kort weergeven hoe deze gesprekken zijn verlopen.

De Nederlandse maatschappelijk werkster schrijft dat de vader van Habiba een sterk appèl op haar doet om zijn dochter naar huis terug te laten komen. Hij stelt echter wel als voorwaarde dat ze trouwt. In het rapport lees ik de reactie van Habiba hierop: 'mijn vader denkt dat ik ontmaagd ben en wil me laten trouwen met een kennis van hem, maar ik wil niet.' Haar vader heeft vervolgens aan de maatschappelijk werkster uitgelegd, dat in zijn cultuur kinderen niet over hun ouders mogen praten. Hij ontkent zijn kinderen te slaan en begrijpt niet waarom Habiba bang voor hem is. Hij haalt in het gesprek voortdurend de koran aan en de maatschappelijk werkster schrijft dat hij vrij star overkomt. Ondanks dat Habiba hem te schande heeft gemaakt, is haar vader toch bereid haar terug te nemen. Habiba blijft echter weigeren naar huis terug te keren. Als haar vader dit in het derde gesprek met de maatschappelijk werkster hoort, vindt hij dit onaanvaardbaar. Iedereen in zijn woonplaats is op de hoogte van het weglopen van Habiba, zijn kennissen

spreken hem hierop aan. Als Habiba bij haar besluit blijft, dan wil hij niets meer met haar te maken hebben. Als zij hem een slechte vader vindt, dan wil hij niet meer voor haar zorgen. Hij zal alle banden met haar verbreken en haar uit zijn paspoort laten schrijven. Na dit gesprek weigert haar vader elk gesprek met de maatschappelijk werker of de voogd. Het advies van de Raad voor de Kinderbescherming is Habiba onder toezicht te laten stellen. Haar vader vertrekt met het gezin vervolgens voor vakantie naar Marokko en Habiba is bang dat haar stiefmoeder en de kinderen in Marokko achter zullen blijven.

Dit verslag laat zien hoe moeizaam een gesprek kan verlopen als de dochter weigert de reden (seksueel misbruik) aan haar vader te laten weten en als de vader ontkent zijn dochter te slaan. Door het weglopen van Habiba heeft de vader al veel gezichtsverlies geleden. In de gesprekken met de hulpverlener probeert hij zijn machtspositie te herstellen door zich op zijn ouderlijk gezag te beroepen. Kinderen horen naar hun vader te luisteren; hij legitimeert deze houding vervolgens met zijn geloof. Hij ontkent zijn dochter te slaan, terwijl dit op school genoegzaam bekend is. Ook doet hij geen moeite zich in de wensen van zijn dochter te verdiepen. Vanuit het cultureel referentiekader van de vader is een huwelijk de enige oplossing om de eer te redden en de goede naam van de familie te herstellen. Dit voorstel vindt weinig weerklank bij Habiba. Zij kan geen enkele verandering in de houding van haar vader ontdekken en zij ziet daarom geen reden om terug te gaan. Het feit dat haar eigen moeder in Marokko woont en zij een stiefmoeder heeft, is ook niet bevorderlijk voor haar terugkeer. Hoewel het contact met haar stiefmoeder niet slecht is, biedt deze haar weinig steun bij een mogelijke terugkeer. Haar vader bepaalt de gang van zaken en Habiba dient hem te gehoorzamen als zij terug wil keren. In het geval van Habiba heeft zij door weg te lopen en met de hulp van een maatschappelijk werkster niet haar definitie van de situatie kunnen afdwingen, integendeel. Habiba trekt aan het kortste eind, zij voelt zich door haar vader verstoet.

Na deze gesprekken zegt Habiba wel haar stiefzusjes te missen, maar niet haar vader. Toch lijkt het alsof er iets bij Habiba geknapt is, nu er voor haar waarschijnlijk geen weg terug is. Zij overschrijdt op allerlei manieren de grenzen van het toelaatbare. In het opvanghuis maakt ze met iedereen ruzie en overtreedt ze aan de lopende band de huisregels. Ook uiterlijk ondergaat zij een metamorfose. Ze maakt zich zwaar op, draagt uitdagende kleding en ze zoekt op straat contact met jongens. Ze heeft al spoedig een Marokkaanse vriend waar ze veel mee op trekt. In het opvanghuis wordt er over haar geroddeld en wordt zij voor 'hoer' uitgemaakt. Uiteindelijk krijgt ze een plaats in een meisjestehuis, waarna ik haar uit het oog ben verloren.

Andere meisjes die uit een gezin met een stiefmoeder komen, wilden ook onder geen beding naar huis. Hamida vertelt dat ze één keer haar stiefmoeder heeft opgebeld: 'Zij begon meteen te schelden. Ze vroeg niet hoe het met me ging of zo, maar ze had het alleen maar over de schande. Toen werd ik zo kwaad en heb ik gezegd: "Rotten jullie maar allemaal op, ik wil niets meer met jullie te maken hebben" en ik heb gewoon de hoorn neergelegd.' Na deze ervaring weigert ze systematisch elk contact.

Sommige meisjes hebben wel met hun ouders om de onderhandelings-tafel gezeten, zoals bijvoorbeeld een zestienjarig Berbers meisje dat in een jongerencrisiscentrum is opgevangen. Zij is niet het enige kind in het gezin waar problemen mee zijn, haar broers hebben ook geregeld aanvaringen met haar vader gehad:

'Ik vond het niet zo leuk dat gesprek met mijn ouders. Ik was bang om ze weer te zien. Maar de hulpverleners van het centrum zeiden dat we eerst moesten proberen of ik misschien toch naar school mocht van mijn vader en ik af en toe weg mocht. Ik wist toch al dat het niet zou lukken. We hebben anderhalf uur alleen over school gesproken, over de andere dingen zijn we niet eens begonnen. Mijn vader zei, "Als je Marokkaans wilt blijven, dan moet je terugkomen. Als je Nederlands wilt worden, blijf dan maar weg." Mijn moeder wilde erg graag dat ik terugkwam, maar ook zij denkt alleen maar aan trouwen en kinderen krijgen. Ik wil voorlopig geen contact, ik moet eerst bijkomen van alles. Na het gesprek heb ik erg moeten huilen.'

Ook met deze vader en moeder valt weinig te onderhandelen. Zij blijven heel sterk vasthouden aan hun eigen culturele referentiekader van het Marokkaanse platteland. Zij begrijpen hun dochter niet en zij denken voornamelijk in termen van goed en kwaad. In deze visie staat trouwen en kinderen krijgen voor 'Marokkaans,' school en bewegingsvrijheid voor 'Nederlands.' Een tussenweg of enige bereidheid tot inschikking is voor deze ouders niet mogelijk.

Een ander voorbeeld betreft een zestienjarig meisje dat na een ruzie met haar vader in een opwelling van huis is weggelopen. Het is een jonger zusje van Sanna, die dan zelf inmiddels al een jaar van huis is. In eerste instantie is de communicatie tussen de hulpverleners en de ouders van het meisje misgelopen. Haar ouders hebben niet op een brief gereageerd waarin zij werden uitgenodigd voor een gesprek. Uiteindelijk heeft haar moeder met een hulpverlener gesproken en zij heeft laten weten dat ze haar dochter zo gauw mogelijk thuis wil hebben. Haar dochter blijkt erg veel heimwee naar huis te hebben. Ze voelt zich schuldig tegenover haar moeder: 'Ze zal wel veel aan mij denken en dan moet ze medicijnen slikken.' Verder valt het bin-

nenzitten haar zwaar en ze vindt het opvanghuis veel te streng: 'Ik mag maar twee uur per dag naar buiten.' De hulpverleners kunnen weinig hoogte van haar krijgen. Het meisje heeft kenbaar gemaakt naar huis te willen en er wordt een afspraak gemaakt voor een ontmoeting met haar ouders. Ik ben als onderzoekster bij dit gesprek geweest, waar alleen de moeder aanwezig was. Wanneer moeder en dochter elkaar na een maand weer zien vallen ze elkaar snikkend in de armen. De moeder, die goed Nederlands spreekt, is opgelucht haar dochter heelhuids aan te treffen:

'Ze is nog zo jong, ze kan niet voor zichzelf zorgen, het is nog een kind. We moeten haar beschermen totdat ze gaat trouwen. Ze kan niet alles overzien. Als een jongen aardig tegen haar doet, dan gaat ze met hem mee. Ik ben heel bang dat haar iets overkomt. Ik was heel boos op haar. Waarom zegt ze niet waar ze heen gaat? Ik weet dat haar school om tien voor drie is afgelopen. M'n man komt thuis en vraagt waar ze is. Hij keek aldor naar de klok "Waar blijft ze nou?," zei hij. Ik wist het niet, dus ik zei dat ze nog wel op school zal zitten. Mijn man is toen, zonder dat ik het wist, naar haar school gegaan, daar hoorde hij dat iedereen al weg was. Pas om half vijf kwam ze thuis. Mijn man was heel kwaad, maar ze moest meteen weer weg om samen met mij te werken. Hij zou haar daarna aanpakken.

Ik was heel boos op haar, waarom zegt ze niet waar ze heen gaat? Ze mag heus wel gaan winkelen of de stad in. Als ik maar weet waar ze is en dat ze zorgt dat ze op tijd thuis is. We zijn naar het werk gegaan. Tijdens het werk kwam ze naar mij toe en vroeg: "Wat zal vader vanavond doen?" Ze was heel bang voor wat er zou gebeuren. Ik had tegen m'n man gezegd, "Laat haar maar aan mij over, ik praat wel met haar." Mijn man wordt gauw driftig, ik ken hem goed, niemand kent hem zo goed als ik.' De hulpverlener bood aan contact te houden, maar dat was geheel overbodig volgens de moeder: 'Ik ben de advocaat van mijn kinderen, ik begrijp mijn man het best. Alles is nu goed, alles is vergeten. Mijn man zal zich tegenover haar wel inhouden. Hij was toch altijd al voorzichtig met haar, de andere kinderen kregen veel meer slaag.'

Vergeleken met de vorige oudergesprekken valt hier allereerst de belangrijke rol van de moeder op. Als één van de weinige ouders toont zij tot op zekere hoogte begrip voor haar dochters wensen, maar tegelijkertijd weet ze dat haar man deze niet ondersteunt. Als oplossing kiest zij niet haar echtgenoot op andere gedachten te brengen, maar in plaats daarvan raadt zij haar dochter aan zich aan haar afspraken te houden. Zij treedt als intermediair op tussen vader en dochter. Na school met een vriendin de stad ingaan of zonder hoofddoek op straat lopen, is toegestaan, maar te laat thuiskomen en

met jongens omgaan keurt haar moeder uitdrukkelijk af. Zij is ondanks alles bereid het oneerbare gedrag van haar dochter door de vingers te zien, omdat ze opgelucht is haar dochter ongedeerd aan te treffen. Het opvanghuis, dat de islamitische regels respecteert, heeft ook haar goedkeuring. Deze moeder wijst verder elke inmenging van de Nederlandse hulpverleenster resoluut van de hand, zij kan het wel alleen af. In het bijzijn van haar moeder toont de dochter berouw en lijkt zij met de voorwaarden van de moeder in te stemmen.

Voor meisjes die ervaring met seksueel misbruik of fysiek geweld hebben, vinden hulpverleners het meestal niet verantwoord dat zij naar huis teruggaan. Een aantal kon bij een oudere zuster of broer intrekken. De paar meisjes die zonder toestemming van hun ouders een nacht bij een vriendin hadden doorgebracht, zijn de volgende dag uit eigen beweging naar hun ouders teruggekeerd. Dit geldt bijvoorbeeld voor Sanna. Van de achttwintig Marokkaanse geïnterviewde meisjes zijn er uiteindelijk twaalf naar huis vertrokken.¹⁵ Al met al hebben vaders zich weinig inschikkelijk getoond en heeft het weglopen de positie van de dochter ten opzichte van haar vader niet versterkt. Diegenen die naar huis terugkeren, zoals Miriyam en Louiza, doen dat eerder uit heimwee naar huis of uit medelijden met hun moeder dan dat er iets thuis veranderd is. Of in het geval van het zusje van Sanna was de moeder zo blij haar dochter weer te zien en de dochter had al lang spijt van haar gedrag, dat er ook hier weinig overlegd is.

Turkse meisjes

Op enkele uitzonderingen na zijn er met de meeste ouders van de Turkse weglloopsters gesprekken gevoerd. Meral moest van de hulpverleners haar vader opbellen. Deze reageerde volgens haar heel verontwaardigd:

“Wat heb ik nou eigenlijk gedaan dat je wegging? En kom nu maar terug” en dan mag je dit doen en dat doen en alles wat ik wilde. Dan zei ik: “Maar daar gaat het helemaal niet om.” En hij: “Wat heb ik dan gedaan dat je wegging?” Ik zei: “Je hebt gewoon al mijn achttien jaren verpest.” En toen zei hij: “Nou, dan heb ik verder niets te zeggen.”

Meral heeft de hulpverleners duidelijk weten te maken dat zij na dit gesprek voorlopig geen contact met haar vader wenst en ook niet met haar moeder. Ze achten haar mondig genoeg om zelf te bepalen wat goed voor haar is, zodat ze verder niet meer aangedrongen hebben.

Leyla heeft haar vader een brief geschreven dat ze nog steeds wil trouwen met de jongen van haar wens, en ze heeft met haar moeder getelefoneerd:

‘Ze ging toen huilen en toen moest ik ook huilen. Ik zei: “Je moet niet huilen en je geen zorgen maken want ik zit hier veilig.” Maar ze was wel heel verdrietig en toen hebben we een afspraak gemaakt op het politiebureau en toen was ze heel blij dat ze me zag en ging ze weer huilen. Ze zei: “Wat is de reden, waarom kom je niet naar huis?”’

Van haar vader mocht Leyla thuiskomen als zij bereid was haar vriend te vergeten, wat voor Leyla onmogelijk was. Vervolgens heeft ze ruzie met haar vader gekregen en ook in een volgend gesprek kon zij niet tot overeenstemming met haar vader komen. Met haar moeder heeft Leyla wel een goed contact, maar zij is niet in staat haar man of haar dochter op andere gedachten te brengen. Het weglopen heeft Leyla geen stap dichterbij het door haar gewenste huwelijk met haar vriend gebracht. Hulpverleners hebben haar hier niet in kunnen steunen.

De ouders van een Turks meisje - ik zal haar Nuriye noemen - hebben geen middel onbeproefd gelaten om hun dochter te bewegen naar huis te komen. Nuriye is na een ruzie in een opwelling het huis uit gevlucht. Haar vader heeft haar een brief geschreven waarin hij haar smeekt terug te komen. Er is haar verteld dat haar moeder ernstig ziek was en vervolgens dat haar oom in Turkije was overleden met wie Nuriye het altijd goed kon vinden. Haar moeder was bang dat Nuriye ontmaagd was en wilde een bewijs hebben van goed gedrag. Verder had ze toegezegd te scheiden als Nuriye terug zou keren, maar Nuriye gelooft haar moeder niet en zegt:

‘Ze zit nu te slijmen, maar ik ga niet meer terug. Ik wilde altijd graag naar buiten met mijn vriendinnen, maar dat mocht absoluut niet. Ik denk niet dat ze de regels thuis kunnen veranderen, want dan willen mijn andere broertjes en zusjes dat ook. Dat geldt dan voor het hele huis - dat doen ze gewoon niet. Ze zeggen nu misschien wel dat ik meer mag, maar als ik eenmaal terug ben mag het toch niet meer. Iedereen weet dat ik van huis weg ben. Als ik naar huis ga en een kennis tegenkom, zeggen ze: “Moet je die hoer eens zien, hoe durft ze thuis te komen?” Ik kan er niet tegen als ze zeggen dat ik een hoer ben. Turkse mensen hebben een ander geloof en een andere cultuur. Als je een paar dagen of weken weg bent geweest, dan zeggen ze dat je gebruikt bent door oudere mannen of jongens. Ook al ben je het niet, toch zeggen ze dat je een hoer bent. Ik heb een brief gestuurd naar mijn ouders.’

Vergeleken met de Marokkaanse meisjes die ook na een ruzie onvoorbereid hun huis de rug hebben toegekeerd, blijft Nuriye zich hardnekkig verzetten. De meeste meisjes hebben toen ze nog thuis woonden wel eens met het idee van weglopen gespeeld, maar Nuriye vertelt dat zij er toen niet eens over heeft dŕrven nadenken. Haar moeder probeert, zoals andere moeders, haar dochter door allerlei beloftes op andere gedachten te brengen, maar dit heeft weinig effect. Nuriye heeft een zeer realistische kijk op haar thuissituatie. Zij weet dat haar moeder haar niet méér vrijheid kan geven dan de andere kinderen in het gezin. Bovendien heeft zij niet alleen met haar moeder, maar ook met vader en haar oom te maken. Vooral de laatste zal zeker niet bereid zijn zich te schikken, want dat zou nog meer gezichtsverlies betekenen. Verder noemt zij 'de smet op haar eigen reputatie' als reden om niet naar huis terug te keren. Hoewel ze in een opvanghuis voor islamitische meisjes verblijft en haar maagdenvlies intact is, weet zij dat zij door haar weglopen een slechte naam heeft in de gemeenschap. Als ik haar later in een ander opvanghuis spreek, heeft zij haar lange haar afgeknipt en zegt ze: 'Hoe kan ik terug, ik heb nu een heel ander leven. Ik kan zelf bepalen wat ik wil. Maar als mijn ouders nog langer hadden aangedrongen om naar huis te gaan, was ik misschien meegegaan.'

De ouders van Kezban hebben ook veel druk op hun dochter uitgeoefend om haar naar huis te krijgen. Kezban heeft samen met haar zusje en met de hulp van de ouders van een Nederlandse vriendin het huis de rug toegekeerd uit angst om naar Turkije gestuurd te worden. De communicatie met haar ouders is daarna heel slecht verlopen. Kezban:

'We hebben ook wel brieven van mijn ouders gekregen met: ga maar naar jullie Nederlandse moeders toe, naar jullie Nederlandse ouders, wij zijn toch niet goed genoeg en een heel verhaal. Ze voelen zich echt slecht, ze denken dat zij het alleen hebben gedaan, terwijl dat helemaal niet zo is. Aan de ene kant kunnen zij er ook niks aan doen dat ze zo zijn. Ze schuiven alle schuld op zichzelf, van: wij zijn slecht, we hebben jullie niet goed kunnen opvoeden. Terwijl er zoveel andere dingen meespelen maar dat begrijpen ze niet. Ze komen ook met argumenten van: hebben we jullie te weinig eten gegeven, hebben we jullie geen schoenen gegeven, geen dit, geen dat? Dan komen ze met zulke voorbeelden, maar dat is het helemaal niet. Als je ze dan probeert uit te leggen wat het dan wel is, dan zeggen ze: ja, okay, okay. Maar ze snappen het niet.'

Kezbans zusje is na het eerste gesprek, dat na een paar maanden met haar ouders plaatsvond, weer thuis gaan wonen. Kezban zelf wilde niet, maar ze ging wel in het weekend naar huis. Haar zuster vroeg haar bij elk bezoek te blijven, omdat haar ouders 'zoveel verdriet' hadden. Kezban: 'Mijn ouders

hadden, omdat ik niet terug wilde komen, een ontvoering voorbereid.' Na een bezoek bij kennissen reden ze in de auto van haar zwager naar huis terug. Toen die zei dat hij naar een benzinestation moest, zag Kezban de zwaar beladen auto van haar vader staan en begreep ze dat haar vader haar wilde ontvoeren. Kezban:

'Toen werden we in de auto gesleurd. Mijn vader was in het begin wel heel erg aardig. Hij zei: "Dit is het allerbeste voor ons allemaal, kom maar en wees maar niet bang, in Turkije beginnen we een nieuw leven." Afschuwelijk. Ik zei: "Ik vermoord jullie. Als we in Turkije aankomen, vermoord ik eerst jullie en dan mezelf.'" Toen ze de grens wilden oversteken, bleek haar vader een paspoort van haar te hebben. Kezban: 'Toen kwamen we bij de grens aan, en mijn vader had in die tussentijd ons proberen te bedwelen, voor een gedeelte is dat bij mijn zusje gelukt maar bij mij niet. Toen we daar aankwamen zagen we dus dat ze een dubbel paspoort hadden laten maken. Ik had zoiets van: ik moet wat doen want straks zijn we de grens over en dan zijn we nergens meer.

Dus ik heel hard gillen van: hé, we worden ontvoerd. Het was echt een geluk dat die douanebeambte naar ons heeft geluisterd, want als ze dat niet hadden gedaan dan waren we nu gelukkig getrouwd met drie kinderen op schoot. [...] We werden uit de auto gehaald. En mijn vader zei: "Nee, het zijn mijn kinderen, en wij gaan Turkije bezoeken." Een heel verhaal, in heel gebrekkig Nederlands, dat wij z'n dochters waren en dat we gezellig op vakantie gingen met z'n allen en dat er niks aan de hand was. Maar wij gillen, het was een toestand als ik er nu aan terug denk. [...] Achteraf blijkt dat mijn vader mijn moeder de schuld heeft gegeven. Hij heeft haar daar helemaal in elkaar getrapt, dat hoorden wij allemaal achteraf. Dat schreef mijn oudste zus dan en van: kijk nou, wat je mijn moeder aandoet.'

Op geen enkel terrein kunnen Kezban en haar ouders het met elkaar eens worden. De ouders van Kezban hebben erg veel moeite met het gedrag van hun dochter. Hierin worden zij ook bevestigd door hun landgenoten. De generatiekloof tussen ouders en dochter wordt maar al te duidelijk door het onbegrip dat zij hebben voor het weglopen van hun dochter. Hoe kan Kezban hen slechte ouders vinden - zo vragen zij zich af - zij hebben haar toch altijd te eten gegeven en verzorgd? Een goede opvoeding van een dochter hoort volgens haar ouders met een huwelijk afgesloten te worden. Voor Kezban past een huwelijk voorlopig niet in haar toekomstbeeld, zij denkt meer in termen van zelfontplooiing, scholing en eigen keuzes maken. Deze termen komen meer voor in het Nederlandse referentiekader dan in dat

van haar ouders. Zij zegt dat ze iets van haar leven wil maken, maar zij stuit op een muur van onbegrip bij haar ouders. Ouders en dochter kunnen door deze verschillende opstelling niet tot een gemeenschappelijke definitie van de situatie komen.

Om Kezban terug naar huis te krijgen, stellen haar ouders zich inschikkelijk op zonder hun dochter echt begrijpen. De toezeggingen hebben wel het gewenste effect op het zusje van Kezban, maar niet op Kezban zelf. Dit is uiteindelijk voor haar ouders een onaanvaardbare situatie. Vanuit hun optiek moeten zij wel reageren om de scheve machtsverhoudingen te herstellen. Als het niet goedschiks gaat, dan maar kwaadschiks. Door het in scène zetten van een ontvoering denkt haar vader in Turkije een nieuw leven te kunnen beginnen en verdere schande te voorkomen. Kezban weet deze actie met de hulp van alweer Nederlanders op tijd te verijdelen en zij is haar vader opnieuw de baas.

De communicatie tussen Yasemin en haar ouders is ook heel moeizaam verlopen, hetgeen niet zo vreemd is, gegeven de weinig eervolle wijze waarop zij vertrokken is. Yasemin en haar zusje hebben met de hulp van de politie het huis verlaten, onder het toeziend oog van burens en bekenden uit hun straat. Yasemin heeft eerst in een brief de achtergronden van hun stap uitgelegd. Na een maand is er in aanwezigheid van een politieagent een eerste gesprek met haar ouders op het politiebureau georganiseerd. Yasemin: 'Het was best wel eng. Mijn moeder zat te huilen en mijn vader zat heel boos te kijken.' Hij vroeg haar hoe het beviel in de discotheken, terwijl ze nog nooit in een discotheek was geweest. Volgens Yasemin was haar Turks niet goed genoeg om in dit soort problematische situaties haar gevoelens uit te drukken. Yasemin: 'We zeiden, jullie hebben dit en dat gedaan en we zijn bang voor je. En mijn vader zei: "Ben je bang voor mij, waarom? Ik ben je vader en ik heb jullie niks gedaan." Ze ontkenden gewoon alles wat ze hadden gedaan en al die vernederingen.'

Toen haar vader enige inschikking toonde, maar erbij vermeldde trots te zijn op zijn vroegere daden, toen is Yasemin 'gelijk dichtgeklapt' en heeft ze gehuild. Yasemin: 'Mijn vader kon het gewoon niet begrijpen, die had zoiets van: jullie lopen weg om uit te gaan, je op te maken, discotheken af te lopen en om de hoer uit te hangen. We hebben nooit vriendjes gehad en dat was ook helemaal niet de bedoeling. We wilden alleen onszelf kunnen zijn.' Een maand later vond er een tweede gesprek plaats, maar dat verliep ook erg in de sfeer van 'verwijten'. Ze keren niet terug naar huis; hun ouders hebben verder geen actie ondernomen. Yasemin: 'Ze hadden in hun hoofd, ze komen terug, dus we moeten ons netjes gedragen en geen enge dingen doen.' Yasemin is één van de weinige meisjes die midden in het gezicht van haar vader voor haar eigen mening heeft durven uitkomen. Net als de meeste

andere weglloopsters had ze hier grote moeite mee, maar ze heeft het toch gedaan. Toen zij nog thuis woonde, benadrukte zij ook al het belang van met elkaar praten. Haar vader ondersteunde in principe deze ideeën, maar hij werd volgens Yasemin altijd kwaad als zijn kinderen zijn opinie niet deelden.

Door weg te lopen hoopten Yasemin en haar zusje hun vader tot andere gedachte te brengen. De reactie van deze ouders lijkt in grote lijnen op die van andere ouders, die ook boos reageren en de aantijgingen ontkennen. Net als andere ouders beschuldigen zij hun dochter van discobezoek, terwijl Yasemin evenals de bovengenoemde Kezban benadrukt dat zij 'zichzelf' wil zijn. Deze ideeën vinden weinig weerklank bij hun ouders en illustreren de kloof tussen ouders en dochter. Hoewel de gesprekken niet tot enige toenadering leiden, zijn Yasemins ouders ervan overtuigd dat hun dochter ooit vrijwillig naar huis zal terugkomen. Door deze hoop hoeven zij niet naar het zware middel van ontvoering te grijpen.

In bovengenoemde verhalen is er nauwelijks enige inschikking van de kant van de ouders en lijkt er eerder een patstelling te zijn ontstaan. De opvattingen van beide partijen staan lijnrecht tegenover elkaar, waardoor de indruk kan ontstaan dat geen enkele Turkse weglloopster naar huis is teruggekeerd. Er zijn echter ook voorbeelden van onderhandelingen die als resultaat hadden dat ouders wel tegemoet zijn gekomen aan de wensen van hun dochter. Nilüfer, die een dag voor haar huwelijk is weggelopen, is hiervan een illustratie. Na een verblijf van een maand in het opvanghuis voor islamitische vrouwen en meisjes, krijgt zij heimwee. Ze wil terug naar huis, maar ze vraagt zich angstig af of ze haar ouders wel kan vertrouwen. Een oudere zuster van Nilüfer is een paar jaar geleden ook weggelopen. Zij is toen na een gesprek met haar ouders naar huis teruggekeerd. Eenmaal thuisgekomen heeft haar vader haar naar Turkije gestuurd en haar gedwongen te trouwen.

Niettemin vindt er toch een gesprek met Nilüfer en haar ouders plaats, maar ze is heel bang om hen onder ogen te komen. Dat is alleszins begrijpelijk als we bedenken dat alle voorbereidingen reeds waren getroffen voor haar huwelijksfeest en dat vele familieleden uit het buitenland in aantocht waren. Door het weglopen van Nilüfer heeft haar familie veel gezichtsverlies geleden. Ik ontmoet haar na het gesprek met haar ouders. Terwijl zij af en toe moet huilen vertelt ze: 'Mijn vader was heel blij om mij weer te zien, maar toen ik op mijn moeder afkwam, wees ze me af en zei ze: "Ga maar naar je vader." Ik ken mijn moeder, nu praat ze de eerste week niet met me.' Er is een contract opgesteld waar de volgende afspraken in staan vermeld: dat ze niet hoeft te trouwen en dat ze weer naar school mag en dat ze vriendeninnen mag ontvangen en bezoeken. Ze zal nog dezelfde dag naar huis

gaan. Er is een datum vastgesteld waarop de hulpverleners op bezoek zullen komen om te informeren of alles goed gaat. Nilüfer heeft als één van de weinigen door weg te lopen haar onderhandelingspositie ten opzichte van haar ouders weten te versterken. Ze heeft met de steun van Nederlandse hulpverleners hen dermate onder druk gezet, dat zij ten slotte haar wensen hebben ingewilligd. Zij heeft de schande die zij daarmee over de familie bracht, in het conflict ingezet om haar voorwaarden kracht bij te zetten. En met succes, want het ongewenste huwelijk is voorkomen, zij mag naar school en vriendinnen ontmoeten.

Een vijftienjarig meisje, dat ook tegen haar zin met een neef moest huwen, heeft eveneens door weg te lopen het huwelijk weten te voorkomen. Een andere weglloopster gaat na een brief van haar vader waarin hij zijn spijt betuigt, onmiddellijk naar huis. Een ander, die niet met haar vader kan opschieten, gaat bij haar broer wonen. Ook Esra keert na een verblijf bij haar tante in Turkije naar haar ouders in Nederland terug, zonder dat er iets aan de oorzaken van het weglopen is gedaan. Niemand kan het slaan van haar vader stoppen. Van de zeventien geïnterviewde Turkse meisjes die voor het eerst zijn weggelopen, gaan er tenslotte zeven terug naar huis.¹⁶ Ondanks de slechte naam die zij als weglloopster in de gemeenschap hebben en de schande die zij hun familie hebben gebracht, blijkt nog niet alles verloren te zijn. Zij hebben weliswaar oneervol gedrag vertoond, maar hun maagdenvlies is nog intact, waardoor terugkeer naar huis mogelijk is. Slechts enkele meisjes hebben door weg te lopen hun onderhandelingspositie weten te versterken en een gedwongen uithuwelijking weten te voorkomen. De anderen die terugkeren doen dat eerder uit heimwee of omdat hun ouders zo aandringen, dan dat de beweegredenen goed besproken zijn.

Opnieuw van huis

Wat gebeurt er als meisjes huiswaarts keren? Hebben zij hun doel bereikt en heeft hun stap enig effect gehad? Heeft een meisje door dit weglloopgedrag haar wensen kracht weten bij te zetten en de situatie thuis naar haar wens veranderd? Deze vragen zijn helaas moeilijk te beantwoorden, omdat het niet eenvoudig is een teruggekeerd meisje na deze enerverende ervaring opnieuw te spreken. Toestemming van de ouders is hiervoor onontbeerlijk, maar zij zijn niet gauw geneigd deze te verlenen. Zij worden immers niet graag herinnerd aan deze oneervolle gebeurtenis. Het is mij niet gelukt alle teruggekeerde meisjes te spreken, alleen van diegenen die voor de tweede keer van huis zijn weggelopen ben ik er achter gekomen hoe het hen thuis is vergaan.

Marokkaanse meisjes

Van de twaalf meisjes die naar huis zijn gegaan, zijn er bij mijn weten acht opnieuw weggelopen. Miriyam is spontaan na een telefoontje met haar ouders naar huis gegaan. Kort na haar terugkeer gaat ze met haar familie naar Marokko op vakantie. Ze vertrouwt haar ouders, maar eenmaal in Marokko veranderen haar vader en moeder plotseling van mening:

‘Ze zeiden: “Of je trouwt of je blijft hier.” Ik was daarvoor al verloofd, dat wilde ik niet en toen ben ik weggelopen. “Je gaat met die neef trouwen of je blijft hier.” Ik mocht niet naar buiten, ze waren heel raar aan het doen, heel gek, ook heel gemeen. Ik dacht: wat moet ik doen, toch maar trouwen? En toen ben ik maar getrouwd met mijn neef. Dat was een hel, ik voelde me echt verkracht, afgrijselijk. Die avond vooral: oei wat eng, opeens iemand die ik nog nooit van mijn leven had gezien en die begint je opeens te ontmaagden. Wat wil je, dat is toch idioot! Ik dacht: ik ben weggelopen, waarom ben ik terug? Er gaan heel veel gedachtes door je heen. Ik was wanhopig. Ik wou weg, maar ik kon niet. Ik voelde me echt een hoer van hem, gewoon iemand die hij gebruikte om hem gezellig te bevredigen. Dat was echt heel moeilijk hoor. En dan had je nog die verwijten van dat weglopen.’

Haar man blijkt echter een andere vriendin te hebben en zij zegt: ‘Wat moet ik met een man die van een ander houdt?’ Als de vakantie voorbij is, gaat ze weer terug naar Nederland, haar man zou later naar Nederland komen. Eenmaal in Nederland mag ze niet naar buiten en belt haar man haar dagelijks op: ‘Hij kon me natuurlijk wel commanderen. Ik had zoiets van: “Man wat wil je, jij ligt met haar elke avond in bed en ik zit hier maar en mag niet naar buiten.” Iedereen bemoeide zich met me. En toen dacht ik: ik begin er niet aan. Ik stuurde hem nog wel een formulier om hier naar toe te komen en ik had ook al een huis gekregen. Maar de volgende dag ben ik weer weggelopen.’

Overigens krijgt ze na korte tijd heimwee naar haar familie en gaat ze weer terug. De situatie thuis is echter onhoudbaar en al gauw vertrekt zij opnieuw. Miriyam heeft met haar weglopen erg weinig bereikt. Zij verkeerde in de veronderstelling dat het huwelijk met haar neef geen doorgang zou hebben, maar haar ouders hebben buiten hun dochter om verdere voorbereidingen voor het huwelijk getroffen. Miriyam voelde zich door hen in de steek gelaten. Bovendien kreeg ze voortdurend verwijten naar haar hoofd over haar weglopen. In dat opzicht is haar positie eerder verslechterd. Zij heeft nu een slechte naam als weggloopster. Als zij terug in Nederland is, wordt ze in haar eigen huis opgesloten en door haar familie en echtgenoot

gecontroleerd. Uiteindelijk besluit ze een eind te maken aan deze ongewenste situatie en weg te lopen. Nu weet ze de weg. De heimwee blijft echter aan haar knagen en doet haar besluiten verschillende keren terug te keren. Vanuit het gezichtspunt van haar ouders is de enige oplossing voor het oneervolle gedrag van hun dochter het voorgenomen huwelijk met haar neef. Haar ouders houden geen rekening met haar wensen en Miriyam ziet geen andere uitweg dan opnieuw te vertrekken met alle gevolgen van dien.

Terwijl de één probeert te ontsnappen aan een huwelijk, hoopt de ander door middel van een huwelijk op een legitieme wijze het huis te verlaten. Tamu is eerder, nadat ze te laat thuis kwam, van huis gelopen. Na haar terugkeer heeft zij volgens eigen zeggen erg veel moeite om thuis te aarden. Ze gaat in op een huwelijksaanzoek van een zoon van een kennis van haar vader. Tamu: 'Volgens mijn moeder was het een aardige jongen. Ik dacht misschien is het wat, het was de enige manier om van huis weg te komen. Ik dacht dan ben ik van ze af, ik kan toch niet met ze opschieten.' Zij stemt toe in een huwelijk, maar als ze haar aanstaande man beter leert kennen slaat de twijfel toe. Hij blijkt illegaal in Nederland en tien jaar ouder te zijn dan Tamu, maar het is te laat om nog terug te komen op haar beslissing. Er wordt een groot verloofsfeest gevierd, waarbij er geld en ringen worden gegeven. Volgens Tamu was haar verloofde op het feest heel blij, maar zij niet. Vooral niet toen haar vriendinnen opmerkten: 'Hoe kun je met hem trouwen!' Tamu's moeder geeft haar dochter toestemming om af en toe bij haar verloofde te logeren in de hoop dat haar dochter hem leuker gaat vinden. Tamu vertelt:

'Ik vind hem lelijk, oh die tanden, brr... Ik schaamde me om met hem op straat te lopen. Hij droeg lelijke kleren.' Tijdens de logeerpartijen sliep zij op zijn kamer, wat haar moeder niet mocht weten. 'Hij had twee aparte bedden in zijn kamer, hij kleepte me uit en kwam bovenop me liggen. Tijdens het vrijen wilde hij dat ik mijn onderbroek uitdeed, toen ik dat niet wilde, begon hij te schelden. Hij werd steeds lastiger.'

Ook op andere terreinen laat haar verloofde zijn invloed gelden. Tamu vervolgt haar relaas: 'Marokkaanse mannen onderdrukken hun vrouwen, ze zeggen doe dit en doe dat, zij zijn de baas. Ik wil niet dat mijn man de baas is; mijn verloofde begon ook al tegen mij te schreeuwen. Hij vond het ook niet nodig dat ik naar school ging.' Zij maakt de verloving uit; als hij haar blijft achtervolgen, loopt ze weg. Het verhaal van Tamu blijft op een aantal punten onduidelijk. Waarom moet zij in dit geval wegllopen om een einde aan haar verloving te maken? Blijkbaar kan ze haar moeder niet goed duidelijk maken waarom ze opeens van het huwelijk afziet en vermijdt ze een

confrontatie met haar ouders. Door weg te lopen brengt ze opnieuw veel schande over haar familie.

Sanna, die zonder toestemming van haar ouders een nacht bij haar vriendin heeft doorgebracht, keert de volgende dag weer naar huis terug. De verstandhouding met haar moeder was al slecht, maar vanaf dat moment wordt die alleen maar erger. Volgens Sanna reageert haar moeder op haar terugkomst met de woorden: 'Moet je kijken, ze is als een hoertje teruggekomen.' Voortaan na elke ruzie, roept haar vader volgens Sanna: 'Ga maar weer weglopen, ga maar naar je vriendin. Je bent een hoertje, ga maar met jongens om.' Deze ervaring zet haar aan het denken. 'Als ik voor de tweede keer van huis ga, wil ik voorgoed', neemt ze zich voor. Als ze haar diploma heeft gehaald moet ze haar moeder thuis helpen. Sanna: 'Door dat vele denken deed ik alles verkeerd en mijn moeder begon mij te slaan en van: je doet het expres fout, ga maar naar school of maar werk zoeken. Ik was zo blij dat ik mocht werken, ik wou naar buiten. Toen ben ik met mijn moeder samen naar het arbeidsbureau gegaan om me in te laten schrijven voor werk.' Als blijkt dat ze haar verblijfspapieren niet bij zich heeft, stuurt haar moeder haar alleen terug.

'Dus ik ging, en ik had alles bij me en toen dacht ik: ik ga er vandoor. Ik voelde me anders van binnen. Maar ik was toch wel bang dat mijn vader de schuld zou geven aan mijn moeder, zo van: jij hebt je dochter weggestuurd. Ik wilde gewoon die problemen zelf houden, niet dat ze zich daarmee gingen bemoeien. Ik stond daar bij de deur te wachten en opeens begon ik te huilen, er zat een vrouw naast me en zei: "Wat is er?" Toen begon ik te vertellen, ik kon het gewoon niet in me houden, en die vrouw was zo aardig. Ze ging meteen een van die mensen halen en wij gingen het kantoor binnen. Hij zei: "Ik kan wel werk voor je vinden, dan kan je je daarop concentreren, je moet er goed over nadenken."'

Dit gesprek is aan haar ouders doorgegeven, zodat bij thuiskomst haar moeder zegt: 'Zo je wilt werken, en je wilt lekker op kamers wonen? Dat gaat niet bij ons, dat mag niet.' Haar vader stelt voor dat ze dit beter met hem kan bespreken:

'Mijn vader laat me altijd uitpraten, mijn moeder doet dat niet. Ze wil altijd gelijk hebben. Mijn vader zei: "Laten we dit afspreken. Je praat nooit meer over weglopen, ik wil dat woord niet meer van je horen. Je moet het gewoon vergeten." Ik zei: "Ja okay." Mijn moeder was boos en dacht: als je vader niet thuis is maak ik je af. Ik was ook wel bang voor mijn moeder hoor. Toen heb ik twee weken gewacht, maar ik zag het echt niet meer zitten.'

Ze loopt regelrecht naar het adres van de hulpverleningsinstelling. Door één keer van huis weg te blijven zijn de verhoudingen tussen Sanna en haar ouders extra verstoord. Ze wordt door haar ouders voor hoer uitgemaakt en bij elke ruzie wordt er gezegd dat ze maar moet weglopen. Door haar wan-gedrag thuis krijgt ze wel voor elkaar dat ze niet meer haar moeder met het huishouden hoeft te helpen, en dat ze werk mag zoeken. Maar nadat ze eenmaal de eerste stap buiten heeft gezet, wordt de tweede een stuk gemakke-lijker. Ze heeft steeds meer het idee dat ze met haar ouders niet tot een ver-gelijk kan komen. Haar ouders interpreteren haar wensen ook vooral in ter-men van met jongens omgaan. Sanna ontkent het niet echt, maar ze weet dat ze hier nooit toestemming voor zal krijgen. Ze wil inderdaad meer vrijheid en die wens is niet bespreekbaar voor haar ouders. Ze besluit nu definitief van huis weg te lopen.

Louiza die uit medelijden met haar moeder naar huis terugging, zegt dat ze 'diezelfde avond zo'n ontzettende spijt' heeft gehad. Louiza:

'Ik werd echt heel erg in elkaar geslagen. Mijn vader wilde me gewoon niet meer zien en die maatschappelijk werkster is ook het huis uitge-gooid door mijn vader. Later heeft ze nog geprobeerd contact op te nemen. Maar er werd me gezegd niet te veel met haar te praten, ze doet het toch alleen maar om het geld. Op een bepaalde manier ga je er dan toch in geloven. Het contact is toen afgebroken. Toen ben ik een jaar thuisgebleven, toen ben ik weer een keer weggelopen en weer naar huis gegaan. Toen ben ik niet geslagen. De eerste dagen was het een beetje slijmen. Maar een week daarna begon het al weer. Ik moest thuis heel veel werken. Als ik uit bed kwam moest ik gelijk koken, het huis schoonmaken en zo. Ik moest bidden en aan de regels van mijn vader voldoen. Ik moest me ook anders kleden. Ik ging me er steeds meer tegen verzetten. Ik wilde het gewoon niet. Ik ging de stad in omdat ik vond dat ik daar recht op had. Als ik dan een kwartiertje te laat thuis kwam (ik moest precies om drie uur thuis zijn) vroeg mijn moeder waar ik geweest was. Dat ging zover dat ik weer van huis ben weggelopen. Ik kon het thuis niet meer uithouden met al die strenge regels. Iedere keer hetzelfde, iedere keer zo van: "Ik haat je" of "Ik wou dat je dood was" of dingen als "Ik hoop dat je kinderen hetzelfde overkomen als mij nu." En je broertje die je dan uitlecht. Dan heb je zoiets van: ik hoor hier niet meer thuis, ik ben een vreemde voor hun.'

Ze is weer weggelopen en weer naar huis gegaan:

‘En toen was het voor mij gewoon een keus van of ik loop weg of ik blijf thuis. Ik wilde niet nog een keer naar huis toe gaan en medelijden met mijn ouders krijgen. Want dat was het gewoon bij mij iedere keer, kreeg ik medelijden met ze. Maar ik hoef ze nooit meer te zien.’

Louiza heeft voortdurend conflicten die uitmonden in het weglopen en weer terugkomen van Louiza zonder dat er iets aan de problemen is gedaan. De Nederlandse maatschappelijk werkster wier hulp Louiza inroept en die voor haar wil bemiddelen, is voor haar vader onaanvaardbaar. Er zijn geen familieleden in Nederland, maar haar vader zou die volgens Louiza ook nooit accepteren. Hij stuurt de Nederlandse hulpverleenster weg en behandelt Louiza vervolgens strenger, waardoor haar verzet alleen maar groeit. Ze zegt over zichzelf dat er eigenlijk ‘twee Louiza’s’ zijn:

‘Tegen ouderen doe ik altijd heel vriendelijk en echt heel aardig. Ik doe alles voor ze, maar ze moeten niet te ver gaan vind ik. En dat is precies zo bij mijn ouders: ze kennen mij gewoon niet als hun echte dochter. Ik hield er gewoon van om eens een keer lekker de stad in te gaan en dat kon ik thuis niet.’

Terwijl Louiza als puber meer vrijheid wil om eens ‘lekker de stad in te gaan’, wordt haar vader juist geloviger en strenger. De generatiekloof wordt alsmaar groter, ouders en dochter groeien eerder uit elkaar dan naar elkaar toe. Haar vader beperkt Louiza in haar bewegingsvrijheid en van haar moeder ondervindt zij weinig ondersteuning voor haar wensen. Volgens Louiza vertelt haar moeder altijd alles door aan haar vader. Ze dacht wel eens: ‘Kun je je mond niet houden? Hier komen alleen ruzies van.’ Daarom neemt zij haar moeder weinig in vertrouwen. Gedurende een lange periode zegt zij in een tweestrijd te verkeren: zal zij haar eigen wensen of die van haar ouders volgen?¹⁷ Zij accepteert de beperkingen van haar vader steeds minder. Beseffend dat er opvanghuizen bestaan, kan zij door weg te lopen haar ongenoegen uiten. Maar elke keer als zij voor zichzelf kiest, doen loyaliteitsconflicten haar besluiten naar huis terug te keren. Totdat ze de kritische grens bereikt heeft en naar eigen zeggen definitief de deur achter zich dichttrekt.

De meisjes die opnieuw van huis zijn weggelopen doen dat omdat het terug naar huis keren hen niet verder heeft geholpen; hun vader is eerder strenger dan toegeeflijker geworden. De wetenschap dat ze buiten het ouderlijk huis onderdak kunnen krijgen, versterkt hun positie in het gezin, waardoor zij zich meer verzetten tegen de strengere thuissituatie. Dat de meisjes even aan de vrijheid hebben geroken, maakt dat zij zich ook minder gauw laten inperken. Het meisje dat ik als onderzoekster bij haar moeder

had afgeleverd, het jongere zusje van Sanna, liet mij dat duidelijk blijken. Toen ik haar een paar maanden later in een opvanghuis tegenkwam, vertelde ze dat ze geheel tegen de zin van haar moeder toch nog steeds met jongens was omgegaan. Nadat haar vader haar weer hardhandig tot de orde had geroepen, was zij er al gauw vandoor gegaan. Deze keer zocht zij onderdak in een opvanghuis waar zij meer vrijheid zou krijgen.

Turkse meisjes

Van de Marokkaanse meisjes heb ik alleen diegenen gesproken die opnieuw van huis zijn weggelopen. Bij de Turkse terugkeersters heb ik telefonisch contact gehad met Nilüfer, die de voorwaarden voor haar terugkeer in een contract had laten vastleggen. Een hulpverleenster was al eerder op bezoek geweest en zij had een hele positieve indruk gekregen. Ik heb Nilüfer enige tijd erna via hun burens gebeld om een gesprek met haar ouders te regelen. Dit laatste weigerden haar ouders, maar zij klonk verder heel vrolijk door de telefoon. Het huwelijk was van de baan en ze ging weer naar school. De vraag is natuurlijk hoe lang deze veranderingen standhouden. Het was haar in ieder geval gelukt het huwelijk uit te stellen. Ik verwacht niet dat haar moeder nog een keer zo'n huwelijksfeest tegen de zin van haar dochter durft te organiseren. Het meisje behoort overigens wel tot de uitzonderingen, want de andere verhalen van de Turkse terugkeersters komen in grote lijnen overeen met die van de Marokkaanse meisjes. Voorzover mijn kennis reikt zijn vier van de zeven meisjes die zijn teruggekeerd opnieuw van huis weggelopen.

Esra is na een verblijf van enkele maanden in Turkije weer naar haar ouders in Nederland teruggekeerd. De verhouding van Esra met haar ouders zijn er na haar verblijf in Turkije niet beter op geworden. De reactie van haar vader was: 'Je hebt me vernederd. Ik kan mijn gezicht niet meer aan mijn vrienden laten zien. Je bent met een jongen weggelopen die niet eens met je wilde trouwen. [...] Je hebt niet het recht om in iemands gezicht te kijken, je moet je schamen.' Esra bracht hiertegen in: 'Ik ben niet weggelopen om te trouwen, dat is het probleem helemaal niet. Ik ben gewoon van jullie weggelopen, dat kunnen jullie niet accepteren.' Haar ouders zijn na die ervaring bang dat Esra opnieuw van huis wegloopt en daarom proberen ze haar zoveel mogelijk binnen te houden. Ook hier zien we dat haar ouders bij de eerste ruzie met hun dochter al roepen: 'loop maar weg als je wilt.'

Als haar moeder er lucht van krijgt dat Esra contact heeft met de hulpverlener van haar eerder weggelopen broer, zegt de moeder volgens haar dochter: 'Ja, ja, ze zitten je lekker te hersenspoelen. Nou weet je de weg.' Het meisje probeert haar moeder uit te leggen dat 'die mensen je niet dwingen.

Het is aan mij de beslissing of ik iets doe of niet. Ze helpen je gewoon, je hoeft er heus geen probleem van te maken.' Haar moeder merkt dat ze steeds minder te zeggen heeft over haar dochter en probeert haar te waarschuwen: 'Kijk uit, als je wegloopt word je slecht. Je gaat met slechte mensen om. Blijf toch thuis, hij is je vader, je zult er spijt van krijgen.' Nadat haar vader haar opnieuw geslagen heeft, bracht Esra hiertegen in: 'Het is de tweede keer dat hij me dit heeft aangedaan. Ik verdraag het niet meer. Deze keer kom ik niet meer terug.' Ook haar broer is van huis weggelopen nadat hij zwaar mishandeld is door zijn vader. Het is Esra verboden met haar broer om te gaan. Esra zegt tegen haar moeder: 'Al jullie kinderen lopen weg, jullie hebben er niets van geleerd. Het is jullie eigen schuld.' Esra heeft weliswaar huisarrest gekregen, maar als haar ouders even niet opletten, rent ze toch opnieuw van huis weg, regelrecht naar de hulpverlener van haar broer.

Ook bij de andere meisjes die naar huis zijn teruggekeerd, is hun vader doorgaans strenger geworden dan voorheen. Sommige ouders proberen hun dochter uit te huwelijken om verder verlies van eer te voorkomen. De dochters in kwestie hebben weliswaar een slechte naam, maar zij bevinden zich ten opzichte van hun vader in een sterkere positie. Evenals de teruggekeerde Marokkaanse meisjes zijn zij minder geneigd alles te accepteren en de stap om van huis weg te lopen is een tweede keer minder groot dan de eerste maal.

Na deze uiteenzetting over Marokkaanse en Turkse weggelopen meisjes biedt een vergelijking met Nederlandse weglloopsters ons wellicht meer inzicht in het specifieke van die groepen.

Nederlandse weglopers

Het verschijnsel weglopen heeft zoals gezegd instrumentele en expressieve aspecten die nauw met elkaar samenhangen. De instrumentele kant heeft betrekking op de doelen die Nederlandse jongeren met hun weglopen nastreven. In het kwalitatieve onderzoek van Borst¹⁸ komen verschillende doelen van weggelopen jongeren aan de orde. Het gemeenschappelijke element in de verhalen is de crisissituatie en de ruzies tussen ouder en kind die uiteindelijk tot het weglopen leiden. Het is vaak een impulsieve vlucht uit lijfsbehoud om verdere mishandeling te voorkomen zonder dat er sprake is van enige voorbereiding. Deze vorm van weglopen kan als een signaal gezien worden dat er thuis iets mis is of dat een jongere wil weten of haar ouders nog om haar geven. Het kan een vraag om aandacht zijn.¹⁹ Daarnaast is er een categorie jongeren die tot de conclusie komt dat zij het thuis niet langer uithouden en dat weglopen de enige oplossing voor hun problemen

is. Zij kiezen niet zozeer voor een definitief afscheid van hun ouders, maar voor een zelfstandig bestaan.²⁰

Bij de expressieve dimensie gaat het om wat jongeren met het weglopen willen uitdrukken en hoe hun ouders hierop reageren. De reactie van de meeste ouders uit het onderzoek van Borst op het weglopen van hun kind is er één van onbegrip, woede of onmacht. Zij worden kwaad als zij horen dat het adres van hun weggelopen kind geheim is. Ze voelen zich vaak in de steek gelaten en bezorgd, en zij proberen soms samen met familieleden hun kind op te sporen. Jongeren die het huis de rug toekeren dwingen ouders te kiezen of te delen; het resultaat is afhankelijk van de bereidheid van ouders iets van hun macht in te leveren.²¹ Weggelopen jongeren hebben hun ouders duidelijk gemaakt dat hun invloed over hen beperkt is, zij hebben hiermee gezagsverhoudingen aangetast.²² Nu ouders voor het blok zijn gezet, blijken sommigen uiteindelijk bereid water in de wijn te doen om een breuk met hun kind te voorkomen.

Toen de jongeren thuis woonden was het haast onmogelijk om over onderlinge verhoudingen te praten, maar door van huis weg te lopen hebben zij hierin verandering weten te brengen. Ook al gaat er soms enige tijd overheen, ouders en kinderen zijn met elkaar in gesprek geraakt. Nederlandse ouders hebben grote moeite om hun oude stellingen te verlaten, maar dit is een noodzakelijke voorwaarde om het contact te verbeteren. Pas als de ouders hun dochter of zoon niet meer als een kind behandelen, maar als een volwassene of gelijke, komen zij nader tot elkaar.²³ Weggelopen jongeren verkeren in een tweestrijd; ondanks alle problemen hebben zij een emotionele binding met thuis. Van diegenen die een betere verstandhouding met hun ouders hebben gekregen, hebben de ouders iets van hun machtspositie prijsgegeven.

Weglopers zijn doorgaans binnen een paar weken of maanden weer thuis; voor ongeveer driekwart is dat definitief.²⁴ Als de problemen echter niet goed zijn uitgepraat en de ouders zich na terugkeer strenger opstellen, dan stimuleert dat het herhaaldelijk weglopen. Hoe vaker een jongere zonder toestemming het ouderlijk huis verlaat, hoe minder waarschijnlijk het is dat die terugkeert.²⁵ Ook de leeftijd is van invloed op terugkeer, want hoe ouder de wegloper, hoe groter de kans dat die wegblijft. Andere weglopers hebben soms enige afstand nodig. Om de relatie met de ouders te verbeteren, kan uit huis gaan in die gevallen de beste oplossing zijn.²⁶ Deze jongeren zijn zelfstandig gaan wonen en bepalen zelf wanneer zij bij hun ouders langs gaan. Het contact is op vrijwilligheid gebaseerd; de ouders komen ook af en toe bij hen op bezoek. Zij zeggen dat zij hun ouders beter hebben leren kennen en meer begrip voor hen hebben gekregen.

De resultaten van het weglopen zijn veel minder positief als de ouders - meestal de vader - onverkort blijven vasthouden aan hun standpunt en niets van hun macht wensen in te leveren.²⁷ Het weglopen van jongeren doet de vader niet van gedachten veranderen. Dit zien we vooral bij diegenen die mishandeld zijn of seksueel misbruikt.²⁸ Deze ouders zoeken de oorzaak van het weglopen bij de jongere zelf en als die ook volhardt in zijn of haar houding, ontstaat er een patstelling. Borst illustreert dit in zijn onderzoek met een voorbeeld van een moeder van negen kinderen, van wie er vijf één keer of vaker zijn weggelopen. De problemen zijn gerezen toen de vader als zee-man arbeidsongeschikt werd en voorgoed kwam thuiswonen. Hij ging zijn kinderen voor het eerst opvoeden. In de praktijk betekende dat vooral commanderen. De kinderen accepteerden deze overgang niet en dat leidde tot vele botsingen zonder dat de vader iets in zijn houding wilde veranderen. In een brief vraagt de moeder aan haar weggelopen zoon, waaraan zij dit 'verdiend' heeft. Ze is toch altijd goed voor haar kinderen geweest? Zij vervolgt met de woorden: 'Wat heb je ons voor schut gezet. Niet te begrijpen. [...] Als ik de kans krijg om te verhuizen, al is het maar het eerste beste krot, dan ga ik hier vandaan. Hier kan ik niet meer leven.'²⁹ In een dergelijke situatie trekt de wegloper aan het kortste eind en ontstaat er een breuk met zijn familie.

Uit de ervaringen van de politie met Nederlandse ouders van weggelopen jongeren blijkt dat dezen zich tekort gedaan voelen in hun formele rechten.³⁰ Als de politie het thuis niet veilig acht, stuurt zij het kind niet naar huis terug. Bij de bemiddeling houdt de politie rekening met de wens van de kinderen: als zij niet naar huis terug willen, dan heeft het volgens de politie geen zin het kind terug te sturen omdat het toch weer wegloopt. De ervaringen van de politie laten zien dat ouders iets van hun macht moeten prijsgeven als ze het contact met hun kind niet willen verliezen.³¹ De weggelopen jongeren uit het onderzoek van Borst zijn vrij positief over het resultaat van het weglopen; hun situatie is beter dan ervoor, hoewel de ervaringen in de opvanghuizen niet altijd even prettig zijn. In een omgeving waar probleemjongeren zich concentreren, is het soms moeilijk om niet te zwichten voor de verleiding van roken, drinken of stelen. Het gevoel van eigenwaarde van de weggelopen jongeren is uiteindelijk toegenomen en ze hebben meer zelfvertrouwen gekregen. Ze zijn er trots op dat zij die stap hebben gezet en een meer bevredigende leefsituatie voor zichzelf hebben gecreëerd.³²

Conclusie

Uit het onderzoek onder Nederlandse weglopers komt naar voren dat jongeren die hun huis de rug toekeren, in een sterke onderhandelingspositie

lijken te zitten om iets te veranderen. Tegelijk spelen zij met vuur en is een breuk waarschijnlijk als hun vader weigert om iets van zijn macht prijs te geven of tegemoet te komen aan de wensen van zijn kind. Verder blijkt dat het contact tussen Nederlandse ouders en kinderen verbetert als de ouders bereid zijn een andere houding ten aanzien van hun kinderen aan te nemen. Als zij hen meer als gelijken of als volwassenen benaderen, is de kans op toenadering groot, vooral als er over concrete zaken onderhandeld kan worden. Nederlandse ouders hebben hier aanvankelijk grote moeite mee, maar op den duur raken zij in gesprek met hun weggelopen kinderen.

Deze conclusies geven meer inzicht in de reden waarom het contact tussen de Marokkaanse en Turkse weggelopen meisjes en hun ouders zo moeizaam verloopt. De reactie van de Marokkaanse en Turkse vaders kenmerkt zich vooral door kwaadheid en verontwaardiging. Hun traditionele machtspositie is al door de migratie aan het afkalven; het weggelopen van hun dochter leidt nu ook nog tot verlies van hun eer en reputatie. Nog meer inschikking betekent nog meer daling van hun status en om die reden is hun reactie wellicht feller dan die van de Nederlandse ouders. De Marokkaanse en Turkse ouders ontkennen dan ook de problemen of aantijgingen. Hun dochter is over de schreef gegaan: zij heeft de culturele grenzen overschreden door het huis te verlaten, over gezinsproblemen met derden te praten en haar familie te schande te maken. Tijdens de gesprekken tussen ouders en kinderen, lijkt het of beide partijen vanuit een verschillend cultureel referentiekader praten. Zij brengen elk andere punten naar voren, ouders de goede verzorging en dochters zelfontplooiing. De generatiekloof die thuis al aanwezig was, is door het weggelopen van de dochters groter geworden.

Een belangrijke voorwaarde voor het herstel van het contact van de weggelopen jongere met de ouders, is wanneer de ouders zich anders ten opzichte van hun kind gaan opstellen. Nederlandse hulpverleners bemiddelen in dit proces vanuit de opvatting dat adolescenten steeds meer zeggenschap over hun leven behoren te krijgen. Deze noties botsen met de culturele referentiekaders van de Marokkaanse en Turkse vaders, voor wie een dochter haar vader respect hoort te tonen en hem dient te gehoorzamen. De oplossingen die de ouders aandragen, liggen dan ook in het verlengde van deze zienswijze. Het arrangeren van een huwelijk is bijvoorbeeld een manier om de problemen met zo min mogelijk gezichtsverlies op te lossen. Of zoals een Marokkaanse vader het probleem definieerde: als zijn dochter Marokkaanse wilde blijven, kon zij op zijn voorwaarden naar huis terugkomen, maar als zij Nederlandse wilde worden, mocht zij wegblijven. Haar wensen ten aanzien van school waren voor deze vader niet bespreekbaar.

Het is opvallend dat in de gesprekken met de Marokkaanse en Turkse ouders die wel tot een positief resultaat hebben geleid, de moeders van de

wegloopsters een belangrijke rol hebben gespeeld. Tot op zekere hoogte zijn zij bereid geweest gehoor te geven aan de wensen van hun dochter. Een moeder heeft minder eer te verliezen dan een vader en als zij een relatief sterke positie in het gezin inneemt, is het voor haar eenvoudiger te onderhandelen. Om haar dochter terug naar huis te krijgen is zij bereid zich te schikken, op voorwaarde dat het maagdenvlies van de dochter nog intact is. Ondanks de slechte naam die een wegloopster in de eigen gemeenschap heeft, is terugkeer naar huis nog mogelijk. Een voorbeeld hiervan is het Turkse meisje Nilüfer dat haar huwelijk heeft weten te verhinderen door van huis weg te lopen. Zij is één van de weinigen die door dit weglooptegedrag haar doel heeft bereikt. Het weglopen heeft een signaalfunctie gehad. Met behulp van dit machtsmiddel heeft zij een eind weten te maken aan een ongewenste situatie. De schande die zij haar familie heeft aangedaan, heeft zij ten eigen bate weten te benutten. Dit geldt niet voor de meisjes die uit een gezin komen met een stiefmoeder, zoals verschillende Marokkaanse wegloopsters. Hun contact met hun stiefmoeder was thuis al moeizaam en vaak één van de redenen om van huis weg te lopen. Tijdens de gesprekken met de ouders kunnen zij geen beroep doen op de steun of bemiddeling van hun eigen moeder. Deze meisjes blijken niet zo snel naar huis terug te keren. De aanwezigheid van een stiefmoeder zorgt ook in deze fase van het weglooptegedrag voor een verschil tussen Marokkaanse en Turkse meisjes.

Uit het onderzoek onder Nederlandse weglopers blijkt dat wanneer de ouders de problemen blijven ontkennen, zoals in het geval van mishandeling of seksueel misbruik, de resultaten van het weglopen minder gunstig zijn. Hoewel voor de Nederlandse ouders kwesties als eer of de maagdelijkheid van hun dochter minder spelen, ontstaat er ook bij deze ouders een stelling als zij niet bereid zijn zich te schikken. Deze situatie zien we ook terug bij de Marokkaanse en Turkse wegloopsters en hun ouders. Als niemand iets wil toegeven, stokken de onderhandelingen. Wanneer meisjes echter een redelijk contact hebben met hun moeder, dan zijn zij zeer gevoelig voor haar morele druk. Zij verkeren in een tweestrijd en komen in een loyaliteitsconflict. Aan de ene kant zijn ze opgelucht dat ze een eind hebben gemaakt aan de ongewenste situatie thuis die vaak gepaard ging met fysiek en verbaal geweld. Aan de andere kant realiseren zij zich dat zij een grote stap hebben gezet door het ouderlijk huis te verlaten en schande over de familie te brengen. Ze voelen zich vaak schuldig tegenover hun moeder en ze krijgen na verloop van tijd heimwee. Dat geldt vooral voor de meisjes die impulsief het huis de rug hebben toegekeerd. Voor sommigen is een enkel telefoontje van hun moeder, waarin zij laat merken dat zij haar dochter mist, al voldoende om hen te doen besluiten naar huis te terug te keren. Als de oorzaak van het weglopen niet goed is uitgezocht, is de kans op mislukking

echter groot. Want als de situatie thuis zich niet wijzigt en het slaan of het voorgenomen huwelijk alsnog doorgaat, keren meisjes opnieuw hun huis de rug toe. Dit herhaaldelijk weglopen zien we ook terug bij Nederlandse weglopers bij wie de problemen niet voldoende zijn besproken.

De meisjes die hun weglopen hebben voorbereid, willen in eerste instantie geen contact met hun familie. Zij weten dat zij heel moeilijk bestand zijn tegen de emotionele druk van hun moeder. Zij zijn echter niet van huis weggelopen om een definitief afscheid van hun familie te nemen, maar omdat zij enige afstand wilden. Zij zijn te vergelijken met de Nederlandse weglousters die naar meer zelfstandigheid streven. Het contact van deze Nederlandse weglousters met hun ouders is uiteindelijk verbeterd toen zij apart gingen wonen en zelf bepaalden wanneer zij bij hun ouders op bezoek kwamen. De Marokkaanse en Turkse meisjes die deze wensen hebben, weten heel goed dat hierover niet met hun ouders valt te onderhandelen. Een goed opgevoed meisje hoort niet zelfstandig te wonen zonder de bescherming van haar familie. Een dergelijke oplossing is strijdig met de culturele referentiekaders van Marokkaanse en Turkse ouders en is daarom onaanvaardbaar.

De overeenkomsten tussen de Marokkaanse, Turkse en Nederlandse weglousters liggen vooral op het instrumentele terrein van het weglopen. Zij streven vergelijkbare doelen na, zoals het signaleren van een ongewenste situatie thuis of het streven naar zelfstandigheid. Het verschil in reacties van de Marokkaanse, Turkse en Nederlandse ouders op het weglopen van hun dochter is vooral in termen van betekenisgeving te begrijpen. Bij de Marokkaanse en Turkse ouders spelen zaken als eer, maagdelijkheid en het behoud van de etnische grenzen een belangrijke rol. Nederlandse ouders zijn net als Marokkaanse en Turkse ouders geschokt en ongerust als hun dochter het huis de rug toekeert, maar Nederlanders verliezen doorgaans niet hun reputatie tegenover hun kennissen. Hoewel een Nederlandse moeder van een wegloper vond dat zij voor schut was gezet, kunnen we dit niet gelijk stellen aan het verliezen van de eer van een Marokkaanse of Turkse familie. In het Nederlandse geval gaat het alleen om de ouders, terwijl het bij de Marokkaanse of Turkse weglousters niet alleen de vader maar ook hun broers of ooms betreft. Als zij niet reageren op het verlies van hun eer dan bevestigen zij dit in feite, wat een verdere daling van hun aanzien in de eigen gemeenschap tot gevolg heeft.³³

Alle ouders veroordelen het weglopen van hun dochter, maar een Nederlandse weglouster heeft hierdoor niet automatisch een slechte naam in haar omgeving. Voor haar geldt niet het alles bepalende maagdelijkheidsideaal zoals voor Marokkaanse en Turkse meisjes. Deze weglousters hebben met de paradoxale situatie te maken dat zij sociaal gesproken een lage

reputatie hebben, maar in technische zin nog maagd zijn. Het is van belang om dit onderscheid te maken, omdat dan een terugkeer naar huis niet uitgesloten is. Als reactie op de stigmatisering van hun landgenoten denken sommigen dat 'alles verloren' is en gaan zij gedrag vertonen dat voor een Marokkaans of Turks meisje een schande is. Zij hebben weliswaar de culturele grens van hoe een net meisje zich hoort te gedragen overschreden, maar als haar maagdevlies nog intact is hoeft deze overtreding geen definitieve breuk met haar familie te betekenen. Met dergelijke voorwaarden hebben Nederlandse weglloopsters niet te maken.

De overeenkomst met Nederlandse weglloopsters houdt op als we bedenken dat Marokkaanse en Turkse meisjes in de Nederlandse samenleving tot een etnische groep behoren. De verhouding tussen dochters en ouders wordt beïnvloed door de vreemde context, waar andere normen en waarden gelden. Hoe kunnen zij in een dergelijke situatie hun eigen culturele noties behouden en zich voldoende onderscheiden van de Nederlanders? De eerbaarheid van de dochters speelt hier zoals gezegd een centrale rol. De reacties van de Marokkaanse en Turkse ouders op het weglopen van hun dochter moeten in de brede context van groepsgrenzen worden geplaatst, omdat meisjes met hun maagdelijkheid de etnische grens symboliseren. Overschrijding van die grens heeft daarom voor hen verstrekkende gevolgen. Welke die zijn, staat in het volgende hoofdstuk beschreven.

De grens overschreden

Ik heb mijn vader in een brief geschreven dat ik een tijdje niet thuiskom. Ik wil gewoon iets doen, zodat ik als ik thuiskom mij niet hoeft te schamen. Het is voor mij ook een schande dat ik ben weggelopen. Ik wil niet dat mijn vader kan zeggen dat ik ben weggelopen en verder niets heb gedaan. Ze moeten begrijpen dat ik niet voor een jongen ben weggegaan. (Turkse weglouster)

Hoe vergaat het de Marokkaanse en Turkse weglousters die niet naar huis terugkeren?¹ Idealiter wonen ongehuwde Marokkaanse en Turkse meisjes tot hun huwelijk bij hun ouders. De opvatting dat een net meisje niet zelfstandig woont, is gemeengoed onder Marokkaanse en Turkse ouders. Op kamers wonen is iets voor Nederlandse meisjes. Een familie kan dan de kuisheid van het meisje niet garanderen en daardoor geniet zij een twijfelachtige reputatie. Een oppassende dochter mag van haar ouders ook niet met zelfstandig wonende meisjes omgaan. Dit Marokkaanse en Turkse ideaalbeeld staat haaks op het beleid van de Nederlandse hulpverleningsinstellingen waar Marokkaanse en Turkse weglousters onderdak vinden. In deze opvanghuizen worden meisjes geleidelijk voorbereid op een zelfstandig bestaan: eerst wonen zij met andere jongeren in een leefgroep en later zelfstandig in een begeleid kamerwonenproject.

De weglousters die zonder hun familie wonen, komen voor de vraag te staan wie zij zijn en waar zij bij willen horen. Voordat zij waren weggelopen, maakten zij deel uit van een familie, met een bepaalde status in de eigen gemeenschap. Zij ontleenden hun sociale identiteit aan het kuise en zedige gedrag zoals dat van meisjes wordt verwacht en dat hun een zekere mate van respect gaf. Dit gedrag wordt weerspiegeld in de maagdelijkheidseis voor het huwelijk, waarmee Marokkanen c.q. Turken zich als etnische groep onderscheiden van de dominante groep Nederlanders. Toen meisjes nog thuis woonden hebben zij geprobeerd aan het begrip maagdelijkheid een bredere betekenis toe te kennen, zonder dit symbool zelf ter discussie te stel-

len. Nu zij zijn weggelopen en zonder toestemming van hun ouders zelfstandig wonen, hebben zij de etnische grens overschreden. Zij hebben met hun gedrag hun ouders en familie te schande gemaakt en hun eigen reputatie geschaad. Voor hun landgenoten zijn weggelopen meisjes in symbolische termen geen maagd meer.

Vanuit deze nieuwe situatie kunnen weggelopers zich niet meer beroepen op de zekerheid van het lidmaatschap van hun familie, maar moeten zij als individu opnieuw inhoud geven aan hun identiteit. Cohen² constateert het ook al: het overschrijden van grenzen zet individuen aan tot zelfreflectie. Deze veranderingen maken een proces van aanpassing noodzakelijk en dwingen tot overpeinzing van de nieuwe situatie. De Marokkaanse en Turkse weggelopers gaan zich afvragen welke waarden zij uit hun opvoeding nog onderschrijven. Wat is voor hen de betekenis van maagdelijkheid? Ondersteunen zij het belang ervan nog steeds of verzetten zij zich hiertegen? Het antwoord op deze vraag en daarmee de definiëring van de situatie - voltrekt zich niet in een isolement maar in samenspraak met betekenisvolle anderen; dat zijn in eerste instantie ouders maar ook familieleden of leeftijdsgenoten.³ In die samenspraak proberen meisjes bevestiging te krijgen voor hun identiteit. Verschillende auteurs wijzen ook op het belang van die erkenning, vooral voor diegenen die zich niet kunnen beroepen op een algemeen aanvaarde positie.⁴

In de komende paragraaf staat het perspectief van de weggelopers centraal die zich willen onderscheiden ten opzichte van andere weggelopers. Ik zal laten zien hoe zij het belangrijke begrip maagdelijkheid inhoud geven en hoe de reactie is van de jongens met wie zij omgaan. De tweede paragraaf gaat uit van de optiek van de weggelopers als dochter en de wijze waarop zij de relatie met hun ouders en de eigen gemeenschap definiëren. Een vader kan de naam van de familie redden door zijn weggelopen dochter te verstoten en daarmee zijn machtspositie herstellen. Ik ga na hoe dit in de praktijk in zijn werk gaat. Doen vaders en moeders dit echt, of onderhouden zij toch nog enige band met hun dochter? Weggelopers ontwikkelen verschillende strategieën om hun zelfstandige positie te handhaven ten opzichte van landgenoten die hun een bepaald stempel opdrukken. Zij participeren tevens in de Nederlandse samenleving en zij hebben dagelijks contacten met Nederlanders. In de derde paragraaf ga ik na hoe de weggelopers door Nederlanders worden benaderd en of zij zich door hen geaccepteerd voelen?

Maagdelijkheid

Marokkaanse en Turkse wegloopsters hebben in de eigen gemeenschap een slechte reputatie. Zij krijgen direct het stempel van 'hoer' opgedrukt, terwijl de meesten technisch gesproken nog maagd zijn: Bij het merendeel is het maagdenvlies vooralsnog intact. De vraag is of dat zo blijft als de controlerende invloed van hun ouders geringer is of zelfs afwezig. Welke betekenis geven respectievelijk Marokkaanse en Turkse wegloopsters aan maagdelijkheid als zij niet meer naar huis terugkeren? Uit hun verhalen blijkt hoe zij proberen hun positie te bepalen ten opzichte van de jongens met wie zij omgaan. Maar hoe kijken jongens tegen meisjes aan die een slechte naam hebben? Op basis van recente studies over Marokkaanse en Turkse jongens zal ik een antwoord geven op deze vraag.

Marokkaanse meisjes

De opvatting dat een meisje vóór het huwelijk niet met jongens mag omgaan, wordt door geen enkele wegloopster gedeeld. De meisjes verschillen echter wel van mening over het behoud van maagdelijkheid. Sommigen zeggen dat ze ondanks hun verkering hun maagdenvlies intact wensen te behouden. Sanna is hiervan een goed voorbeeld. Zij rookt en ze gaat veel uit. Zij doet werkelijk alles wat een Marokkaans meisje verboden is. Haar moeder heeft haar ooit gevraagd of ze met een jongen naar bed is geweest. Het antwoord was toen: 'Ik ben nog steeds maagd.' Haar huidige vriend kent ze 'al drie maanden.' Het is de vraag of Sanna's moeder het eens zou zijn met de wijze waarop Sanna betekenis geeft aan maagdelijkheid. Sanna:

'Nou, ik ga wel met hem naar bed, maar niet echt. Ik bedoel gewoon genieten. Hij houdt ook rekening met me, hij doet me ook geen pijn. Dat kan hij wel begrijpen. Hij zegt: je moet er gewoon goed over nadenken en dat je er later geen spijt van krijgt. We hebben er een keer bijna ruzie over gehad. Hij zei: "Je moet de pil gebruiken voor je eigen veiligheid." Ik zei: "Nee, je moet gewoon toegeven, jij wilt me ontmaagden, laten we er gewoon mee kappen. Ten eerste houd ik niet van medicijnen en ik ga ze ook niet slikken." Toen zei hij: "Dit is de laatste keer dat ik met je naar bed ga." Toen heb ik met hem gepraat en we gaan nog steeds met elkaar naar bed. Ik kan gewoon over onze problemen praten en dan vinden we wel een oplossing. Hij zei: "Het is de laatste keer dat ik zulke dingen tegen je heb gezegd, excuses."'

Sanna heeft verscheidene keren verkering gehad. Haar huidige vriend is negen jaar ouder en is eerder gehuwd geweest. Hij is vroeger ook weggelopen, maar werkt nu in de hulpverlening. Sanna:

‘Ik ging niet met iedereen naar bed, dat deed ik niet. Waar ik echt mee naar bed ben gegaan was Hasan, en Ali ook wel, maar niet zo als Hasan. Seks is voor mij niet zo belangrijk, okay het hoort erbij maar... Heel af en toe heb ik er behoefte aan, niet altijd. Als hij behoefte heeft zeg ik: “Ik heb geen zin.” Hij houdt wel rekening met me hoor. Hij heeft wel zin en zegt ook: “Ik verlang naar je.” Af en toe verlang ik ook naar hem, maar ik wil er ook geen gewoonte van maken. Ik heb niet echt zo’n behoefte aan seks, heel af en toe. Wat ik leuk vind is gewoon gezellig met een groepje zijn. Hij heeft ook vrienden en die mogen mij ook heel graag. Hasan zegt ook: “Als we geen verkering meer hebben, wil ik ook dat het goed met je gaat.” Als ik drie dagen niet opbel, dan is hij echt ongerust. Hij komt ook vaak langs. Hij wil persoonlijk zien dat het goed met me gaat, hij wil niet dat er wat met me gebeurt.’

Sanna’s gedrag laat zien dat het volgens haar mogelijk is het maagdenvlies te behouden, terwijl ze een seksuele relatie heeft met haar vriend. Verder onderhoudt zij nog steeds contact met haar ouders en kan zij altijd nog volgens de regels van het spel in het huwelijk treden.

Een zestienjarig meisje dat sinds drie jaar verschillende keren is weggegaan, weet na de laatste keer zeker dat ze niet meer naar huis terugkeert. Ze is toen zwaar mishandeld. Dit besluit heeft consequenties voor haar houding ten aanzien van maagdelijkheid. Ze zegt het nu ‘niet meer belangrijk’ te vinden:

‘Ik ben geen maagd meer. Ik heb veel vrienden, maar er zijn er maar twee waar ik mee naar bed ben geweest. Mijn eerste vriend en mijn tweede vriend, en meer niet. Ik ben dit jaar pas ontmaagd. Hij dwong me niet hoor, maar hij was dronken en ik ook, dus ik weet niet meer hoe het gegaan is. De meeste Marokkanen zijn nu helemaal veranderd, van hen hoef je geen maagd meer te zijn. Wat heb je daar nu aan? [...] Ik ging alleen met hem uit en zo en ik ging dan altijd naar huis, pas toen ik bij hem ging wonen is het gebeurd. Met mijn nieuwe vriend ga ik nu al zo’n twee maanden en ik ben gisteren pas voor het eerst met hem naar bed geweest. Hij had wel eerder toespelingen gemaakt, dat doen die Marokkanen altijd. Hij heeft ook een Nederlandse vriendin gehad, maar die staat nu in de Warmoestraat, dat is een hoer. Hij schrok toen hij haar daar zag. [...] Van deze vriend die ik nu heb, mag ik zelf weten wat ik doe, als het maar niet overdreven is. [...] De ouders van mijn nieuwe

vriend zijn erg gelovig, meer nog dan mijn vader, maar hij is gewoon heel anders. Hij woont nog thuis, en heeft een zus die is fotomodel. Maar oudere jongens hebben ook altijd het woord in de familie. Hij zegt: ik let op haar en zij mag doen wat ze wil. Dan zegt die vader ook niets meer. [...] Mijn vriend is ook heel vaak weggelopen en heeft zelfs een Nederlands paspoort. Hij vindt niet dat ik een hoer ben en verder mogen anderen denken wat ze willen. '

Sinds haar weglopen is ze met drinken begonnen, ze drinkt 'alles' en ze zegt dat ze 'er heel goed tegen kan.'

'Pils doet mij niks. Vroeger dronk ik elke dag, maar nu af en toe in het weekend of helemaal niet. Vroeger is drie jaar geleden, toen ben ik begonnen met alles, toen ik dertien was. Maar nu ben ik afgekickt, kan je wel zeggen. Maar gisteren heb ik me zowat hees gerookt. Ik vind dat meisjes niet iedereen moeten vertrouwen. Ik ben al drie jaar aan het weglopen en heb van alles meegemaakt, ik heb junkies gezien, de onderwereld en gewone mensen. Als je met een jongen wilt gaan, moet je goede afspraken maken. Ook al ben ik zelf geen maagd meer, ik zal nooit tegen een meisje zeggen: "Je moet doen waar je zin in hebt."'

Ze zegt er geen spijt van te hebben dat ze haar maagdelijkheid verloren heeft, ze zal toch niet meer naar haar ouders terugkeren. Zij heeft het vele malen geprobeerd. In haar beleving staat ze daarin overigens niet alleen. Volgens haar zijn Marokkaanse jongens van tegenwoordig veranderd en geven zij ook niets meer om maagdelijkheid. Haar vriend hecht er ook geen waarde meer aan. Ze zegt expliciet dat hij haar niet als een hoer ziet, ook al heeft ze met hem seksueel contact gehad. Toch lijkt het wel alsof zij niet de volledige verantwoordelijkheid voor haar daad wil nemen en dat ze naar legitimaties zoekt. Ze heeft weliswaar de culturele grens overschreden, maar ze zegt daarom nog geen hoer te zijn. Ze benadrukt dat het om een serieuze relatie gaat, ook al zit er geen huwelijk in. Ze houdt zich veelal op in een groepje vrienden dat zich dicht tegen de zelfkant van de samenleving bevindt. Haar vriend woont nog wel thuis, maar is meermalen weggelopen. Een andere wegloopster, Tamu genaamd, verkeert in een zelfde milieu van weglopers. Zij bevestigt het bovenstaande verhaal. Zij kent ook 'heel veel' Marokkaanse meisjes die ontmaagd zijn en volgens haar is dat 'gewoon,' omdat zij 'over andere dingen praten' dan maagdelijkheid.

De meeste wegloopsters verliezen na verloop van tijd hun maagdelijkheid, maar de manier waarop dit gebeurt is verschillend. Een 17-jarig meisje dat ik Zalika zal noemen, verkeert evenals het boven geciteerde meisje in

een groepje van weglopers waar stevig wordt gedronken. Sinds Zalika van huis is weggelopen, hebben de veranderingen elkaar snel opgevolgd. Zalika:

‘Ik ben een maand geleden ontmaagd. Als hij vroeg van... en het is nee, dan moet hij ophouden. Maar hij zei “Als je van mij houdt, dan kan je ook bij mij wonen, trouwen.” Ik wil niet met die jongen samenwonen. We passen niet bij elkaar, de eerste drie maanden wel. Toen was hij heel lief voor mij, heel aardig. De laatste twee maanden niet. Hij wou me ontmaagden, en dat wou ik niet. [...] Kort nadat ik ontmaagd ben, heb ik het uitgemaakt. Een week later. Waarom? Hij gelooft niet dat ik van hem hou. Hij zit nu in de gevangenis. [...] Hij hield ook van mij, maar hij was gewoon jaloers als ik met een andere jongen ben. Hij dacht dat ik tegen hem loog. Ik heb nu een andere vriend. [...]

De dag dat ik ontmaagd ben, heb ik mijzelf met een sigaret in mijn arm gebrand. Kijk eens, [laat een brandplek op haar arm zien] ik was kwaad op mijzelf. Want die dag ben ik niet naar school maar naar hem toegegaan. Op een gegeven moment ben ik ontmaagd. Later zegt hij tegen mijn vriendin, waar is Zalika. Die zei, “Ze zit te huilen.” Ik heb toen met mijn sigaret in mijn arm gebrand. Ik ben naar buiten gegaan, heb ik gedronken. Ik was kwaad op mezelf. Ik moest huilen. Ik mocht zelf beslissen, maar eigenlijk heeft hij me ..., hoe moet ik het zeggen. Hij zei, “Je mag kiezen.” Maar ik dacht als ik het niet doe dan raak ik hem kwijt. Ik hield heel veel van hem, ik wilde hem niet verliezen. [...] Ik wil niet meer terug naar Marokko, daar is niks meer voor mij. Dat vindt mijn moeder ook. Marokko is zoveel strenger dan hier. Mijn moeder niet, maar andere mensen wel. Zodra je één ding verkeerd doet, lachen ze je uit, dan ben je slecht.’

Het leven van Zalika is na haar weglopen in een stroomversnelling geraakt. Zij is op haar dertiende jaar in Nederland bij haar vader en stiefmoeder komen wonen. Zij heeft nauwelijks de kans gehad om zich te hechten aan haar familie of zich te wortelen in de Nederlandse samenleving. Ze spreekt geen vloeiend Nederlands en ze mist een afgeronde schoolopleiding. Na haar weglopen staat zij in feite alleen in het leven, zij heeft slechts een neef waar ze af en toe op terug kan vallen. Vanuit deze zwakke sociale situatie is zij uitermate gevoelig voor aandacht van jongens. Zij is heel snel in een milieu van weglopers terecht gekomen. Roken deed ze al toen ze nog thuis woonde, maar na haar weglopen is ze ook met drinken begonnen. Haar ontmaagding is haar weliswaar overkomen, maar zij is hier min of meer door haar vriend toe aangezet omdat ze bang was hem kwijt te raken.

Dat ze niet geheel tevreden is met de gang van zaken, is op te maken uit haar reactie om met een sigaret haar arm te brandmerken. De schending van

een reputatie laat zich goed uitdrukken via het medium van het lichaam.⁵ Zalika heeft als het ware het overschrijden van de culturele grens symbolisch gemarkeerd. Zij beseft dat met het verlies van haar eerbaarheid de terugkeer naar huis definitief is afgesneden. Haar band met haar vader en stiefmoeder was toch al niet zo sterk, maar nu kan ze hun helemaal niet meer onder ogen komen. Met haar eigen moeder heeft ze nog wel een goed contact, maar die woont in Marokko en daar past ze niet meer na alle veranderingen die ze heeft doorgemaakt. Het feit dat ze geen eigen broers heeft die voor haar kunnen opkomen, geeft haar het gevoel dat zij alleen op de wereld is. Haar vlucht in de alcohol drukt dit mogelijk ook uit. Ze zegt dat ze niet kan trouwen, omdat zij de kans op een huwelijk ook gering acht. Ze is echter vol goede moed om iets van haar leven te maken, ze wil op kamers gaan wonen en een opleiding volgen.

Sommige weggloopsters maken een zodanig veranderingsproces door dat zij vraagtekens gaan plaatsen bij het belang van maagdelijkheid voor meisjes in hun cultuur. Zij bekritisieren niet alleen het grote gewicht dat hieraan wordt toegekend, maar ze hebben ook kritiek op de verhouding tussen jongens en meisjes. Louiza heeft sinds een jaar geen contact met haar ouders, ze woont zelfstandig op een kamer van een begeleid wonenproject. Maagdelijkheid zegt Louiza:

‘doet mij niet zoveel. Wel in de zin van: geven aan de persoon waar je echt van houdt, maar niet zomaar iemand. Ik vind dat als je een hele goede vriend ontmoet, een echte vriend waar je mee zou vrijen, dan heb ik zoiets van: waarom niet? [...] Ik vind wel dat je niet met de eerste de beste het bed in moet duiken. Ik heb ook geen vriend of zo. Er zijn Marokkaanse meisjes die zijn weggelopen en er gewoon misbruik van maken en met Jan en alleman het bed in duiken. Dat vind ik misbruik maken van het feit dat je bent weggelopen. Dan denk ik: die meisjes hadden beter thuis kunnen blijven. [...]

Kijk, als ik een Marokkaanse man op straat tegen kom, of zoals vandaag in de tram, dan begint zo’n kerel je meteen van top tot teen op te nemen en dat zijn dingen die me aan mijn vader doen herinneren. Dan heb ik zoiets van: ze zijn toch allemaal hetzelfde. Eén pot nat. Dat zal nooit veranderen volgens mij. En wat die cultuur betreft: als ik op feestjes ben, dan is het die muziek en hun manier van doen, hoe mannen en vrouwen onderling zijn. Dat is niet mijn stijl. Ik wil dat helemaal niet, ik ben heel anders. Ik hou wel van Marokkaanse muziek, maar er is zo’n slechte band tussen Marokkaanse jongens en Marokkaanse meisjes, dat

je echt denkt van: zal dat ooit nog wel goed komen. Ze staan zó ver uit elkaar en dat vind ik echt heel jammer.

Een Marokkaans meisje kan niet rustig met een Marokkaanse jongen over straat lopen of een groepje meisjes kan niet met een groepje jongens over straat lopen, dan worden ze als hoeren gezien. En die jongens denken alleen maar: hé, die kunnen we mooi pakken. Ze denken niet van: leuk meisje, leuk om mee te praten. Zo kunnen ze gewoon niet denken. En daarom mag ik ze niet. Ze staan hoger dan meisjes en dat vind ik heel erg van ze. Hun zus mag niet van ze naar de disco, maar zelf mogen ze wel meisjes gebruiken in de disco. In mijn klas was ook een Marokkaanse jongen, zo'n echte Marokkaan weet je. Die zei: "Als mijn zuster op de kermis komt dan vermoord ik haar." Terwijl hij er wel mag komen en andere Marokkaanse meisjes komen er ook. Dat haat ik van ze.

Ik hoop dat er nog eens een keertje een goede band komt tussen Marokkaanse meisjes en Marokkaanse jongens. Wat ik zou willen is dat ze niet zo ouderwets denken. Zoals dat gedoe over de islam. Ik vind dat ze normaal met elkaar om moeten gaan, zoals Surinaamse jongens en meisjes. Dat vind ik best wel goed. Die hebben een goede band met elkaar. Of zoals de Nederlandse meisjes met de Nederlandse jongens. Dat kan helemaal bij ons niet. Als een meisje met een jongen omgaat, dan ga je al met hem, en dan gaan ze over je roddelen. Als een Marokkaanse jongen hoort dat ze al met andere jongens naar bed is geweest, dan hoeft hij haar niet meer.'

Louiza verwoordt heel duidelijk de andere betekenis die zij als weglloopster aan het begrip maagdelijkheid toekent. Zij koppelt het niet meer aan het huwelijk zoals haar ouders doen, maar aan een serieuze relatie. Voordat ze een relatie begint, zegt ze dat een jongen 'een goede vriend' moet zijn. Ze wil ook niet dat het 'over een maand uit is', maar ze beseft dat ze 'hier niets aan kan doen.' Met deze opvatting wil Louiza zich onderscheiden van weglloopsters die het niet zo nauw nemen met de seksuele moraal en in haar ogen misbruik van maken van hun weglloopsituatie. Tegelijk botst haar opstelling met die van de meeste Marokkaanse jongens. Aangezien de omgang tussen een meisje en een jongen voor Marokkanen al snel in seksuele termen wordt uitgelegd, is het voor Louiza moeilijk manoeuvreren. Zelf voelt zij anders en ze hoopt dat Marokkaanse jongens 'modern worden en niet zo achterblijven qua denken en qua uiterlijk.' Ondertussen heeft zij als voorbeeld de band tussen Nederlandse, maar vooral Surinaamse jongens en meisjes. Dit laatste blijkt ook uit het feit dat zij zich aan vreemden voorstelt als Surinaamse.

De kritische houding ten aanzien van Marokkaanse jongens is bij meer weglloopsters te vinden. Miriyam heeft met een Marokkaanse jongen samengewoond zonder dat de families van hen beiden hiervan op de hoogte waren. Ze vertelt enigszins teleurgesteld:

‘Als je eenmaal bent weggelopen, dan hou je het stempel van een weggelopen meisje, alsof het op je voorhoofd staat geschreven. Vanaf dat moment ben je op zoek naar acceptatie, je wilt erkenning om je zelf. Daarom wil je jongens geloven die zeggen dat ze van je houden, dat het hun niet uitmaakt dat je bent weggelopen. Maar waarom word je dan niet aan hun familie voorgesteld?’

Hieruit concludeerde zij dat haar vriend haar niet erkent en dat hij zich voor haar schaamt. Zij geeft goed het dilemma weer tussen haar wens haar vriend te willen vertrouwen en tegelijk haar zoektocht naar bevestiging om haarzelf. Op grond van haar ervaringen zegt ze: ‘ik ben afgeknapt op Marokkaanse mannen. Ze willen niet met je trouwen, ze willen alleen maar spelen.’ Ze heeft haar hoop gevestigd op een Marokkaanse man die buiten de Marokkaanse gemeenschap staat. Van een Nederlander kan zij zich niet voorstellen dat zij aansluiting bij hem kan vinden.

Hamida, een weglloopster met dezelfde opvattingen als Miriyam, stelt: ‘Het mag van alles zijn als het maar geen Marokkaan of Turk is of in die richting.’ De eerste twee jaar na haar weglopen moest Hamida niets van jongens hebben, daarna heeft ze verschillende vrienden gehad. Op haar achttiende is ze ontmoagd:

‘Van bloed heb ik niets gezien. Dat moest toch ergens van mijn ouders eruit komen, dat is het teken van maagdelijkheid. Maar bij mij niet. [...] Ik vind dat zoiets stom is. Door maagdelijkheid te bewijzen dat je vrouw bent. Ik vind het onzin. Voor een Marokkaan ben je, als je nog maagd bent, de vrouw en als je dat niet bent dan ben je de hoer. Als je geen maagd bent kun je dus ook niet meer trouwen. Ik vind dat zoiets afschuwelijks. Dus dat was voor mij geen probleem hoor.’

Als ik opmerk dat ze opgelucht mag zijn dat ze niet volgens de Marokkaanse tradities is getrouwd, zegt ze:

‘Dan was ik natuurlijk een hoer. Ik ben nu al een hoer. Ik denk dat mensen me een hoer vinden omdat ik heel vrij met jongens ben. Ik heb gewoon vrienden en die moet ik gewoon vast kunnen pakken. Ik hoef niet met ze naar bed of zo, maar gewoon stevig even kussen. Al zou de zaal vol zijn, ik schaam me daar niet voor. Dat wordt me wel eens kwalijk genomen, dat doe je niet. Ik vind het erg dat niet kan. Als ik zou

leven zoals ik wil leven dan herken je me niet, dan zou niemand me herkennen. Ik hou me erg in. Ik denk dat ik veel verder ben dan Nederlanders denken. Nog verder dan de ergste feministe. Maar dat kan ik gewoon niet uitleven. Ik denk toch aan mensen in mijn omgeving, die om mij geven, die wil ik dan niet teleurstellen.'

Ze heeft voornamelijk Nederlandse vriendinnen, één Marokkaanse, één Turkse en één Surinaamse. Haar Marokkaanse vriendin zit 'tussen het Nederlandse en het Marokkaanse.' Hamida is heel kwaad op haar omdat ze een Marokkaanse vriend heeft. Hij is getrouwd en hij heeft kinderen.

'Hij zal heus niet voor haar kiezen. Ik weet hoe een Marokkaan denkt, ze laat zich gewoon gebruiken. Thuis heeft hij wel een gehoorzame vrouw naar Marokkaanse normen en zij (LB: de Marokkaanse vriendin) is de hoer, want zij is weggelopen, in zijn ogen dan. Ik weet gewoon dat hij over een tijdje zegt: "Rot op hoer, aan jou heb ik toch niks. Ik heb een vrouw thuis, die baart kinderen voor me, die kookt voor me."'

Hamida zegt dat aan haar lichaam geen Marokkaan mag komen. 'Nederlanders prima, maar een Marokkaan nee, niet met één vinger, anders vermoord ik hem.' Sinds twee maanden heeft ze een Nederlandse vriend. Voor de bovengenoemde weglloopsters is seksueel contact toegestaan als de relatie serieus is. Hamida denkt hier heel anders over:

'Daar ben ik zo bang voor. Mijn vrijheid is me lief, dus daar denk ik ook maar niet aan. [...] Als ik maar ietsje pietsje een band voel, een knellen-de band, dan is het uit. Dan maak ik het gewoon uit, en dat was zo bij mijn vorige vriend, die begon al over later te denken, of we kindjes zouden krijgen en zo. Toen heb ik het uitgemaakt.'

Er zijn meer weglloopsters die weinig vertrouwen hebben in Marokkaanse jongens en daarom als een soort verzet de voorkeur geven aan een Nederlander. Maar de vraag is of een negatieve keuze een voldoende voorwaarde is voor een goede verstandhouding. Als ik Nadia een jaar na haar weglopen spreek, heeft ze net verkering met een Nederlandse jongen achter de rug. Nadia verwacht in een relatie dat ze 'geaccepteerd' wordt in haar 'denken en handelen.' Maar, zo luidde haar reactie, 'hij begreep me helemaal niet.' Verder was Nadia opeens bang om door 'de Nederlandse cultuur ondergesneeuwd te raken'. Ze heeft nu haar hoop gevestigd op een Marokkaanse jongen die er moderne ideeën op na houdt. Ze is blij dat ze naast haar Nederlandse vriendenkring ook een Marokkaanse vriendin heeft: 'ik heb dat Marokkaanse nodig, ik heb beide elementen in mij.' Sommige weglloopsters weten dat zij er voor Marokkaanse begrippen afwijkende ideeën over de

verhouding tussen jongens en meisjes op na houden. Om die reden verwachten zij weinig aansluiting bij Marokkaanse jongens te vinden, maar wel bij Nederlanders of andere etnische groepen. Zij definiëren zichzelf niet meer als volledig Marokkaans, maar ook niet als helemaal Nederlands. Zij zeggen zowel Marokkaans als Nederlands te zijn en zoeken een vriend die dat ook in zich verenigd heeft.

Turkse meisjes

Hoe staat het met de Turkse wegloopsters, hoe kijken zij tegen maagdelijkheid aan? Evenals bij de Marokkaanse weggelopen meisjes bevinden zich onder hen enkelen die hun maagdenvlies intact wensen te houden, ook al hebben zij verkering. Een zeventienjarig Turks meisje is hiervan een goed voorbeeld. Zij is van plan met haar vriend samen te wonen:

‘Ik ben de laatste tijd heel bang, ik durf niet op mezelf te gaan wonen. Ik krijg dan nare dromen en zo. Mijn vader valt me dan toch lastig, want hij denkt dat ik voor hem ben weggegaan.’

Over haar vriend vertelt ze:

‘Ik ken hem al heel lang, maar we gingen met elkaar om als leuke vrienden en naderhand, ik weet niet hoe het gekomen is, ben ik verliefd geworden. Ik was al wel verliefd op hem maar toen wist ik het niet echt. Ik vond hem gewoon heel lief. Ik zag hem meestal als een broer, want hij heeft heel veel voor me gedaan.’

Ze gaat samenwonen, maar haar vader mag hier niet achterkomen:

‘want ik ben niet voor die jongen weggelopen. Toen waren we gewoon vrienden, ik vertrouwde hem en vertelde hem alles wat er gebeurde. Alles wat ik nu vertel weet hij duizendmaal beter dan ik. Hij heeft me heel veel geholpen.’

Als ik naar haar mening over maagdelijkheid informeer, zegt ze: ‘natuurlijk is dat belangrijk’. Maar als ik vraag hoe je je maagdelijkheid kunt behouden als je gaat samenwonen, antwoordt ze:

‘Als hij met mij in het huwelijk treedt dan wil ik gewoon zijn ouders onder ogen kunnen komen. Zijn ouders willen ook dat ze een schoondochter krijgen die nog maagd is. Daar wacht ik dan gewoon op. Daar heb ik met hem ook over gepraat en hij vindt het heel erg goed van me. Wat maakt dat nu uit of je een paar maanden of een paar jaar wacht of zo. Dan heb ik ook respect tegenover zijn familie. Ik heb ook met zijn

vader gesproken. Eerst wil ik nog met zijn vader en moeder spreken. Ik heb geen haast om te trouwen. Ik ga eerst samenwonen om te kijken hoe hij echt is, hij weet dat niet, maar het is gewoon een test. Hij is heel netjes, hij is meer Nederlands. Hij gebruikt ook hele nette woorden ervoor. En daar ben ik heel blij mee. Ik voel me ook heel vrij. En als hij van sommige dingen zegt "dit en dat wil ik niet," dan geef ik hem gelijk, dan hoort het gewoon ook niet. Ik ben tevreden over hoe ik het nu heb en dat ik een baan heb en dat ik kan kopen wat ik wil. Ik ben trots op mezelf. Ik ben pas zeventien jaar en kan al voor mezelf zorgen.'

Het meisje maakt het zichzelf wel heel moeilijk: haar drang om haar eerbaarheid te behouden komt niet overeen met de indruk die haar daden in haar milieu wekken. Door van huis weg te lopen en samen te gaan wonen met een jongen heeft ze voor de buitenwereld haar goede naam verloren. Haar vader denkt dat ze voor een jongen is weggelopen en dat ze ontmaagd is. Zij durft haar vader niet onder ogen te komen, daarom heeft ze hem een brief geschreven. Zij hoopt voor haar vader verborgen te houden dat zij samenwoont. Zij wil haar serieuze intenties duidelijk maken door te vertellen dat ze een opleiding wil volgen. Hoewel zij heel trots is dat zij voor zichzelf kan zorgen, durft zij niet alleen te wonen. Voor haar betekent behoud van maagdelijkheid vooral behoud van respect. Door haar wens haar maagdenvlies intact te houden, hoopt ze ondanks haar weglloopgedrag op enig respect van haar vriend en van zijn ouders.

Leyla is van huis weggelopen omdat haar vader haar vriend niet als huwelijkskandidaat accepteert. Zij is ook een voorbeeld van een meisje dat heel goed beseft dat zij ondanks haar slechte naam als weglloopster, haar maagdenvlies moet behouden. In symbolische termen is zij weliswaar geen maagd meer, maar in technische zin nog wel. Leyla ziet hoe andere weglloopsters in het opvanghuis veranderen. Haar reactie is:

'Ik blijf mezelf, ik rook niet en ik doe geen minirokjes aan. Als ze dat niet bevalt, dan kunnen ze oprotten, ik ga echt niet veranderen voor hun. Ik ben niet van huis weggelopen voor mijn vrijheid, maar omdat mijn vader me bedreigde. [...] Ik vind maagdelijkheid wel belangrijk. Voor mijn vriend maakt het niet uit, want die zegt: "Je gaat toch met mij trouwen." En voor mijn familie maakt het niet uit, want ze weten toch dat ik een test heb gedaan. Mijn vader heeft mij laten onderzoeken. Een dokter heeft mij onderzocht en ik was maagd. Bij ons is dat zo, meisjes moeten maagd zijn, maar de jongens kunnen doen wat ze willen. Ik vind het niet eerlijk.'

Uit haar laatste opmerking blijkt dat ze als individu wel kritiek heeft, maar dat zij zich zal moeten conformeren aan de belangrijke waarde van maagdelijkheid als ze nog enig respect wil. Nu heeft ze van iemand gehoord dat de ouders van haar vriend ook tegen het voorgenomen huwelijk zijn. Ze hebben hun zoon voor vakantie naar Turkije gestuurd. Leyla is wanhopig:

‘Ik wilde niet dat hij op vakantie ging, maar hij werd gedwongen door zijn ouders. Maar ik heb toch ook niet naar mijn ouders geluisterd. Ik ben nu ook bang dat hij daar wordt gedwongen om te trouwen. Ik denk niet dat hij dat zelf doet, maar ze kunnen van alles doen. Ik heb alles voor hem gedaan en zijn ouders hebben hem gedwongen naar Turkije te gaan, omdat ze bang zijn dat iemand van mijn familie hem vermoordt. Ik ben al zo lang van huis en tot nu toe hebben ze nog niets gedaan, waarom zouden ze het nu wel doen? Ik snap het helemaal niet meer. Maar als hij terugkomt van vakantie en hij is getrouwd, dan vermoord ik hem, dat weet hij echt wel. Hij zei tegen mij ook van: “Als jij met een ander trouwt, dan vermoord ik hem.” Ze willen me gek maken. Mijn wereld is toch al ingestort want ik heb een schande verricht, mijn hele familie is kwaad op mij, ik ben een hoer geworden, ik heb een hele slechte naam. Als mijn vriend dan zo terug komt uit Turkije, dan ben ik helemaal ingestort. Dan kan ik net zo goed in de gevangenis blijven. Ik laat hem dan echt niet leven. Ook al is het de schuld van zijn ouders.’

Op allerlei manieren heeft Leyla de grenzen die haar vader heeft gesteld overschreden. Zij heeft haar vader niet gehoorzaamd en zij heeft tegen zijn zin verkerd. Door haar vriend te blijven zien, heeft zij hoog spel gespeeld en is zij in conflict met haar vader gekomen. Tegelijkertijd probeert zij zich te onderscheiden van andere weglloopsters die zich in haar ogen ‘slecht’ gedragen. Door zich na haar weglopen verder als een net Turks meisje te gedragen, probeert zij haar naam enigszins te redden en voor haar vriend en zijn familie acceptabel te blijven. Ondanks haar weglopen is zij zichzelf gebleven. Haar wereld stort dan ook in als zij - wellicht door roddel - hoort, dat haar aanstaande schoonouders ook tegen het voorgenomen huwelijk zijn en hun zoon willen uithuwelijken. Zij is bang dat haar vriend zijn ouders wel gehoorzaamt, terwijl zij zich altijd heeft verzet. Haar daad heeft Leyla erg afhankelijk gemaakt van haar vriend; alleen hij kan haar slechte naam zuiveren door met haar te trouwen.⁶

Niet alle weglloopsters proberen door het behoud van het maagdevlies nog enig respect te krijgen van hun vriend. Toen ik Esra en een ander weggelopen zestienjarig meisje voor het eerst in het opvanghuis sprak, benadrukten zij vol overtuiging het belang van maagdelijkheid voor Turkse meisjes. Een half jaar later zoek ik hen in hun nieuwe begeleid kamerwonen-

project voor jongeren op. Ze gaan elke avond uit en ze hebben veel vriendjes. Esra kent al enige tijd een Turkse jongen. Hij weet dat ze weggelopen is, en dat ze maagd wil blijven tot aan haar huwelijk. Volgens Esra denkt hij ook niet aan een seksuele relatie:

“Je hebt ook het recht om later te trouwen,” zegt hij. [...] Als een meisje later gaat trouwen en er komt geen bloed uit haar vagina, nou, dan wordt ze er gelijk uitgeschopt.’

Haar vriendin voegt hieraan toe:

‘Als je met jongens omgaat, dan ga je toch niet gelijk met ze naar bed? Maar ik heb met een Nederlandse jongen verkering gehad. Ik hield echt van hem en hij ook veel van mij. We waren gewoon hartstikke verliefd. We liepen allebei gewoon te hard van stapel en we zijn met elkaar naar bed geweest. Daar heb ik best wel spijt van. Het is echt het domste dat ik gedaan heb. Hij heeft het uitgemaakt. Mijn begeleidster heeft gevraagd of ik met de volgende ook naar bed ga. Ik zeg, dat doe ik niet. Ik ga alleen met iemand naar bed met wie ik echt verkering heb, dat het echt aan is. Nu heb ik geen verkering en ben ik gewoon vrijgezel.’

Esra spreek ik ruim een half jaar later in haar eigen woning die ze met haar eveneens weggelopen broer deelt. Met haar vriendin heeft ze inmiddels ruzie gekregen, ze zien elkaar niet meer. Volgens Esra heeft ze een kamer gehuurd bij een gescheiden Turkse man met wie ze een verhouding is begonnen. Ze gaat nu bij iedereen over de tong. Haar vader wil ook niets meer met haar te maken. Esra heeft nog steeds verkering met dezelfde Turkse jongen van een half jaar geleden en ze is van plan om met hem te trouwen. Afgelopen zomervakantie heeft ze tijdens haar vakantie in Turkije voor het eerst met haar vriend seksueel contact gehad. Volgens Esra hecht hij geen waarde aan maagdelijkheid:

‘Mijn vriend heeft het altijd aan mij overgelaten wanneer we met elkaar naar bed zouden gaan. Hij heeft er nooit op aangedrongen. Ik vind maagdelijkheid niet meer belangrijk, ik geef er niet meer om. Ik weet dat mijn vriend voor mij kiest en met mij gaat trouwen. Zijn ouders weten het ook. Het enige wat ze hebben gezegd, is “zorg dat je niet zwanger wordt.” Ze kunnen er weinig tegen doen. Hij is hun enige zoon, ze weten dat hij alleen met mij wil trouwen. Ze weten ook dat ik weggelopen ben.’

Ook haar jongere broer is er van op de hoogte dat ze met haar vriend naar bed gaat. Esra: ‘Het is een goede broer, hij weet ervan maar hij zegt er niets

over. Andere broers hadden het nooit goed gevonden.' Bij haar ontmaagding, vertelde Esra, had ze geen druppel bloed verloren, ze bleek een heel sterk maagdenvlies te hebben. Ze zegt giechelend: 'Ik ben eigenlijk nog steeds maagd. Alleen door een bevalling kan het scheuren.' Volgens Esra gebeurt het steeds vaker dat jongeren voor het huwelijk met elkaar naar bed gaan:

'Bij mij in de stad en in het dorp van mijn vader in het Zuiden van Turkije laten ze het bebloede laken niet meer zien, en staan er geen wachtende mensen voor de deur. Dat moet je zelf weten, tegenwoordig. Bij het huwelijk van mijn zuster stond er ook niemand voor de deur te wachten, dat had ze ook nooit goed gevonden. Ze was wel maagd. [...] Mijn vriend moet eerst nog voor twee maanden in militaire dienst, pas dan wil ik me verloven. Het feest wil ik in Turkije geven. Ik wil niet meteen trouwen, ik wil eerst zien hoe hij is. Mijn vriend wil nu al samenwonen, maar ik wil het nog niet. Ik wil een jaar wachten met trouwen. Omdat ik alleen woon, wordt er erg veel over mij geroddeld, daar houden Turken nu eenmaal van. Mijn vriend komt elke dag bij mij langs, hij heeft ook de sleutel van mijn huis. Er wordt gezegd dat hij misbruik van mij maakt, omdat ik alleen woon.'

Hoewel Esra een half jaar geleden nog aangaf het belangrijk te vinden haar maagdenvlies te bewaren, is zij evenals haar vriendin uiteindelijk gezwicht. In Esra's ogen gaat het om een serieuze relatie en heeft haar vriend gewacht totdat ze eraan toe was. Opvallend is dat Esra het van belang vindt om aan mij duidelijk te maken dat tegenwoordig seksueel contact voor het huwelijk steeds vaker voorkomt. Een half jaar geleden legde zij mij nog uit dat er veel jongens zijn die meisjes na hun ontmaagding laten zitten. Nu legitimeert zij haar eigen ontmaagding door te verwijzen naar de veranderende opvattingen. Esra zegt dat ze nog niet wil trouwen, omdat ze eerst wil afwachten hoe haar vriend zich zal ontwikkelen. Een dergelijke houding levert haar wel extra roddel op uit de buurt. Niet alleen omdat ze met haar broer en zonder haar ouders woont, maar ook omdat haar vriend haar regelmatig bezoekt. Haar ouders hebben niet veel over haar te zeggen, want de huwelijksaanzoeken die hen bereiken sturen zij door naar hun dochter. Een huwelijk met een partner in West-Europa betekent 'een beter leven', aldus Esra. 'Wat denk je waarom ik zoveel aanzoeken heb gekregen?' Ze is weliswaar van huis weggelopen, maar op de huwelijksmarkt is ze nog heel wat waard. Ze heeft de mannen voor het uitzoeken, constateert zij met enige trots - of is het meer genoegdoening?

Er zijn meer meisjes die naar eigen zeggen vroeger 'ontzettend vroom' waren en nooit voor het huwelijk met een jongen naar bed zouden gaan,

maar die na hun weglopen heel sterk zijn veranderd. Kezban is ook opgevoed met het idee dat ze maagd moet blijven tot aan haar huwelijk, samenwonen was uit den boze. Zij vond zichzelf vroeger eigenlijk 'heel preuts':

'Ik ben door mijn vriend veranderd, ik had een roze bril op. Ik had een heel romantisch idee in mijn hoofd. Als we een tijdje samenwonen, gaan we trouwen. Na zes maanden verkering vond ik dat ik er aan toe was. Toen ik geen maagd meer was, durfde ik het mijn zusje niet te vertellen. We controleerden elkaar heel erg, we lieten ontzettend op elkaar. Dan doen we nu nog steeds wel, maar op een andere manier. Maar in die tijd, ik durfde het haar echt niet te vertellen.'

Ze heeft geruime tijd met haar vriend samengewoond met het idee dat ze later zou trouwen. Als ik haar spreek, is het echter al enige tijd uit met haar vriend en woont ze op zichzelf. Kezban: 'Kijk, achteraf kan ik wel zeggen dat ik er spijt van heb, maar ik heb ook mijn leuke tijd gehad. Het is heel leerzaam geweest.' Vlak na haar weglopen ging ze vaak met jongens uit. Achteraf denkt ze:

'Waarom heb ik dat gedaan? Ik noem dat een beetje verkopen hoor, toch wel. Achter de jongens aan... misschien hoort dat ook wel bij je jeugd. Ik kan aan een meisje zien of ze weggelopen is. Dat zie je gewoon aan de houding. Vrijmoediger en een beetje verwaand. Kilo's make-up en een beetje uitdagend.'

Evenals Esra zoekt Kezban voor zichzelf argumenten om haar afwijkende gedrag te legitimeren. Toen was voor haar de serieuze relatie met haar vriend voldoende reden om ook seksueel contact met hem te hebben. Maar nu zij niet met hem getrouwd is, bekruipt haar achteraf toch enige twijfel. Niet alleen symbolisch, maar ook in technische zin is zij geen maagd meer. Zij is net als andere meisjes van huis weggelopen, maar zij heeft wel de behoefte om zich te onderscheiden van de weggelopensters die vele vriendjes hebben versleten. Zij vertelt niet zo gauw aan landgenoten dat zij van huis is weggelopen, 'anders ben je een of andere del die vrij rondloopt en die je wel even kan pakken.' Zij vermijdt daarom zoveel mogelijk het contact met hen. Toch ziet zij zichzelf nog niet met een Nederlandse jongen omgaan. Kezban:

'Mijn eerste indruk is: nee. Maar het kan natuurlijk altijd komen. [...] Ik vind het heel belangrijk dat hij open staat voor mijn ideeën, gevoelens en achtergrond.'

Eén van de meisjes die al kritisch tegenover haar landgenoten stond toen ze nog thuis woonde, is Nur:

‘Ik heb ook Turkse vriendjes gehad, maar altijd met het idee van: ik wil absoluut niet met jullie trouwen. Ik weet dat jullie mij gebruiken en ik gebruik jullie gewoon terug. Dat is een instelling die ze gewoon nooit hebben begrepen van mij, die jongens, want het is dan ook zo van: kijk ik heb een Turks vriendinnetje en kijken hoe ver we kunnen gaan. Dus dan wordt het zoenen, borsten voelen en dit en dat, en dat had ik dan altijd zo goed door en dan dacht ik: je bent toch ook een smeerlap, hè! Als ze dan op een dag geen zin meer hadden in mij of ik in hun, dan kon me dat geen reet schelen. Als ik behoefte had om met hem te zoenen, dan doe ik dat gewoon. Ik was mannen zo zat, ook toen ik van huis weging, ik hoefde echt geen man te zien. Ze gaan je gewoon gebruiken, tenminste dat was bij mij zo.’

Na een verblijf van drie maanden in een opvangcentrum, heeft ze een aantal maanden alleen op een kamer gewoond. Ze heeft zich in die periode heel eenzaam gevoeld. Haar middelbare school heeft ze afgemaakt, ze heeft veel tijd gehad om na te denken. Nur brengt deze periode als volgt onder woorden:

‘Op het moment dat je uit huis gaat, ga je meer over maagdelijkheid nadenken. Ik merk dat ik heel snel ben gegaan in mijn ontwikkeling, bijvoorbeeld met mijn vriend naar bed gaan. Ik dacht eerst dat kan ik niet maken, straks word ik niet geaccepteerd in de Turkse gemeenschap. Toen dacht ik: wat kan mij dat eigenlijk schelen? Het is zo’n rot traditie. Ik doe het gewoon. Het slaat gewoon nergens op. Mijn zusters zeiden: wacht daar nu even mee, misschien krijg je later spijt. Weet waar je aan begint. De één was helemaal geshockeerd. Bovendien was ze er op tegen dat ik een Nederlandse vriend had. Ze zei: “Je vergooit je leven en als je het toch doet, dan ben je mijn zusje niet meer.”

Maar waarom zouden vrouwen zich van seks moeten onthouden als mannen dat niet hoeven? Ik vind dat als mannen hun gang kunnen gaan wat seks betreft, dan kunnen ze van een vrouw niet verlangen dat ze maagd is. En als ik geen maagd meer ben en die Turkse man hoeft mij niet, dan hoef ik hem niet. Dat geldt ook voor mijn ouders. Ik mag geen vriendje hebben, dus doe ik precies het tegenovergestelde. Ik geloof niet meer in die traditie toen ik meer ruimte voor mezelf had en inzag dat het geen waarheid voor mij was. Andere meisjes doen het misschien omdat het nooit gemogen heeft. Ik heb er bewust voor gekozen omdat ik die traditie onrechtvaardig vind.’

Haar Nederlandse vriend kent ze van school en als ik haar spreek ziet ze hem nog steeds. Aan de tijd vlak na haar weglopen heeft Nur echter wel overgehouden dat ze 'aan niemand wat heeft. Je moet gewoon op jezelf bouwen.' Ze wil 'heel onafhankelijk' blijven. Nur:

'Niet afhankelijk van hem of van een ander, emotioneel niet, financieel niet of wat dan ook. Ik wil gewoon dat niets mij meer raakt, ik neem overal afstand van. Als hij op een gegeven moment zegt: "Ik zie het niet meer zitten," daar ben ik nu al mee bezig, zoiets mag mij niet raken. Dat is ook wat er over is gebleven van mijn teleurstelling in mannen, gewoon in alle mensen om me heen. In nood leer je vrienden kennen; nou dat is bijna niemand en dan weet je dat je alleen jezelf hebt. Ik heb altijd in m'n eentje gestaan, overal, op school, hier op mijn etage, in de maatschappij, ik werd altijd anders behandeld. Je wordt er zo vaak mee geconfronteerd dat je altijd alleen bent, dan ga je er ook naar leven. Ik vind het niet erg om alleen te zijn. En dat begrijpt zij dan niet en zegt: "Je hebt toch iemand nodig!" Maar ik heb niemand nodig, het is shit om alleen te zijn, maar het is gewoon niet anders.'

Ook Yasemin is zich na haar weglopen gaan verzetten tegen de waarde die aan maagdelijkheid wordt gehecht. Yasemin:

'Ik vond het helemaal niet belangrijk. Ik had zoiets van: als het dan zo belangrijk is, dan haal je het er maar uit en bewaar je het in een kistje of zo. Kijk, dat naar bed gaan, ik vind het wel belangrijk dat je dat niet met iedereen moet doen, maar dat is dan meer mijn eigen visie. Bij Turken is het zo, dat je dat doet met de man met wie je getrouwd bent. Terwijl ik zoiets heb van: degene die je lief hebt en waar je echt van houdt, daar kan je ook wel mee naar bed en dat hoeft niet één persoon te zijn. Als het met diegene uitgaat, kan je weer iemand anders ontmoeten. Er zaten in ons tehuis ook meisjes die met jongens mee gingen en de hoer speelden, maar dat is vaak om iets te krijgen of zo. Doordat je alleen bent, wil je iemand hebben die om je geeft en iemand die zegt: "Ik vind je lief en mooi."' "

Yasemin is naar eigen zeggen 'heel lang maagd gebleven,' maar als ik haar spreek woont ze samen met een Nederlandse jongen. Yasemin:

'Ik ben nooit met jongens meegegaan en ik heb nooit gevreeën of wat dan ook, weet je. Dat soort dingen heb ik nooit gedaan, dat was me flink ingeprent. Ik heb er ook heel veel moeite mee gehad om het ook te doen. En om daar überhaupt van te genieten, dat was eigenlijk verboden. Je bent niet getrouwd en de gedachte... met een jongen naar bed en zo.'

Maar zoals nu, je weet, ik ben niet getrouwd, en ook geen maagd meer. Maar in het begin vond ik het wel heel eng en om zo bloot te zijn, de lichten moesten uit, en gauw onder de dekens, op zo'n manier. En ja, om überhaupt bloot te zijn, om je uit te kleden en zo. Nu ben ik echt ontzettend vrij, dat heb ik ook te danken aan de mensen waar ik mee omga, en aan mijn vriend.'

Ze kent haar vriend van school: 'dat is heel geleidelijk aan gegaan.' Yasemin is net als Nur heel kritisch ten aanzien van Turkse jongens. Ze zou geen Turkse vriend willen hebben:

'Ik zie genoeg om me heen. Wat voor leuke ideeën ze ook hebben, het blijven Turken, hoe verwesterd ze ook zijn. Mijn zuster is getrouwd met een Turkse jongen, hij was dan zogenaamd heel vrij, maar de relatie op zich... een Turkse jongen is ook niet gewend om te praten. Mijn zus en hij praten ook niet zoveel. Mijn zus houdt ook heel veel dingen geheim voor hem en dat kan ik niet. Ik heb altijd zoiets van: ik moet gewoon alles kunnen vertellen. En dan kan niet met een Turkse jongen. Als je eenmaal getrouwd bent mag niets meer. Dat zit toch heel erg in de cultuur. Die zijn ook zo opgevoed en dat kun je ook niet zomaar weg duwen, ook al hebben ze nog zulke leuke ideeën.'

Yasemin is voorlopig niet van plan om te trouwen:

'Dat vind ik niet nodig, weet je. Ik zou alleen trouwen als ik kinderen zou krijgen, maar waarom zal ik trouwen? Dat is toch alleen maar voor de buitenwereld, als een getrouwd stel zeg maar, maar je woont gewoon samen net als een gewoon stel, maar niet officieel. Dus... ik heb daar geen behoefte aan eigenlijk.'

Grensverleggers

Wegloopsters die niet naar huis terugkeren en die een zelfstandig bestaan moeten opbouwen, maken een versneld veranderingsproces door. Huwelijk en maagdelijkheid krijgen voor hen een andere betekenis. Voor hun landgenoten hebben alle weggelopen meisjes een slechte naam, maar voor henzelf ligt dit anders. Wegloopsters proberen al naar gelang de context het begrip maagdelijkheid op verschillende manieren vorm te geven. In symbolische termen heeft elke wegloopster voor haar landgenoten haar maagdelijkheid verloren, maar in technische zin niet. Door het behoud van het maagdenvlies proberen meisjes die trouwplannen hebben nog enig respect af te dwingen van hun toekomstige echtgenoot en schoonfamilie. Op deze wijze willen zij zich van andere wegloopsters onderscheiden, maar

alleen een huwelijk kan hun slechte naam als weglloopster pas echt zuiveren. Ondanks dat zij zonder toestemming van hun ouders willen trouwen, hopen zij de familiebanden niet definitief te verbreken.

De meisjes die een vaste relatie hebben en technisch gesproken geen maagd meer zijn, zeggen er geen betekenis aan te hechten omdat hun vriend er ook geen belang aan hecht. Zolang die relatie standhoudt, is er ook niet zoveel aan de hand. De spijt komt als de verhouding verbroken is en zij zowel in symbolische als in technische zin voldoen aan het negatieve beeld van de weglloopster. Om met zichzelf in het reine te komen, proberen zij legitimaties te zoeken voor hun grensoverschrijdende gedrag. Zij benadrukken dat zij toen verliefd waren, het plan hadden om te trouwen en dat tegenwoordig steeds meer ongehuwde Marokkaanse en Turkse jongeren voor het huwelijk seksueel contact hebben. Als weglloopster hebben zij weliswaar de kritische grens overschreden, maar toch hoeven hun kansen op de huwelijksmarkt niet geheel verkeken te zijn.

In sommige gevallen wordt er minder waarde gehecht aan het belang van maagdelijkheid voor het huwelijk. Een Turkse weglloopster constateerde het al met een zekere trots: zij had tijdens haar vakantie de huwelijkspartners voor het uitzoeken. Vanwege de strenge toelatingseisen van de Nederlandse overheid zijn Marokkaanse en Turkse meisjes fel begeerde huwelijkspartners geworden voor jongens uit de landen van herkomst⁷ of voor diegenen die illegaal in Nederland verblijven. Een huwelijk is voor deze jongemannen de enige manier om een Nederlandse verblijfsvergunning te verwerven. Het zal duidelijk zijn dat zij niet zulke hoge eisen aan de eerbaarheid van hun toekomstige bruid stellen als zij via haar een vergunning kunnen krijgen. Maar als ze hun vergunning hebben, zo vragen verschillende weglloopsters zich af, respecteren ze hen dan nog steeds? Een dergelijke verbintenis kan voor een weggelopen meisje en haar familie een oplossing zijn om zich weer in de gemeenschap te kunnen vertonen, maar de positie van het meisje blijft wel kwetsbaar.

Een slechte reputatie is niet eenvoudig te zuiveren, maar het herstellen van het maagdenvlies is tegenwoordig minder moeilijk te realiseren. In de landen van herkomst was dit met behulp van moderne technieken mogelijk, maar ook hulpverleners in de Nederlandse gezondheidszorg worden steeds vaker met verzoeken om hymenreconstructies geconfronteerd.⁸ Zij vragen zich sterk af of ze door hieraan mee te werken niet een traditie in standhouden die zij zelf veroordelen.⁹ Voor ontmaagde weglloopsters is het echter een mogelijkheid om nog als 'maagd' het huwelijk in te gaan.

Bovengenoemde respondenten hebben wel kritiek op de strikte kuisheidseisen voor meisjes, maar verwerpen die niet echt. Hierin verschillen zij van de weglloopsters die zich tegen het belang van maagdelijkheid

verzetten. De één noemt het 'een rot traditie,' een ander beweert dat het voor haar weinig betekenis meer heeft. Zij nemen stelling tegen het maagdelijkheidsideaal in hun opvoeding en koppelen seksualiteit niet meer aan het huwelijk maar aan een vaste relatie. Met deze opstelling onderscheiden zij zich van meisjes die geregeld wisselende contacten hebben en die zich in hun ogen laten misbruiken. Zij zien de centrale notie van maagdelijkheid als onderdeel van een dubbele moraal die jongens meer ruimte geeft dan meisjes en die zij bekritisieren. Sommigen verbinden ook consequenties aan hun veranderende opstelling ten aanzien van maagdelijkheid. Zij verwachten niet dat Marokkaanse of Turkse jongens die houding delen en daarom vermijden zij zoveel mogelijk de omgang met hen en trekken zij met Nederlandse jongens op.

Deze meisjes gaan in hun gedrag en houding erg veel op Nederlandse tienermeisjes lijken voor wie seksualiteit onderdeel is van de adolescentie.¹⁰ Voor hen geldt weliswaar geen maagdelijkheidsideaal, maar ook zij moeten manoeuvreren tussen de code van het 'fatsoenlijke' meisje en de nieuwe gedragslijn van 'de vanzelfsprekendheid van voorechtelijke seksualiteit.'¹¹ Zij verbinden seksualiteit met een vaste relatie, wat wil zeggen dat ze hun vriend beter moeten kennen, iets voor hem moeten voelen en hem moeten vertrouwen. Wanneer Marokkaanse en Turkse weggloopsters maagdelijkheid op deze manier opvatten, verliest het begrip de specifieke betekenis waarmee zij zich van de Nederlanders kunnen onderscheiden.

Na alle verhalen van weggelopen meisjes is het interessant om na te gaan wat de opvattingen van jongens zijn over behoud van maagdelijkheid voor het huwelijk. In hoeverre hechten zij hieraan belang als zij trouwen? Recentelijk zijn er enige studies over Turkse en Marokkaanse jongens gepubliceerd.¹² Deze bevestigen in feite de mening van de geïnterviewde weggloopsters. Het dilemma van wél een vriendin willen hebben en toch met een maagdelijk meisje willen trouwen, komt hier sterk naar voren. Slechts weinigen wijzen voorechtelijke seksueel contact voor jongens af. Ze weten dat het 'eigenlijk niet mag volgens de koran', maar bijna niemand houdt zich eraan¹³ omdat het toch niet valt te controleren.¹⁴ Vriendinnen zijn daarom meestal van niet-Marokkaanse afkomst, omdat voor hen de maagdelijkheidsnorm niet geldt. Het is niet de bedoeling dat zij met die meisjes huwen, 'die zijn goed voor de seks, maar voor niets anders', is de opvatting.¹⁵ De meeste jongens willen en kunnen zich nauwelijks aan de invloed van het ideaalbeeld van hun familie onttrekken. Zij delen de opvatting dat het verlies van maagdelijkheid van een meisje een schande voor de familie is.¹⁶ Ook gevoelsmatig ervaren zij ontmaagde meisjes als 'sletten' of als 'losbandig.' Buijs¹⁷ spreekt in dit verband van een 'emotioneel verankerde' opvatting. Voor jongens hangen deze gevoelens samen met kwesties als eer

en status; ze zouden zich in zo'n situatie 'minderwaardig' voelen. Anderen beroepen zich op de traditie, of op de islam.¹⁸ Zelfstandige seksuele activiteit van vrouwen zien de Marokkaanse jongemannen uit het onderzoek van Buijs¹⁹ als een 'bedreiging voor de eigen positie en voor het eigen gevoel.'

Contacten met Marokkaanse meisjes leveren alleen maar 'ellende' op, zo luidt de opvatting, en als zij een relatie hebben dan is die meestal 'heimelijk.'²⁰ Enkele jongens hebben een langdurige seksuele verhouding gehad met een Marokkaans meisje; in die gevallen beweren zij hun vriendin niet als een 'slet' te beschouwen. De geheimhouding van de relatie en de laatste uitspraken komen overeen met die van enkele weglousters uit mijn onderzoek. Deze uitlatingen worden bevestigd in de uitkomsten van een landelijk onderzoek onder Marokkaanse en Turkse scholieren, waar ongeveer tien procent van de geïnterviewde schoolmeisjes zegt seksueel contact te hebben gehad.²¹ Voor meisjes die beweren maagdelijkheid een groot goed te vinden, is dit een vrij hoog percentage.²² Everaert en Lamur²³ onderstrepen in hun onderzoek naar de seksuele praktijk van Turkse jongens ook het belang van het ongeschonden maagdenvlies. Alleen die meisjes worden met respect bejegend. Schending van het maagdenvlies is alleen binnen de context van een huwelijk toegestaan.²⁴ Enkele jongens maken melding van een zogenaamde 'halftechniek'; hierbij hebben zij een seksuele relatie zonder het meisje te ontmaagden.²⁵ Een dergelijke techniek is niet specifiek Turks of Marokkaans, maar komt ook voor in andere samenlevingen waar de maagdelijkheidseis voor meisje gewenst is. Everaert en Lamur²⁶ halen een Amerikaans onderzoek aan onder studentes uit de jaren vijftig die ook dergelijke halftechnieken praktiseerden. Deze meisjes werden 'highly experienced "technical virgins"' genoemd.

Desondanks doen die ervaringen geen afbreuk aan het gevoel van een Turkse of Marokkaanse jongen dat een aanstaande bruid maagd moet zijn, anders 'deugt zij niet' veronderstellen zij.²⁷ De jongemannen die een vaste Marokkaanse vriendin hebben, erkennen wel de oneerlijkheid, maar zij kunnen toch moeilijk ontsnappen aan de eisen die hun ouders stellen. 'Zij zien het als een gegeven waaraan niet getornd kan worden.' Bij een huwelijk zeggen zij dan ook de voorkeur te geven aan een maagd. Een Turkse jongen maakt dit ook met zoveel woorden duidelijk: 'Ik wil geen tweedehands vrouw'²⁸ of de uitspraak van een Marokkaanse jongen spreekt boekdelen: 'Een ontmaagde is goed voor de vuilnisbak.'²⁹

Meisjes hebben geleerd hun identiteit te ontleen aan kuisheid en zedig gedrag. Na hun wegloupen moeten zij zichzelf opnieuw definiëren. De weglousters die ook in technische zin geen maagd zijn, proberen zichzelf te onderscheiden van diegenen die in hun ogen een 'slet' zijn. Door zich tegen hen af te zetten, proberen zij een nieuwe vorm van eigenwaarde te vinden.

De meisjes die zich tegen het belang van maagdelijkheid keren, vermijden om die reden ook de omgang met Marokkaanse en Turkse jongens. Zij kunnen wel de contacten met hen weigeren, maar zij hebben als weggelopen meisje onvoldoende macht om de betekenisgeving van een net Marokkaans of Turks meisje te beïnvloeden. De jongens erkennen die differentiëring niet als het een huwelijk betreft. Zij volgen eerder de wens van hun ouders, die overeenkomt met hun eigen gevoel. Zij treden in het huwelijk met een meisje dat maagd is. Hiermee bevestigen zij de opvatting dat Marokkaanse en Turkse meisjes nog steeds op hun eerbaarheid worden beoordeeld. Bij sommige jongens hebben de onderzoekers wel enige onvrede aangetroffen. De hoger geschoolden blijken minder waarde aan de maagdelijkheidseis voor een meisje te hechten dan laaggeschoolde jongens.³⁰ Het hoeft 'geen drama' te zijn als een ongehuwd meisje ontmaagd is.³¹

Ouders en de eigen gemeenschap

Marokkaanse en Turkse weglloopsters hebben met hun optreden de ouderlijke regels overschreden en hebben niet voor het gezag van hun vader gebogen. Door hun contacten met jongens hebben zij niet alleen in symbolische, maar ook in technische termen hun eerbaarheid verloren. Op een dergelijke grensoverschrijding rusten zware sancties als verstoting door de ouders en stigmatisering door leden van de eigen gemeenschap. Ook zouden kansen op de huwelijksmarkt hierdoor in gevaar komen. Door dit ongepaste gedrag af te wijzen, hopen andere Marokkaanse en Turkse ouders te voorkomen dat hun dochters dit slechte voorbeeld zullen navolgen. In het vorige hoofdstuk heb ik laten zien dat de gesprekken van sommige meisjes met hun ouders op niets zijn uitgelopen en dat anderen vooralsnog elk contact weigeren. Ik zal nagaan hoe deze meisjes zich ten opzichte van hun vader en moeder opstellen. Zullen ouders accepteren dat hun ongehuwde dochter een zelfstandig bestaan leidt of zullen zij haar verstoten? Daarnaast kunnen ook meisjes volharden in hun weigering om hun ouders onder ogen te komen. Door de beperkingen die inherent zijn aan het onderzoek is het niet altijd eenvoudig om vast te stellen wie geen contact meer wenst - zijn het de ouders of is het de weglloopster? Ik zal de strategieën bespreken die Marokkaanse respectievelijk Turkse weglloopsters ontwikkelen om zich zonder hun familie in een vreemde samenleving staande te houden. Ik begin steeds met de verhalen van de weglloopsters die hun familie niet meer zien en besluit met diegenen die wel weer contact hebben. Daarna komen de verschillende initiatieven van meisjes aan de orde om de relatie met hun ouders weer te herstellen en hoe zij deze ervaren.

Marokkaanse meisjes

Ten tijde van het onderzoek wonen er vijf meisjes in een begeleid wonenproject en elf zelfstandig. Hiervan hebben er acht op dat moment geen contact met hun ouders. Hamida die vlak na haar weglopen slechts één keer met haar stiefmoeder heeft gebeld, heeft daarna elke band met haar vader en stiefmoeder verbroken. Dit houdt zij al drie jaar vol: 'Ik wil er ook niets aan doen, zij hebben iets goed te maken', luidt haar verweer. Ze heeft een paar keer getwijfeld toen haar broer ook wegliep en toen haar zusje problemen op school had. 'Ik heb er zo mee gezeten, of ik hun zou helpen of voor mijzelf zou kiezen. Maar ik dacht er valt niets te helpen.' Volgens Hamida: 'kunnen weggelopen meisjes beter helemaal kappen met hun familie, anders blijven ze tussen de wal en het schip hangen. Ik heb m'n naam veranderd. Niks mocht me aan mijn verleden herinneren.' Ze is enige tijd in een Nederlands gastgezin opgevangen: omdat ze 'toch familie wilde hebben.' Ze volgt de mavo, ze woont op kamers en na haar eindexamen zou ze graag naar het buitenland willen. Toch kan ze haar eigen familieleden niet echt uit het hoofd zetten. Na drie jaar is zij nog steeds bang dat haar vader haar via zwarte magie kan opsporen.

Louiza is vele keren van huis weggelopen en elke keer uit medelijden met haar moeder weer teruggekeerd. Inmiddels heeft zij haar ouders al een jaar niet meer gesproken. Zij heeft wel contact met Nederlandse kennissen van haar ouders die ze van kinds af aan kent. Evenals Hamida heeft ze ook een andere naam moeten kiezen. Ze zegt dat ze zich 'niet schuldig' voelt over het weglopen en dat ze haar ouders niet mist. 'Ik kon toch al niet zo goed opschieten met mijn moeder, ze schold me altijd uit.' Over haar vader zegt ze: 'Ik zal nooit vergeten wat hij me heeft aangedaan.'³² Ze is vast besloten haar middelbare school af te maken. Ze wil haar ouders laten zien dat ze het ook zonder hen kan redden. 'Dat je ook iets kan worden zonder hen.' Ook zou ze weer terug willen naar haar vroegere woonplaats omdat ze daar meer vrienden heeft. Ondanks al deze plannen leeft Louiza net als de genoemde Hamida met de angst dat haar vader en haar broer het uiteindelijk toch 'niet pikken' dat ze van huis is weggelopen. Als zij haar vinden dan verwacht Louiza dat ze haar 'dood' zullen maken.

Hamida en Louiza verklaren dat ze hun familie nooit meer wensen te zien, andere wegloopsters zijn iets minder resoluut. Zij beweren pas weer contact op te nemen als zij iets bereikt hebben. Als Marokkaans meisje worden zij voornamelijk beoordeeld op hun eerbaarheid en hun goede gedrag. Tegenover jongens proberen zij zich te onderscheiden van de wegloopsters die zich in hun ogen slecht gedragen. Tegenover hun ouders trachten zij op een andere manier hun goede naam te herstellen. Zij willen hun ouders

bewijzen dat ze niet voor een jongen zijn weggelopen. Door een studie te volgen, of een goede baan te verwerven, hopen zij ook als weglloopster voor hun ouders acceptabel te zijn. Het citaat van een Turkse weglloopster aan het begin van dit hoofdstuk is hiervan een voorbeeld, hetzelfde geldt voor Miriyam.

Nadat Miriyam in Marokko is uitgehuwelijkt, en daarna is gescheiden, heeft zij enige tijd in een begeleid kamerwonenproject onderdak gevonden. Miriyam: 'het was een klein kamertje, helemaal leeg. Ik liep over straat en ik kende helemaal niemand. Heel erg, ik was heel eenzaam.' Via haar school heeft ze weer nieuwe contacten weten op te bouwen. Vier jaar na haar wegllopen heeft zij haar ouders een brief gestuurd, waarin zij schreef dat ze werkte en studeerde en dat ze hen graag zou willen ontmoeten. Haar ouders reageerden ondanks alle gebeurtenissen heel positief en zij wilden haar ook graag zien. Toen Miriyam naar hen toeging, was ze 'heel zenuwachtig.' Het weerzien was 'heel emotioneel' en iedereen bleek erg 'veranderd' te zijn. Maar toen ze eenmaal op de bank in de kamer zat, voelde zij zich niet op haar gemak: 'Ik vond ze ouderwets. Ik voelde me anders.' Ze vertelde dat ze met een Marokkaanse jongen samenwoonde en haar ouders zeiden dat ze er geen bezwaar tegen hadden. Zij wilden hem graag ontmoeten. Toen Miriyam dit later aan haar vriend voorstelde, was zijn reactie: 'Dat hij geen zin had, terwijl hij wist hoe belangrijk mijn familie voor mij is!' Bij een volgend familiebezoek, hoorde Miriyam toevallig dat haar ouders ruzie maakten met haar broer. Hij wilde haar wat aandoen, terwijl haar vader riep: 'Het is mijn dochter!' Haar ouders hadden voor hun zoon geheim gehouden dat ze weer contact hadden met Miriyam; dat was voor haar een teken dat haar ouders zich nog steeds voor haar schaamden. Ze voelde zich erg onveilig en merkte op: 'Deze keer is het mijn broer, de volgende keer is het mijn oom of zijn het de burens. Zo kan ik niet teruggaan.' Sindsdien is zij niet meer teruggekeerd, maar zegt ze 'ik hou toch een schuldgevoel tegenover mijn ouders.' Miriyam heeft het daarna uitgemaakt met haar vriend. Over haar nieuwe vriend vertelt ze:

'Hij wil trouwen, hij wil wel naar mijn vader. Als ik ga trouwen dan laat ik mijn hand vragen aan mijn vader, ik ben niet goedkoop. Ik wil mijn kinderen later wel een grootvader geven. Maar ik ben pas drieëntwintig jaar, ik wil nog niet trouwen. Ik wil eerst nog van alles doen, pas op mijn zevenentwintigste.'

De confrontatie met haar familie heeft Miriyam bewust gemaakt van haar eigen veranderingen en van de afstand tot haar familie. Meer meisjes maken melding van enige vervreemding ten opzichte van het ouderlijk milieu. Miriyams ouders leken haar in eerste instantie te accepteren, ook al woonde

ze samen. Maar omdat haar ouders haar bezoek niet aan haar broer hadden verteld, voelde Miriyam zich toch nog steeds afgewezen. Tegelijk voelde zij zich in de steek gelaten door haar vriend. Hierna heeft Miriyam de contacten enige tijd verbroken. In een gesprek dat ik later met haar heb, vertelt ze dat ze hen een paar keer per jaar bezoekt. Miriyam:

‘Mijn vader zegt alleen gedag en vraagt niet hoe het met me gaat. Het onderwerp is niet bespreekbaar. Ik ben voortdurend op zoek naar een teken dat ze me accepteren, maar dat is er niet. Na zo’n bezoek moet ik heel erg huilen, ben ik op. Ik voel dat ik er niet meer bij hoor, er is te veel gebeurd. Ik heb spijt en een schuldgevoel, had ik het maar anders aangepakt. [...] Ik leid mijn eigen leven, ik moet me niets aantrekken van die gemeenschap, maar dat is heel moeilijk. Je staat helemaal alleen. Ik heb zelfdestructieve neigingen, ik heb de neiging om mezelf omlaag te halen. Ik heb een negatief zelfbeeld, en ik ben eigenlijk aldoor op zoek naar erkenning. Nu ben ik zo ver dat ik kan zeggen, ik leid me eigen leven en bekijken jullie het maar’.

Er zijn meer weglloopsters die na enige tijd zelf het initiatief nemen om hun ouders op te zoeken. Nadia heeft altijd gezegd dat zij pas bij haar ouders langs wilde als ze zich sterk genoeg voelde; ze heeft wel altijd telefonisch contact gehouden met thuis. Een jaar na haar weglopen spreek ik haar opnieuw. Ze heeft haar hbo-diploma gehaald en ze heeft een goede baan gevonden. Nadia:

‘Ik vind het wel moeilijk om met mijn nieuw verworven vrijheid om te gaan. Ik hoef tegen niemand te zeggen waar ik heen ga. [...] De hulpverleners vinden dat ik alleen kan wonen, maar ik ben er bang voor. Ik volg sinds kort een assertiviteitscursus. Ik heb nog nooit dingen alleen ondernomen, altijd was mijn vader er bij. Ik durf niet goed alleen een bus in te stappen of te winkelen.’

Uiteindelijk is ze toch zelfstandig gaan wonen in een andere plaats dan waar ze oorspronkelijk vandaan komt.³³ Na het enerverende jaar waarin zij wegliep heeft ze heel bewust haar bezoeken aan haar ouderlijk huis voorbereid. De eerste keer is ze met een maatschappelijk werkster bij haar moeder langsgegaan, terwijl ze wist dat haar vader in Marokko was. Daarna is ze een paar keer met een vriendin thuis geweest en sinds kort gaat ze alleen. Nadia:

‘De reactie van mijn ouders is zo positief. Ik ben zo trots op ze dat ze ondanks hun cultuur en denkbeelden er toch voor gekozen hebben om mij te accepteren en te vertrouwen. Toen mijn vader mij weer voor het

eerst zag, zei hij: "Nu kan ik dood gaan." Dat klinkt heel mooi, maar het deed me niets. Ik werd niet emotioneel en daar was ik heel blij om. Mijn vader kan altijd heel goed slijmen en dan smelt ik zo. En dat wil ik niet. Mijn ouders gedragen zich nog net zo als voor mijn weglopen. Mijn vader komt meteen met zijn paperassen aan en mijn moeder vraagt of ik meega naar een ouderavond van mijn zusje. Toch kan ik niet vergeten wat ze me aangedaan hebben, hoe ze me vernederd hebben. Ze hebben me nog nooit gesteund met allerlei dingen, ik moet altijd hen helpen. Wie gaat mij nou eindelijk eens helpen?"

Na het eerste bezoek verwachten haar ouders dat ze voortaan elk weekend zal komen, maar dat weigert Nadia heel beslist. Volgens Nadia zien haar ouders haar nog steeds als de dochter die hun hulp biedt in plaats van dat haar ouders haar eens de helpende hand toesteken. Toen zij een eigen woonruimte kon krijgen en nog geen werk had, heeft ze grote financiële problemen gehad. Hulpverleners hebben voor haar fondsen aangeschreven met het verzoek om enige financiële ondersteuning. Ook had de moeder van een Nederlandse vriendin haar verschillende huishoudelijke spullen cadeau gegeven. Haar ouders informeerden echter niet naar haar woonsituatie of haar werk, stelde Nadia enigszins teleurgesteld vast. Toch hebben haar ouders iets van haar weglopen geleerd, aldus Nadia. In tegenstelling tot wat zij vreesde, hebben haar jongere zusjes niet minder maar juist meer vrijheid gekregen, zelfs meer dan Nadia ooit heeft gehad.

Tot nu toe heb ik het perspectief van de weglousters als uitgangspunt genomen en hun pogingen beschreven om weer contact met hun ouders op te nemen. In bovengenoemde verhalen nemen de dochters het initiatief tot contact en lijkt het wel of hun ouders of andere familieleden na de zoekacties en de mislukte gesprekken het verder opgeven. Dit geldt niet voor Sanna. Haar verhaal staat in het teken van de druk die haar ouders op haar blijven uitoefenen om haar er toe te bewegen naar huis terug te keren. Sanna heeft verschillende bezoeken thuis afgelegd, maar zij heeft grote moeite zich te schikken in de regels van haar ouderlijk huis. Ze durft dit aanvankelijk niet tegen haar ouders te zeggen:

'Daar word ik zo ziek van, ze willen gewoon dat ik ga trouwen, dat is het enige probleem. [...] Nou, ik heb met mijn ouders gepraat. Mijn moeder zei: "Kom terug." En ze begon te huilen. Ze zei: "Kom nou hier wonen. Ik heb met je vader gepraat, hij is heel erg veranderd. Ik ben ook veranderd. Ik zal je niet meer slaan, we kunnen een nieuw leven beginnen." Toch kon ik merken dat ze gewoon achterbaks deden, gewoon geslijm. Ik zei toen dat ik er goed over na zou denken. En tegen mijn vader: "Ik wil wel af en toe op bezoek komen om te kijken of het wel

veranderd is of niet." Dan wil ik pas kijken of ik terugga, maar eerst moet ik het zelf zien. Ze zeiden: "Nee, we snappen wel wat je wilt. Je wilt net als Nederlanders doen, maar dat kan niet. Of je komt terug of je blijft weg, één van de twee." Toen dacht ik: okay, laat maar zitten, ik ga niet terug.'

Na een bezoek van hulpverleners aan haar ouders en na verschillende telefoongesprekken komt haar moeder na verloop van tijd Sanna opzoeken. Sanna:

'Ik wilde niet dat mijn vader meekwam, ik wilde hem niet zien. Toen is ze hier gekomen, en huilen weet je wel, het is toch je moeder, hè. Ze begon over trouwen. Mijn moeder had gehoord dat ik een vriend had en zei: "Waarom ga je niet met hem trouwen?" Ik zei dat ik erover zou nadenken. Ze zei: "Praat er met hem over en vraag of hij op bezoek wil komen." Ik dacht: waarom niet. Laat ik naar huis teruggaan, thuis wonen en dan meteen trouwen en meteen het huis uit. Gewoon de problemen in één keer oplossen. Toen heb ik met mijn vriend gepraat, maar hij wou niet. Toen begon het voor mij wat moeilijker te worden. Ik heb twee weekeinden thuis gelogeerd en het ging erg goed. Mijn vader zei over mijn vriend: "Hij zit je voor de gek te houden, hij zit van je te profiteren." Tijdens het derde weekend hebben we weer gepraat, en toen zei ik: "Ja hij komt volgende week, het is afgesproken." Mijn vader: "Ja? ja?" Ik: "Ja, hij komt volgende week." Maar dat was niet zo. Toen zei ik tegen mijn vader: "Hij schaamt zich omdat zijn ouders het niet weten, en hij zonder toestemming van zijn ouders bij mijn ouders op bezoek komt." Maar mijn vader zei: "Deze jongen luistert wel naar zijn ouders, maar jij luistert niet." Daar had hij wel gelijk in. Ik voelde me niet zo op mijn gemak thuis. Mijn ouders zeiden elke keer: "Ben je wel van plan om terug te komen?" En ik zei: "ja ja."'

Haar ouders verkeerden in de veronderstelling dat hun dochter na de zomervakantie terug naar huis zou komen en verder zou gaan met haar school. Toen haar vader haar hierover opbelde, reageerde ze koel. Ze moest toen haar vader duidelijk maken dat ze van gedachten was veranderd en niet thuis wilde komen. Haar vader reageerde 'een beetje boos', maar Sanna wilde er verder alleen maar met haar moeder over praten:

'Mijn moeder dacht dat iemand mij had opgestookt. Ik zei: nee, die beslissing heb ik zelf genomen. Ik ben nou al bijna een jaar van huis weg en ik voel gewoon dat ik niet meer thuis kan wonen. Ik pas daar gewoon niet meer, met alles. Ik zei: "Ik wil het je best wel uitleggen maar je begrijpt het toch niet, het kan niet." Toen zegt ze: "Wat kan niet, vrijheid

of zo, wil je 's avonds op straat lopen?" Ik zei: "Dat niet." Ik ben nu drie keer op bezoek gegaan en ik heb het gezien en gevoeld. Ik hoor daar gewoon niet bij, net of het huis te klein voor me is, net of ik te weinig ruimte had. Je moet je ook een beetje aan de regels houden, je moet je aanpassen, en dat was voor mij moeilijk. Ze zei: "Denk er maar goed over na en dan hoor ik nog van je." Na een maand heeft mijn vader gebeld. Hij zei: "We hebben je voor school in laten schrijven, je hebt een afspraak." Ik ben er niet heengegaan, omdat ik dacht, afgelopen is afgelopen. Dus ik naar huis toe en er was echt een gespannen sfeer. Ik was ook bang, ik voelde gewoon angst van binnen.'

Haar moeder negeert haar en haar vader zegt:

"Je hebt ons voor de gek gehouden. Je bent niet naar die afspraak geweest, wat is dat nou weer, iemand heeft met je gepraat en dat bezoek van je vriend heb je ook steeds maar uitgesteld, die is ook niet op komen dagen. Je wordt net als die andere meiden een hoer, je zet ons voor schut." Hij begon me te slaan en als mijn vader slaat dan doet het echt pijn. Eindelijk hield hij op. Toen zei mijn vader: "Ik wil één ding van je horen, kom je thuis of kom je niet thuis?" Ik zei: "Nee vader ik kom niet thuis." En hij gaf me een schop, toen ben ik meteen weggegaan. Ik had nooit verwacht dat ik midden in mijn vaders gezicht zou zeggen: ik kom definitief niet thuis.'

Toch betekent dit laatste bezoek niet dat het contact voorgoed verbroken is tussen ouders en dochter. Na anderhalve maand belt haar vader haar op en probeert hij haar weer over te halen huiswaarts te keren. Na verloop van tijd neemt ook haar moeder weer contact op en komt zij bij Sanna langs. Als ze een zelfstandige woonruimte krijgt, komt zelfs haar vader haar opzoeken. Volgens Sanna hebben haar ouders voor hun kennissen geheim weten te houden dat ze is weggelopen; ze zeggen dat ze in Marokko studeert. De vraag is of dat nog geloofwaardig is als Sanna al zo lang van huis is en als ondertussen haar jongere zuster ook al twee maal is weggelopen. Zolang Sanna echter haar maagdenvlies intact houdt, kan zij het spel met haar ouders meespelen en eventueel volgens de regels in het huwelijk treden. Hoewel ze een huwelijk voorlopig afwijst, sluit zij het niet uit. Geheel tegen de formele gang van zaken lijken haar ouders bereid een toekomstige echtgenoot te accepteren die Sanna zelf voorstelt.

Turkse meisjes

Negen Turkse weglloopsters wonen ten tijde van het onderzoek zelfstandig en vijf verblijven er in een leefgroep van een meisjestehuis. Vijf meisjes

hebben geen contact met hun ouders. Het meisje dat met haar vriend is gaan samenwonen en tevens haar maagdenvlies intact wil houden, durft haar ouders voorlopig niet onder ogen te komen. Het Turkse meisje Kezban heeft haar ouders na de poging tot ontvoering een jaar niet meer gesproken. Zij zijn in die periode ook uit de ouderlijke macht ontzet. Ondertussen heeft Kezban de middelbare school gevolgd, wat altijd al haar wens was. Via de Kinderbescherming ontvangt Kezban een brief van haar oudste zuster waarin deze haar vraagt 'alsjeblieft' contact op te nemen. Kezban heeft toen met de haar toegewezen voogdes haar ouders opgezocht.

'Dat ging een hele tijd goed. Er werd helemaal niet over gepraat, er was niks gebeurd. Mijn moeder deed gewoon flink zielig, zo van: "Ik ben ziek, ik heb hoofdpijn en buikpijn, nu moet ik al het huishoudelijke werk door anderen laten doen en schaam je je niet. [...] Door jullie heb ik nu ook een hartkwaal gekregen." Ik vond dat zo zielig. Weet je, ze gaat echt op je gevoel inspelen. [...] Het interesseerde ze totaal niet dat wij op school zaten en dat het goed met ons ging.'

Kezban was iedere keer als ze wegging 'niet aanspreekbaar.' Niettemin vond ze het toch 'leuk' dat ze haar ouders weer zag. Dat was heel 'belangrijk' voor haar.

'Ze hebben nooit meer iets over die ontvoering gezegd, daar praat je gewoon niet over. En als je het ter sprake brengt, dan is het van: ja. Er komt nooit een concreet antwoord uit. Wij hebben nooit gepraat, nooit. Niet eens over de normaalste dingen, er werd gewoon niet gepraat. Wel met mijn zusjes onder elkaar, maar met ouders nooit. Het was gewoon zo en niet anders. En als je vroeg: wat is dat, waarom is dat zo? Ja, dat was gewoon zo. Waarom drinken meisjes geen koffie? Daarom niet. Hoe dan ook, wat ze ook hebben gedaan, het blijven je ouders, weet je. Nou dat ging toen een hele tijd door. En na een paar keer zijn we alleen op weekend geweest en toen zijn we er achter gekomen dat ze met zwarte magie bezig waren.'

Haar moeder trekt een paar haren uit Kesbans hoofd als zij haar haar een keer kamt. Als Kesbans zuster op bezoek komt, staat haar moeder stiekem met haar te praten en ziet ze dat haar moeder iets in haar hand stopt. Vanaf dat moment denkt Kezban 'ze zijn met iets bezig, ze doen zo raar.' Als zij stiekem in de papieren van haar ouders gaat zoeken, vindt ze een briefje van een islamitische voorganger van de moskee. Kezban:

'Het was een envelop en in de binnenkant van de envelop stond iets in het Arabisch en daarin zat een briefje, ook Arabisch, en er onder stond

in het Turks: dit moeten we aan een hond met tanden laten eten, dat stond er. Ik was hartstikke bang. Ik wilde dat mijn zusje het in haar broek zou bewaren. Ze vond het eng, maar ze heeft het toch gedaan. Toen kwam mijn moeder boven, het leek net of ze voelde dat ik het had gevonden, heel raar was dat. Ze kwam naar me toe en het eerste wat ze deed was in mijn zakken graaien. Ze zei geen woord, echt geen woord, ze heeft alleen maar in mijn zakken gegraaid. Ik wist ook niet wat ik moest zeggen. Toen zei ze: "Oh, heb je hier gestofzuigd?" - om op een heel ander onderwerp over te gaan. Die spanning die er op dat moment was kan ik gewoon niet beschrijven, het was doodeng. Ze had ons net zo goed daar ook af kunnen maken of zo, omdat we erachter kwamen [...]

Ik denk dat dat de laatste fase van het hele ritueel was. Ik heb het aan een mevrouw laten lezen en het bleek dus echte zwarte magie te zijn. Ze hoopte mij hierdoor weer thuis te krijgen. Ik geloof er best wel in. Sindsdien heb ik geen contact meer met ze. Ik ben elke keer zo teleurgesteld door hen, iedere keer zijn ze met iets anders bezig. Ik ben bang, wie weet gaan ze me de volgende keer vermoorden. Ze hebben er niets van geleerd. Er is ook niemand die hen helpt bij het verwerken van mijn weglopen. Als je ze wilt steunen dan moet je ze uit de gemeenschap halen. Die gemeenschap is zo belangrijk voor ze, die bepaalt gewoon hun leven. Elke keer vragen ze aan mijn ouders, heb je al iets van je dochter gehoord? Dat speelt mee, dan gaan ze denk ik zulke dingen opzetten. Een andere verklaring heb ik er niet voor.'

Uit dit verhaal blijkt hoe ouders en dochter een verschillende betekenis hechten aan die bezoeken. Kezban is ondanks alles blij haar ouders weer te zien, terwijl zij tevens haar nieuwe bestaan voort kan zetten. Zij zou graag met haar ouders willen praten over wat er gebeurd is en over de school die zij volgt. Maar haar analfabete moeder vermijdt een gesprek, bovendien erkent zij een opleiding niet als een belangrijke waarde voor een Turks (dorps)meisje. In haar optiek zijn de problemen pas opgelost als haar dochter weer thuis woont; hiermee kan ze de geruchten in de eigen gemeenschap een halt toe roepen, niet door de schoolprestaties van haar dochter te roemen. Haar ouders en met name haar moeder zetten net als een jaar geleden alle middelen in om Kezban weer thuis te krijgen. Haar moeder probeert Kezban te beïnvloeden. Als zij hiervoor niet gevoelig is, doet haar moeder een beroep op zwarte magie.

Wanneer Kezban hierachter komt, is dat voor haar het bewijs dat ze haar ouders nog steeds niet kan vertrouwen. Voor haar is duidelijk dat haar ouders niets geleerd hebben van haar weglopen en niet geneigd zijn tot

enige inschikking. De wijze waarop haar ouders haar twaalfjarige zusje dwingen een hoofddoek te dragen, ziet zij ook als een bevestiging hiervan. Als ik haar spreek, is zij al drie jaar van huis. Na die laatste ervaring met zwarte magie heeft zij haar ouders niet meer gezien. Evenals andere weglloopsters behoudt zij de angst om haar ouders bij toeval tegen te komen. Dat is ook één van de redenen dat ze het contact met landgenoten zoveel mogelijk vermijdt. Er zou iemand bij kunnen zijn die haar ouders kent. Ze is bang dat ze dan 'weer een of andere ontvoeringspoging ondernemen.' Kezban gaat echter niet zo ver dat ze haar naam verandert: 'dat vind ik een beetje verloochenen.'

Een ander meisje dat zich tegenover haar moeder heel schuldig voelt, is Leyla. Haar vader was fel gekant tegen haar vriendschap met een jongen, terwijl haar moeder dat veel minder was. Leyla maakt zich druk over de schande die zij haar ouders heeft aangedaan:

'Dat vind ik heel erg voor ze en wat mijn moeder meegemaakt heeft, zo verdrietig. Ze is zo alleen. Met mijn moeder heb ik altijd goed contact gehad. Ik kan het mezelf niet vergeven dat ik haar te schande heb gemaakt. Ik denk helemaal niet aan mijn vader, want ik haat hem, maar wel aan mijn moeder. In het begin was mijn moeder ook tegen het huwelijk, maar nu niet meer. Maar toen ik thuis was, was zij net zo als mijn vader. Mijn vader heeft nu wel ja gezegd, maar hij wil niet met mij praten en er niets mee te maken hebben. Ik ben mijn vader eigenlijk nu kwijt. Want als mijn vriend terugkomt wil ik met hem gaan trouwen, dat is de bedoeling.'

Leyla is haar moeder altijd blijven ontmoeten, vaak buiten medeweten van haar vader om. Hoewel Leyla volgens de Turkse regels in het huwelijk wil treden, loopt zij hierdoor het risico het contact met haar vader te verliezen. Zij zegt dat zij hem haat, maar deze problematische relatie belemmert haar wel in het contact met haar moeder. Haar vader uit zijn ongenoegen door te weigeren met haar te spreken. Maar hij lijdt in feite gezichtsverlies, omdat zijn dochter hem niet gehoorzaamt.

Ook Esra is altijd haar moeder blijven zien, evenals haar zuster en de weggelopen broer met wie ze haar huis deelt. Als ik Esra een jaar later spreek en hoor over haar vaste verkering, blijkt dat ze tevens haar vader geregeld ziet. Hij praat echter niet met haar. Zij is verder samen met haar ouders op vakantie naar Turkije geweest. Esra vertelt ook regelmatig huwelijks- en verloofsfeesten met haar vriend te bezoeken, waarbij haar ouders ook aanwezig zijn. Ze toont mij enthousiast enkele foto's waar zij met haar moeder op staat. Het lijkt er op dat haar ouders, als we afgaan op Esra's

woorden, hun dochter en haar vriend accepteren. Dat geldt echter niet voor haar landgenoten die bij haar in de buurt wonen. Esra:

'Ze begrijpen niet dat ik contact heb met mijn familie, mijn ouders en dat ik bij mijn zuster kom. [...] Ik ga niet zoveel met ze om. Turken willen altijd meteen alles van je weten. Als we gaan trouwen zal de roddel ophouden.'

Maar daar heeft ze zoals we in de vorige paragraaf hebben gelezen niet veel haast mee. Esra neemt ten aanzien van trouwen en verkering een uitzonderlijke positie in vergeleken met haar Turkse landgenoten, maar deze houding strekt zich niet uit tot haar ambities op de arbeidsmarkt. Toen zij nog thuis woonde bezocht ze vanwege haar problemen heel onregelmatig haar school. Eenmaal van huis is het helemaal moeilijk om een opleiding af te maken. Ze heeft geen diploma gehaald en dat vergroot haar kansen op werk niet erg. Esra: 'De school is allemaal niks geworden en dat is ook een geldkwestie. Het was heel duur. En op dat moment moest ik net mijn huis inrichten en met alleen bijstand kom je niet ver.' Meer meisjes hebben hier moeite mee gehad, maar het is sommigen, zoals Kezban en Nur, toch gelukt om hun eindexamen te halen. Nur is kort na haar opvangperiode alleen op kamers gaan wonen. Zij heeft een lange, eenzame strijd moeten voeren om haar ouders te bewijzen dat ze iets van haar leven wil maken. Nur:

'Ik kwam toen op een klein kamertje en had helemaal geen zelfdiscipline om naar school te gaan, gewoon opstaan en naar school gaan. [...] en echt al die lessen uit te zitten en dan weer naar huis. Bovendien voelde ik me ook heel anders dan die leerlingen op die school. Iedereen woonde thuis en kwam met z'n boterhamzakje dat voor hen werd gemaakt en iedereen komt lekker thuis, gaat lekker thee drinken. Niemand zat met die toestanden zoals ik, zoals sociale dienst en dat soort dingen. Ik had ook geen fiets, ik had niets op mijn kamer, ik had helemaal niets. Mijn voornaamste probleem was: hoe overleef ik, en niet van: ik moet Engels leren of zo. Ik was echt in m'n uppie. [...] Toen heb ik dus een jaar, tot en met de zomervakantie, op mijn kamertje gezeten en alleen maar denken, denken, heel veel huilen en denken van: wat is er allemaal gebeurd in de afgelopen jaren en wat moet ik nu doen, wat wil ik nu doen? Ik wilde gewoon alles recht zetten, van: ik wil niet van huis wegblijven, dat is niet mijn bedoeling. Dus ik dacht: wat moet ik doen, wanneer moet ik wat doen, wie moet ik benaderen?

Dus er echt naar toe leven, naar het moment dat ik zover ben dat ik naar mijn ouders toe kan gaan of wil gaan en voorbereid zijn op de reactie van mijn ouders. Dat is ook heel belangrijk voor mij. Zo van: ik

moet gewoon zo sterk zijn dat ik me niet laat leiden door allerlei opmerkingen van hun kant, vooral duidelijk maken dat ik niet zit te feesten of wat dan ook, en niet zomaar een heleboel vriendjes heb en dat ze gewoon zien dat ik iets van mijn leven wil maken en dat ik wil studeren en dat dat gewoon mijn voornaamste doel is dat ik ga studeren. Toen ben ik eerst naar mijn moeder geweest op haar werk. Zij begreep anders goed waarom ik weg ben gegaan, maar ze wilde het gewoon niet weten want zij zat nog steeds met die problemen thuis, ze had zelf toen ook problemen met mijn vader. [...] Zij probeerde allerlei andere redenen te verzinnen waarom ik van huis was weggegaan zoals: "Nee, je bent weggelopen omdat je een vriendje hebt, that's all, en meer wil ik niet weten." Dus ik ga weer brainstormen van: hoe krijg ik dat idee bij haar weg? Dan ben je meteen weer een maand zoet met denken, denken, denken.

Toen ben ik een keer bij mijn ouders geweest thuis, daar kreeg je ook weer een bepaalde reactie van: nou ben je weggegaan en blablabla. Dan ga je weer naar huis denken, denken, denken. Ik ben nu wel zover gekomen dat ik een heel goed contact heb met mijn moeder, wat voorheen gewoon onmogelijk was door mijn vader. Toen leerde ik eigenlijk pas mijn moeder kennen. Zij was voor mij gewoon een vrouw die ging werken en thuis kwam en die kookte en die maakte schoon en ging slapen. Verder kon ik geen contact krijgen omdat mijn vader overal met zijn grote oren bijstond. [...] Zij beschouwt mij als een vriendin, als een volwassene die haar eigen leven heeft en die het helemaal niet nodig heeft dat zij moet zeggen wat ik moet doen. Dat vindt ze onzin. Dus wij vertellen elkaar wat we hebben meegemaakt zonder elkaar te veroordelen of zo.'

Eén van de onderwerpen die zij ook met haar moeder heeft besproken is het feit dat zij al een aantal jaren een Nederlandse vriend heeft. Nur:

'Mijn moeder schreeuwde altijd: ik wil niet dat mijn dochters met een Nederlander trouwen of met een gescheiden man. En toen ging ik weer brainstormen van: ik heb een Nederlands vriendje en ik wil dat ze dat weet. Ik wil het niet voor haar verbergen, ik wil dat ze hem accepteert. Ik wil geen gedonder, ik wil niet in een hokje gestopt worden van: kijk eens, daar loopt een Turks meisje met een Nederlandse jongen en dat past gewoon niet bij een Turkse en zo. En ik denken, denken, denken: hoe moet ik dit allemaal aanpakken? En toen heb ik het mijn moeder gewoon op een gegeven moment verteld en ze vond het helemaal niet erg. Ze heeft hem gezien en vond hem heel lief en zo en ze had zoiets van: "Ik vind jullie wel bij elkaar passen en je vindt toch geen betere

man dan hij.” [...] Dat heb ik dus ook voor elkaar gekregen en dat is dan zo’n verademing van: ik heb gewoon niets te verbergen, ik heb gewoon mijn best gedaan.’

Met haar moeder heeft Nur uiteindelijk een goede relatie weten op te bouwen, ze ziet Nur zelfs als een vriendin. Hoewel haar moeder altijd er op tegen was dat haar dochters een relatie met een Nederlander aangingen, heeft ze toch de vriend van Nur geaccepteerd. De voornaamste reden om van huis weg te lopen, was Nurs slechte verstandhouding met haar vader. Deze is ook na drie jaar nog steeds moeizaam. Ze heeft haar vader sindsdien slechts één keer gezien. Haar vader bleek haar met een Turkse kennis te zoeken. Hij wist waar ze woonde, ‘Want daar maak ik gewoon geen geheim van.’ Toen ze haar vader opeens tegenkwam, schrok ze zich ‘lens’:

‘Dan heb je zo’n man een hele tijd niet gezien en dan staat hij voor je neus en dan: oh, wat nu? En dan ben je ook nog met je vriendje. Het eerste wat ik dacht was: ik wil hem er gewoon buiten laten, daar moesten ze niet over beginnen. En mijn vader van: “Wie is dat?” En toen begon hij meteen zijn verhaal van: ik ben zo zelig. [...] Ik vind niet dat vrouwen alleen kunnen wonen, dus kom maar weer terug naar huis en als je dat niet doet dan ga ik jullie vermoorden. Waar hij eerst mee begon was: “Ik was je eerst eigenlijk op een andere plaats aan het zoeken.” En daarmee bedoelde hij bij de hoeren, dat weet ik gewoon zeker, en dan word ik heel kwaad, dus ik kon ook geen normaal woord meer tegen hem zeggen, zo onverwacht. Dus ik ben echt met knikkende knieën naar huis gefietst en dacht van: wat moet ik hier nou mee, straks doet hij het echt. En blaffende honden bijten niet, maar als niemand naar hem luistert dan denkt hij op een gegeven moment van: ik zal het maar doen. En daarmee heb je dus ook weer: wie begrijpt dat nou als je dat vertelt?’

Yasemin is één van de weinige weglloopsters die met beide ouders een redelijke verstandhouding heeft. De gesprekken met haar ouders waren aanvankelijk op niets uitgelopen. Yasemin: ‘In die tijd zet je je toch al af tegen je cultuur, en niks is goed en alle buitenlandse dingen zijn slecht.’ Na één tot anderhalf jaar is zij voor het eerst bij haar ouders op bezoek geweest. Yasemin heeft net als Nur een Nederlandse vriend, maar in tegenstelling tot Nur woont zij ook met hem samen. Haar ouders hebben hier erg veel moeite mee, maar desondanks ziet zij haar ouders geregeld. Zij komen ook op bezoek bij Yasemin. ‘Ze vinden hem een nette jongen, ze vinden hem wel aardig,’ hoewel ze altijd hebben gezegd: ‘Nederlandse jongens gebruiken je als maitresse en dan geven ze je een schop onder je kont en mag je vertrekken.’ Volgens Yasemin zegt haar vader dat het voor hem belangrijk is dat ze

gelukkig is, alleen gelooft zij hem niet. Haar moeder hoopt echter dat het uitgaat met haar vriend en dat ze weer naar huis terugkomt. Als ze met haar vriend haar ouders bezoekt, bekijkt iedereen in de plaats hen en gaat Yasemin na haar bezoek over de tong. Het kan haar niet zoveel schelen, maar ze vindt het heel vervelend voor haar ouders. Yasemin: 'Elke keer als wij daar met z'n tweeën zijn, krijg je weer roddels die mijn moeder dan via via hoort. Dat is gewoon heel vervelend.'

Ook het feit dat ze ongehuwd is, is een doorn in het oog van haar ouders. Haar moeder zou willen dat ze gaat trouwen en dat haar vriend islamitisch wordt, zodat hij opgenomen kan worden in de gemeenschap. Yasemin heeft er zelf geen behoefte aan:

'Ik wil gewoon niet trouwen, dat vind ik niet nodig. Dat is toch alleen maar voor de buitenwereld. Ik bid niet, dus hoeft mijn vriend dat ook niet te doen. Als ik het zou doen, dan doe ik het voor mijn ouders en dat is toch toneel? Mijn moeder ziet dat anders. Je moet met een islamiet trouwen, al is het alleen maar voor de buurt. Dan kan ze zeggen: hij is bekeerd.'

Yasemin zegt nu 'gelukkig' te zijn, en denkt minder tevreden te zijn geweest als ze thuis was gebleven. Maar ze weet wel zeker dat haar ouders dan niet zo 'ongelukkig' waren geweest als nu: 'Ik heb mijn ouders heel veel pijn gedaan en daar leef je dan toch heel erg mee.' Ze is blij dat ze weer een goede verstandhouding met haar ouders heeft, maar is net als andere meisjes teleurgesteld dat haar ouders nauwelijks meer terugkomen op de vroegere gebeurtenissen. Yasemin:

'Er wordt gewoon een beetje oppervlakkig gepraat, maar nooit echt. En als er wat gevoeliger onderwerpen komen, dan klappen ze gelijk dicht en krijg je een soort verwijtende sfeer. Want als wij iets zeggen, dan voelen zij zich meteen aangesproken. Dat zij slechte ouders zijn, dat zij het fout hebben gedaan. Ze hebben natuurlijk wel dingen gedaan die niet kloppen, maar zij hebben ook veel goeds gedaan. Anders zou ik niet zijn wie ik nu was. Ik wil altijd praten en dan wil ik graag wat vertellen, maar dat kan gewoon niet. De sfeer is er niet naar, het lukt gewoon niet [...] Dat stukje van die pijn en moeite daar kom ik nu eigenlijk pas achter. Hoe erg het eigenlijk allemaal was en wat voor schuldgevoelens ik allemaal heb. In die tijd is daar nooit over gepraat. Wel over: wat ga je hierna doen, hoe gaat het met school, hoe gaat het contact met je ouders? Allemaal zo oppervlakkig terwijl het juist zo belangrijk is om er wat dieper op in te gaan.'

Vragen van haar landgenoten over haar achtergrond probeert ze zoveel mogelijk te ontwijken:

‘Ik zeg nu van: ik woon op mezelf, omdat ik hier eerst met school zat en daarna ben gaan werken. Dat wordt vaak wel getolereerd; dat je voor je werk weg bent, is best wel een goede reden. Dan zeg ik van: ik heb hier mijn baan, want ik kon nergens anders een baan krijgen. Tegen Turkse ouders [LB: op haar werk] zeg ik niet dat ik samenwoon, maar dat ik alleen woon, anders gaat mijn status naar beneden. Als ze dan vragen waar ik precies woon dan ontwijk ik dat een beetje, zo van: in een zijstraatje in het centrum. Ik geef nooit mijn adres.’

Hoewel haar ouders het ongehuwd samenwonen van hun dochter meer tolereren dan accepteren, blijven ze Yasemin wel geregeld zien. De landgenoten die Yasemin via haar ouders of via haar werk tegenkomt, probeert zij zoveel mogelijk op een afstand te houden omdat die haar andere levensstijl veroordelen.

Op zoek naar bevestiging

Om zijn eer en die van de familie te redden hoort een Marokkaanse en Turkse vader zijn weggelopen dochter te verstoten. Soms verbreken echter niet de vaders, maar de meisjes zelf het contact. Deze weigering is aanvankelijk een eerste reactie op de crisissituatie waarin zij verkeerden toen zij van huis wegliepen. Na verloop van tijd blijkt er altijd op de één of andere manier contact te zijn geweest. Voor Marokkaanse en Turkse ouders is het echter onacceptabel dat hun ongehuwde dochter zelfstandig op kamers woont; zij blijven haar op allerlei manieren onder druk zetten om huiswaarts te keren of in het huwelijk te treden. Een huwelijk is ook een cultureel aanvaardbare oplossing om de eer van de familie te herstellen. Zij kunnen dan tenminste aan hun kennissen laten zien dat hun weggelopen dochter toch nog goed terecht is gekomen. Als het niet goedschiks kan, dan desnoods kwaadschiks. Dit geldt ook voor de Turkse ouders die geprobeerd hebben via een ontvoeringspoging en zwarte magie hun dochter naar huis terug te krijgen. Of de Marokkaanse ouders die alleen over de schande praten en de aantijgingen van hun dochter blijven ontkennen. Dochters zijn teleurgesteld dat hun ouders ook na hun weglopen niet geneigd zijn tot enige verandering of inschikking. Als gevolg van deze ervaringen vertrouwen zij hun ouders niet meer en willen zij hen niet meer zien.

Geen contact lijkt een eenvoudige oplossing, maar is dat niet als we de verhalen van de wegloopsters in ogenschouw nemen. Taylor³⁴ heeft opgemerkt: al verdwijnen ouders uit het leven van kinderen, de conversatie met

hen gaat door. Voor de weglousters uit zich dat in de dromen die zij hebben of de angst om hun vader onverwacht tegen het lijf te lopen. Zij hebben een fictieve naam aangenomen, zij wonen in een andere plaats dan hun ouders en proberen de omgang met landgenoten zoveel mogelijk te vermijden. Zij zijn eigenlijk altijd op de vlucht. Tegelijk hebben sommigen een schuldgevoel over wat ze vooral hun moeder hebben aangedaan, en dat maakt het verwerkingsproces er niet gemakkelijker op.

Voor ouders is het nauwelijks aanvaardbaar dat hun weggelopen dochter apart van de familie woont, verkering met een Nederlandse jongen heeft of ongehuwd samenwoont. Ondanks dit grensoverschrijdende gedrag zijn er toch Marokkaanse en Turkse ouders die contact met hun dochter onderhouden. De veronderstelling dat ouders hun weggelopen dochters automatisch verstoten, gaat niet zonder meer op. Ouders, met name moeders, blijken niet zo gauw de relatie met hun weggelopen dochter te verbreken. Voor een stiefmoeder ligt dat minder voor de hand, waardoor Marokkaanse weglousters in het nadeel zijn van Turkse weglousters. Verder is het op grond van deze kleine aantallen haast niet mogelijk verschillen tussen Marokkaans en Turkse weglousters vast te stellen.

Van diegenen die zelf contact met hun ouders hebben opgenomen, willen sommigen bewijzen dat zij ondanks dat zij zijn weggelopen iets bereikt hebben in hun leven. Zij proberen als weglousters de grens tussen 'goede en slechte meisjes' ter discussie te stellen. Niet alleen in symbolische termen, maar ook technisch gesproken zijn de meeste weglousters geen maagd meer. Zij hebben er alle belang bij dat Marokkaanse en Turkse meisjes niet meer op hun kuisheid beoordeeld worden, maar op wat zij als individu bereikt hebben. Zij willen duidelijk maken dat ze niet voor een jongen zijn weggelopen, maar dat zij serieuze intenties hebben op het terrein van werk en seksualiteit. Niet door een huwelijk maar door scholing trachten zij als weggelopen dochter van hun ouders bevestiging te krijgen van hun nieuwe identiteit. De moeders zijn door de sterke band met hun dochter eerder bereid tot een compromis dan de vaders of broers, maar ook de moeders blijven denken binnen hun cultureel bepaalde referentiekaders waarbij meisjes beoordeeld worden op hun zedig gedrag.

De pogingen die de dochters ondernemen om een positie op de arbeidsmarkt te verwerven of een diploma te halen, hebben weinig effect op de ouders die nooit enige waarde aan onderwijs hebben gehecht. Een opleiding of een beroep vervangt niet de slechte naam van een ongehuwde weggelopen dochter; hierop worden zij niet beoordeeld. Een vader of moeder kan dit afwijkende gedrag desnoods accepteren, maar dat geldt niet voor de leden van de gemeenschap waar zij deel van uitmaken. Door weglousters te veroordelen en te stigmatiseren sluiten landgenoten hen buiten de gemeen-

schap. Hiermee bevestigen zij de grens tussen goede en slechte meisjes en handhaven zij de bestaande machtsverhoudingen.

Verschillende Marokkaanse en Turkse moeders en enkele vaders hebben zich na het weglopen van hun dochter op den duur toch anders opgesteld. Deze dochters hebben uiteindelijk door weg te lopen hun positie ten opzichte van hun ouders weten te versterken. Ten aanzien van de gebruikelijke huwelijksprocedure waarin ouders een belangrijke stem hebben, accepteren deze ouders een grotere inbreng van hun dochters. Enkele Marokkaanse moeders en vaders hebben erin toegestemd dat hun dochter zelf haar huwelijkskandidaat kiest en zij hebben bereidheid getoond om de potentiële bruidegom thuis te ontvangen. Niet zij, maar de vriend van hun dochter liet het echter afweten omdat hij hen niet onder ogen durfde te komen. Enkele Turkse ouders hebben geregeld contact met hun dochter, terwijl zij weten dat zij zelfstandig woont en verkering heeft of dat zij samenwoont met een Nederlandse jongen.

Opvallend is dat deze ouders bereid zijn het afwijkende gedrag van hun dochter door de vingers te zien, omdat zij anders het contact met hun dochter verliezen. Zij zijn voor het blok gezet: moeten zij voor hun dochter of voor hun gemeenschap kiezen? Uit het relaas van de Marokkaanse en Turkse meisjes blijkt dat hun ouders het in hun gemeenschap erg moeilijk hebben. Individuele ouders mogen hun weggelopen dochter eventueel hun daad vergeven hebben, maar dat geldt niet voor hun landgenoten. De dochters gaan over de tong, en als de vader van een weggelopen dochter worden zij er op aangekeken. De wegloopsters zijn in een individualiseringsproces³⁵ terecht gekomen. Zij zijn niet alleen meer afhankelijk van hun familie en kennissen die hun gedrag veroordelen. Zij gaan met meer mensen sociale banden aan, waardoor zij ook minder afhankelijk worden van de goedkeuring van hun landgenoten. Hun ouders staan midden in de gemeenschap, voor hun sociale contacten zijn zij hier grotendeels op aangewezen. Vooral de vaders hebben hun eer verloren en zijn in aanzien gedaald ten opzichte van hun landgenoten. Wegloopsters die de etnische grens hebben overschreden, bedreigen de bestaande orde waarin een dochter ondergeschikt is aan het gezag van haar vader en moeder. Collectieve erkenning van de andere identiteit van Marokkaanse en Turkse wegloopsters zou een bevestiging betekenen van dit ongepaste gedrag.

De Nederlandse omgeving

Marokkaanse en Turkse wegloopsters hebben in de eigen gemeenschap een slechte reputatie en worden door hun landgenoten buitengesloten. Ook

al verstoten sommige ouders hun dochters niet en trotseren zij de roddel van hun landgenoten, zij erkennen niet de nieuwe identiteit van weglloopsters. Zij blijven meisjes op hun kuisheid beoordelen. De meeste Marokkaanse en Turkse jongens gaan hierin mee, hoewel zij een min of meer dubbele rol spelen. Als het hun eigen belangen betreft, wijken zij van de norm af en hebben zij voorechtelijke seksuele relaties. Zodra het echter om een huwelijk gaat volgen zij de mening van hun ouders. Niet iedereen houdt zich hieraan, maar diegenen die hiervan afwijken hebben als individuen niet de macht de betekenisgeving te beïnvloeden. Ook deze jongens plaatsen zich min of meer buiten de gemeenschap van hun ouders.

De betrokken meisjes stellen zich niet als passieve slachtoffers op, maar verzetten zich actief tegen bovengenoemde opvattingen. Zij gaan hier echter verschillend mee om. Sommigen vermijden het contact met jongens uit de eigen groep zoveel mogelijk, anderen bewegen zich in een milieu van wegllopers waar de maagdelijkheidseis van meisjes niet geldt. Allen zoeken aansluiting bij gelijkgezinden, soms continueren zij hechte vriendschappen met andere weglloopsters uit hun opvangperiode die in een overeenkomstige positie zitten. Dit kunnen landgenoten zijn, maar ook andere allochtone meisjes zoals van Surinaamse afkomst of meisjes uit gemengde huwelijken. Hieraan moeten we wel toevoegen dat diegenen die ondanks alles contact hebben met hun ouders en enige opleiding hebben, de sterkste uitgangspositie hebben om hun zelfstandig bestaan vorm te geven.

Ik wil nu nagaan welke ervaringen de weglloopsters met Nederlanders hebben nu zij buiten de gemeenschap van hun ouders staan. Accepteren Nederlanders hen wel of voelen zij zich buitengesloten?

Marokkaanse meisjes

In mijn gesprekken met weglloopsters die al langere tijd van huis waren, stond vooral hun relatie met betekenisvolle anderen centraal, dat wil zeggen hun ouders en leeftijdsgenoten. Deze contacten nemen hen voornamelijk in beslag. Hun vriendenkring is in hoofdzaak van Marokkaanse afkomst en in mindere mate van een andere etnische origine. Zij komen weinig met Nederlanders in aanraking. Voornamelijk de meisjes die al geruime tijd op zichzelf wonen, maakten min of meer spontane opmerkingen over Nederlanders. Nadia is hierover het uitvoerigst, wat niet zo vreemd is omdat zij als één van de weinige Marokkaanse weglloopsters van jongs af aan Nederlandse vrienden en vriendinnen heeft gehad. Dat heeft voor een deel te maken met het feit dat zij in een dorp in Nederland is opgegroeid waar toen heel weinig landgenoten woonden en ook op de middelbare school was zij vaak de enige Marokkaanse. Over die contacten is zij heel positief, zij heeft

zich altijd door hen geaccepteerd gevoeld. Minder positief is Nadia over haar dagelijkse ervaringen met Nederlanders, daar botst zij op stereotiepe opvattingen.³⁶ Nadia:

‘Wat mij bij voorbeeld ontzettend ergert is dat Nederlanders mij het recht ontnemen op een privé-leven omdat ik buitenlandse ben. Bijvoorbeeld als ik met iemand praat, die wil dan graag iets over Marokkanen weten maar die denkt dat alle Marokkanen hetzelfde zijn. Die vraagt dan bijvoorbeeld aan mij: “O, jij bent zeker maagd.” Dan denk ik: daar heb jij helemaal geen barst mee te maken. [...]

“Zoeken je ouders voor jou een man uit?” Dan zeg ik: ja, dat staat ergens geschreven maar er zijn zoveel wetten die niet nageleefd worden. [...] Ze vragen niet jouw mening, nee, ze gaan pats-boem tot jouw privé-leven over en ze leggen je helemaal bloot. Dat vind ik altijd heel grof. Kijk, als iemand het vraagt die ik al langer ken, dan vind ik dat prima, maar niet iemand die ik nauwelijks ken.’

De meeste weglloopsters zien er modern gekleed uit en voldoen hierdoor niet direct aan het traditionele beeld van een Marokkaanse meisje. Nadia:

‘Een Nederlandse zei eens tegen mij dat ik anders was. Toen ik vroeg met hoeveel Marokkanen en Turken ze had gesproken bleek ik de eerste te zijn. Hoe kan je dan zeggen dat ik anders ben, waar haal je het recht vandaan? Jij ziet alleen degene die afwijkt. Ik ben niet anders, ik ben ook Marokkaanse en er zijn er duizenden met mij die zo zijn, maar ze hebben nooit de moeite genomen om die mensen te leren kennen.’

Nederlanders spreken weggelopen meisjes voornamelijk aan op hun groepsidentiteit in plaats van hen als individu te benaderen. Het vrije gedrag dat in de eigen gemeenschap veel kritiek uitlokt, oogst bij Nederlanders juist veel waardering. Maar dit leidt niet tot meer acceptatie maar eerder tot een onderstreping van hun anders-zijn. Zij maken nog steeds deel uit van hun etnische groep, maar zij worden als uitzondering bestempeld waardoor het stereotiepe beeld ongewijzigd blijft. Deze reacties van Nederlanders hebben echter een tegengesteld effect op de weglloopsters. In plaats van dat zij zich meer geaccepteerd weten, voelen zij zich meer Marokkaans en daardoor apart gezet. Zij ontdekken dat bij Nederlanders ook niet alles even positief is, zij missen bepaalde belangrijke waarden die ze uit hun eigen cultuur kennen. Sommigen hebben een Nederlandse vriend of vriendin waardoor zij heel direct geconfronteerd worden met verschillende opvattingen over bijvoorbeeld gastvrijheid. Nadia:

‘Wat ik bijvoorbeeld van de Marokkaanse cultuur heel positief vind en wat ik in Nederland mis, is de gastvrijheid, het voor elkaar opkomen. [...] Ook bijvoorbeeld toen ik in het begin bij Nederlanders kwam, dan zaten ze te eten en dan zeiden ze: ga jij maar daar zitten. Of als je bij een vriendinnetje aanbelde: ze komt niet naar buiten, ze moet eerst eten, kom straks maar terug. Bij ons laten ze je binnen en vragen ze of je mee wilt eten. Wij zeggen niet gelijk dat niet kan.’

De manier waarop Nederlanders gastvrijheid invullen wijzen zij af, als reactie hierop gaan zij hun eigen achtergrond op dat punt opnieuw waarderen. Hamida vermijdt zoveel mogelijk contacten met landgenoten, maar: ‘Ik ben ook heel trots op mijn cultuur. Als ik op een feest ben, dan ben ik blij dat ik een Marokkaanse ben. Ik vind de gezelligheid erg leuk.’ Tegelijk kunnen zij zich niet aan een zekere Nederlandse invloed onttrekken. Door het commentaar van hun vriendinnen merken zij dat ze op een aantal punten zijn vernederlandst, zoals zij dat zelf noemen. Nadia:

‘Mijn Turkse vriendin die ik nog ken uit het opvanghuis belde op, terwijl ik net wilde eten. Ik vroeg haar of ze me straks terug wilde bellen. Tijdens het eten bedacht ik mij opeens dat het heel onbeleefd was wat ik tegen haar had gezegd. Ik kon gelijk geen hap meer door mijn keel krijgen. Als er iemand belt dan is diegene op dat moment belangrijk, ook al wordt je eten koud. Dat geeft niet. Ze belde niet terug. Ik heb haar gebeld en heb meteen mijn excuses aangeboden. Ze vond me heel erg vernederlandst.’

Voor zichzelf stelt zij vast dat ze naast haar Nederlandse kant ‘dat Marokkaanse’ nodig heeft, ‘ik heb beide elementen in mij.’ Een zestienjarig meisje verwoordt het als volgt: ‘Ik ben van vlees en bloed helemaal Marokkaanse, maar mijn gedachten zijn anders. Ik zou niet weten uit welke cultuur dat is.’ Anderen ontdekken dat ze in de loop der tijd zijn veranderd. Miriyam zegt hierover: ‘Ik ben Nederlandser geworden. Ik wil af en toe alleen zijn, boekje lezen, alleen naar de film of op een terrasje zitten. Dat vinden ze raar.’ In de betekenisgeving van de ouders is vernederlandsen heel negatief, maar de manier waarop vriendinnen op het veranderende gedrag van de weggelopers reageren is er ook één van afkeuring. Deze ervaringen maken weggelopers bewuster van hun eigen culturele achtergrond en hun positie in de Nederlandse samenleving.

Turkse meisjes

‘We hebben allemaal van die leuke naampjes gekregen: migranten, allochtonen, minderheden, tweede generatie. Bij dit laatste begrip kun

je al meteen allerlei clichés verzinnen. Dubbellevens, twee culturen, tussengeneratie. Waar maken die mensen zich nou druk om? Ik ben toch ik?!' (Nur)

Evenals de Marokkaanse wegwolpsters hebben de Turkse meisjes doorgaans weinig Nederlandse contacten, behalve diegenen die een Nederlandse vriend hebben. In hun verhaal komt de confrontatie met de Nederlandse samenleving nadrukkelijk naar voren. Ook Turkse meisjes krijgen te horen dat ze niet beantwoorden aan het stereotiepe beeld dat Nederlanders van hun groep hebben. Yasemin:

'Je wordt soms echt anders behandeld om je uiterlijk. Of ze zeggen: je lijkt niet op een Turkse, je ziet er wel modern uit voor een Turkse. Dat soort opmerkingen, weet je. Terwijl ik zoiets heb van: kom nou, niet alle Turken lopen in bloemetjes-bloesjes. Heel veel denken dat ik Italiaanse ben en dat ik echt niet op een Turkse lijk. Ik: ik ben toch wel Turkse. "Oh dat zou je niet zeggen, je hebt hele andere kleren aan, geen hoofddoek op" en zo. Of: je praat wel goed Nederlands. Want elke keer als ik bij nieuwe mensen ben, vragen ze: "Hoe lang ben je al in Nederland?" Dat is echt gesprekstof als je als buitenlandse bij nieuwe mensen komt. Hoe vind je Nederland?, terwijl ik hier al mijn hele leven woon. [...] Toen ik op school zat, zei iemand: vieze Turk. Dan dacht ik: wat is dat nou voor iets belachelijks en dan van: ja, maar jou bedoel ik daar niet mee. Jij bent toch geen Turk, ik vind jou een Nederlander. Maar ik ben geen Nederlander. Maar omdat je zo vernederlandst bent, want je praat Nederlands, je doet met ze mee en dan vinden ze het normaal dat ze dan over Turken gaan praten.'

Yasemin heeft het er moeilijk mee om voortdurend als buitenlandse benaderd te worden, 'in een hoek gedrukt te worden', noemt ze dat. Kezban merkt ook 'veel discriminatie,' vooral in de stad. Ze trekt het zich toch aan, ook al zeggen mensen tegen haar, 'jij bent anders.' De complimenten die Yasemin ontvangt voor haar kennis van de Nederlandse taal ervaart zij als een vorm van buitensluiten. Ze is geen Nederlandse, maar Turkse. Haar etnische identiteit ziet zij slechts als één van haar vele identiteiten, maar in haar contacten met Nederlanders pinnen die haar in eerste instantie vast op haar etnische afkomst. Ze ontving bijvoorbeeld van de gemeente folders voor Turkse vrouwen. Yasemin:

'Dan heb je het weer, jij bent een Turkse vrouw, dus jij krijgt zo'n folder. Ook nog in het Turks, terwijl ik niet eens goed Turks kan lezen. Een tijd geleden was ik in een winkel en ging een vrouw heel raar tegen mij praten. Ik had echt zoiets van: doe even normaal.' Tegen haar vader praten

Nederlanders in gebroken Nederlands terug. Ik zie dan gewoon dat mijn vader dat heel walgelijk en erg vindt. [...] Ik vind dat echt heel erg dat ze dan heel kinderlijk tegen mijn vader praten, met zo'n hoog stemmetje. Daar kan ik echt kippevel van krijgen. Mijn vader praat wel moeilijk, maar wel gewoon Nederlands en is goed te verstaan.

Ik heb zoiets van: omdat je nu buitenlandse bent hoef je niet alleen over dat buitenlandse te praten. Dan moet iedereen weer vertellen dat zijn neef naar Turkije is geweest en dat het een mooi land is, en iedereen is daar gastvrij. [...] Omdat je Turkse bent, moet dat altijd verteld worden. Zo van: ja we weten er alles van. En: jullie mogen geen varkensvlees eten, hè? Dan vinden ze dat ze er al heel veel vanaf weten.

Ze vinden het ook heel normaal om te vragen: hoe was het bij jullie thuis, werd je geslagen? Ik ga toch ook niet aan jou vragen hoe jouw jeugd was en of jij geslagen werd. Dan denk ik: ach mens hou toch op, er zijn meer dingen over Turken waar je over kunt praten dan altijd dat negatieve. Ik ben niet alleen Turkse, ik ben ook Yasemin, ik doe ook andere dingen, ik werk in de gezondheidszorg, daar kan ik over praten.'

Meisjes willen niet als lid van een collectief benaderd worden, vooral niet als dat op een negatieve manier gebeurt. Zij willen erkenning als individu met bepaalde capaciteiten en werkervaringen, maar die krijgen zij niet. Roosens heeft ook al beschreven hoe moeilijk het is om op te gaan in de meerderheid en hoe leden van de omringende samenleving diegenen die daarnaar streven hierin ontmoedigen, vooral als zij als buitenlander herkenbaar zijn: 'Sociaal gezien wordt men in de categorie teruggedrongen waaruit men poogt te ontsnappen.'³⁷

Yasemin gaat geregeld op bezoek bij haar ouders, maar verder beweegt zij zich weinig in Turkse kringen. Door haar Nederlandse vriend heeft ze verschillende ervaringen met zijn familie, hetgeen haar aan het denken heeft gezet over haar eigen opvoeding. Ondanks haar problematische relatie met haar familie, is die heel waardevol voor haar. Volgens Yasemin vinden Nederlanders dat vaak 'benauwend':

'Wat ik heb gemerkt bij heel veel Nederlanders, is dat het gezin en de familie niet zo belangrijk is. Het is gewoon leuk. Als je niet meer thuis woont, dan zie je elkaar op verjaardagen, maar verder is het niet zo belangrijk en er is niet zo'n band. Bij Turken is die band heel sterk. Ik heb een heel slecht contact met mijn zus, maar daar zit ik dan ook heel erg mee. Dat vind ik heel erg. Terwijl een Nederlander vaak - niet altijd natuurlijk - dat niet zo erg vindt. Zo van: vrienden kies je en familie heb je. Mijn zus zit in een toneelgroep en als ze moet optreden, dan gaan we

er met z'n allen naar toe. Bij de familie van mijn Nederlandse vriend weten de meesten niet wat de ander doet.'

Omdat Yasemin met haar Nederlandse vriend samenwoont is haar opgevallen dat zij en haar vriend verschillende opvattingen hebben over gastvrijheid en privacy. Yasemin:

'Als ik brood ga eten en er zijn mensen op bezoek dan geef ik iedereen brood, ze kunnen ook komen slapen als ze willen. Ook mensen die ik niet zo goed ken en als ik zie: je hebt geen slaapruimte - kom maar bij ons. Dat heeft mijn vriend dus bijna niet, die heeft echt zoiets van: alles is van onszelf. [...] Ik overleg daar ook heel weinig met mijn vriend over, daar denk ik niet bij na. Hij houdt echt van privacy. Hij is gewoon anders met mensen om hem heen, hij kon af en toe zichzelf niet zijn. Dat heb ik niet, tenminste niet in mijn eigen huis, misschien wel bij iemand anders in huis. Het komt ook door het eten. Turks eten is niet vlees, aardappels en groente. Dat is gewoon een grote prut bij elkaar. Bij de Nederlanders is de hele manier van eten anders. Of met koffie zetten bijvoorbeeld: hoeveel koffie wil jij? Moet ik dan nu al zeggen hoeveel koffie ik wil?'

Yasemin houdt vast aan haar eigen opvattingen over gastvrijheid, maar Nur denkt hier anders over. Zij stoort zich aan de 'clichématige' wijze waarop Nederlanders op haar reageren.:

'In deze maatschappij moet je heel veel aannemen, anders verlies je. Als iedereen hier gierig is en ik ben gul dan heb ik mezelf ermee, dat is gewoon zo. Als iedereen krenterig is, dan ben ik dat ook. Dat betekent niet dat ik zo ben, maar iedereen vindt het prima en niemand heeft er last van. Maar als ik te gul ben, dan is dat ander gedrag en dan gaan ze dat anders interpreteren. Dan is dat Turks, dan is dat interessant, maar verder zullen ze er niets aan doen zelf. Dus sta je in je uppie met je gulheid.'

Voor Nur moet het van beide kanten komen, anders is zij er de dupe van. Omdat Yasemin niet meer thuis woont en weinig met Turken te maken heeft, vertelt ze dat zij haar cultuur 'weer gaat oprakelen,' omdat ze 'Turkse is en Turkse wil blijven.' Samen met andere Turkse wegloopsters waarderen zij bepaalde elementen uit hun eigen cultuur opnieuw. Yasemin:

'Je eigen identiteit zeg maar, dat je toch Turks bent. Ik heb heel lang mijn Turks-zijn verloochend. Nooit gezegd dat ik Turkse was, omdat ik dat eng vond. Maar ook omdat ik me niet echt Turkse voelde, maar nu komt

dat steeds meer. Ik ben een echt Turks meisje. Af en toe doe ik zelfs een hoofddoek op. Toen ik thuis was, ik vond het een ramp om een hoofddoek om te doen en nu doe ik het zelf.'

Een manier om haar Turkse identiteit uit te drukken is via muziek. Yasemin vond Turkse muziek eerst 'walgelijk, dat geklaag en dat hoge gezang.' Nu waardeert zij deze muziek meer en bezoekt ze af en toe Turkse optredens. Verder kookt ze steeds vaker Turks. Yasemin:

'Het eten vond ik ook vreselijk, ik was een slechte eter thuis, ik at bijna niks, ik vond het echt heel vies en nu kook ik het zelf. Op de een of andere manier hoort het toch bij je, het is toch van jezelf. Ik eet af en toe wel varkensvlees, ik kook half vegetarisch, maar als het erop aan komt dan eet ik wel vlees. Als ik zelf vlees koop, koop ik toch wel rundvlees omdat het minder vet is, maar niet om mijn godsdienst.'

Voorschriften als het verbod op het eten van varkensvlees ontdoen zij van hun godsdienstige betekenis en plaatsen die in een meer eigentijdse context waar naar het vetgehalte wordt gekeken.

Kezban maakt ook deel uit van het groepje Turkse vriendinnen dat verschillende activiteiten onderneemt. Ze vertelt:

'Ik ga toch het meest om met weggelopen meiden. We gaan naar een Turks restaurant, we gaan buikdansen en we luisteren naar Turkse muziek. Terwijl ik vroeger iets had: "even wachten." Ik ben nu ook naar Turkije geweest. Ik was er al zeven jaar niet meer geweest. Het is daar zo anders allemaal, het wordt steeds meer westers. We zijn echt naar toeristische plaatsen gegaan.'

De eerste periode na hun weglopen hebben beide meisjes zich vooral tegen hun ouders en hun culturele achtergrond afgezet, maar die fase ligt achter hen. Het is inmiddels vijf jaar geleden dat zij het ouderlijk huis de rug hebben toegekeerd. Nu hebben zij meer ruimte om zelf hun keuzes te maken. Hun leeftijd kan daarbij ook een factor van gewicht zijn. Zij zijn beiden rond de twintig jaar en verkeren in wat De Wit de late adolescentiefase noemt.³⁸ Een zekere stabilisatie in de maatschappelijke en persoonlijke sfeer heeft plaatsgevonden, hoewel dat overigens meer voor Yasemin geldt dan voor Kezban. Wanneer we de reactie van deze Turkse meisjes met die van de Marokkaanse wegloopsters vergelijken, dan zijn Nadia en Miriyam de enige Marokkaanse wegloopsters die een zelfde positie innemen. De andere geïnterviewden zijn korter van huis en jonger dan twintig jaar. Zij benadrukten in hun gesprekken hoe zij tot hun schrik ontdekten in sommige opzichten vernederlandst te zijn. Dit soort ervaringen maken hen heel bewust van hun

nieuwe identiteit die zowel uit Nederlandse als Marokkaanse c.q. Turkse elementen bestaat.

Conclusie

Marokkaanse en Turkse weglousters die niet naar huis terugkeren en een zelfstandig bestaan moeten opbouwen, zijn grotendeels op zichzelf aangewezen. Door weg te lopen hebben zij aanvankelijk hun onderhandelingspositie ten opzichte van hun vader weten te versterken. De vader heeft geen greep meer op zijn dochter en het meisje voelt zich bij de gesprekken met de ouders gesteund door hulpverleners. Wanneer een vader zich weigert te voegen naar de wensen van zijn dochter en wanneer het meisje niet naar huis wil terugkeren, is er een geheel nieuwe situatie ontstaan. Voorheen behoorden meisjes als dochter tot een familie die een zekere positie in de eigen gemeenschap had. Als lid van een etnische groep onderscheiden zij zich van de Nederlanders door middel van een bepaalde collectieve identiteit. Van een Marokkaans c.q. Turks meisje verwacht men in die context kuis gedrag. Dit lidmaatschap biedt meisjes aan de ene kant zekerheid en respect, maar aan de andere kant is het een keurslijf voor diegenen die niet aan die betekenis van kuisheid willen voldoen. In dergelijke kleine gemeenschappen geldt een sterk normbesef en op afwijkend gedrag staan zware sancties, zoals de weglousters hebben ervaren.

Meisjes beleven hun wegloustatus niet in termen van een collectieve identiteit, maar als een individuele afwijking.³⁹ Zij hebben onvoldoende invloed op de betekenisgeving van hoe een Marokkaans c.q. Turks meisje zich hoort te gedragen. De weglousters zijn nu veel meer een individu dat deel uitmaakt van verschillende sociale verbanden, dan dat zij primair lid zijn van een collectief. Zij zijn terecht gekomen in een zogeheten proces van individualisering waarin het individu de belangrijkste sociale eenheid is. Voor de bevestiging van hun identiteit hebben meisjes de erkenning van anderen nodig, vooral als zij afwijken van het traditionele beeld.⁴⁰ Met name de erkenning die betekenisvolle anderen kunnen geven, is van belang.

Eenmaal zelfstandig concentreert zich de strijd van meisjes op de bevestiging van hun nieuwe identiteit om niet alleen op hun kuisheid beoordeeld te worden. Meisjes blijken nu een veel minder sterke positie in te nemen dan tijdens de oudergesprekken vlak na hun wegloupen. Zij zijn niet in staat de betekenisgeving te beïnvloeden. De kloof tussen ouders en dochters is eerder groter geworden. Het culturele referentiekader van de ouders is de familie en hun eigen kennissenkring, een goede ouder is in hun ogen iemand die zijn kinderen goed verzorgt en de eerbaarheid van de meisjes bewaakt. Hun

dochters maken een andere ontwikkeling door, zij praten meer in termen van elkaar begrijpen of met elkaar discussiëren. Geen van de ouders kan de nieuwe leefwijze van hun dochter accepteren, maar zij gaan er op verschillende manieren mee om. Dankzij de sterke band tussen moeder en dochter blijven de meeste meisjes contact houden met hun moeder, soms zonder dat hun vader dit weet. Toch mogen we hieruit niet afleiden dat zij het gedrag van hun dochter goedkeuren en hun nieuwe identiteit erkennen.

Moeders zijn wel bereid om tegemoet te komen aan enkele wensen van hun dochter, mits die binnen het kader van hun culturele referentiekader passen. Zij schamen zich nog steeds tegenover hun kennissen voor het weglopen van hun dochter, zij worden er ook voortdurend op aangesproken. Sommige meisjes trekken hieruit de conclusie dat ze nog niet op bezoek kunnen komen. Anderen aanvaarden de houding van hun ouders en zijn blij hen te zien, zonder al te hoge verwachtingen te koesteren. In zoverre zijn zij beter af dan diegenen bij wie elk contact verbroken is. Hoewel sommige weglousters beweren dat ze hun ouders niet missen, moeten zij toch met de angst leven dat hun vader hen ooit vindt. Taylor⁴¹ heeft gesteld dat de invloed van ouders heel groot blijft en dat die zich tot in het oneindige zal doen gelden. Het ontbreken van contact blijft zeker knagen bij diegenen die al wat langer van huis zijn.

De verschillen tussen Marokkaanse en Turkse meisjes zijn in dit stadium van het weglopen nauwelijks te herleiden tot hun etnische herkomst. De rol van de moeder is voor het verloop van dit proces belangrijker. Het lijkt erop dat hoe sterker de positie van de moeder in het gezin is, hoe groter de kans is dat zij het contact met haar dochter continueert, desnoods buiten medeweten van hun echtgenoot om. Zowel Marokkaanse als Turkse weglousters voelen zich op de een of andere manier schuldig ten opzichte van hun moeder. Als de band tussen moeder en dochter sterk is, proberen zij het contact te onderhouden. Geregeld contact met de moeder kan een verder afglijden naar een randgroep voorkomen. Verder komen de verschillen tussen Marokkaanse en Turkse meisjes vooral naar voren bij diegenen die een stiefmoeder hebben; deze komt vaker voor bij Marokkaanse dan bij Turkse weglousters. Die relatie is doorgaans niet zo hecht, stiefmoeders zullen dan ook minder moeite doen de band met hun stiefdochter aan te halen dan de eigen moeder. De slechte relatie met de stiefmoeder was immers één van de redenen om het huis de rug toe te keren.

Binnen de vriendenkring van de weglousters is er wel sprake van een zekere erkenning van hun nieuwe identiteit, maar als groep staan zij buiten de gemeenschap van hun ouders. Hun vrienden staan ook onder druk van hun eigen ouders, zeker als het om een huwelijk gaat. Jongens hebben voornamelijk Nederlandse vriendinnen, maar zij worden geacht met een Ma-

rokkaans respectievelijk Turks meisje van onbesproken gedrag te huwen. Niet alle zonen zijn in staat onder die invloed uit te komen, vooral omdat zij gevoelsmatig ook bij voorkeur met een maagd in het huwelijk treden. De meisjes die zich tegen die opvattingen verzetten, zoeken aansluiting bij jongens met andere ideeën. De verwachting is dat zij daar niet op hun kuisheid worden beoordeeld, maar op hun individuele kwaliteiten.

Diegenen die zich ophouden in een milieu van weglopers bekritiseren de houding van jongens, zonder dat zij in staat zijn die kritiek verder vorm te geven. Zij gaan met Marokkaanse c.q. Turkse jongens om die ook dikwijls een weglloopverleden hebben. Nederlandse jongens komen zij weinig tegen. Deze weglloopsters hebben hun schoolopleiding niet afgemaakt, omdat zij veelal de regelmaat niet kunnen opbrengen die verbonden is aan de eisen die een school stelt. Hun leven is erg op de korte termijn gericht. Zij hopen dat hun vriend hen om henzelf waardeert, maar door hun zwakke positie zijn zij heel kwetsbaar en gevoelig voor aandacht.

De weglloopsters maken deel uit van verschillende sociale verbanden, zoals hun vriendenkring, hun werk of school. Op individueel niveau hebben zij vrienden en vriendinnen die hen accepteren. Maar op groepsniveau volgt er geen erkenning en worden meisjes nog steeds op hun kuisheid beoordeeld. Deze ervaringen delen zowel Marokkaanse als Turkse weglloopsters. Gezien de relatie met hun familie zijn weglloopsters in een individualiseringsproces verwickeld, maar dit verloopt niet synchroon met de wijze waarop zij worden benaderd. Landgenoten, maar evenzeer Nederlanders, beschouwen Marokkaanse en Turkse weglloopsters primair als groepslid. In hun eigen gemeenschap nemen weglloopsters een afwijkende positie in, en ook Nederlanders zien hen als uitzonderingen. Terwijl meisjes op hun individuele kwaliteiten beoordeeld willen worden, reageren Nederlanders heel stereotiep op hen.

Voorts hebben de weglloopsters moeite met bepaalde Nederlandse waarden. De manier waarop Nederlanders met hun familie omgaan, stuit hun erg tegen de borst. Volgens hen doen Nederlanders erg luchtig over de familiebanden die zij juist zeer hoog achten, ook al is die voor henzelf problematisch. Deze kan maar beter niet al te hecht zijn, zo luidt de opvatting van Nederlanders. In plaats dat meisjes deze waarde omarmen - het zou hun immers goed uitkomen - idealiseren zij eerder de familieband. Ook het gebrek aan gastvrijheid van Nederlanders komt regelmatig terug in de verhalen van de weglloopsters. Deze ervaringen zetten hen aan het denken. In de eerste fase van het weglopen zetten zij zich erg af tegen hun ouders en hun landgenoten. Eigenlijk willen ze geen Turkse of Marokkaanse zijn, maar zij komen er al gauw achter dat zij ook geen Nederlandse zijn. Nederlanders maken hun maar al te goed duidelijk dat ze er niet bijhoren, bovendien ont-

dekken zij zelf dat ze zich bepaalde culturele aspecten uit hun opvoeding eigen hebben gemaakt. Als zij dit eenmaal beseffen, gaan vooral diegenen die weinig contact hebben met hun landgenoten, op zoek naar wat zij als kenmerkend zien voor hun eigen cultuur.

Samenvatting en nabeschouwing

Het proces van weglopen van Marokkaanse en Turkse meisjes in de Nederlandse samenleving is in al zijn facetten beschreven. Aan de hand van de uitvoerige verhalen van verschillende weglloopsters heb ik de volgende vragen beantwoord: Welke vooronderstellingen liggen ten grondslag aan het cultureel referentiekader van Marokkaanse en Turkse ouders ten aanzien van de opvoeding van hun dochters? Hoe worden deze culturele noties in de praktijk gebracht? Wanneer nemen de spanningen en conflicten van Marokkaanse en Turkse tienermeisjes met hun ouders zodanig toe dat dit tot weglopen leidt? Wat zijn de gevolgen van het van huis weglopen voor meisjes; keren zij nog naar huis terug of blijven zij definitief van huis weg? Welke betekenis heeft het weglopen van meisjes voor de verschillende betrokken partijen? Wat zijn de verschillen en overeenkomsten tussen Marokkaanse, Turkse en Nederlandse weglloopsters? Hoe vergaat het weglloopsters die wel, respectievelijk niet naar huis teruggaan?

Deze ogenschijnlijk beperkte thematiek blijkt nauw samen te hangen met algemene verschijnselen als de verhouding tussen generaties en het opgroeien van meisjes tot volwassenen. Deze fase in de adolescentie staat ook bij Nederlandse ouders genoegzaam bekend vanwege het moeizame karakter, maar Marokkaanse en Turkse ouders zien zich voor een nog grotere opgave geplaatst. Zij moeten deze taak vanuit een doorgaans lage maatschappelijke situatie in een vreemde sociale en culturele omgeving volbrengen. Tegelijk zien deze ouders hoe hun dochters zich steeds beter weten te redden in de Nederlandse samenleving. Ik zal in dit laatste hoofdstuk enkele belangrijke bevindingen van mijn onderzoek resumeren en tot slot werp ik een blik op de toekomst. Hoe zal de positie van Marokkaanse en Turkse meisjes in de Nederlandse samenleving zich ontwikkelen? In hoe-

verre is de problematiek van weglopen slechts een tijdelijk verschijnsel, of zal deze alleen maar toenemen? Welk belang zal aan de centrale notie van het behoud van maagdelijkheid voor meisjes worden toegekend?

Verschillen in de landen van herkomst

Ik ben voor Marokko en Turkije nagegaan welke vooronderstellingen ten grondslag liggen aan het cultureel referentiekader van de ouders bij de opvoeding van meisjes. Deze culturele noties komen in grote lijnen met elkaar overeen. Belangrijke elementen in de opvoeding die weerspiegeld worden in de hiërarchische gezinsverhoudingen, zijn respect tonen aan ouderen en hun gehoorzamen. De reputatie van dochters hangt nauw samen met de eer van de familie, waarvoor de mannelijke leden van de familie verantwoordelijk zijn. Het behoud van maagdelijkheid van ongehuwde meisjes is een belangrijke voorwaarde voor een huwelijk waarin de bruid respect geniet en het verhoogt het aanzien van de betrokken families.

De verschillen tussen beide groepen komen vooral tot uiting in de wijze waarop mensen in een bepaalde maatschappelijke context deze culturele noties in het handelen uitdragen. Marokko en Turkije hebben elk een specifieke geschiedenis die een aantal belangrijke verschillen in de positie van vrouwen tot gevolg heeft. De rechtspositie van vrouwen in Turkije is door de invoering van het Burgelijk Wetboek formeel sterker dan die van vrouwen in Marokko. Polygamie, het recht van de man op verstoting en de instemming van de huwelijksvoogd bij de echtverbintenis zijn in Turkije afgeschaft. Marokkaanse vrouwen hebben in de praktijk meer met verstotingen of echtscheidingen te maken dan Turkse vrouwen. Dit zien we ook terug in de situatie van zes Marokkaanse meisjes en twee Turkse meisjes uit mijn onderzoek van wie de ouders gescheiden zijn. Verder is het analfabetisme onder vrouwen in Marokko hoger dan in Turkije.

Een huwelijk is een alliantie tussen twee families en geldt als een zaak die de ouders regelen. Instemming van een meisje in de keuze van de aanstaande bruidegom is volgens de islam wel vereist. Hierbij is het individuele belang ondergeschikt aan het groepsbelang. Om de kuisheid van dochters te bewaren, werden zij vroeger direct na de eerste menstruatie uitgehuwelijkt. Dit was de gebruikelijke gang van zaken in de jeugd van de moeders van de wegloopsters uit mijn onderzoek. Maar ook al zijn meisjes aan strikte regels gebonden, zij hoeven geen passief slachtoffer te zijn van het vaderlijk gezag. Meisjes hebben altijd getracht, binnen de mogelijkheden die zij hebben, invloed uit te oefenen op hun huwelijkspartner.

Een mogelijkheid voor meisjes om meer zeggenschap te krijgen, is gebruik te maken van het feit dat de eer van hun vader en familie van hun kuise gedrag afhangt. Meisjes kunnen zich tegen een ongewenste huwelijkskandidaat verzetten door geen respect te tonen aan hun vader of door te dreigen zich in het openbaar schaamteloos te gedragen. Het kan een manier zijn om hun vader onder druk te zetten om met hun wensen rekening te houden. Wanneer deze dreigementen geen effect hebben, kan dat in Turkije soms leiden tot het weglopen van meisjes met de huwelijkspartner van hun keuze. In de literatuur over Marokko ben ik dergelijke wegllooppraktijken niet tegengekomen.

Om meer inzicht te krijgen in de verschillende betekenissen die het begrip maagdelijkheid kan hebben voor de betrokken partijen, ben ik nagegaan wat het symbolisch uitdrukt voor de bruid en haar familie en voor de bruidegom en zijn familie. Gezien de verschillende posities die deze personen ten opzichte van elkaar innemen, zullen zij een andere interpretatie geven aan kuisheid.¹ De druppel bloed tijdens de huwelijksnacht geldt als bewijs dat een meisje niet eerder seksueel actief is geweest. Zij symboliseert hiermee haar reinheid en kuise gedrag: haar echtgenoot en haar schoonfamilie zullen haar dan respecteren. Als de bruid haar maagdelijkheid heeft bewezen, houdt dat in dat haar familieleden haar goed hebben bewaakt, wat hun veel prestige verleent. Voor de bruidegom is de ontmaagding een bewijs van zijn seksuele potentie als man² en voor zijn familieleden dat zij niet voor niets zulke hoge kosten voor het huwelijk hebben gemaakt.

Het huwelijk geeft de laatste jaren veelvuldig aanleiding tot conflicten tussen ouders en dochters. De hogere onderwijsparticipatie van meisjes in de steden van Marokko en Turkije leidt er toe dat zij meer invloed willen en deels ook krijgen op de keuze van de huwelijkspartner. De opvattingen van ouders over het behoud van maagdelijkheid voor het huwelijk zijn echter niet gewijzigd. Meisjes moeten in beide landen nog steeds tijdens de huwelijksnacht hun kuisheid bewijzen, maar de manier waarop dit gebeurt is wel aan verandering onderhevig. Vroeger werd in sommige regio's het laken met de bloedvlek aan het hele dorp getoond, tegenwoordig is het veel meer een zaak van de bruidegom of van het echtpaar. Deze veranderingen voltrekken zich sneller in de wat vrijere urbane regio's dan in de strengere rurale gebieden.

Contrast met Nederland

Wanneer in de jaren zeventig in Nederland de gezinshereniging van de Turkse en later de Marokkaanse migranten op gang komt, worden zij met

een samenleving geconfronteerd waar andere opvattingen gelden op het terrein van gezinsverhoudingen, adolescentie en seksualiteit dan zij gewend zijn. In de jaren tachtig krijgen termen als zelfstandigheid, individualisme en zelfontplooiing steeds meer nadruk. De opvoeding is veranderd van een op gezag naar een meer op overleg gebaseerde verhouding tussen ouders en kinderen.³ Adolescentie geldt als een fase waar meisjes binnen zekere grenzen de ruimte hebben om te experimenteren en te ontdekken wie zij zijn. Seksualiteit hoort bij het jong-zijn en staat los van het huwelijk of samenwonen.⁴ Meisjes beslissen hier zelf over en zij praten er eerder met hun vriendinnen dan met hun ouders over.

Een dergelijke aparte adolescentiefase voor meisjes is voor de Marokkaanse en Turkse ouders een onbekend verschijnsel.⁵ De maagdelijkheidseis voor ongehuwde meisjes impliceert dat seksualiteit verbonden is met het huwelijk. Als een meisje geslachtsrijp is, staat de bescherming van haar kuisheid voorop en niet de uitbreiding van haar bewegingsruimte. In de keuze van de uiteindelijke huwelijkspartner krijgen meisjes weliswaar steeds meer inspraak, maar de echtverbintenis blijft een zaak die zij met hun ouders overleggen. Deze noties vinden de Marokkaanse en Turkse ouders niet terug in de Nederlandse betekenis van adolescentie. Zij hadden zich wellicht meer kunnen herkennen in de opvoeding van meisjes in de jaren vijftig, toen ouders strikte eisen stelden op het terrein van fatsoen, seksualiteit en relatievorming. De afstand tussen ouders en kinderen was vrij groot en gehoorzaamheid was vanzelfsprekend.⁶ Voorechtelijke seks was niet geoorloofd en meisjes trouwden meestal met hun eerste vaste vriend. Het huwelijk en het moederschap golden als de uiteindelijke bestemming van meisjes.⁷ Als gevolg van het gestegen opleidingsniveau en de beroepsaspiraties van vrouwen wordt het uitstellen van het moederschap als de meest radicale verandering van de laatste dertig jaar beschouwd.⁸ In vergelijking met de jaren vijftig beschikken Nederlandse meisjes in de jaren tachtig over meer onderhandelingsruimte. Hierin bestaan overigens wel milieu-specifieke verschillen. Meisjes uit een laag milieu en de middenklasse voelen zich vaker met stringente eisen en regels geconfronteerd dan meisjes uit een hoog milieu.⁹

Marokkaanse en Turkse ouders ontlelen hun cultureel referentiekader onder meer aan hun dorp of stad van herkomst, hun scholing en geloofsopvatting. Met de komst naar Nederland hebben ouders hun positie opnieuw moeten definiëren, terwijl zij tegelijk trachten hun eigen culturele noties zoveel mogelijk te behouden. Hun opvattingen over het ideale gedrag van meisjes verliezen door de vestiging in Nederland hun vanzelfsprekendheid en als deze niet aansluiten op de nieuwe situatie, kunnen zich tussen ouders en dochters spanningen voordoen.¹⁰

Het behoud van maagdelijkheid lijkt een begrip met een nauw omschreven betekenis, niettemin biedt het de Marokkaanse en Turkse dochters en ouders uit mijn onderzoek voldoende ruimte voor een eigen interpretatie. Tienermeisjes beseffen heel goed welke waarde het behoud van het maagdenvlies heeft voor het aangaan van een huwelijk. Het gedrag dat ouders eisen om het vlies intact te houden, hoeft echter niet overeen te komen met de opvattingen van hun dochters. Uit angst voor het verlies van de goede reputatie van de familie houden sommige ouders hun leerplichtige dochters thuis of verbieden zij hen door te leren. De omgang met jongens is uit den boze en zij wantrouwen hun dochters op dat punt in hoge mate. Uit de verhalen van de geïnterviewde meisjes is op te maken dat zij vóór hun weggelopen de maagdelijkheidseis niet ter discussie stelden. Voor hen spelen hier elementen van trots en respect mee, zoals ook uit ander onderzoek onder Marokkaanse en Turkse meisjes naar voren komt.¹¹ In dit verband kan het maagdenvlies worden opgevat als een symbool voor zedig gedrag. Meisjes die tijdens de huwelijksnacht een druppel bloed verliezen, hebben hiermee hun kuisheid bewezen.

We zien hier tevens een markering van de etnische grens ten opzichte van de omringende Nederlandse omgeving. Cohen heeft op het belang van symbolen gewezen voor het in stand houden van groepsgrenzen. Hij stelt dat mensen die tot een zelfde gemeenschap behoren weliswaar een bepaald symbool kunnen delen, maar er tegelijk hun eigen betekenis aan toe kunnen kennen.¹² Met andere woorden: de vormen zijn openbaar, maar de betekenissen zijn individueel van aard.¹³ Wanneer ik dit inzicht toepas op de Marokkaanse en Turkse ouders en hun weggelopen dochters, dan onderschrijven zij allen het maagdenvlies als symbool voor kuisheid, maar zij verbinden er wel een andere betekenis aan.

Meisjes zijn het niet eens met het verbod van ouders om met jongens om te gaan of om een opleiding te volgen. Net als Nederlandse adolescenten proberen zij uit te vinden hoever zij kunnen gaan zonder direct de seksuele grenzen van maagdelijkheid te overschrijden. Ouders maken zich zorgen over de reputatie van hun dochter als zij met een jongen wordt gesignaleerd, terwijl het betrokken meisje hun angst niet deelt. De meisjes die in het geheim een vriend hebben, zeggen goed te beseffen wat de grenzen zijn. Ze behouden in letterlijke zin hun maagdenvlies, maar daarom hoeven zij contacten met jongens nog niet uit de weg te gaan. Zij proberen hun gedrag te legitimeren door niet naar Nederlandse meisjes te verwijzen, maar naar de grotere bewegingsvrijheid van hun seksegenoten in de landen van herkomst. Zij weten maar al te goed hoe hun ouders zich verzetten tegen een te grote Nederlandse invloed op hun doen en laten.

De vaders en moeders van de weglousters kijken ook anders tegen het schoolbezoek van meisjes aan dan hun dochters. Ouders laten zich vooral leiden door het lange-termijnperspectief van trouwen en kinderen krijgen en hechten doorgaans weinig waarde aan een opleiding. Voor sommigen ligt die toekomst ook nog in Marokko of Turkije. Een goede reputatie van hun dochter bevordert haar kansen op de huwelijksmarkt en bezorgt de familie veel prestige. De meeste moeders van de weglousters zien de hulp van hun dochter in het huishouden als een goede voorbereiding op het huwelijk. De enkele vaders en moeders uit mijn onderzoek die wel positief tegenover het onderwijs staan, hebben echter grote moeite om hun dochter te vertrouwen. Het feit dat een vader zijn dochter door haar schoolparticipatie minder kan controleren, maakt dat hij al gauw overal iets 'slechts' achter zoekt. Contacten met landgenoten die over zijn dochter roddelen versterken dit gevoel alleen maar.

De onderzochte weglousters kennen verschillende betekenissen toe aan hun schoolbezoek en delen bovengenoemde angst van hun ouders niet. Voor de één is een opleiding een manier om later minder afhankelijk te worden van haar familie, hetgeen op een lange-termijnvisie wijst. Dat geldt evenzeer voor diegenen die in Nederland en niet in Turkije willen studeren. Voor anderen is vooral het contact op school met vriendinnen van grote betekenis, zij vertegenwoordigen meer een korte-termijnstandpunt. Ook kan het voortzetten van een studie soms een geldige reden zijn om een huwelijk enige tijd uit te stellen. Alle leerplichtige meisjes uit mijn onderzoek gaan liever naar school dan dat zij thuis blijven om hun moeder of stiefmoeder in het huishouden te helpen. Het volgen van een opleiding en het helpen in het huishouden leiden vaak tot spanningen tussen moeder en dochter.

De problemen die tussen ouders en dochters rondom het huwelijk ontstaan, moeten vooral in het licht van het voorafgaande worden bekeken. De verstandhouding tussen ouders en dochters is vanwege bovengenoemde spanningen grotendeels verstoord, waardoor de mening van het meisje niet echt gehoord wordt. Ouders die erachter zijn gekomen dat hun dochter een vriend heeft, vrezen voor haar goede naam en hun eer en zij proberen haar zo snel mogelijk uit te huwelijken. Een andere reden om weinig rekening te houden met de wensen van hun dochter, kan voortkomen uit de druk die familieleden in de landen van herkomst op de ouders uitoefenen om via een huwelijk toegang te krijgen tot Nederland. De huwelijksvoorbereidingen verkeren meestal in een beginstadium, maar de dreiging die er voor de dochter vanuit gaat vergroot de spanningen en conflicten met de ouders.

Wisselwerking

Bovengenoemde problemen over de omgang met jongens, het schoolbezoek en het arrangeren van een huwelijk kunnen in elk Marokkaans en Turks gezin met opgroeiende tienermeisjes voorkomen. Hoe komt het dat in het ene gezin de conflicten zodanig escaleren dat een meisje uiteindelijk het huis de rug toekeert en dat in het andere gezin dit niet gebeurt? Wanneer gaat het mis bij de Marokkaanse en Turkse respondenten en leiden de botsingen met de ouders tot het weglopen van de dochters? De oorzaak hiervan kunnen we niet uitsluitend bij de autoritaire gezinsverhoudingen leggen of bij het slaan van dochters. Er zijn meer vaders die streng zijn en van wie de handen nogal los zitten, zonder dat dit onmiddellijk tot weglopen van hun dochters hoeft te leiden. Ook het bestaan van opvanghuizen voor weggelopen jongeren in Nederland kan het weglopen onvoldoende verklaren. In Turkije zijn deze voorzieningen niet aanwezig en komt het eveneens voor.

Voor een goed begrip van dit verschijnsel moeten we het van huis weglopen van Marokkaanse en Turkse meisjes zien als het resultaat van de wisselwerking tussen de gezinsverhoudingen en de Nederlandse samenleving. De ideeën van Marokkaanse en Turkse ouders over hoe meisjes zich horen te gedragen staan haaks op die uit de omringende samenleving. Door deze tegenstelling kunnen spanningen ontstaan die uiteindelijk tot veranderingsprocessen kunnen leiden.¹⁴ Meisjes raken door hun schoolbezoek en kennis van de taal beter ingevoerd in de Nederlandse samenleving dan hun ouders. Deze merken op hun beurt dat zij de greep op hun kinderen verliezen, hetgeen de traditionele machtspositie van de vader verder onder druk zet.

Binnen de hun toegestane marges proberen meisjes met behulp van verschillende strategieën meer speelruimte voor zichzelf te creëren. Zonder de confrontatie met hun ouders aan te gaan proberen zij door de vrij algemene strategie van heimelijk gedrag hun eigen wensen vorm te geven. Wanneer een meisje een verboden verkering met een jongen heeft en dit ontdekt wordt, zoekt zij eerst een oplossing binnen de door haar ouders gedefinieerde kaders. Een huwelijk geldt in deze situatie als het meest voor de hand liggende alternatief. Wanneer de bewuste jongen als huwelijkspartner voor de ouders onacceptabel is, kunnen de problemen zodanig escaleren dat weglopen uiteindelijk het resultaat is.

Als meisjes zelf geen huwelijk voor ogen hebben, dan is het onderwerp verder niet met de ouders bespreekbaar. Contacten met jongens raken al gauw het terrein van seksualiteit, dat nauw verbonden is met het huwelijk en geen geaccepteerd onderdeel is van de adolescentiefase van Marokkaanse en Turkse meisjes. Een vrije omgang tussen jongens en meisjes is in de optiek van Marokkaanse en Turkse ouders kenmerkend voor Neder-

landse jongeren. Het hooghouden van de seksuele moraal markeert de etnische grens tussen Marokkanen en Turken aan de ene kant en Nederlanders aan de andere kant. Overtreding van deze norm verstoort de bestaande orde waar dochters hun ouders behoren te gehoorzamen en te respecteren. Om navolging en een verdere aantasting van het vaderlijk gezag te voorkomen moet dit wel ten strengste worden afgekeurd. Het slaan van een ongehoorzame dochter is vanuit de optiek van de ouders in een dergelijke situatie dan ook toegestaan. Als zij hieraan geen sancties zouden verbinden dan zouden zij dit ongepaste gedrag immers bevestigen.¹⁵

De meeste Marokkaanse en Turkse wegloopsters achten hun vader zo streng, dat zij er bij voorbaat vanuit gaan dat er niet met hem valt te praten. De verhouding met hun moeder is minder hiërarchisch en meisjes blijken met haar wel degelijk te overleggen, vooral over onderwerpen als school en huwelijk. Slechts in enkele gevallen doen zij dat ook met hun vader. Meisjes proberen hun ouders, met name hun vader te overtuigen, soms met de hulp van een zuster of leerkracht, dat zij met hun schoolbezoek niets slechts in de zin hebben. Als een vader zijn dochter blijft wantrouwen, is het niet eenvoudig om tot een gemeenschappelijke definitie van de situatie te komen. In een verhouding waarin een vader van zijn dochter verwacht dat zij hem gehoorzaamt en respect toont, is het moeilijk opeens open te staan voor haar mening en argumenten. Meisjes interpreteren op hun beurt de reactie van hun vader eerder als een legitimatie van zijn machtspositie dan als een werkelijke bereidheid tot luisteren. Bij deze conflicten voelen zij zich meestal niet gesteund door hun moeder, die naar hun mening te veel aan de kant van hun vader staat.

Dochters keren het huis de rug toe als voor hen de kritische grens bereikt is. Dit besluit hangt voor een deel samen met hun confrontatie met andere culturele opvattingen die hen bewust maken van hun eigen vanzelfsprekendheden en verschillende handelingsalternatieven. Meisjes gaan zich steeds meer realiseren dat er mogelijkheden zijn om te ontsnappen aan de vernederingen en beperkingen van hun vader, hun moeder of stiefmoeder. Zij willen naar school als zij thuis gehouden worden of zij willen meer van hun leven maken dan alleen echtgenote of moeder worden. Meisjes berusten niet meer in hun lot. In een Nederlandse context hoeven zij het slaan niet te accepteren. In termen van Van Stolk zouden we kunnen spreken van 'een stijgend zelfbewustzijn'.¹⁶ Mijn respondenten horen in hun omgeving over landgenoten die het huis zonder toestemming van hun ouders hebben verlaten. Ook binnen hun familie of het gezin komen zij hiermee in aanraking, ze hebben nichtjes of broers of zusters die hun vóór zijn gegaan.

Tijdens conflicten met hun vader of moeder maken dochters in sommige gevallen dankbaar gebruik van het dreigement dat zij weg kunnen lopen.

Het bestaan van opvanghuizen voor weggelopen jongeren versterkt in dit opzicht de positie van meisjes in het gezin. Zij hebben weliswaar een weinig realistische kijk op dit soort voorzieningen, maar deze bieden hun wel de mogelijkheid om het huis daadwerkelijk de rug toe te keren. Ouders ervaren het bestaan ervan ook als het ondergraven van hun autoriteit. Door de opeenstapeling van conflicten en door het wederzijdse wantrouwen groeien vooral vaders en dochters steeds verder uit elkaar.

De beslissing om van huis weg te lopen is eenvoudiger te nemen naarmate er in de ogen van meisjes een onmogelijke situatie ontstaat en als zij erkenning van hun problemen vinden bij hulpverleners, bijvoorbeeld bij mishandeling of opsluiting, of als zij tegen hun zin dreigen te worden uitgethuwelijkt of naar het land van herkomst te worden teruggestuurd. Deze redenen, die het gevolg zijn van langdurige spanningen met hun vader, vormen vaak de directe aanleiding tot het weglopen. Meisjes die contact met hulpverleners hebben, vinden bij hen een gewillig oor voor hun problemen. Wanneer leerkrachten of maatschappelijk werkers met hun vader willen praten, verzetten meisjes zich hiertegen vanuit de veronderstelling dat hun vader toch niet zal luisteren. Langzaam begint bij meisjes het idee post te vatten dat er alternatieven zijn en beginnen zij hun weglopen voor te bereiden in de wetenschap dat er voor hen onderdak is. Zij lopen weloverwogen van huis weg, met het idee dat het een definitief afscheid is en dat er geen weg terug is.

Het is relatief gemakkelijker om de benen te nemen naarmate de band met de moeder of stiefmoeder minder hecht is. Meisjes hebben vaak grote moeite hun moeder in de steek te laten, zeker als zij een goede verstandhouding met haar hebben. De meeste conflicten doen zich immers voor met de vader. Als een vader zijn dochter wegens wangedrag slaat, krijgt een moeder vaak te horen dat zij haar dochter niet goed heeft opgevoed. Meisjes die het huis de rug toekeren, zeggen dat zij zich niet gesteund hebben gevoeld door hun moeder. De moeders die ten opzichte van hun echtgenoot een zwakke positie innemen, en zelf soms ook worden geslagen, zijn ook niet goed in staat het geweld te stoppen. Deze wegloopsters vertonen vaak signaalgedrag. Zij verlaten het huis niet om weg te blijven, maar om op een onhoudbare situatie te wijzen. Het is weliswaar een zwaar middel dat zij inzetten, maar volgens hen is de toestand er ook naar.

Zowel in Marokko als in Turkije doen meisjes bij conflicten een beroep op familieleden. Voorzover ik dit heb kunnen achterhalen, gebeurt dit minder in Nederland. De meisjes uit mijn studie zoeken wel tijdelijk onderdak bij vriendinnen, maar niet zo gauw bij een familielid. Hier komen we bij het verschil tussen weglopen in de landen van herkomst en in Nederland. De aanwezigheid van sociale voorzieningen bieden Marokkaanse en Turkse

meisjes in Nederland vergeleken met hun seksegenoten in de landen van herkomst meer handelingsalternatieven om een einde te maken aan een problematische situatie. De wisselwerking tussen de Marokkaanse en Turkse gezinsverhoudingen en de omringende samenleving leidt er toe dat het weglopen in Nederland voor meisjes en hun ouders een andere betekenis krijgt dan in de landen van herkomst. In de landen van herkomst gaat het om conflicten tussen generaties, waarbij de jongeren naar meer invloed streven op belangrijke levensterreinen. In Nederland definiëren ouders deze generatieconflicten in etnische termen. Een dochter heeft de etnische grens overschreden door hulp te zoeken bij Nederlanders van wie zij zich juist zou moeten onderscheiden en afzijdig houden.

In de marge?

Marokkaanse en Turkse meisjes die van huis zijn weggelopen hebben de conflicten die zich eerst binnen het gezin afspeelden naar buiten gebracht. Dochters hebben hun positie versterkt door interne problemen openbaar te maken en Nederlandse hulpverleners in te schakelen. Vaders zijn in hun eer aangetast en voelen zich door hun dochter monddood gemaakt. Door hun weggelopen dochter te verstoten kunnen zij formeel hun reputatie in de eigen gemeenschap herstellen, maar in de praktijk loopt het zo'n vaart niet. Allereerst proberen vaders, broers en soms ooms het meisje op te sporen en haar zo gauw mogelijk naar huis terug te halen. Zolang het nog niet bekend is onder hun kennissen, kan de schande vrij beperkt blijven. Moeders reageren vooral erg geschokt en emotioneel op het weglopen van hun dochter.

Diegenen die vrij impulsief het huis hebben verlaten, komen er zelf snel achter dat een verblijf in een opvanghuis lang niet zo ideaal is als zij zich hadden voorgesteld. Zonder al te veel overleg keren zij snel naar huis terug. Met de vaders van meisjes die vanwege een directe aanleiding van huis zijn weggelopen valt nog wel te onderhandelen, zeker als het om concrete zaken als schoolbezoek of uitstel van een huwelijk gaat. Moeders spelen hierin vaak een intermediaire rol. In deze gevallen heeft het weglopen voor het meisje het beoogde effect gehad en zonder al te veel gezichtsverlies van haar vader kan zij huiswaarts keren.

Meisjes die hun vlucht weloverwogen voorbereid hebben of vaker zijn weggelopen, blijken niet gauw bereid te zijn om met hun vader te praten over terugkeer of over de redenen van het weglopen. Wanneer hier bovendien een jarenlange problematische relatie aan vooraf is gegaan, dan is een dergelijk gesprek ook niet eenvoudig te organiseren. We hebben in het voor-

afgaande gezien dat de kloof van wederzijds wantrouwen niet in een paar ontmoetingen valt te overbruggen. Niet alleen vaders kunnen de band met hun dochter verbreken, meisjes zelf kunnen ook elke contact met hun vader en familie weigeren. Door zich van hun ouderlijk milieu te distantiëren, proberen zij zich openlijk van hen los te maken. De aanvankelijk sterke positie van de weggelopen dochters ten opzichte van hun vader keert zich nu tegen hen. Door het ouderlijk huis de rug toe te keren, hebben meisjes de etnische grens overschreden. Voor hun landgenoten hebben alle weggelopen meisjes een slechte naam, maar voor hen zelf ligt dit anders. In symbolische termen heeft elke wegloopster haar eerbaarheid verloren, maar in technische zin niet. Dergelijke veranderingen dwingen hen in termen van Cohen tot enige vorm van zelfreflectie.¹⁷

Nu zij zich vooral in rationele zin los hebben gemaakt van hun familie, moeten zij voor zichzelf uitmaken wie zij zijn. We hebben kunnen lezen dat de context waarbinnen dit moet plaatsvinden voor deze jonge meisjes verre van ideaal is. Hoewel het idee bestaat dat weglopen een begin is van rand-groepvorming, hoeft dit niet zonder meer het geval te zijn. De wegloopsters hebben zich in verschillende richtingen ontwikkeld. In navolging van Schuyt¹⁸ kunnen we spreken van een 'dubbele emancipatie', zij moeten zich ten opzichte van hun ouders en zij moeten zich als lid van een etnische groep emanciperen.¹⁹

Als adolescent staan zij er opeens alleen voor en zijn zij genoodzaakt zich meer als individu op te stellen dan zij voorheen gewend waren. Zij moeten nu veel meer met anderen relaties onderhouden, waardoor zij idealiter een zekere onafhankelijkheid kunnen verwerven. Zij zijn met andere woorden in een versneld individualiseringsproces terechtgekomen.²⁰ Voor meisjes die opgevoed zijn met collectieve waarden is het een zware opgave deze nieuwe identiteit vorm te geven. Zij moeten een strijd leveren om zichzelf niet slecht te vinden, terwijl zij wel als zodanig door hun familie en landgenoten worden behandeld. Ook binnen hun vriendinnen- en vriendenkring moeten zij zichzelf bewijzen, maar voor de bevestiging van hun identiteit hebben zij wel de goedkeuring van betekenisvolle anderen nodig.

Schuyt²¹ heeft het begrip maatschappelijk kwetsbaren geïntroduceerd voor jongeren die onvoldoende hulpbronnen hebben om op eigen kracht problemen het hoofd te bieden. De wegloopsters die in een negatieve spiraal terechtkomen blijken een zwakke uitgangspositie te hebben. Zij hebben een slechte relatie met hun vader en (stief)moeder. Door van huis weg te lopen hebben zij hun school afgebroken en moeten zij weer een nieuwe start maken. Diegenen die voor een deel in Marokko onderwijs hebben gevolgd en daarna naar een Nederlandse school zijn gegaan, hebben geen diploma gehaald. Zij wilden wel aan hun ouders bewijzen dat zij na het weglopen

iets hebben bereikt, maar in de praktijk misten zij de kracht hiervoor. Zodra het op het ene gebied misgaat, heeft dat meestal ook gevolgen voor andere terreinen. Zonder diploma is het niet eenvoudig om een baan te vinden. Zij missen hun relatie met betekenisvolle anderen die hen op het rechte pad kunnen houden, terwijl de invloed van hun leeftijdsgenoten in deze adolescentiefase groter wordt. Zij blijken heel gevoelig te zijn voor de aandacht van jongens en komen al gauw alleen in aanraking met andere weglopers. In deze context heeft hun eerbaarheid geen betekenis meer. Zij zijn zowel in symbolische als technische zin geen maagd meer en zij bevestigen hiermee de slechte naam die wegloopsters in hun gemeenschap hebben.

Naast dit negatieve beeld van wegloopsters die tot de maatschappelijke kwetsbaren behoren, is er ook een groep wegloopsters die zich maatschappelijk wel weet te handhaven. Voor hen blijkt wegllopen wel een eerste stap naar emancipatie te zijn. Belangrijk hierin is dat zij het contact met hun familie uiteindelijk niet hebben verloren, vooral niet met hun moeder. Er zijn zowel Marokkaanse als Turkse ouders die de roddel van hun landgenoten trotseren en bereid zijn hun weggelopen dochter te blijven zien, ook al heeft zij zelfstandige woonruimte of woont zij samen met haar vriend.

Meisjes die heel duidelijk omschreven schoolwensen hadden, hebben met heel veel doorzettingsvermogen hun school afgerond. Dit heeft hun in ieder geval meer hulpbronnen geboden om zich in maatschappelijk opzicht weerbaar op te stellen. Zij zijn weliswaar in symbolische of zelfs technische termen geen maagd meer, maar toch proberen zij zich te onderscheiden van het stereotiepe beeld van wegloopsters. Zij trachten door scholing de betekenisgeving van Marokkaanse respectievelijk Turkse meisjes te beïnvloeden. Zij hebben zich los moeten maken van het belang van kuisheid en hun eigen definitie moeten geven aan de wijze waarop een Marokkaans c.q. Turks meisje zich hoort te gedragen. Seksualiteit koppelen deze wegloopsters aan een vaste relatie zonder dat dit voor hen verbonden hoeft te zijn met een huwelijk. Met deze opvattingen over seksualiteit lijken zij meer op Nederlandse meisjes dan op hun landgenoten. Hoewel zij op de een of andere manier contact onderhouden met hun ouders voelen zij zich echter niet geaccepteerd. De waarde van Marokkaanse en Turkse meisjes wordt nog steeds door hun kuisheid bepaald en niet door hun individuele kwaliteiten. Zij hebben geen collectieve erkenning van deze denkbeelden gekregen van betekenisvolle anderen, waardoor zij zich buiten de gemeenschap van hun ouders hebben geplaatst.

Dit wil overigens niet zeggen dat zij hun eigen Marokkaanse of Turkse identiteit ontkennen en zich volledig op Nederlanders oriënteren. Sommige wegloopsters hebben zich in zoverre tegen hun culturele achtergrond afgezet dat zij de omgang met jongens uit hun eigen groep vermijden. Zij heb-

ben relaties met jongens van autochtone of allochtone herkomst. Verder beantwoorden zij in hun contacten met Nederlanders niet direct aan het traditionele stereotiepe beeld en worden zij als een uitzondering van hun groep gezien. Maar in plaats van dat Nederlanders hen als individu benaderen, spreken zij hen toch aan op hun groepsidentiteit. Deze ervaringen tezamen leiden er toe dat de weglloopsters zichzelf blijven definiëren als een Marokkaanse c.q. Turkse, maar wel volgens hun eigen betekenisgeving.

Verschillen tussen Marokkaanse en Turkse meisjes

De problematiek van stiefmoeders komt vooral naar voren bij de Marokkaanse respondenten. De situatie van deze meisjes is vrij complex, vooral als zij een slechte of een niet al te emotionele band met hun stiefmoeder hebben. De stiefmoeders zijn vaak deel van het probleem en de oorzaak van de vlucht van het meisje. Soms hebben zij ook hun stiefdochter de deur gewezen. Zij vervullen niet de intermediaire rol die een eigen moeder doorgaans wel probeert te spelen. De Marokkaanse meisjes blijken ook dikwijls op latere leeftijd naar Nederland te zijn gekomen, waardoor zij zowel een moeilijke aansluiting met hun familie als met de school hebben. Zij zijn relatief vaak afkomstig uit gezinnen die weinig stabiliteit kennen, vanwege de conflicten die de ouders met elkaar hebben. Soms hebben andere kinderen in het gezin ook aanvaringen met hun vader of moeder of zijn zij eerder weggelopen. Onder de groep weggelopen jongens vormen de Marokkanen ook het grootste aandeel. In combinatie met het hogere kindertal ga ik er vanuit dat de Marokkaanse gezinnen in een sociaal zwakkere positie verkeren dan de Turkse gezinnen uit mijn onderzoek. Deze factor zou wel eens voor een belangrijk deel het vaker weggelopen van Marokkaanse dan Turkse meisjes kunnen verklaren.

Een ander verschil is dat meer Marokkaanse dan Turkse weglloopsters zich bij Nederlandse hulpverleningsinstanties melden, terwijl er in absolute aantallen meer Turkse tienermeisjes in Nederland wonen. Aan de ene kant zouden we hieruit kunnen concluderen dat meer Marokkaanse dan Turkse meisjes van huis weggelopen. Aan de andere kant zouden Turkse meisjes even vaak het huis de rug toe kunnen keren als Marokkaanse meisjes, maar in plaats van zich tot de hulpverlening te wenden zouden zij binnen hun eigen gemeenschap hulp kunnen zoeken. Wegloopcijfers zijn helaas niet beschikbaar, wel gaat men er in het beleid vanuit dat 15 tot 20 procent van de jongeren psycho-sociale problemen heeft.²² Ik veronderstel dat het verschil in weglooptaantallen voor een deel is te verklaren door het voortzetten van een Turkse traditie van weggelopen in Nederland. Door zich te laten ontvoeren of

door gezamenlijk met haar vriend het ouderlijk huis de rug toe te keren, proberen meisjes een huwelijk af te dwingen met de jongen van hun keuze. Wanneer het jonge paar daarna in het huwelijk treedt, blijven zij buiten het Nederlandse hulpverleningscircuit en buiten het bestek van mijn onderzoek.

Wanneer we naar de huwelijksleeftijd van deze meisjes kijken, dan blijken Turkse in vergelijking met Marokkaanse meisjes op jongere leeftijd te trouwen. In 1993 was 32% van de Turkse vrouwen tussen de 15-19 jaar gehuwd, tegenover 16% van de Marokkaanse vrouwen. Voor de leeftijdscategorie van 20 tot 24 jaar zijn de percentages respectievelijk 80% en 68%.²³ Hoe moeten we deze gegevens interpreteren? Moeten we het trouwen van jonge Turkse meisjes zien als een bewijs voor de grote invloed die ouders nog op het huwelijk van hun dochter hebben? Of zien deze Turkse meisjes het huwelijk als een mogelijkheid om aan de vaderlijke macht te ontkomen? Deze laatste reden speelt zeker een rol,²⁴ want de invloed van Turkse ouders op de keuze van de huwelijkspartner is nog steeds groot.²⁵

Vergelijking met Nederlandse meisjes

Ondanks de grote verschillen tussen enerzijds Marokkaanse en Turkse meisjes en anderzijds Nederlandse meisjes zijn er wel degelijk enige overeenkomsten te bespeuren. Het begrip adolescentie geeft het gemeenschappelijke element tussen respectievelijk Marokkaanse, Turkse en Nederlandse meisjes goed weer: het betreft meisjes die de overgang van de kindertijd naar volwassenheid doormaken. Het gaat om een ontwikkelingsfase met een eigen karakter waarbij zich in een korte tijd snelle lichamelijke en psychische veranderingen voordoen.²⁶ Een gemeenschappelijk punt in deze adolescentieperiode is de verhouding tot de ouders. Meisjes in de puberteit staan onder ouderlijke controle en op een aantal terreinen hebben zij andere wensen dan hun ouders.

Ouders stellen strengere eisen aan hun dochters dan aan hun zonen en zij geven hun ook minder bewegingsvrijheid. Dochters willen echter meer dan hun ouders hun toestaan en zij proberen op allerlei manieren de door hun ouders gedefinieerde grenzen te verruimen. Zij gaan veelal hun eigen weg, daarbij proberen zij hun ouders zo min mogelijk voor het hoofd te stoten. Zij ontwikkelen allerlei strategieën om aan het ouderlijk gezag te ontkomen en een eigen leven met leeftijdsgenoten te leiden. Heimelijk gedrag is een dergelijke methode, maar ook praten of onderhandelen.

Adolescenten zijn op zoek naar hun identiteit, waarbij zij voor zichzelf moeten uitmaken wat zij wel en niet uit hun opvoeding overnemen. Wat

past er wel en niet bij hen? Het ene moment weten zij niet wat zij willen en het andere moment zetten zij zich sterk af tegen hun ouders. Hierbij hebben dochters met hun moeder een ander soort band dan met hun vader. Met hun moeder bespreken zij meer persoonlijke en met hun vader meer zakelijke onderwerpen.²⁷ Dit proces voltrekt zich niet in een isolement, maar in de context van relaties met betekenisvolle anderen. Tieners zijn in deze fase van hun puberteit buitengewoon kwetsbaar en heel gevoelig voor invloeden van buitenaf.²⁸ Hun loyaliteit ten opzichte van hun ouders vergemakkelijkt het losmakingsproces niet. Zij willen dat deze anderen, zoals ouders, leeftijdsgenoten of leraren, hun keuzes erkennen.²⁹

De Marokkaanse en Turkse ouders vertegenwoordigen evenals de Nederlandse ouders bij de opvoeding van dochters een zogenaamd lange-termijnstandpunt, dat wil zeggen dat zij zich vooral door het belang van de toekomst van hun dochter laten leiden. Alle ouders proberen hun dochter zoveel mogelijk te beschermen en het huwelijk is voor hen een vanzelfsprekende zaak is. Het verschil is dat bij het perspectief van de Nederlandse ouders stevast een goede opleiding voor hun dochter hoort. Hieraan moet wel toegevoegd worden dat hoger opgeleide ouders hogere aspiraties hebben dan lager opgeleide ouders, en eerstgenoemden hierover vaker spanningen met hun kinderen hebben. Verder treden Nederlandse meisjes op latere leeftijd in het huwelijk dan de Turkse en Marokkaanse meisjes.

De omgang met jongens treedt in de verhalen van bovengenoemde groepen zeer nadrukkelijk naar voren. Niet alleen Marokkaanse en Turkse ouders, maar ook Nederlandse ouders maken zich zorgen over de reputatie van hun dochter. Voor Nederlandse meisjes geldt evenwel geen maagdelijkheidsideaal en hun ouders accepteren dat seksualiteit onderdeel is geworden van de adolescentiefase. Niettemin moeten ook Nederlandse meisjes oppassen voor al te vrijblijvende contacten met jongens, alleen in een vaste relatie kunnen zij hun goede naam veilig stellen. Marokkaanse en Turkse ouders definiëren deze grenzen veel scherper dan Nederlandse ouders, de laatsten weten die beter te verbloemen, zoals uit het onderzoek van De Waal blijkt. Dit tezamen zet de verhouding tussen Marokkaanse en Turkse ouders en dochters meer onder druk dan die tussen Nederlandse generaties.

Tot op zekere hoogte zijn er overeenkomsten met Nederlandse weglloopsters, zoals het fysieke geweld, de slechte relatie met stiefouders en de maatschappelijk zwakke positie van gezinnen die het financieel niet breed hebben. Redenen van uithuwelijking en de mogelijkheid om naar het land van herkomst teruggestuurd te worden zijn alleen van toepassing op Marokkaanse en Turkse weglloopsters. Er zijn verschillende typen wegllopers te onderscheiden. Sommigen lopen incidenteel en slechts korte tijd van huis

weg, anderen keren vaker en langer het huis de rug toe. De omstandigheden en het gebrek aan voorbereiding spelen bij de incidentele weglopers een grote rol. Hun weglopen kan als signaalgedrag gezien worden: evenals Marokkaanse en Turkse wegloopsters willen zij de aandacht vestigen op de problematische relatie met hun ouders, meestal hun vader. De weglopers kunnen de situatie thuis niet aan en vragen zich af of hun ouders nog om hen geven. Deze jongeren willen eigenlijk niet van huis weg, zij voelen zich schuldig en keren vaak spoedig weer naar huis terug. Hoe ouder echter weglopers zijn, hoe groter de kans dat zij van huis wegblijven. En ook hoe vaker jongeren zonder toestemming het ouderlijk huis verlaten, hoe minder waarschijnlijk het is dat zij terugkeren. Dit hebben we ook vooral bij de Marokkaanse wegloopsters gezien. De verschillen tussen de Marokkaanse, Turkse en Nederlandse wegloopsters liggen vooral in de culturele betekenis van de problematiek en de gevolgen ervan. Nederlandse wegloopsters worden niet op hun eerbaarheid beoordeeld.

Een blik op de toekomst

Welke ontwikkelingen kunnen in de nabije toekomst worden verwacht? Zullen Marokkaanse en Turkse meisjes in toenemende mate blijven weglopen? Precieze aantallen zijn over dit onderwerp moeilijk boven tafel te krijgen, maar er kan wel worden nagegaan of de redenen die aanleiding geven tot weglopen nog van toepassing zijn. Zullen Marokkaanse en Turkse ouders beter in staat zijn de generatiekloof met hun dochters te overbruggen? Belangrijke actoren in deze Nederlandse context zijn meisjes, jongens, hun ouders en de eigen gemeenschappen.

Het ligt voor de hand dat problemen die samenhangen met de migratie naar Nederland zullen afnemen, de gezinshereniging is immers grotendeels voltooid.³⁰ Steeds minder meisjes zullen op oudere leeftijd naar Nederland komen, waardoor problemen als taalachterstand en onvoldoende aansluiting met de school zullen verminderen. Het ontduiken van de leerplicht kwam ook vooral voor bij meisjes die op latere leeftijd naar Nederland zijn gemigreerd.³¹ De participatie van Marokkaanse en Turkse meisjes in het voortgezet onderwijs is sinds de jaren tachtig enorm toegenomen. De afstand tussen vaders en dochters die voortkomt uit de verschillende migratiebewegingen zal daarom minder groot zijn.

Meisjes die vanwege uithuwelijking van huis weglopen of die door hun ouders kort worden gehouden, komen volgens een hulpverlenster van weggelopen meisjes steeds minder voor.³² Ook het niet mogen doorleren geven meisjes veel minder op als beweegreden. Meisjes keren op steeds jon-

gere leeftijd het huis de rug toe - dertien of veertien jaar is geen uitzondering meer en verhalen over seksueel misbruik en verwaarlozing voeren de boventoon. Wegloopsters kijken in toenemende mate anders aan tegen het slaan dan hun vader. De trend die ik reeds in mijn onderzoek ontwaarde wordt hier bevestigd en zouden we als een illustratie kunnen zien van het eerder genoemde groeiende zelfbewustzijn van meisjes.

Er is weinig reden te veronderstellen dat de problematiek van de Marokkaanse stiefmoeders zal verminderen. Echtscheidingen en de komst van huwelijkspartners uit Marokko en Turkije blijven aan de orde van de dag. Een andere tendens is de gestaag groeiende groep maatschappelijk kwetsbare gezinnen. De werkloosheid onder Marokkaanse en Turkse vaders neemt toe zonder dat er betere perspectieven op de arbeidsmarkt voor de volgende generaties zijn.

Of Marokkaanse en Turkse ouders de kloof met hun dochters in de toekomst echt zullen overbruggen, is afhankelijk van de wijze waarop zij betekenis kunnen geven aan begrippen als seksualiteit en adolescentie. In hoeverre zullen zij met hun opvattingen over seksualiteit de etnische grens tussen Marokkanen/Turken en Nederlanders blijven markeren? De eerste generatie heeft momenteel nog stevig de touwtjes in handen, zij heeft de definiërmacht. Gegeven de wijze waarop de maagdelijkheid van Marokkaanse en Turkse ongehuwde meisjes symbool staat voor de etnische grens ten opzichte van Nederlanders, is er weinig reden te veronderstellen dat het gewicht ervan binnenkort zal afnemen. De verwevenheid met religie en de eer van de familie bevestigen dit belang.

De vraag is of deze redenering niet een te statisch beeld schetst van de huidige situatie. Meisjes, jongens en ouders scharen zich achter dit symbool, maar zij kennen hieraan hun eigen betekenis toe. Hoe deze verschillende actoren de maagdelijkheidsnorm zullen definiëren, is afhankelijk van de wijze waarop de machtsverhoudingen zich tussen deze groepen zullen ontwikkelen. De machtspositie van de eerste generatie is niet oneindig en de tweede generatie is in opkomst. Hoewel de meisjes uit mijn onderzoek denken dat hun ouders nooit zullen veranderen, zijn er toch enige verschuivingen aan te wijzen. Formeel horen ouders hun weggelopen dochter te verstoten, toch doen zij dit niet zondermeer. Sommigen blijven contact onderhouden met hun weggelopen dochter, ook al woont zij zelfstandig of samen met haar vriend. Verder stellen Marokkaanse en Turkse ouders zich tegenwoordig positiever op ten aanzien van het onderwijs voor meisjes dan tien jaar geleden.³³

Willen Marokkaanse en Turkse meisjes meer invloed krijgen op de betekenisgeving betreffende het ideale gedrag van meisjes, dan zullen zij hun machtsbronnen adequaat moeten gebruiken. Eén daarvan is kennis. Scho-

ling is een belangrijke voorwaarde voor meer invloed op de betekenisgeving. Het beeld van Turkse en Marokkaanse meisjes in de jaren negentig wordt pluriformer, de onderlinge verschillen binnen deze groepen nemen toe. Dit hangt samen met het stijgende aantal meisjes dat hogere vormen van onderwijs volgt.³⁴ Ik veronderstel dat het groeiende zelfbewustzijn van meisjes niet meer valt te keren.

Voorts gaan meer Marokkaanse en Turkse meisjes vraagtekens plaatsen bij het verschil tussen de eisen die aan meisjes en aan jongens worden gesteld bij het huwelijk. Tijdens verschillende bijeenkomsten die Marokkaanse en Turkse jongeren bezoeken bekritisieren meisjes in toenemende mate het 'haantjesgedrag' van jongens.³⁵ Sommige meisjes spreken van een dubbele moraal en zij vragen zich af waarom de maagdelijkheidsnorm voor het huwelijk alleen hen treft. Weggelopen meisjes proberen ook een andere betekenis te geven aan wat een 'goed' meisje is. Zij hechten minder waarde aan het symbool van maagdelijkheid, het ongeschonden vlies. In hun positie van weglloopster zijn zij hun maagdelijkheid in symbolische zin toch al kwijt. Zij distantiëren zich wel van de in hun ogen 'slechte' meisjes. Zij veroordelen bijvoorbeeld meisjes die seksuele omgang met wisselende partners hebben, terwijl zij zelf een serieuze vriend hebben. Zij proberen hun reputatie niet meer te laten bepalen door kuis gedrag, maar door het volgen van een opleiding. Zij vinden voor deze opstelling bij hun leeftijdsgenoten echter nog weinig erkenning. Het verliezen van hun maagdelijkheid is voor Marokkaanse en Turkse meisjes in de jaren negentig nog steeds een schande.

Schoolmeisjes trachten veel meer de culturele grenzen op te rekken zonder deze te hoeven overschrijden, bijvoorbeeld door meer kennis over de islam te vergaren.³⁶ Seksualiteit is zowel voor meisjes als voor jongens verboden met het huwelijk, maar jongens houden zich hier doorgaans niet aan. Meisjes maken een onderscheid tussen traditie en religie. Zij stellen dat de traditie vrouwen klein houdt, terwijl de islam in de oorspronkelijke betekenis hun meer ontplooiingsmogelijkheden biedt, zoals de plicht tot het verwerven van kennis, die voor elke moslim geldt.³⁷ Hierbij sluiten zij aan bij een stroming van moslimvrouwen die pleit voor een andere interpretatie van de islam.³⁸ Via deze weg proberen zij respect af te dwingen en hun bewegingsvrijheid te vergroten binnen de grenzen die hun religie stelt. Hier kan een mogelijkheid liggen om het vertrouwen te winnen van de ouders en de betekenisgeving te beïnvloeden.

Ik heb laten zien hoe het behoud van maagdelijkheid een centraal element is in de opvoeding van Turkse en Marokkaanse meisjes in Nederland. Zowel in de landen van herkomst als in Nederland wordt hieraan veel belang gehecht, waardoor het een onveranderlijk gegeven lijkt.³⁹ Van buitenaf gezien lijkt deze norm een continue factor in de culturele verandering.

gen die Turkse en Marokkaanse migranten in Nederland doormaken. Door het begrip maagdelijkheid in symbolische aspecten te ontleden wordt de dynamiek ervan duidelijk. Al naar gelang hun positie en situatie kunnen vaders, moeders, meisjes en jongens hier verschillende betekenissen aan verbinden. Weglopen werpt een smet op de goede reputatie van een meisje, terwijl dat in eerste instantie niets hoeft te zeggen over haar maagdelijkheid in letterlijke zin. Datzelfde geldt voor een meisje dat geen druppel bloed kan tonen na de huwelijksnacht. De toekomst zal uitwijzen in welke richting Marokkaanse en Turkse meisjes de betekenisgeving weten te beïnvloeden. Weglopen stelt de fundamentele waarden binnen hun sociale omgeving ter discussie - wat maakt een meisje respectabel of eerbaar en wie bepaalt of ze goed of slecht is? - en daar is veel lef voor nodig.

Noten bij de hoofdstukken

Noten hoofdstuk 1

- 1 Angenent 1993: 25.
- 2 Idem: 27.
- 3 Borst 1985: 7.
- 4 Takken 1988: 40.
- 5 Borst 1985: 7.
- 6 Tien procent van de jongeren die zich bijvoorbeeld in 1985 bij het Jongeren Advies Centrum Amsterdam aanmeldde is van Marokkaanse afkomst en drie procent van Turkse herkomst. Jaarverslag JAC Amsterdam 1985: 22.
- 7 Ooijen 1988: 65. Bij het JAC-Amsterdam meldde zich in 1984 29 Marokkaanse en 16 Turkse meisjes (Verslag Studiedag buitenlandse meiden en hulpverlening, 11 april 1986, p.18.) In het meidenhuis van Utrecht waren bijvoorbeeld in 1985 van de 299 opgevangen meiden zesendertig van Marokkaanse en achttien van Turkse herkomst (Jaarverslag Meidenhuis Utrecht 1985, p. 12).
- 8 *de Volkskrant* 2 april 1987, p.8.
- 9 Uitspraak van een twintigjarig Marokkaanse studente uit het onderzoek van Hyacintha Dashorst en Milana van der Werf (1995: 60). Zij hebben tussen 1991-1993 onderzoek gedaan onder 34 Marokkaanse meisjes tussen de 14 en 26 jaar die in Amsterdam en omgeving wonen en minimaal een mavo-niveau hebben (1995: 12). Deze Marokkaanse meisjes verblijven al geruime tijd in Nederland en spreken goed Nederlands. Het gaat hier om een specifieke groep, waarvan de uitkomsten niet generaliseerbaar zijn voor alle Marokkaanse meisjes in Amsterdam of Nederland.
- 10 Zie onder andere De Vries 1987: 76-77; Böcker 1994: 140-142; Van der Hoek en Kret 1992: 108; Dashorst en Van der Werf 1995: 62; Pels 1994: 92.
- 11 Brouwer, Lalmahomed en Josias 1992.
- 12 Idem: 15.
- 13 Zie bijvoorbeeld Peters 1992, Naber 1991 en De Waal 1989.
- 14 1987: 27.
- 15 Angenent 1993: 34-35.
- 16 Idem: 28.
- 17 Zie bijvoorbeeld: Angenent en Beke 1983, Raad voor het Jeugdbeleid 1986 en Beke 1987.
- 18 Angenent 1993: 29.
- 19 Angenent 1993: 31-32; Angenent en Beke 1983: 138.
- 20 Angenent 1993: 33.
- 21 Angenent 1993: 32-33; Terpstra 1987: 5; Borst 1985: 14.
- 22 Terpstra en Hahn 1985; Simsek en Van Loggem 1992.
- 23 1985: 83.

- 24 Terpstra en Hahn (1985: 31) hebben onderzoek gedaan naar de psychosociale hulpverlening aan Marokkaanse en Turkse jongeren. Hiervoor hebben zij met autochtone hulpverleners en jongeren gesproken. Zij wilden vijftientwintig jongeren interviewen, maar zij konden er maar vijftien bereid vinden mee te werken.
- 25 Zie ook Vermeulen 1992: 16.
- 26 Terpstra en Hahn 1985: 157.
- 27 Het boek van Simsek en Van Loggem (1992: 9) is gebaseerd op de interviews die Simsek met weggelopen Marokkaanse en Turkse jongeren heeft gehouden toen zij als hulpverleenster werkte (van 1983 tot 1989). Het gaat om twintig jongeren, waaronder veertien meisjes, die zij zelf aan het woord laat. Het boek is bedoeld voor hulpverleners, hetgeen ook blijkt uit de methodische aanknopingspunten waar elk hoofdstuk mee eindigt.
- 28 Simsek en Van Loggem 1992: 12.
- 29 Vermeulen 1992: 25. Zie ook het artikel van Jolande Withuis (1993), waarin zij zich verzet tegen de vaste betekenis van het begrip klasse in vrouwenstudiesliteratuur. Zij bekritiseert de vraag of sekse of klasse fundamenteel is, het gaat er om deze als 'in te vullen categorieën' op te vatten (1993: 108).
- 30 Driessen en De Jonge 1994: 14-15.
- 31 1973: 89.
- 32 1973: 93.
- 33 Zie ook Tennekes 1987: 69-80; Driessen en De Jonge 1994: 17.
- 34 Cohen 1989: 18; zie ook Driessen en De Jonge 1994: 17.
- 35 1994: 18.
- 36 Ibidem.
- 37 1989: 14.
- 38 1989: 21.
- 39 1994: 15.
- 40 Zie Vermeulen 1982: 12 en 1992: 14.
- 41 Barth 1994: 12.
- 42 Vermeulen 1982: 13.
- 43 Cohen 1989: 13.
- 44 Barth 1969: 15.
- 45 Barth 1994: 14.
- 46 Idem: 15.
- 47 1990: 7.
- 48 Tennekes 1994: 7.
- 49 Ibidem.
- 50 Ibidem.
- 51 1994: 6.
- 52 De Raad voor het Jeugdbeleid (1986: 72) stelt dat er moeilijk betrouwbare schattingen zijn te geven over het totale aantal weglopers. Alleen weglopers die zich bij instanties melden worden geregistreerd, terwijl een groot aantal weglopers niet in aanraking komt met de hulpverlening. Op grond van enkele onderzoeken komt de Raad voor het Jeugdbeleid tot een schatting van 22.000 minderjarigen die van huis weglopen, oftewel 2,5 %. Angenent (1993: 20), die zich op dezelfde gegevens baseert, stelt dat één op de twintig gezinnen met het weglloopverschijnsel te maken heeft. Ik heb het aantal weglloopsters van Marokkaanse en Turkse herkomst verder niet onderzocht en neem daarom dit globale cijfer over.

- 53 1982: 11.
- 54 Jansen 1987: 297.
- 55 Ibidem.
- 56 In 1965 bevonden zich 1700 Marokkanen in Nederland en in 1971 was dit 21.600 (Veenman 1994: 21).
- 57 In 1975 is het aantal Marokkanen in Nederland tot 42.200 gegroeid en in 1980 is dat 71.800. Tien jaar later zijn deze cijfers verdubbeld en telt de groep Marokkanen 148.000 (Veenman 1994: 21). In 1989 waren er 5.850 Marokkaanse meisjes van 15 tot en met 19 jaar (C.B.S.).
- 58 Tabel: Migratieleeftijd van de geïnterviewde Marokkaanse en Turkse wegloopsters:

<i>Migratieleeftijd</i>	<i>Marokkaanse weglopers</i>	<i>Turkse weglopers</i>	<i>Totaal</i>
In Ned.geboren	4	4	8
0 t/m 1 jaar	1	2	3
2 t/m 4 jaar	5	3	8
5 t/m 6 jaar	3	5	8
7 t/m 8 jaar	6	-	6
9 t/m 10 jaar	2	1	3
11 t/m 13 jr	4	2	6
17 t/m 18 jr	3	-	3
Totaal	28	17	45

- 59 Tabel: Verblijfsduur in Nederland van de 28 Marokkaanse en 17 Turkse wegloopsters:

<i>verblijfsduur</i>	<i>Marokkaans</i>	<i>Turks</i>	<i>Totaal</i>
1-2 jaar	3	-	3
3-4 jaar	2	1	3
5-10 jaar	9	4	13
> 12 jaar	14	12	26
Totaal	28	17	45

- 60 Veenman 1994: 78.
- 61 Idem: 69-70.
- 62 In 1991 was 8% van de Marokkaanse vrouwen van 15-65 jaar werkzaam, ongeacht het aantal uren (Hooghiemstra en Niphuis-Nell 1995: 207).
- 63 Van alle Turken in Nederland is 60 procent minstens tien jaar in Nederland, waarvan tien procent ten minste twintig jaar. Voor Marokkanen zijn deze cijfers respectievelijk 50 procent en 15 procent (Veenman 1994: 102). Deze gegevens zijn gebaseerd op een survey Sociale positie en Voorzieningengebruik Allochtonen (SVPA) in 1991 uitgevoerd door het Instituut voor Sociologisch Economisch Onderzoek (ISEO) van de Erasmus Universiteit Rotterdam in samenwerking met Bureau Veldkamp uit Amsterdam.
- 64 In 1965 was het aantal Turken dat in Nederland woonde 4300 en tien jaar later was dit gegroeid tot 76.500 (Veenman 1994: 21). In 1971 was het aandeel vrouwen slechts 16,8% en in 1976 was dat 35,3%. Voor Marokkanen gelden respectievelijk de cijfers 3,7% en 21,7% (Hooghiemstra en Niphuis-Nell 1995: 32).
- 65 Böcker 1994: 147. In 1980 verbleven er 119.600 Turken in Nederland, in 1990 is dit aantal 191.500 (Veenman 1990: 21). In 1989 waren er 7.455 Turkse meisjes van 15 tot en met 19 jaar in Nederland (C.B.S.).
- 66 Zie noten 58 en 59.

- 67 Uit het onderzoek van Veenman (1994: 114) blijkt ook dat de arbeidsmarktparticipatie (het aandeel werkenden en werklozen tussen de 15 en 65 jaar) van Marokkaanse vrouwen lager (15%) is dan die van Turkse vrouwen (30%). In vergelijking met autochtone vrouwen is het percentage 50%. Overigens is het functieniveau van Marokkaanse vrouwen hoger dan dat van Turkse vrouwen (idem: 113).
- 68 In het onderzoek van Veenman bestaat 4% van de Turkse gezinnen en 14% van de Marokkaanse gezinnen uit acht of meer personen (1994: 107).
- 69 In het onderzoek van De Wild e.a. (1986) naar Turkse en Marokkaanse cliënten van het JAC-Utrecht bleken jongens al zo moeilijk te bewegen tot medewerking, dat zij van het onderzoek naar de meisjes helemaal hebben afgezien. Ook Terpstra en Hahn (1985) maken melding van het overschrijden van de geplande onderzoekstijd, vanwege problemen met het leggen van contacten met allochtone jongeren.
- 70 Ik was toen voorzitter van het bestuur van het opvanghuis voor Islamitische vrouwen en meisjes, een functie van waaruit ik gemakkelijk toestemming kreeg voor het doen van onderzoek. Het onderzoek is van 1 september 1987 tot 1 september 1989 verricht.
- 71 In de onderstaande tabel staat weergegeven hoe het contact tot stand is gekomen met de Marokkaanse en Turkse wegloopsters.

Tabel: De manier waarop contact is gelegd met de 28 Marokkaanse en 17 Turkse weggelopen meisjes.

<i>Hoe contact gelegd</i>	<i>Marokkaans</i>	<i>Turks</i>	<i>Totaal</i>	<i>bandopnamen Marokkaans</i>	<i>bandopnamen Turks</i>	<i>Totaal</i>
participatie	13	7	20	5	6	11
gevolgd na participatie	7	6	13	5	6	11
ex-bewoonsters	4	-	4	3	-	3
medebew. opvang	2	1	3	1	-	1
via hulpverlenster	2	3	5	2	3	5
Totaal	28	17	45	16	15	31

- 72 1993: 54.
- 73 Ibidem.
- 74 zie ook Brouwer 1990: 404.
- 75 Zie ook Brouwer 1989: 42-43.
- 76 1994: 16.
- 77 Zie Deug 1990: 161-189. Deug (1990: 161) citeert de definitie van Nel Drayer (1988) met betrekking tot incest: 'Seksuele contacten van familieleden of huisgenoten die tegen de zin van het meisje plaatsvinden, of die zij als gevolg van emotionele druk, vanzelfsprekend overwicht of dwang van de dader niet kan weigeren.'
- 78 Ik heb twintig autochtone en allochtone hulpverleners gesproken. Van deze laatste groep waren er twee van Turkse, vier van Marokkaanse en twee van Surinaamse herkomst.
- 79 1993: 55.

Noten hoofdstuk 2

- 1 Naamaane-Guessous 1990: 153.
- 2 Delaney 1991: 41.
- 3 Bartels 1993: 121.
- 4 Shadid en Van Koningsveld 1990: 75.

- 5 Ibidem.
- 6 Bartelink 1994: 86.
- 7 Bartels 1993: 121; Mernissi 1985: 11.
- 8 ibidem.
- 9 Davis en Davis 1989: 105.
- 10 Shadid en Van Koningsveld 1990: 77.
- 11 Naamane-Guessous 1990: 71-72.
- 12 Naamane-Guessous 1990: 65. De sociologe Naamane-Guessous (1990: 18) heeft tussen oktober 1981 en augustus 1984 onderzoek gedaan naar het seksuele leven van tweehonderd vrouwen in de leeftijd van vijftien tot vijfenveertig jaar uit Casablanca. Het gaat om vijfenzeventig ongehuwde meisjes, vijfenzeventig gehuwde vrouwen, vijftwintig weduwen en vijftwintig gescheiden vrouwen. Het betreft zowel vrouwen uit de arme en dure wijken en zowel analfabete vrouwen als hoger opgeleide vrouwen (Naamane-Guessous 1990: 20-21).
- 13 Shadid en Van Koningsveld 1990: 78.
- 14 Idem: 84.
- 15 Blok 1994: 32.
- 16 Hastrup 1978: 50.
- 17 Zie Bartels 1993: 120; Davis en Davis 1989: 129
- 18 Bartels 1993: 192, 195.
- 19 Shadid en Van Koningsveld 1990: 95.
- 20 De Mas 1990: 82.
- 21 De Mas 1990: 83; Cammaert 1993: 10.
- 22 Buys en Nelissen 1995: 202.
- 23 1974: 85.
- 24 Maher (1974: 3) deed van september 1969 tot juni 1971 antropologisch onderzoek naar de rol van vrouwennetwerken in een dorp en een stad in de Midden Atlas van Marokko.
- 25 Ibidem.
- 26 Ibidem.
- 27 Sinds 1963 bestaat er een leerplicht voor 7 tot 13 jaar. Na de onafhankelijkheid in 1965 werd Arabisch de instructietaal op school. In 1985 is de leerplicht uitgebreid tot 15 jaar. In 1986 was de scholingsgraad voor 6 tot 15 jaar 56% (Diepenmaat 1993: 27).
- 28 Cammaert 1993: 11.
- 29 Pels 1991: 81.
- 30 Ibidem.
- 31 Rosen 1980: 567.
- 32 Pels 1991: 97.
- 33 Volgens Davis en Davis (1989: 198) was in 1960 de gemiddelde leeftijd van een meisje bij haar huwelijk 17 jaar en in 1980 was dit cijfer voor het platteland 20.8 en in de steden 23.8 jaar. Volgens een Marokkaans nationaal survey (Esveldt en Kulu-Glasgow 1994: 59-60) is de gemiddelde leeftijd voor een eerste huwelijk in 1987 nog wel onder de 20 jaar. Maar ook deze auteurs constateren een stijging in huwelijksleeftijd. In de leeftijdsklasse van 15-19 jaar is 13 procent gehuwd of gehuwd geweest. Bij 20-24 jaar betreft het 45 procent van de vrouwen.
- 34 Davis en Davis 1989: 198.
- 35 Cammaert 1993: 43.

- 36 Uit het leeronderzoek van Diepenmaat (1993: 41) naar schoolverlaatsters in de Midden Atlas van Marokko, blijkt ook hoe de school meisjes meer bewegingsvrijheid biedt. Meisjes die voortijdig de school moesten verlaten, zagen opeens hun bewegingsvrijheid tot de familie en de burens beperkt. Het onderzoek is gedurende drie maanden in 1990 uitgevoerd onder 60 scholieren, 33 schoolverlaatsters en 14 moeders van schoolverlaatsters (1993: 5).
- 37 Davis en Davis 1989: 52.
- 38 Idem: 63.
- 39 Davis en Davis 1989: 58; Cammaert 1993: 13.
- 40 Cammaert 1993: 11.
- 41 Idem: 13.
- 42 Diepenmaat (1993) bevestigt ook dat meisjes relaties met jongens aangaan die zij verborgen houden voor hun ouders. Verliefdheden en vriendjes zijn vaak onderwerp van gesprek tussen meisjes. Buys (1993: 166) bevestigt ook deze sfeer van heimelijkheid in zijn onderzoek. Bakker en Borm (1994: 163-4) schrijven dat het in opstand komen van meisjes tegen de strenge behandeling thuis een dankbaar onderwerp is in de Marokkaanse media. Zij halen een ingezonden brief aan van een meisje dat schrijft dat zij op vijftienjarige leeftijd plotseling van haar vader binnen moest blijven. Ze is toen uit protest van huis weggelopen en in de prostitutie terechtgekomen.
- 43 1989: 132.
- 44 Davis en Davis 1989: 117. In een kleinschalig onderzoek onder prostituées kwamen veel meisjes voor die na de ontmaagding door hun vriend in de steek waren gelaten (Bakker en Borm 1994: 162). Zij durfden hun familie niet meer onder ogen te komen en hebben het ouderlijk huis verlaten, waarna hun alleen nog prostitutie restte.
- 45 Davis en Davis 1989: 128.
- 46 1989: 104.
- 47 Overigens komt dit niet overeen met de bevindingen van Diepenmaat (1993: 47) in de provincieplaats Azrou. Geschoolde vrouwen konden daar juist minder eenvoudig een geschikte huwelijkskandidaat vinden, omdat er van hen gezegd werd dat zij minder goed onder controle gehouden konden worden.
- 48 Naamane-Guessous 1990: 69. In Marokko is in de wet opgenomen dat bij het opstellen van het huwelijkscontract de toestemming van de beide partijen nodig is. De man moet zelf toestemming geven, terwijl het meisje hier een mannelijke gevolmachtigde voor nodig heeft (dat is meestal een mannelijk familielid) (Van den Berg-Eldering 1986: 84-5). Ook bij een tweede huwelijk heeft een vrouw een huwelijksvoogd nodig om haar instemming mee te delen. In 1993 is deze regel ondanks de vele kritiek nog steeds van toepassing (Adviesraad Buitenlanders 1994: 24).
- 49 Davis en Davis 1989: 103.
- 50 1985: 81.
- 51 Rosen 1980: 576.
- 52 Mernissi 1985: 153.
- 53 Bartels 1993: 195.
- 54 Rosen 1980: 579.
- 55 1980: 574.
- 56 Rosen 1980: 579.
- 57 1990: 153.
- 58 Naamane-Guessous 1990: 165.
- 59 Emans 1994: 6.

- 60 Schaefer Davis 1993: 218; Naamane-Guessous 1990: 185.
- 61 Het woord herstellen is eigenlijk niet juist. Een arts construeert in feite een maagdenvlies met een strakke rand door de restanten van het laagje slijmvlies van het maagdenvlies aan elkaar te naaien (Emans 1994: 8).
- 62 Naamane-Guessous 1990: 186. Uit het onderzoek van Naamane-Guessous (1990: 182) blijkt dat van de 75 meisjes er 49 seksueel contact hebben gehad en hiervan zijn er 29 geen maagd meer. De gemiddelde leeftijd van de ontmaagding ligt op 21 jaar en enkele maanden. De meeste meisjes hebben onder druk van hun vriend hun maagdelijkheid verloren en niet elke man is daarna van plan met het meisje te trouwen (1990: 183). Een man die een minderjarig meisje heeft ontmaagd (jonger dan eenentwintig jaar) is officieel strafbaar. Toch zullen meisjes niet snel een aanklacht indienen, uit angst voor een schandaal en de woede van de familie (1990: 184).
- 63 Zie Naamane-Guessous (1990: 159; 175-176). Er zijn veel mythen en misverstanden rondom het maagdenvlies. Zo schijnen er in sommige dorpen vrouwen te zijn die beweren aan de ogen van een meisje te kunnen zien of ze nog maagd is (verslag studiedag 'Maagdelijkheid in onze multiculturele samenleving', Rutgerstichting Amsterdam 7 oktober 1994).
- 64 Davis en Davis 1989: 129.
- 65 Van den Berg-Eldering 1979: 80.
- 66 Davis en Davis 1989: 129; 197.
- 67 Mondelinge mededeling van een Marokkaanse jongevrouw die in Nederland woont.
- 68 Van den Berg-Eldering 1979: 80.
- 69 Bakker en Borm 1996: 163.
- 70 De belangrijkste reden hiervoor was het beschermen van alleenstaande vrouwen (gescheiden vrouwen en weduwen) Naamane-Guessous (1990: 115).
- 71 Naamane-Guessous 1990: 116.
- 72 Van den Berg-Eldering 1979: 89.
- 73 In 1952: 6,6% en in 1960: 3% (Mernissi 1978: 316).
- 74 1978: 318.
- 75 Van den Berg-Eldering 1986: 90.
- 76 Het voert te ver om hier dieper op in te gaan. Voor meer informatie verwijs ik naar het artikel van Van den Berg-Eldering (1986) over dit onderwerp.
- 77 In 1993 is er een wijziging in de Marokkaanse wetgeving aangebracht. Een vrouw moet nu ook aanwezig zijn bij het opmaken van de verstotingsakte, voorheen hoefde dat niet (Adviesraad Buitenlanders 1994: 23).
- 78 Een verstoting is pas na drie maanden onherroepelijk. Gedurende die periode kan een man zijn vrouw weer terugnemen. Sinds 1974 is het verplicht om van een verstoting een akte te laten maken. Hierin wordt de alimentatie voor de vrouw geregeld, en die voor de kinderen; het restant van de bruidsprijs, het smartegeld voor de vrouw en de omgangsregeling van de vader met zijn kinderen worden eveneens vastgelegd (Van den Berg-Eldering 1986: 89).
- 79 Van den Berg-Eldering 1979: 89.
- 80 Bartels 1993: 186.
- 81 1974: 208-212.
- 82 Bartels 1993: 186.
- 83 Mernissi 1978: 318.
- 84 Maher 1974: 195.
- 85 Idem: 197.

- 86 Borm 1994: 202; Cammaert 1985: 75.
- 87 Maher 1974: 196.
- 88 Idem: 218.
- 89 1974: 197.
- 90 Maher 1974: 220; Borm 1994: 219.
- 91 De kwestie van echtscheidingen en de positie van kinderen na de echtscheiding is vrij ingewikkeld. Het voert te ver om er hier op in te gaan. Voor meer informatie verwijs ik naar de scriptie van Julie-Anne Borm (1991) *Gescheiden vrouwen en de voorzieningen voor de kinderen in Ain-Leuh, in de Midden-Atlas Marokko*. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- 92 Maher 1974: 201.
- 93 1978: 221.
- 94 Het onderzoek van Carol Delaney is gebaseerd op een antropologische dorpsstudie in Midden Anatolië, zij heeft vanaf september 1980 bijna twee jaar veldwerk gedaan. Het dorp telt ongeveer 850 inwoners en bevond zich 30 kilometer van de rijweg hoog in de bergen, waardoor het vrij afgelegen lag (Delaney 1991: 21). Er waren in het dorp weinig migranten.
- 95 Suzan Ilcan (1994a: 277) heeft gedurende een jaar veldwerk gedaan in een dorpje met 567 inwoners in Noordwest-Turkije. De meerderheid van de bevolking heeft toegang tot grond of is eigenaar ervan. Het meest voorkomende type huishouden (59%) bestond uit drie of vier generaties. Om de regelingen rond huwelijken te achterhalen heeft zij de formele verslagen van alle dorpshuwelijken tussen 1979 en 1989 verzameld en geverifieerd via informele gesprekken en groepsdiscussies.
- 96 In 1988 is een nationaal survey-onderzoek uitgevoerd onder 5257 ooit gehuwde vrouwen jonger dan 50 jaar (Kulu-Glasgow 1993: 9).
- 97 Den Exter 1992: 21.
- 98 Van één geïnterviewde wegloopster weet ik niet waar haar ouders vandaan komen.
- 99 Volgens Sirman (1995: 216) is het rurale en urbane contrast het belangrijkste sociale onderscheid in Turkije.
- 100 Timmerman 1993: 57.
- 101 1993: 57.
- 102 Den Exter 1992: 23.
- 103 Volgens officiële gegevens is het percentage mannen en vrouwen dat kan lezen en schrijven als volgt gegroeid (Gök 1995: 138):
<i>Jaar</i>	<i>Man</i>	<i>Vrouw</i>	<i>Totaal</i>
1960	53.59	24.83	39.49%
1980	79.94	54.65	67.45%
1985	86.35	68.02	77.29%
- 104 1993: 69.
- 105 De staat houdt echter via de Diyanet (Het Presidium voor Godsdienstzaken) een sterke greep op de godsdienst. De Diyanet is een overheidslichaam dat bijna alle zaken op het terrein van de islam in Turkije regelt en controleert (Den Exter 1990: 120). Zie verder Den Exter 1990.
- 106 Abadan-Unat 1981: 13.
- 107 Idem: 14.
- 108 Kulu Glasgow 1993: 9.
- 109 Delaney 1991: 97.

- 110 Idem: 92.
- 111 Ibidem.
- 112 1992: 97.
- 113 Timmerman 1993: 70.
- 114 Starr 1978: 75.
- 115 Ilcan 1994a: 277.
- 116 Sirman 1995: 208.
- 117 Idem: 206.
- 118 Idem: 207.
- 119 1994a: 278.
- 120 1995: 208.
- 121 Adviesraad Buitenlanders 1994: 24.
- 122 Het betreft een survey-onderzoek naar de familiestructuur en bevolkingsproblemen in Turkije gebaseerd op een steekproef van 4500 huishoudens verdeeld naar regio en urbane en rurale herkomst (Timur 1978: 227-228).
- 123 Kulu-Glasgow 1993: 66.
- 124 Idem: 67.
- 125 Idem: 68.
- 126 Kudat 1974: 292.
- 127 Tijdens mijn onderzoek in 1980 in Midden-Turkije maakte ik ook een huwelijk mee dat op deze manier tot stand was gekomen (Priester en Brouwer 1982: 44-46).
- 128 Timur 1978: 237.
- 129 Starr 1978: 77.
- 130 Idem: 187.
- 131 1994a: 280.
- 132 Ilcan 1994a: 280.
- 133 1974: 302. Kudat heeft een artikel gewijd aan de vele variaties van weglopen. Zij baseert haar onderzoek op 55 gevallen die zij gedurende vijf jaar verzameld heeft in dorpen in Centraal en Oost Anatolië (1974: 303). Daarnaast heeft zij de gegevens van ongeveer honderd weglloopgevallen van een andere onderzoeker gebruikt en 92 gevallen uit de kranten gehaald.
- 134 Ilcan 1994a: 281.
- 135 Kulu-Glasgow 1993: 67.
- 136 Bartels (1993: 200) schrijft op grond van een studie van Ferchiou (1989) over meisjes in Tunesië die met hun geliefde weglopen, omdat zij tegen hun zin uitgehuwelijkt worden. Door bemiddeling van autoriteiten worden zij beschermd en kunnen zij een huwelijk van hun eigen keuze afdwingen.
- 137 Volgens Mernissi (1978: 319) is het echtscheidingscijfer van Marokko vier keer zo hoog als dat van Turkije. Volgens Santing (1987: 37) waren er in 1979 in Turkije 3,3 echtscheidingen per duizend huwelijken.
- 138 Brinkgreve en De Regt 1990: 324.
- 139 Idem: 327.
- 140 Idem: 326.
- 141 Du Bois-Reymond, Peters en Ravesloot 1990: 72.
- 142 Steeds meer handelingen worden geclassificeerd als gewelddadig, zoals verkrachting en incest (Blok 1994: 38).

- 143 idem: 29.
- 144 Peters 1992: 258. Peters (1992: 27) heeft zestig vrouwen geïnterviewd die in de jaren veertig, vijftig en zestig zijn opgegroeid en zestig meisjes hebben de jaren tachtig en negentig als jongere meegemaakt. De respondenten zijn afkomstig uit verschillende sociale milieus.
- 145 De Wit 1988: 10
- 146 Peters 1992: 13.
- 147 Eén op elke drie à vier huwelijken eindigt in een echtscheiding. Men verwacht dat dit cijfer zal oplopen tot één op de twee huwelijken in het jaar 2000. In 1965 waren er ruim 6000 echtscheidingen, tien jaar later was dit aantal opgelopen tot 20.000. In 1985 zijn er 34.000 echtscheidingen uitgesproken (Du Bois-Reymond 1992: 19).
- 148 Du Bois-Reymond en Van Elteren 1990: 222.
- 149 Peters 1992: 146.
- 150 Ibidem.
- 151 Du Bois-Reymond en Van Elteren 1990: 239.
- 152 Te Poel en Ravesloot 1994: 109.
- 153 Een uitspraak van een respondente uit het onderzoek van Du Bois-Reymond en Van Elteren (1990: 237).
- 154 Du Bois-Reymond en Van Elteren 1990: 237.
- 155 Peters 1992: 257. Ruim 70% van de bevolking vond in 1965 dat meisjes maagd moesten blijven tot het huwelijk. Tien jaar later was dit percentage gedaald tot ruim 20% (SCP 1976: 242, 260) geciteerd in Brinkgreve en De Regt 1993: 242).
- 156 Peters 1992: 143-144.
- 157 Voornamelijk meisjes uit de hogere milieus die studeerden was het toegestaan gescheiden van hun ouders te wonen (Peters 1992: 48-49).
- 158 Kleyer en Tillekens 1994: 123.
- 159 Peters 1992: 147.
- 160 Kleyer en Tillekens 1994: 119.
- 161 Peters 1992: 5.
- 162 Du Bois-Reymond en Van Elteren 1990: 233.
- 163 Peters 1992: 6.
- 164 Kleyer en Tillekens 1994: 124.
- 165 Ibidem.
- 166 idem: 123-124.
- 167 Du Bois-Reymond en Van Elteren 1990: 244.
- 168 In termen van Becker (1992: 140) gaat het in de jaren zestig om de zogenaamde 'protest-generatie van het cohort 1940-1955' die vergelijkbare individuele kenmerken heeft en die dezelfde economische veranderingen heeft meegemaakt.
- 169 1990: 89.

Noten hoofdstuk 3

- 1 Cohen 1989: 15.
- 2 Abma 1990: 22.
- 3 De Wit 1988: 9.
- 4 1994: 15.

- 5 Hierbij moet ik wel vermelden dat de kijk van deze meisjes op maagdelijkheid enigszins gekleurd is door hun ervaringen met wegllopen. Ik heb hun gevraagd hun ideeën te verwoorden toen ze nog thuis woonden. In het tweede deel komt naar voren hoe zij na hun wegllopen erover denken.
- 6 Deze informatie heb ik via een hulpverlenster gekregen. Het meisje is te kort in het opvanghuis gebleven om haar hierover zelf te spreken.
- 7 Bartelink 1994; Danz e.a. 1993; De Vries 1987; Van der Hoek en Kret 1992: 77.
- 8 Bartelink (1994: 102; 107). Bartelink heeft tussen januari 1990 en juni 1991 onderzoek gedaan onder Marokkaanse bezoeksters van buitenlandse vrouwencentra en een lokale vereniging van Marokkaanse vrouwen in twee Brabantse gemeenten (1993: 12-18). Zij was geïnteresseerd in hun geloofsvoorstellingen en praktijken. De totale onderzoeksgroep bestaat uit ongeveer zeventig Marokkaanse vrouwen. Bartelink heeft negen vrouwen (waarvan vier ongehuwd) ruim een jaar intensief gevolgd, vier hebben een Berber-achtergrond. Daarnaast heeft zij ruim zestig vrouwen geïnterviewd die tot hun netwerken behoren. De meeste vrouwen spreken Arabisch en zijn gehuwd en hebben kinderen.
- 9 Bartelink 1994: 118.
- 10 In het landelijke onderzoek onder 577 Marokkaanse en Turkse leerlingen waren 280 Turkse en Marokkaanse meisjes vanaf elf tot ruim achttien jaar betrokken (Danz, Vogels en Gründemann 1993: 6). Zij kregen onder andere vragen voorgelegd over hun beleving van seksualiteit, de omgang met jongens en het belang dat zij hechtten aan maagdelijkheid. Er waren ook veertig diepte-interviews gehouden met Marokkaanse en Turkse jongeren van ongeveer achttien jaar of ouder.
- 11 Danz e.a. 1993: 108
- 12 Idem: 109
- 13 De Vries 1987: 151. De studie van De Vries (1987: 7) is van oudere datum. Het onderzoek is van 1-8-1983 tot 1-8-1985 uitgevoerd. De Vries heeft op basis van een a-selecte steekproef 15 jonge Turkse vrouwen uit Amsterdam en 10 uit een kleine gemeente geïnterviewd. Het gaat om 11 gehuwde vrouwen en 14 meisjes. De steekproef is naar verblijfsduur gestratificeerd, 17 verblijven langer dan negen jaar in Nederland en acht rond de drie à vier jaar (De Vries 1987: 10).
- 14 De Vries 1987: 153.
- 15 Idem: 151.
- 16 1994: 102.
- 17 Bartelink 1994: 103.
- 18 Idem: 104.
- 19 1987: 183.
- 20 1987: 152.
- 21 1994: 102.
- 22 De Vries 1987: 164.
- 23 1990: 79.
- 24 Het onderzoek is in Rotterdam op basis van een a-selecte steekproef onder 11- tot en met 16-jarige Marokkaanse meisjes uitgevoerd. Bij deze studie zijn 44 gezinnen betrokken, waaronder 56 meisjes in bovengenoemde leeftijdscategorie (onder wie 12 zusjes) (Van der Hoek en Kret 1992: 37-38). Van de gezinnen waren vijftientig van Marokkaans-Berberse en negentien van Marokkaans-Arabische afkomst (ibidem: 54). Het onderzoek heeft van maart 1990 tot en met september 1991 plaatsgevonden.
- 25 Van der Hoek en Kret 1992: 70-127.
- 26 Deze typologie moet als een theoretisch construct en als ideaaltypen beschouwd worden (Van der Hoek en Kret 1992: 80).

- 27 Van der Hoek en Kret 1992: 104.
- 28 Idem: 109.
- 29 Idem: 119.
- 30 Idem: 110.
- 31 1992: 84.
- 32 Van der Hoek en Kret 1992: 96.
- 33 Zie ook Lindo 1996: 42.
- 34 Mijs 1996: 4; Hooghiemstra en Niphuis-Nell 1995: 188.
- 35 Deze cijfers gelden voor 1992 (Hooghiemstra en Niphuis-Nell 1995: 66). Het gaat om Turkse en Marokkaanse meisjes van 15 tot en met 19 jaar, op die leeftijd is nog geen enkel autochtoon meisje gehuwd.
- 36 Van de eerste generatie Turkse meisjes van 15 tot en met 19 jaar is in 1992 40% gehuwd en van de tweede generatie is dat 9%. Voor de Marokkaanse groep is dat respectievelijk 18% en 5% (Esveldt en Kulu-Glasgow 1994: 63).
- 37 Esveldt en Kulu-Glasgow 1994: 69.
- 38 Zie Erdal Balci in *de Volkskrant* (het Vervolg 22-1-1994: 7).
- 39 Yerden 1995: 60.
- 40 Zie ook Böcker 1994.
- 41 Wienese 1995: 147.
- 42 Du Bois-Reymond 1992; Naber 1985 en 1991; Peters 1992; De Waal 1989 en Townsend Schalet 1994.
- 43 1989: 44.
- 44 De Waal 1989: 109.
- 45 Idem: 132.
- 46 Idem: 111.
- 47 Peters 1992: 258; Townsend Schalet 1994: 141.
- 48 De Waal 1989: 176.
- 49 Idem: 175.
- 50 1985: 229.
- 51 1992: 105.
- 52 De Waal 1989: 237; gemiddelde huwelijksleeftijd voor autochtone vrouwen in 1992 was 24,4 jaar (Hooghiemstra en Niphuis-Nell 1995: 66).
- 53 De Waal 1989: 54.
- 54 Idem: 56.
- 55 Idem: 60.
- 56 Du Bois-Reymond e.a. 1990: 74.
- 57 1989: 60.
- 58 De Waal 1989: 61.
- 59 1989: 62.
- 60 De Waal 1989: 65.
- 61 Idem: 220.
- 62 Du Bois-Reymond e.a. 1990: 69.
- 63 Dit artikel is een verslag van een longitudinale studie die gebaseerd is op interviews met 120 jongeren en 120 ouders over de aard en veranderingen in de opvoedingsstijl. De jongens en meisjes zijn evenredig gerecruteerd uit de examenklassen van Leidse scholen:

ihno, ito, leao, mavo, havo en vwo. Hierdoor zijn alle sociale milieus in de onderzoeksgroep vertegenwoordigd. Bij de start van het onderzoek (1988) waren de jongeren tussen de 16 en 19 jaar oud (1990: 76-77).

- 64 Du Bois-Reymond e.a. 1990: 84.
- 65 Idem: 85.
- 66 Idem: 83.
- 67 Idem: 82.
- 68 1990: 71.
- 69 Du Bois-Reymond e.a. 1990: 84.

Noten hoofdstuk 4

- 1 Rosen 1980: 573.
- 2 De Vries 1987: 76-77; Pels 1992: 103; Böcker 1994: 140.
- 3 Zie Borst 1985: 33; Deug 1990: 56; Tennekes 1990: 168; Terpstra 1987: 39-43; Du Bois-Reymond e.a. 1990: 84.
- 4 Tennekes 1990: 168.
- 5 Zie Maher 1974; Bartels 1993.
- 6 1992: 103. Zie ook Wienese 1995: 151 en de Adviesraad Buitenlanders 1994: 13.
- 7 Ibidem.
- 8 Danz, Vogels en Gründemann 1993: 6.
- 9 Zie Van der Hoek en Kret 1992: Bartelink 1994.
- 10 Zie ook Bartelink 1994: 111.
- 11 Naber 1992: 83.
- 12 1992: 103.
- 13 Danz e.a. 1993; Bartelink 1994.
- 14 Dat heeft voor een deel met de aard van mijn onderzoek te maken, succesrijke pogingen vallen buiten het bestek van mijn onderzoek.
- 15 Acht Marokkaanse meisjes hadden een broer of zuster die eerder van huis was weggelopen.
- 16 Zie ook Terpstra, 1987: 62.

Tabel: Informele hulp aan elf Marokkaanse en vier Turkse weggloopsters

Informele hulp	Marokkaans	Turks	totaal
Familie	2	1	3
Marokkaanse vriendin	3	1	4
Marokkaanse vriend	2	-	2
Nederlandse vriendin	3	1	4
Nederlandse bureu	1	1	2
Totaal	11	4	15

- 17 In de onderstaande tabel geef ik een overzicht van de instanties waar de weggloopsters zich tot gewend hebben.

Tabel: Formele hulpverlening aan Marokkaanse en Turkse weglousters

Instanties	Marokkaans	Turkse	Totaal
School	5	4	9
Politie	5	4	9
Hulpverlen.	5	5	10
Onbekend	2	-	2
Totaal	17	13	30

- 18 Bij dit gegeven is een kanttekening op zijn plaats. Ik heb via de hulpverlening contact gelegd met weglousters, en het is dan ook niet zo vreemd dat een ruime meerderheid van hen op de hoogte is van het bestaan van opvanghuizen.
- 19 Vijf Turkse meisjes hebben een broer of zuster die eerder van huis is weggelopen.
- 20 Zie voor tabel Formele hulpverlening noot 17.
- 21 Zie voor de tabel Informele hulpverlening noot 16.
- 22 1994: 29.
- 23 Denk bij voorbeeld aan verkrachting in het huwelijk (Blok 1994: 30).
- 24 Hoewel het niet altijd eenvoudig is het verschil aan te geven tussen slaan en mishandelen, zegt bijna tweederde van de geïnterviewde meisjes geslagen te zijn en zeven vertellen mishandeld te zijn.
- 25 Zie ook Van Stolk 1991: 107.
- 26 Yerden 1994: 34; Wienese 1995: 132. Kocurk (1992: 111-112) beschrijft hetzelfde voor Turkse tweede generatie meisjes in Zweden en Bartels (1992: 9) voor meisjes in Tunesië.
- 27 Terpstra (1987) heeft onderzoek gedaan onder 35 autochtone en 13 weggelopen jongeren.
- 28 Terpstra 1987: 118.
- 29 Zie Risvanoglu-Bilgin e.a. 1986: 131-132; Böcker 1995 en Yerden 1995.
- 30 De Waal 1989: 63.
- 31 Idem: 222.
- 32 Brinkgreve en De Regt 1990.
- 33 Du Bois-Reymond e.a. 1990: 81.
- 34 Idem: 84.
- 35 Angenent 1993: 17.
- 36 Terpstra 1987: 39. Hij heeft een kwalitatief onderzoek gedaan onder 48 weggelopen jongeren, waarin de problemen en ontwikkelingen na het wegloupen onderzocht zijn (Terpstra 1987: 14). Van de 48 geïnterviewden waren er 35 van autochtone en 13 van allochtone afkomst, waaronder 3 van Turkse en 2 van Marokkaanse afkomst (Terpstra 1987: 33). Tot deze groep behoorden 29 meisjes. Helaas geeft Terpstra niet aan hoeveel van hen van autochtone of allochtone herkomst is; hij doet dit ook niet bij de citaten.
- 37 Terpstra 1987: 42.
- 38 Idem: 40-41.
- 39 Angenent 1993: 16.
- 40 Ibidem.
- 41 Angenent 1993: 39.
- 42 Ibidem.
- 43 Angenent 1993: 20.
- 44 Idem: 110.

- 45 Idem: 64.
- 46 Idem: 39.
- 47 Idem: 39-40.
- 48 Idem: 40.

Noten hoofdstuk 5

- 1 Blok 1994: 32.
- 2 De term inschikken ontleen ik aan Van Stolk (1991: 126). Hij introduceert dit concept voor het gehele proces waarin mannen zich meer dan voorheen gaan richten naar vrouwen. Het gaat om veranderingen in gedrag, gevoel en geweten.
- 3 Bartels 1993: 192.
- 4 Tennekes 1995: 5.
- 5 De opvanghuizen voor islamitische meisjes/vrouwen en de meidenhuizen hebben om redenen van veiligheid een geheim adres.
- 6 Sinds 1985 bestaat er een opvanghuis voor islamitische vrouwen en meisjes die van huis zijn weggelopen. Het huis heeft een opvangcapaciteit voor dertien personen en een maximale verblijfsduur van drie maanden. De doelstelling van de stichting Saadet is onderdak te bieden aan islamitische vrouwen en meisjes van veertien jaar en ouder die door problemen als mishandeling, echtscheiding, ongewenste uithuwelijking of conflicten met hun man of ouders van huis zijn weggelopen. Saadet wil deze vrouwen en meisjes gelegenheid geven tot rust te komen en ondersteuning te bieden bij het vinden van een oplossing voor hun problemen.
- 7 Meidenhuizen zijn door meiden zelf opgezet vanuit het besef dat opvanghuizen waar ook jongens onderdak vinden, niet geschikt zijn voor meisjes die vanwege seksueel geweld of mishandeling zijn weggelopen. Het doel is meisjes tijdelijk onderdak te bieden om hen tot rust te laten komen en om oplossingen te bieden voor hun problemen. Vanuit een feministisch perspectief stellen zij de onderdrukte positie van meiden aan de kaak. Meiden wordt het besef bijgebracht dat ze allemaal soortgelijke ervaringen hebben opgedaan. Het principe van zelfhulp past in het beeld dat meiden zelf verantwoordelijk zijn voor het opvanghuis en de verbetering van hun situatie. Ten tijde van mijn onderzoek waren er acht meidenhuizen in Nederland, die gedeeltelijk met overheidssubsidie gefinancierd werden. Met twee ervan heb ik contact gehad (zie verder Brouwer e.a. 1992: 73-80).
- 8 De vrouwen en meisjes bepalen in het opvanghuis zelf wat zij onder 'islamitisch' verstaan. Saadet biedt de randvoorwaarden door mannen en jongens boven de tien jaar niet in het huis toe te laten. Er wordt in het huis geen varkensvlees gegeten en er mogen geen alcohol en drugs worden gebruikt (Stichting Saadet 1988: 9).
- 9 Vanaf 1984 zijn er binnen een commissie Jeugdbescherming van Humanitas problemen gesignaleerd rond allochtone jongeren die van huis weglopen. Met name voor de meisjes gold dat na een verblijf in een Nederlandse instelling, terugkeer naar huis eigenlijk uitgesloten was (1986: 1). Deze problematiek leidde tot het initiatief van de oprichting (1985) van een opvanghuis voor islamitische meisjes met subsidie van het voormalige ministerie van WVC. Veel van de doelstellingen komen overeen met die van Saadet (zoals islamitische voedingsregels; geheim adres; geen bezoek; niet voor mannen toegankelijk). Het huis is bestemd voor meisjes tussen de twaalf en twintig jaar, die niet uit een tehuis afkomstig zijn en ook niet uit een ouderlijk huis met 'westerse gedragsnormen' (Humanitas 1986: 6). Er is een opvangcapaciteit van acht meisjes en de verblijfsduur is maximaal een jaar.
- 10 Delaney 1991: 41.
- 11 Blok 1994: 39.

- 12 Zie ook Brouwer e.a. 1992: 97-117.
- 13 Uit een onderzoek naar Nederlandse vrouwen die van hun man zijn weggelopen komt deze 'spanning tussen gevoelens van woede en schuld, verwijt en spijt' ook sterk naar voren. De vrouwen die in 'tweestrijd verkeerden tussen weggaan of blijven' werden net als de Marokkaanse meisjes uit mijn onderzoek plotseling bevangen door schuldgevoelens en voelden zich genoodzaakt huiswaarts te keren (Van Stolk 1991: 117).
- 14 Deze informatie heb ik niet zelf van het meisje gekregen, maar van een hulpverlenster gehoord.
- 15 Dit cijfer is op een andere manier berekend dan in 'Andere tijden, andere meiden' (Brouwer e.a. 1992). Ik ben voor deze paragraaf uitgegaan van de eerste keer dat een meisje is weggelopen. Hier vallen ook de meisje onder waarvan ik weet dat ze vaker zijn weggelopen. Sommige meisjes heb ik pas voor het eerst geïnterviewd toen zij al voor de tweede of derde keer waren weggelopen.
- 16 Dit kleine aantal mag niet gegeneraliseerd worden, het zijn willekeurig verzamelde cases.
- 17 Zie ook Van Stolk 1991: 107.
- 18 Borst (1985: 44) heeft veertien weggelopen meisjes en zeven jongens onderzocht. Het gaat om tien Nederlandse meisjes en vier met een respectievelijk Marokkaanse, Portugese, Hindoestaanse en Creoolse achtergrond.
- 19 Borst 1985: 46.
- 20 Idem: 46.
- 21 Idem: 51.
- 22 Idem: 51.
- 23 Idem: 51.
- 24 Angenent 1993: 65.
- 25 Idem: 64.
- 26 Takken 1988: 50.
- 27 Borst 1985: 54.
- 28 Borst 1985: 43; Terpstra 1987: 139.
- 29 Borst 1985: 54-55.
- 30 Kostwinder 1988: 58.
- 31 Idem: 59.
- 32 Borst 1985: 55.
- 33 Zie ook Bartels 1993: 192.

Noten hoofdstuk 6

- 1 Het gaat om 19 Marokkaanse en 14 Turkse meisjes die niet meer naar huis terugkeren.
- 2 1994: 128.
- 3 De Canadese politieke filosoof Charles Taylor (1995: 50) heeft op het belang van het dialogische karakter voor de vorming van de culturele identiteit gewezen. Hij heeft dit zowel op het individuele als het sociale niveau bekeken. De psycholoog De Wit (1988: 13-15) bevestigt ook dit relationele aspect voor de verschillende periodes in de adolescentie.
- 4 Taylor 1995: 53; Musschenga 1995: 98; De Wit 1988: 15.
- 5 Blok 1994: 39.
- 6 Helaas ben ik haar daarna uit het oog verloren, ik heb echter 'via via' gehoord dat ze met haar vriend getrouwd is.

- 7 Zie ook De Fauwe: 'Gedwongen liefde achter geblindeerde ramen,' in: Het Parool 21 mei 1994.
- 8 Verslag van de themadag van de Rutger Stichting (1994: 8).
- 9 Zie bijvoorbeeld: Anke Manschot 'Mythen en leugens rondom het maagdenvlies. Moeten artsen meewerken aan het herstel van maagdenvlies?', in: Opzij, november 1993, pp. 104-108.
- 10 Peters 1992: 258. Zie ook het onderzoek van Townsend Schalet 1994: 141.
- 11 Peters 1992: 214.
- 12 Buijs 1993; Feddema 1992; Van Gelder en Lamur 1993; Everaert en Lamur 1993. In België is de studie van Hermans (1994) interessant. Al deze onderzoeken hebben hun gegevens over relatievorming gebaseerd op kwalitatief onderzoek. Feddema heeft ook een kwantitatief onderzoek uitgevoerd. Buijs onderzocht twintig jonge Marokkanen tussen de 16 en 25 jaar. De andere auteurs hebben tussen de 30 en 50 jongens gesproken.
- 13 Buijs (1993: 172) heeft twintig Marokkaanse jongemannen in de leeftijd van 16 tot 25 uitvoerig gesproken. Vijf zijn hier geboren of hier voor de lagere schoolleeftijd gemigreerd (de 'jong-aankomers'). Acht van de twintig respondenten zijn na hun twaalfde jaar naar Nederland gekomen en verblijven hier drie tot zes jaar (de 'adolescenten-aankomers'). Ten slotte onderscheidt Buijs (1993: 11-14) de categorie 'studenten-aankomers' die hun opleiding in Marokko hebben voltooid. Zeventien van de twintig respondenten zijn oorspronkelijk afkomstig uit het Noordoosten van Marokko.
- 14 Uitspraak van een lager geschoolde jongen uit het onderzoek van Hermans (1994). Hermans heeft antropologisch onderzoek gedaan onder veertig Marokkaanse jongens die in Brussel zijn opgegroeid. Hij heeft deze groep onderverdeeld naar de mate van schoolsucces. De geslaagden hebben een middelbaar schooldiploma gehaald en volgen hoger of soms universitair onderwijs (Hermans 1994: 62). De zogenaamde 'drop-outs' hebben geen schooldiploma gehaald en hebben hoogstens enkele jaren beroepsonderwijs gevolgd.
- 15 Hermans 1994: 148.
- 16 Buijs 1993: 172; Feddema 1992.
- 17 1993: 173-179.
- 18 Buys 1993: 175-176.
- 19 1993: 179.
- 20 Idem: 166-167.
- 21 Van de geïnterviewde Marokkaanse meisjes (van elf tot en met zeventien jaar) heeft 10%-12% geslachtsgemeenschap gehad; voor Turkse meisjes van elf tot achttien jaar en ouder is dat 10-11%. Voor de Nederlandse onderzochte meisjes zijn de percentages tweemaal zo hoog (22-23%) als bij de Marokkaanse en Turkse meisjes (Danz e.a. 1993: 47).
- 22 Naast de schriftelijke enquête hebben de onderzoekers ook diepte-interviews afgenomen. Deze Marokkaanse en Turkse respondenten waren allen nog maagd. Hierdoor konden de onderzoekers weinig achtergrondinformatie verstrekken over de meisjes die beweerden seksueel contact gehad te hebben. Volgens de auteurs wordt dit soort informatie wellicht gemakkelijker gegeven in een anonieme vragenlijst dan in een persoonlijk interview.
- 23 Everaert en Lamur 1993: 73. In het kader van het project 'Gezondheid en seksualiteit onder mannen met wisselende contacten' heeft Everaert onderzoek gedaan onder 35 Turkse jongemannen. Hun gemiddelde leeftijd is 27,3 jaar en twintig respondenten zijn ongehuwd (Everaert en Lamur 1993: 22). Daarnaast heeft hij vier Turkse en vijf Nederlandse vrouwen geïnterviewd en tien Nederlandse mannen (Everaert en Lamur 1993: 29).
- 24 Everaert en Lamur 1993: 74.
- 25 Deze techniek houdt volgens Everaert en Lamur (1993: 76) in, dat het meisje bovenop de jongen zit zonder dat zijn penis echt in de vagina komt.

- 26 Bell in Everaert en Lamur 1993: 77.
- 27 Buijs 1993: 173.
- 28 Feddema 1992: 58.
- 29 Hermans 1994: 148.
- 30 Idem: 210-211.
- 31 Idem: 211.
- 32 Zij doelt hier op incest. Louiza heeft mij niet precies willen vertellen wat er gebeurd is. Ze wilde er wel over kwijt dat haar vader niet zo ver is gegaan dat hij haar ontmaagd heeft. Volgens Louiza is haar moeder hiervan niet op de hoogte. Het interview had haar echter wel erg aangegrepen, vertelde ze achteraf. Allerlei gevoelens die ze dacht verwerkt te hebben, waren weer bovengekomen.
- 33 Zie ook de scriptie van Tessa Kayser (1995) over de moeite die zelfstandig wonende Marokkaanse en Turkse meisjes hebben om voor zichzelf op te komen.
- 34 1995: 50; zie ook Blokland 1994: 483.
- 35 Musschenga 1995: 87.
- 36 Deze opmerkingen komen overeen met de studie van Willems en Cottaar (1989: 252-256) waarin zij het beeld beschrijven dat onder meer Turken hebben van Nederlanders.
- 37 1982: 118.
- 38 De Wit 1988: 9.
- 39 Vergelijk Tennekes (1995: 40). Tennekes schrijft dat een individu verschillende sociale identiteiten kan hebben en afhankelijk van de culturele of maatschappelijke context kan één van die identiteiten geactiveerd worden. Een identiteit moet in die situatie voldoende onderscheidend zijn om als basis voor een collectieve identiteit te dienen.
- 40 Idem: 98.
- 41 1995: 50.

Noten hoofdstuk 7

- 1 Hastrup 1978: 50.
- 2 Zie Bartels 1993: 120; Davis en Davis 1989: 129
- 3 Peters 1992: 6.
- 4 Idem: 259.
- 5 Pels 1994: 92.
- 6 Idem: 190.
- 7 Idem: 12.
- 8 Ibidem.
- 9 Idem: 190.
- 10 Tennekes 1990: 89.
- 11 Zie Bartelink 1994 en De Vries 1987.
- 12 Cohen 1989: 14.
- 13 Cohen 1994: 142.
- 14 Tennekes 1994: 7.
- 15 Tennekes 1995: 4.
- 16 Van Stolk 1991: 12.

- 17 Cohen 1994: 128.
- 18 1995: 25.
- 19 Emancipatie verwijst naar verandering in gedrag, gevoel en geweten tezamen (Van Stolk 1991: 126).
- 20 Musschenga 1995: 87.
- 21 1995: 15.
- 22 Schuyt 1995: 13.
- 23 Esveldt en Kulu-Glasgow 1994: 62. Van de Nederlandse vrouwen tussen de 20-24 jaar was slechts een kwart gehuwd.
- 24 Zie Adviesraad Buitenlanders april 1994; Lindo 1996: 52.
- 25 Yerden 1995: 30.
- 26 De Wit 1988: 12.
- 27 De Waal 1989: 60.
- 28 De Wit 1988: 17.
- 29 Idem: 15.
- 30 Van de in Nederland wonende Marokkaanse huishoudens is in 1991 circa 20% nog niet helemaal herenigd en van de Turkse huishoudens is dat 14% (Hooghiemstra en Niphuis-Nell 1995: 29).
- 31 Hooghiemstra en Niphuis-Nell 1995: 167.
- 32 Deze uitspraken komen uit een gesprek dat ik met een Marokkaanse hulpverleenster uit het opvanghuis voor Islamitische meisjes heb gehad (september 1996).
- 33 Pels 1994: 105.
- 34 De participatie van Turkse meisjes steeg van 41% in 1985/6 naar 43% in 1991/2; de Marokkaanse respectievelijk van 42% naar 46% (Hooghiemstra en Niphuis-Nell 1995: 161). De stijging geldt zowel voor het algemeen vormend als voor het beroepsonderwijs. De Turkse meisjes hebben in het vwo een groter aandeel gekregen (van 40% in 1989/90 naar 46% in 1991/2) en de Marokkaanse meisjes vooral in het havo (van 46% naar 49%) (ibidem). In het voortgezet onderwijs hebben Turkse en Marokkaanse meisjes hun achterstand op jongens ingehaald (Hooghiemstra en Niphuis-Nell 1995: 163).
- 35 Zie onder andere Naima Azough (1996) 'Emoties rond kuisheid en haantjesgedrag', in: *Contrast* 24 oktober. p. 3; (Een bijeenkomst van rond de honderd Marokkaanse jongeren in Baarn).
- 36 Zie het boek *Islam in een ontzuilde samenleving*. Discussie over vrouwenemancipatie en onderwijs (1996) samengesteld door Ria Lavrijsen. Amsterdam: Koninklijk Instituut voor de Tropen/Soeterijn; Ineke Jungschleger (1996) Vrouwen Marokkaanse studentenvereniging Eurabia wijzen verwijten mannen van de hand. 'Wij eisen geen seksuele vrijheid vóór het huwelijk.' in: *de Volkskrant* 28 november. p. 3.
- 37 Korz-Noor 1996: 72.
- 38 Zie Karam 1996: 91-113; Malou van Hintum (1996) 'Moslimfeministen combineren het beste van twee culturen. 'Toen de vrouw van onze profeet afwaste, stopte hij sokken', in: *Onze Wereld* april. p. 30-34
- 39 Van der Hoek en Kret 1992: 76-77.

Bijlage 1

Achtergrondkenmerken van de 28 Marokkaanse wegloopsters

<i>Resp. nr/ naam</i>	<i>Leeftijd wegloopster</i>	<i>Leeftijd interview</i>	<i>Geboortestr. vader</i>	<i>Migratie leeftijd</i>	<i>Verblijfs- duur</i>	<i>Woonpl. Nederl.</i>	<i>School</i>
1 Habiba	16	16	West stad	8	8	prov.	vbo
2	17	17	arab stad	0	17	stad	mavo
3	19	21	? stad	18	2	stad	vbo
4	16	16	Rif stad	4	12	stad	vbo
5 Kenza	15	15	midden stad	3	12	prov.	mavo
6	15	15	Rif dorp	8	7	prov.	vbo
7	16	16	midden stad	0	16	stad	mavo
8	15	17	arab stad	11	6	stad	vbo
9	16	16	arab ?	9	7	stad	vbo
10 Tamu	16	17	Noord stad	8	9	prov.	kmbo
11 Louiza	15	17	midden stad	0	17	stad	vwo

<i>Resp. nr/ naam</i>	<i>Leeftijd wegloopster</i>	<i>Leeftijd interview</i>	<i>Geboortestr. vader</i>	<i>Migratie leeftijd</i>	<i>Verblijfs- duur</i>	<i>Woonpl. Nederl.</i>	<i>School</i>
12	14	16	Rif dorp	4	12	stad	vbo
13	16	16	Noord stad	4	12	stad	vbo
14	17	18	Noord stad	6	12	stad	kmbo
15	19	19	Rif stad	17	2	prov.	kmbo
16	15	15	Rif stad	6	9	stad	ind. vbo
17	15	15	Rif stad	8	7	stad	vbo
18	19	19	Zuid stad	17	1	prov.	vbo
19 Hamida	16	18	Rif stad	8	10	prov.	mavo
20	15	15	Noord dorp	1	14	stad	vbo
21	13	15	Rif dorp	7	9	stad	mavo
22 Nadia	23	23	Rif dorp	9	14	dorp	hbo
23	14	14	dorp	11	3	prov.	vbo
24 Sanna	15	19	midden stad	0	12	stad	vbo
25	15	17	west dorp	12	5	stad	vbo
26	18	19	Rif stad	4	15	stad	mavo
27 Miriyam	18	19	Rif stad	6	13	stad	vbo
28 Zalika	17	17	Rif stad	13	4	stad	vbo

Bijlage 2

Achtergrondkenmerken van de 17 Turkse wegloopsters

<i>Resp. nr/ naam</i>	<i>Leeftijd wegloopster</i>	<i>Leeftijd interview</i>	<i>Geboortestr. vader</i>	<i>Migratie leeftijd</i>	<i>Verblijfs- duur</i>	<i>Woonpl. Nederl.</i>	<i>School</i>
1 Esra	18	19	zuiden stad	6	13	stad	mavo
2	15	16	Zwarte Zee stad	10	6	provincie plaats	vbo
3	15	16	Konya provincie	13	3	stad	vbo
4	15	15	?	6	9	stad	vbo
5	17	17	zuiden stad	0	17	stad	vwo
6	16	16	zuiden stad	0	16	stad	mavo
7	14	14	zuiden stad	0	14	stad	mavo
8	17	17	oosten stad	4	13	stad	kmbo
9	14	13	yozgat stad	4	10	provincie plaats	lom
10 Nuriye	17	17	Konya provincie	4	13	stad	vbo
11 Leyla	18	18	midden dorp	6	12	stad	vbo
12 Nilüfer	15	15	oosten dorp	0	15	stad	vbo

<i>Resp. nr/ naam</i>	<i>Leeftijd wegloopster</i>	<i>Leeftijd interview</i>	<i>Geboortestr. vader</i>	<i>Migratie leeftijd</i>	<i>Verblijfs- duur</i>	<i>Woonpl. Nederl.</i>	<i>School</i>
13 Yasemin	15	20	zuiden stad	5	15	provincie kmbo plaats	
14 Kezban	17	22	midden dorp	5	17	provincie hbo plaats	
15	21	22	Konya provincie	12	10	stad lo Turk.	
16 Nur	17	21	Zwarte Zee stad	1	20	stad vwo	
17	14	14	westen dorp	1	14	stad vbo	

Literatuur

- Abadan-Unat, N. (1981) 'Social Change and Turkish Women', in: N. Abadan-Unat (ed.) *Women in Turkish Society*. Leiden: Brill, pp. 5-36.
- Abma, R. (1990) *Jeugd en tegencultuur. Een theoretische verkenning*. Nijmegen: Sun.
- Adviesraad Buitenlanders Den Haag (1994) *Uithuwelijking: traditie of probleem? Een advies over ongewenste uithuwelijking van Marokkaanse, Turkse en Koerdische meisjes*. Den Haag: Gemeente Den Haag.
- Angenent, H. (1993) *Weglopers. Handboek over dak-en thuisloze jongeren, jeugdprostitutie, mishandeling en seksueel misbruik, allochtone jongeren en jongeren uit kinderbeschermingstehuizen*. Nijkerk: Intro.
- Angenent, H. en B. Beke (1983) *Gezinsweglopers. Een oriënterend onderzoek naar het weglopen van minderjarigen uit het ouderlijk gezin*. Nijmegen.
- Bakker, J. en J. Borm (1993) 'Prostituées in de gedoogzone van de lokale traditie', in: B. Venema en J. Bakker (red.) *Vrouwen van de Midden Atlas: vrij of vroom?* Utrecht: Jan van Arkel, pp. 145-174.
- Bartelink, Y. (1994) *Vrouwen over Islam. Geloofsvoorstellingen en -praktijken van Marokkaanse migrantes in Nederland (Brabant)*. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen. Proefschrift.
- Bartels, E. (1993) 'Eén dochter is beter dan duizend zonen'. *Arabische vrouwen, symbolen en machtsverhoudingen tussen de seksen*. Utrecht: Jan van Arkel.
- Barth, F. (1969) 'Introduction', in: F. Barth (ed.) *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organisation of Culture Difference*. London: George Allen & Unwin, pp. 9-38.
- Barth, F. (1994) 'Enduring and Emerging Issues in the Analysis of Ethnicity', in: H. Vermeulen en C. Govers (eds.) *The Anthropology of Ethnicity. Beyond 'Ethnic Groups and Boundaries'*. Amsterdam: Het Spinhuis, pp. 11-33.
- Becker, H. (1992) *Generaties en hun kansen*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Beke, B. (1987) *Opvang voor weggelopen minderjarigen. Een onderzoek naar het functioneren van weggelopen kinderen binnen het netwerk van jeugdhulpverlening*. Arnhem: S.W.P.
- Berg-Eldering, L. van den (1979) *Marokkaanse gezinnen in Nederland*. Alphen aan den Rijn: Samsom.
- Berg-Eldering, L. van den (1986) 'Marokkaans familierecht in Nederland', in: L. van den Berg-Eldering (ed.) *Van gastarbeider tot immigrant. Marokkanen en Turken in Nederland 1965-1985*. Alphen aan den Rijn: Samsom, pp. 78-111.
- Blok, A. (1994) 'Zinloos en en zinvol geweld', in: H. Driessen en H. de Jonge (red.) *In de ban van de betekenis. Proeven van symbolische antropologie*. Nijmegen: Sun, pp. 27-46.
- Blokland, H. (1994) 'Charles Taylor over individualisme, politiek en moraal', *Acta Politica* 4: 477-505.

- Böcker, A. (1994) *Turkse migranten en sociale zekerheid: van onderlinge zorg naar overheidszorg?* Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Bois-Reymond, M. du (1992) *Jongeren op weg naar volwassenheid*. Groningen: Wolters Noordhoff (met medewerking van J. Ravesloot).
- Bois-Reymond, M. du en M. van Elteren (1990) 'Tweemaal tussen twee werelden', in: G. Tillekens (red.) *Nuchterheid en nozems. De opkomst van de jeugdcultuur in de jaren vijftig*. Muiderberg: Coutinho, pp. 222-254.
- Bois-Reymond, M. du, E. Peters en J. Ravesloot (1990) 'Jongeren en ouders: van bevelshuishouding naar onderhandelingshuishouding. Een intergenerationele vergelijking', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 17 (3): 69-100.
- Borm, J. (1991) 'Gescheiden vrouwen en de voorzieningen voor de kinderen in Ain-Leuh, Midden-Atlas, Marokko'. Amsterdam: Vrije Universiteit, doctoraalscriptie.
- Borm, J. (1994) 'Gescheiden vrouwen en de voorzieningen voor de kinderen', in: B. Venema en J. Bakker (red.) *Vrouwen van de Midden Atlas: vrij of vroom?* Utrecht: Jan van Arkel, pp. 197-224.
- Borst, D. (1985) *Weglopers*. Amsterdam: Stichting voor het kind.
- Brinkgreve, C. en A. de Regt (1990) 'Het verdwijnen van de vanzelfsprekendheid. Over de gevolgen van individualisering voor kinderen', *Jeugd en Samenleving* 5/6: 324-333.
- Brouwer, L. (1989) 'Drie jaar na Karima. Hulpverlening aan Marokkaanse en Turkse weglloopsters', *Tijdschrift voor jeugdhulpverlening en jeugdwerk* 1 (3): 38-44.
- Brouwer, L. (1990) 'Dilemma's van een witte onderzoekster', in: F. Bovenkerk, F. Buijs en H. Tromp (red.) *Wetenschap en Partijdigheid. Opstellen voor André J.F. Köbben*. Assen: Van Gorcum, pp. 399-407.
- Brouwer, L. (1991) 'Marginaliseren Marokkaanse meisjes?', *Tijdschrift voor Criminologie* 2: 154-166.
- Brouwer, L. (1992a) 'Turkse en Marokkaanse weglloopsters', *Psychologie en Maatschappij* 16/2: 133-144.
- Brouwer, L. (1992b) 'Binding Religion. Moroccan and Turkish Runaway Girls', in: W.A.R. Shadid and P.S. Van Koningsveld (eds) *Islam in Dutch Society: Current Developments and Future Prospects*, Kampen: Kok Pharos, pp. 75-90.
- Brouwer, L. (1995) 'Strategieën van Marokkaanse meisjes', in: A. van Drenth, M. van Essen en M. van Lunenberg (red.) *Sekse als pedagogisch perspectief. Historische en actuele perspectieven op opvoeding, onderwijs, vorming en hulpverlening*. Baarn: Intro, pp. 159-171.
- Brouwer, L. and M. Priester (1983) 'Living in Between: Turkish Women in Their Homeland and in the Netherlands', in: A. Phizacklea (ed.) *One Way Ticket. Migration and Female Labour*. London: Routledge, Kegan & Paul, pp. 113-130.
- Brouwer, L., H. Lalmahomed en H. Josias (1992) *Andere tijden, andere meiden. Een onderzoek naar Marokkaanse, Turkse, Hindostaanse en Creoolse weglloopsters*. Utrecht: Jan van Arkel.
- Buijs, F. (1993) *Een leven in een nieuw land. Marokkaanse jongemannen in Nederland*. Utrecht: Jan van Arkel.
- Buijs, F. en C. Nelissen (1994) 'Tussen continuïteit en verandering: Marokkanen in Nederland', in: H. Vermeulen en R. Penninx (red.) *Democratisch ongeduld. De emancipatie en integratie van zes doelgroepen van het minderhedenbeleid*. Amsterdam: Het Spinhuis, pp. 177-207.

- Buskens, L. (1987) 'Interpreteren of decoderen', in: J.W. Bakker, Y.B. Kuiper, J. Miedema (red.) *Antropologie tussen wetenschap en kunst. Essays over Clifford Geertz*. Amsterdam: VU, pp. 54-68.
- Cammaert, M.F. (1985) *Migranten en thuisblijfters: een confrontatie. De leefwereld van Marokkaanse Berberovrouwen*. Assen/Maastricht: Van Gorcum.
- Cammaert, M.F. (1993) 'Hoe Marokkaanse meisjes werken aan de toekomst,' *Cultuur en Migratie* 1: 9-29.
- Cohen, A.P. (1989) *The Symbolic Construction of Community*. London: Routledge (1986, 1e druk).
- Cohen, A.P. (1994) *Selfconsciousness. An Alternative Anthropology of Identity*. London and New York: Routledge.
- Dam, B. van en L.B. van Snippenburg (1990) 'Op weg naar volwassenheid. Een overzicht van sociologische theorieën over jongeren', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 1: 4-25.
- Danz, M.J., T. Vogels en R.W.M. Gründemann (1993) *Jeugd en seks: kennis, houding en gedrag bij Turkse en Marokkaanse jongeren in Nederland*. Leiden: Nederlands Instituut voor Praeventieve Gezondheidszorg TNO.
- Dashorst, H. en M. van der Werf (1995) *Tussen Djellaba en Disco. Marokkaanse meisjes aan het woord*. Haarlem: Stichting Kleur in het Werk.
- Davis, S.S. and D.A. Davis (1988) *Adolescence in a Moroccan Town. Making Social Sense*. New Brunswick and London: Rutgers.
- Delaney, C. (1991) *The Seed and the Soil. Gender and Cosmology in Turkey*. University of California Press.
- Deug, F. (1990) *En dan ben je pas echt ver van huis. Turkse en Marokkaanse vrouwen en meisjes over seksueel geweld en de hulpverlening*. Utrecht: Stichting tegen Seksueel Geweld.
- Diepenmaat, E. (1994) 'Uit de school geklapt: onderwijs en toekomstperspectief van meisjes', in: B. Venema en J. Bakker (red.) *Vrouwen van de Midden Atlas: vrij of vroom?* Utrecht: Jan van Arkel, pp. 175-197.
- Driessen, H. en H. de Jonge (red.) (1994) *In de ban van de betekenis. Proeven van symbolische antropologie*. Amsterdam: SUN.
- Emans, A. (1994) 'De mythe van het maagdenvlies', in: Aletta Jacobshuis/Rutger Stichting, *Maagdelijkheid in onze multiculturele samenleving*. Amsterdam, pp. 5-8.
- Eriksen, T.H. (1993) *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives*. London: Pluto Press.
- Esveldt, I. en I. Kulu-Glasgow (1994) 'Gezinsvorming bij vrouwen van Turkse en Marokkaanse afkomst in Nederland: een literatuuronderzoek', in: R.F. van der Erf en A.C. Liefbroer (red.) *Bevolking en Gezin. Allochtone vrouwen: thuis in Nederland?* Den Haag: NIDI. pp. 53-96.
- Everaert, H.A. en H. Lamur (1993) *Alles wat geheim is, is lekker. Seksuele relaties en beschermingsgedrag van Turkse mannen*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Exter, J. den (1990) *Diyanet. Een reis door de keuken van de officiële Turkse islam*. Beverwijk: Centrum Buitenlanders Peregrinus.
- Exter, J. den (1992) 'Spreiding naar herkomstregio en patronen van regionalisme onder Turken in Nederland'. Amsterdam: paper voor de Sociaal-Wetenschappelijke studiedagen van het SISWO.
- Feddema, R. (1992) *Op weg tussen hoop en vrees. De levensoriëntatie van jonge Turken en Marokkanen in Nederland*. Utrecht: Jan van Arkel.
- Geertz, C. (1973) *The Interpretation of Cultures. Selected Essays*. New York: Basic Books.

- Geertz, C. (1993) 'Achter de feiten. Twee landen, vier decennia, één antropoloog', in: C. Bouw en B. Kruithof (red.) *De kern van het verschil. Culturen en identiteiten*. Amsterdam: SISWO en Amsterdam University Press, pp. 41-59.
- Gelder, P. van en H. Lamur (1993) *Tussen schaamte en mannelijkheid. Seksuele relaties en beschermingsgedrag van Turkse mannen*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Gök, F. (1995) 'Women and Education in Turkey', in: S. Tekeli (ed.) *Women in Modern Turkish Society. A Reader*. London and New Jersey: Zed Books, pp. 131-140.
- Hastrup, K. (1978) 'The Semantics of Biology: Virginity', in: S. Ardener (ed.) *Defining Females. The Nature of Women in Society*. London: Croom Helm, pp. 49-66.
- Hekken, S. van en W. Schoorl-Bouwman (red.) *Weggelopen jongeren en hun ouders*. Amsterdam: VU Uitgeverij.
- Hermans, Ph. (1994) *Opgroeien als Marokkaan in Brussel. Een antropologisch onderzoek over de educatie, de leefwereld en de 'inpassing' van Marokkaanse jongens*. Brussel: Cultuur en Migratie.
- Hoek, J. van der en M. Kret (1992) *Marokkaanse tienermeisjes gezinsinvloeden op keuzen en kansen: verschillen in de voorbereiding op de deelname aan onderwijs en arbeidsmarkt*. Utrecht: Jan van Arkel i.s.m. LIDESCO, Rijks Universiteit Leiden.
- Holzhaus, I. (1991) *Een hoge prijs. Marokkaanse meisjes en jonge vrouwen in Nederland*. Amsterdam: De Balie.
- Hooghiemstra, B. en M. Niphuis-Nell (1995) *Sociale Atlas van de vrouw. Deel 3 Allochtone vrouwen*. Rijswijk: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Humanitas (1986) 'Daar Limen? (Huis voor wie) De opvang van Marokkaanse en Turkse meisjes in een huis van Humanitas. Een evaluatieverslag'. Amsterdam.
- Hutschemaekers, F. en Z. Zarouali (1991) *Als je het mij vraagt. Turkse en Marokkaanse meisjes aan het woord (in verhaal en onderzoek) over hun verleden, heden en toekomst*. Tilburg: Centrum Buitenlandse Vrouwen.
- Ilcan, S. (1994a) 'Marriage and the Rhetoric of Alliance in Turkey', *Ethnology* 4: 273-297.
- Ilcan, S. (1994b) 'Peasant Struggles and Social Change: Migration, Households, and Gender in a Rural Turkish Society', *International Migration Review* 3: 554-579.
- Jansen, W. (1987) *Women without men. Gender and Marginality in an Algerian Town*. Leiden: Brill.
- Joly, D. (1988) 'Making a Place for Islam in British Society: Muslims in Birmingham', in: T. Gerholm and Y.G. Litham (eds.) *The New Islamic Presence in Western Europe*. London and New York: Mansell. pp. 32-53.
- Kagitcibasi, C. (1989) 'Child Rearing in Turkey: Implications for Immigration and Intervention', in: L. Eldering en J. Kloprogge (eds.) *Different Cultures, Same School. Ethnic Minority Children in Europe*. Lisse: Swets en Zeitlinger.
- Kandiyoti, D. (1987) 'Emancipated but Unliberated? Reflections on the Turkish Case', *Feminist Studies* 13 (2).
- Kayser, T. (1996) 'Leven op jezelf. Scriptie over zelfstandig wonende Turkse en Marokkaanse meisjes'. Amsterdam: Vrije Universiteit, doctoraalscriptie Etnische Studies en Minderheidsvraagstukken.
- Kleyer, H. en G. Tillekens (1994) 'Geluiden van verandering. Het nieuwe domein van de jeugd', *Sociologische Gids* 41 (2): 114-130.
- Koçturk, T. (1992) *A Matter of Honour. Experiences of Turkish Women Immigrants*. London and New Jersey: Zed Books.
- Koopman, D, M.J. Danz en R.W.M. Gründemann (1987) *Jongeren in Turkije. Een schets op basis van Turkse onderzoekpublicaties. Psycho-sociale problemen van Turkse ado-*

- lescenten*; rapport 3. Leiden: Rijksuniversiteit Leiden/Nederlands Instituut voor Praeventieve Gezondheidszorg.
- Korz-Noor, O. (1996) 'De islamitische maatschappelijke voorschriften: handhaven of afschaffen?', in: R. Lavrijsen (red.) *Islam in een ontzuilde samenleving. Discussies over vrouwenemancipatie, kunst en onderwijs*. Amsterdam: Koninklijk Instituut voor de Tropen, pp. 57-73.
- Kostwinder, G. (1988) 'De interventie van de politie bij wegliepgedrag', in: S. van Hekken en W. Schoorl-Bouwman (red.) *Weggelopen jongeren en hun ouders*. Amsterdam: VU Uitgeverij, pp. 55-64.
- Krieger-Krynicky, A. (1988) 'The Second Generation: The Children of Muslim Immigrants in France', in: T. Gerholm and Y.G. Litham (eds.) *The New Islamic Presence in Western Europe*. London and New York: Mansell, pp. 123-133.
- Kudat, A. (1974) 'Institutional Rigidity and Individual Initiative in Marriages of Turkish Peasants', *Antropological Quarterly* 47 (3): 288-303.
- Kulu-Glasgow, I. (1993) 'Het huwelijk in Turkije. Zowel moderne als traditionele aspecten', *DEMOS* 9 (9): 65-68 (vert. en bew. H.J. Bronsema).
- Lavrijsen, R. (red.) (1996) *Islam in een ontzuilde samenleving. Discussies over vrouwenemancipatie, kunst en onderwijs*. Amsterdam: Koninklijk Instituut voor de Tropen.
- Lindo, F. (1996) *Maakt cultuur verschil? De invloed van groepsspecifieke gedragspatronen op de onderwijsloopbaan van Turkse en migrantenjongeren*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Maher, V. (1974) *Women and Property in Morocco. Their Changing Relation to the Process of Social Stratification in the Middle Atlas*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mas, P. de (1990) 'Overlevingsdynamiek in het Marokkaanse Rif-gebergte: de samenhang tussen circulaire migratie en demografische structuur van huishoudens', *Geografisch Tijdschrift* 24 (1): 73-86.
- Mernissi, F. (1978) 'The Patriarch in the Moroccan Family: Myth or Reality?', in: J. Allman (ed.) *Women's Status and Fertility in the Muslim World*. New York: Praeger. pp. 312-333.
- Mernissi, F. (1985) *Achter de sluier*. Amsterdam: Feministische Uitgeverij Sara.
- Mijs, J. (1996) 'Valt er nog iets te leren? Schooluitval bij allochtone jongeren', *Tijdschrift voor Jeugdhulpverlening en Jeugdwerk* 8 (2): 2-7.
- Musschenga, A. W. (1995) 'Persoonlijke identiteit en authenticiteit', in: P. Brasik (red.) *Identiteit*. Kampen: Kok Agora, pp. 78-100.
- Naamane-Guessous, S. (1990) *Achter de schermen van de schaamte. De vrouwelijke seksualiteit in Marokko*. Amsterdam: An Dekker.
- Naber, P. (1986) *Vriendinnen. Een explorerend onderzoek naar de betekenis van vriendinnen in de vrije tijd*. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Naber, P. (1992) *Vriendschap onder jonge vrouwen*. Amersfoort/Leuven: ACCO.
- Ooijen, B. (1988) 'Spelregels bij wegliep. Enkele elementen uit het advies van de Raad voor het Jeugdbeleid', in: S. van Hekken en W. Schoorl-Bouwman (red.) *Weggelopen jongeren en hun ouders*. Amsterdam: VU Uitgeverij, pp. 65-70.
- Ooijen, H. van (1994) *Mijn hoofd gaat alle kanten op. Marokkaanse jongeren in de wereld van werk en scholing*. Utrecht: Jan van Arkel.
- Pels, T. (1991) *Marokkaanse kleuters en hun kapitaal: opvoeden en leren in het gezin en op school*. Amsterdam/Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Pels, T. (red.) (1994) *Opvoeding in Chinese, Marokkaanse en Surinaams-Creoolse gezinnen*. Rotterdam: Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek.

- Pels, T., m.m.v. A. Roode (1994) 'Opvoeding in Marokkaanse gezinnen', in: Pels, T. (red.) *Opvoeding in Chinese, Marokkaanse en Surinaams-Creoolse gezinnen*. Rotterdam: Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek, pp. 81-131.
- Penninx, R. (1988) *Minderheidsvorming en emancipatie. Balans van kennisverwerving ten aanzien van immigranten en woonwagengezinnen*. Alphen aan den Rijn/Brussel: Samsom.
- Peters, E. W. (1992) *Veranderingen in de jeugd fase. Generaties vergeleken*. DSWO: Rijksuniversiteit Leiden.
- Poel, Y. te en J. Ravesloot (1994) 'Over seks gesproken. Moeders, dochters en zonen over hun communicatie over seksualiteit', in: C. Bouw, J. de Bruijn en D. van der Heiden (red.) *Van alle markten thuis. Vrouwen- en genderstudies in Nederland*. Amsterdam: Babylon/de Geus, pp. 109-120.
- Priester, M. en L. Brouwer (1982) 'Vrouwen tussen heden en weleer. Turkse vrouwen in Nederland en Turkije'. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, doctoraalscriptie.
- Risvanoglu-Bilgin, S., L. Brouwer en M. Priester (1986) *Verschillend als de vingers van een hand. Een onderzoek naar het integratieproces van Turkse gezinnen in Nederland*. Leiden: Rijksuniversiteit Leiden, COMT.
- Raad voor het Jeugdbeleid (1986) *Spelregels bij het weggelopen. Advies over hulpverlening en rechtspositie voor weggelopen minderjarigen*. Rijswijk: Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.
- Roosens, E. (1982) 'Etnische groep en etnische identiteit. Symbolen of concepten?', in: A. van Amersfoort en H. Entzinger (red.) *Immigrant en samenleving*. Deventer: Van Loghum en Slaterus, pp. 99-122.
- Rosen, L. (1980) 'The Negotiation of Reality: Male-female Relations in Sefrou, Morocco', in: L. Beck and N. Keddie (eds.) *Women in the Muslim World*. Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press, pp. 561-585.
- Santing, F. (1987) *Die vrouw ben, dat ben ik. Over het leven van Turkse vrouwen*. Rotterdam: Stichting Samen Wonen Samen Leven (met medewerking en advies van Annie van der Meer).
- Schaefer Davis, S. (1993) 'Changing Gender Relations in a Moroccan Town', in: J. Tucker (ed.) *Arab Women. Old Boundaries, New Frontiers*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, pp. 208-223.
- Schuyt, C. J. M. (1995) *Kwetsbare jongeren en hun toekomst. Een beleidsadvies gebaseerd op een literatuurverkenning*. Rijswijk: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Simsek, J. and D. van Loggem (1992) *Niet over praten. Weggelopen allochtone jongeren zelf aan het woord*. Utrecht: SWP. Passage Reeks.
- Shadid, W. A. R. en P. S. van Koningsveld (1990) *Muslims in Nederland. Minderheden en religie in een multiculturele samenleving*. Alphen aan den Rijn: Samsom Stafleu.
- Sirman, N. (1995) 'Friend and Foe? Forging Alliances with Other Women in a Village of Western Turkey', in: S. Tekeli (ed.) *Women in Modern Turkish Society. A Reader*. London and New Jersey: Zed Books, pp. 199-219.
- Stolk, B. van en C. Wouters (1983) *Vrouwen in tweestrijd. Tussen thuis en tehuis*. Amsterdam: Van Loghum en Slaterus.
- Stolk, B. van (1991) *Eigenwaarde als groepsbelang. Sociologische studies naar de dynamiek van zelfwaardering*. Houten/Antwerpen: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Starr, J. (1978) *Dispute and Settlement in Rural Turkey. An Ethnography of Law*. Leiden: Brill.

- Takken, P. (1988) 'Uitgangspunten en werkwijze van de alternatieve hulp aan weglopers', in: S. van Hekken en W. Schoorl-Bouwman (red.) *Weggelopen jongeren en hun ouders*. Amsterdam: VU uitgeverij, pp. 39-54.
- Taylor, C. (1995) *Multiculturalisme. De politiek van erkenning nader onderzocht*. Inleiding en redactie Amy Gutman. Amsterdam/Meppel: Boom.
- Tekeli, S. (ed.) (1995) *Women in Modern Turkish Society. A Reader*. London and New Jersey: Zed Books.
- Tennekes, J. (1990) *De onbekende dimensie. Over cultuur, cultuurverschillen en macht*. Leuven-Apeldoorn: Garant.
- Tennekes, J. (1994) 'Cultuur en handelen. Perspectieven voor een antropologische cultuurtheorie', *Antropologische Verkenningen* 13/2: 1-17.
- Tennekes, J. (1995) 'Identiteit: een sociaal-wetenschappelijke beschouwing', in: P. Brasik (red.) *Identiteit*. Kampen: Kok Agora, pp. 37-48.
- Terpstra, J. (1987) *Weggelopen jongeren*. Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen.
- Terpstra, J. en A. Hahn (1985) *Een problematische ontmoeting. Psycho-sociale hulpverlening aan jongeren van Turkse en Marokkaanse afkomst*. Nijmegen.
- Timmerman, C. (1993) 'Turkse meisjes in het onderwijs', *Cultuur en Migratie* 1: 53-75.
- Timur, S. (1978) 'Determinants of Family Structure in Turkey', in: J. Allman (ed.) *Women's Status and Fertility in the Muslim World*. New York: Praeger, pp. 227-242.
- Townsend Schalet, A. (1994) 'Dramatiseren of normaliseren? De culturele constructie van tienerseksualiteit in de Verenigde Staten en Nederland', *Amsterdam Sociologisch Tijdschrift* 2 (21): 113-147.
- Veenman, R. (1994) *Participatie in perspectief. Ontwikkelingen in de sociaal-economische positie van zes allochtone groepen in Nederland*. Houten/Zaventhem: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Venema, B. en J. Bakker (red.) (1993) *Vrouwen van de Midden Atlas: vrij of vroom?* Utrecht: Jan van Arkel.
- Vermeulen, H. (1984) *Etnische groepen en grenzen. Surinamers, Chinezen, Turken*. Weesp: Het Wereldvenster.
- Vermeulen, H. (1992) 'De cultura. Een verhandeling over het cultuurbegrip in de studie van allochtone en etnische groepen', *Migrantenstudies* 8 (2): 14-30.
- Vermeulen, H. en C. Govers (eds.) *The Anthropology of Ethnicity. Beyond 'Ethnic Groups and Boundaries'*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Vermeulen, H. en R. Penninx (red.) (1994) *Democratisch ongeduld. De emancipatie en integratie van zes doelgroepen van het minderhedenbeleid*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Vries, M. de (1987) *Ogen in je rug. Turkse meisjes en jonge vrouwen in Nederland. Met een bijdrage van Willem van Schelven*. Alphen aan den Rijn/Brussel: Samsom.
- Vries, M. de (1990) *Roddels nader beschouwd*. Rijks Universiteit Leiden: Centrum voor Onderzoek van Maatschappelijke Tegenstellingen.
- Waal, M. de (1989) *Meisjes, een wereld apart. Een etnografie van meisjes op de middelbare school*. Amsterdam/Meppel: Boom.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (1989) *Allochtonenbeleid*. 's-Gravenhage: SDU.
- Wienese, I. (1995) *Nazmiye en Sultan. Verhalen van gescheiden Turkse vrouwen en hun dochters*. Utrecht: Jan van Arkel.
- Wild, J. de, K. Bakkers en J. Staal (1986) *Migrantenklanten. Een onderzoek naar de hulpverlening van het JAC-Utrecht aan Turkse en Marokkaanse weglopers*. Utrecht.

- Willems, W. en A. Cottaar (1989) *Het beeld van Nederland. Hoe zien Molukkers, Chinezen, woonwagenbewoners en Turken de Nederlanders en zichzelf?* Baarn/Den Haag: Ambo, Novib.
- Wit, J. de (1988) 'Adolescenten en ouders in ontwikkeling', in: S. van Hekken en W. Schoorl-Bouwman (red.) *Weggelopen jongeren en hun ouders*. Amsterdam: VU, pp. 9-24.
- Withuis, J. (1993) 'De complexe betekenis van 'klasse'. Identiteit en cultuur van communistische vrouwen in naoorlogs Nederland', in: C. Bouw en B. Kruithof (red.) *De kern van het verschil. Culturen en identiteiten*. Amsterdam: SISWO en Amsterdam University Press, pp. 95-114.
- Yerden, I. (1995) *Trouwen op zijn Turks. Huwelijksprocedures van Turkse jongeren in Nederland en hun strijd om meer inspraak*. Utrecht: Jan van Arkel.

Girls with Guts: Moroccan and Turkish runaway girls

People say only cowards run away. But you need guts to do it.
(a Turkish runaway girl)

In this research I have analyzed the causes and consequences of running away from home by Moroccan and Turkish girls in the Netherlands. Between 1987 and 1989 I carried out a qualitative research study amongst twenty-eight Moroccan and seventeen Turkish runaway girls. I wanted to know more about the cultural frames of reference which Moroccan and Turkish parents used in socializing their daughters. Why did the girls run away from home and under what circumstances did they return? What happened to those who stayed away from home? The phenomenon of running away from home is strongly related to adolescence and to general conflicts between generations. By also studying the reasons why Dutch girls ran away from home, I hoped to better understand the specific circumstances of Moroccan and Turkish runaway girls.

Moroccan and Turkish parents strongly emphasize the values of obedience towards and respect for one's parents in the Islamic education of girls. Matters of honour and shame are crucial to both the family and the individual, since breaking these codes brings dishonour not only to the offending person but to the whole family unit. Men take on the responsibility of safeguarding the honour of the family. In Islam, contacts between men and women take place within the confines of marriage and family life; extramarital sexual relations are forbidden. As virginity is a prerequisite of marriage, fathers and brothers feel it is their responsibility to strictly supervise the sexuality of young female family members.

Marriage is considered a family affair; it unites two families. Most marriages are arranged by the parents, but the initiative is with the boy and his family. According to Islamic religion, the bride has to give her permission, but in practice her father has the last word. If parents want to force their daughter into a marriage, a girl can elope or arrange for a boy of her own choice to abduct her. A small percentage of all marriages are initiated this

way in Turkey; I found nothing on this phenomenon in the literature on Morocco. In both countries there are large differences between urban and rural areas; in the cities, the girls' more extensive participation in education affects their influence on the decision-making process concerning marriage. The choice of the groom is a subject which easily leads to conflicts between parents and daughters.

When the families of the first wave of Moroccan and Turkish migrants began to reunite in the 1970s, they were confronted by a society which was very different from that in their home countries. Muslim values pertaining to obedience, respect, honour, sexuality, virginity, and marriage are routinely violated by dominant Dutch norms. For example, sexuality has become a part of life for adolescent Dutch girls and is no longer confined to marriage. Moroccan and Turkish girls, however, have to stay virgins until marriage and the respectability of their behaviour is closely linked to the honour of the family. Their parents are afraid of losing their daughters to Western society and are frightened that they might become alienated from their own cultural background. In Frederik Barth's terms, they try to distinguish themselves from the dominant Dutch group by stressing their own views on sexuality and marking ethnic boundaries. According to Anthony Cohen, however, those boundaries are rather symbolic in character and have different meanings for different people.

In order to preserve their daughters' virginity and good reputation, parents feel it necessary to closely monitor their movements. This can include not allowing them to attend school after the minimum leaving age of sixteen, or objecting to them meeting or talking with their friends. The strictness of the parents' interpretation of virginity depends upon such factors as whether the family has a rural or urban background, their educational level, their socio-economic status and their religiousness. The girls I interviewed shared the symbol of virginity with their parents but they did not accord the same meanings to it, nor did they agree with its consequences on their freedom of movement. This was an important source of conflict between the girls and their parents, especially with their fathers.

The girls usually described three major areas of conflict. These concerned their education, their association with boys, and their marriage prospects. There was no one single reason for running away from home; their decision was rather the result of numerous quarrels that had escalated over the course of years. Most conflicts had led to heated quarrels and often ended in beatings. Unable to withstand this situation, and fearful of more beatings, some girls had decided to run away from home instead. This was particularly true of those girls who had never thought of running away before. While it was often impossible to ask for help from relatives, several

Moroccan and Turkish girls I interviewed had sought assistance from their teachers or social workers. The girls had spoken to these professionals without informing their parents; they knew that discussing internal family matters with outsiders would have incurred their disapproval. Moroccan and Turkish parents view Dutch social workers rather suspiciously, believing they encourage their children to run away from home. Explaining their problems to social workers had given the girls the courage to speak up for themselves at home. They had finally asked for information on facilities for runaway youngsters and had begun to make preparations for leaving the family home.

By running away from home, Moroccan and Turkish girls gained a bad reputation in their own communities and were seen as whores. The runaway girls' reaction to this stigmatization was somewhat ambivalent. On the one hand they wanted to prove to their parents that, despite the stigma, they had not run away from home just to meet boys. On the other hand, they developed a negative self-image. They thought of themselves as bad, or feared that their countrymen viewed them as such. They reacted to this stigmatization by doing everything their parents had forbidden; they cut their long hair, wore make-up and tight clothes, started smoking and visited Moroccan or Turkish coffee shops where they were able to meet boys.

The girls who ran away from home on impulse returned home quite soon, especially when they found out that living in a hostel was not as ideal as they had expected. When their mothers let them know how much they missed their daughter, they sometimes even returned home without first discussing the problems. Girls who had prepared their departure with more care, or who had already run away several times, were less inclined to believe that their parents' attitudes had changed and felt less like talking with their parents about returning home. Those girls had to build up a new life on their own without their family. Their new situation forced them to rethink their identity in relation to significant others, such as their parents, their friends, and the Dutch people with whom they interacted.

Most girls who had only recently run away from home stated that their virginity - in their interpretation, that the hymen was still intact - was still of great importance to them. However, the further implication of virginity, that of not meeting boys, remained a matter of disagreement between them and their parents. Over time, their perspective on hymenal virginity gradually changed and they began to question its importance. Their doubts on the importance of virginity became particularly strong if they fell in love with a boy. Some runaways also became very critical of the importance their community placed on virginity for a girl's identity. They tried to differentiate themselves from other runaway girls they perceived as being really 'bad'

and they tried to find other acceptable ways of compensating for the low status that running away had brought. Educational achievement was an important source of status mentioned by a number of girls.

By the time I had concluded my research, half of the girls I had interviewed were no longer on speaking terms with their parents. The other half had contact, at least with their mothers, from time to time. They did not, however, want to lose contact with their family altogether. They claimed they needed the family contact for their own personal well-being. Most girls who had lost contact with their family found it very difficult to adjust to this situation. Moroccan and Turkish parents feel that a girl should live with her family. Girls who lived independently, or who lived with a boyfriend outside marriage, were stigmatized by the members of their group. Although the girls claimed not to like living on their own, they were also confronted with the difficulty of participating as an individual in the life of their own community. The ambiguous relationship they had with their own community caused them to avoid regular contacts with their countrymen. This was not always possible. At school, or at the workplace, they were frequently confronted with members of their own community. The girls tried to avoid intimate questions on their background, particularly those concerning where, and with whom, they lived. This was not always easy, as casual conversations between Turkish and Moroccan people invariably begin with questions on this subject.

Although these runaway girls had a bad name in their own community, this stigma did not extend to their contacts with Dutch people. Most of these girls had a modern outlook on life which did not fit easily with the stereotypical image of traditional Turkish or Moroccan women. In their contacts with Dutch people, however, more emphasis was placed upon their ethnic identity, while they would rather be accepted as individuals. Although their relationship with their own community was ambiguous, they therefore discovered that they were more Turkish or Moroccan than they had originally thought. These sorts of reactions by Dutch people caused runaway girls to become more aware of their ethnic descent, rather than feeling accepted by the host community. They discovered that everything was not as positive in Dutch culture as it had at first appeared. The runaways saw Dutch family bonds as weak and, for this reason, rejected them. Although their relationship with their own family remained problematic, it was still of great importance to them.

The scope of this summary does not allow me to describe in detail the differences between Moroccan and Turkish girls, although I will make some comments of a more general nature. While in absolute figures there are more Turkish than Moroccan adolescent girls in the Netherlands, more Moroccan

girls run away from home. Differences can also be found in the literacy levels and knowledge of the Dutch language between Moroccan and Turkish parents. Most Moroccan mothers, especially those belonging to the Berber-speaking group, and approximately half the mothers of Turkish origin were both illiterate in their own language and barely able to express themselves in Dutch. The majority of Turkish fathers were literate and spoke Dutch quite well, at least when compared to Moroccan fathers. On the question of family stability, divorce is more common among Moroccan parents of runaway girls than it is among Turkish communities. This pattern can be also found in their respective home countries.

Although the differences between Moroccan and Turkish runaway girls as compared with Dutch girls are obvious, there are some similarities. These are to be found in the concept of adolescence and in the relationship with their parents. Girls in puberty have other wishes than do their parents and they develop all kinds of strategies to escape parental authority. Like Moroccan and Turkish parents, Dutch parents want to protect their daughters and see marriage as a given. However, Moroccan and Turkish parents define the boundaries more strictly than do the Dutch. Although Dutch girls have no ideal of virginity and their parents more or less accept sexuality as a part of adolescence, Dutch girls also have to be careful not to have too many contacts with boys. Only by entering a steady relationship with a boyfriend can they keep up a good reputation. There are also discernible similarities in the causes of running away from home: these include physical abuse, a bad relationship with a step-parent, or the socially weak situation of some families. However, arranged marriages, the threat of sending a daughter to the home country, and the severe consequences of running away are specific to Moroccan and Turkish runaway girls.